



**T.C.  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ESKİ TUTUKLU VE ESKİ HÜKÜMLÜLERİN  
CEZAEVİNDEKİ GÜNDELİK HAYAT DENEYİMLERİ**

**HÜLYA SÖNMEZ**

**17810301030**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN  
Dr. Öğr. Üyesi AYŞEGÜL SİLİ KALEM**

**KONYA-2021**

**T.C.**

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ESKİ TUTUKLU VE ESKİ HÜKÜMLÜLERİN CEZAEVİNDEKİ  
GÜNDELİK HAYAT DENEYİMLERİ**

**HÜLYA SÖNMEZ**

**17810301030**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN**

**Dr. Öğr. Üyesi AYŞEGÜL SİLİ KALEM**

**KONYA-2021**

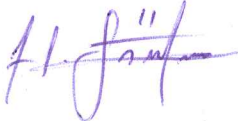
 <b>KONYA</b>	<b>T.C.</b>  <b>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ</b>  <b>Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</b>	 <b>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</b>
---	--	---

### Bilimsel Etik Sayfası

<b>Öğrencinin</b>	Adı Soyadı	Hülya Sönmez		
	Numarası	17810301030		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

**Hülya Sönmez**  
**İmzası**



 <b>KONYA</b>	<b>T.C.</b>  <b>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ</b>  <b>Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</b>	 <b>NECMETTİN ERBAKAN</b> <b>ÜNİVERSİTESİ</b> <b>KONYA</b> <b>SOSYAL BİLİMLER</b> <b>ENSTİTÜSÜ</b>
---	--	--



### ÖZET

<b>Öğrencinin</b>	Adı Soyadı	Hülya Sönmez		
	Numarası	17810301030		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem		
Tezin Adı	Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri			

**Bu çalışma, eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevindeki gündelik hayat deneyimlerine odaklanmaktadır. Çalışmada eski tutuklu ve eski hükümlülerin suç hikâyelerine, cezaevine uyum sağlama süreçlerine, cezaevi kuralları bünyesinde oluşan rutin uygulamalara, boş vakit etkinliklerine, koğuştaki toplumsal düzene, üretilen taktiklere yer verilmiştir. Çalışmada aynı zamanda cezaevinde annesi ile birlikte kalan çocukların cezaevinde bir gününün nasıl geçtiği, çocuklara yönelik fiziksel koşulların yeterli olup olmadığı, sosyalleşme araç gereçlerine ne ölçüde sahip oldukları ve cezaevinde çocukların en büyük eksikliklerinin neler olduğuna değinilmiştir.**

Araştırma, derinlemesine mülakat tekniğinden yararlanılarak, bir kadın katılımcı hariç Adana ilinin ilçe ve köylerinde, 11'i kadın, 19'u erkek toplamda 30 eski tutuklu ve eski hükümlü ile gerçekleştirilmiştir. Mülakat sonucunda; katılımcıların cezaevlerinde, fiziksel yaşam koşullarına uyum sağlamada belirli bir süre zorluk yaşadıkları görülmüştür. Katılımcıların zamanla cezaevindeki yaşama uyum sağlamaya başladıkları görülmüş, cezaevi kurallarının yanı sıra içeride kendilerine ait bir düzen oluşturdukları anlaşılmıştır. Bu bağlamda boş vakitlerini geliştirdikleri çeşitli oyunlar ile geçirdikleri, yeni taktikler ürettikleri, dil, lakap ve jargon kalıpları kullandıkları keşfedilmiştir.

**Anahtar Kelimeler: Gündelik Hayat, Cezaevi, Eski Hükümlü, Eski Tutuklu**

 <b>KONYA</b>	<b>T.C.</b> <b>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ</b> <b>Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</b>	 <b>NECMETTİN ERBAKAN</b> <b>KONYA</b> <b>ÜNİVERSİTESİ</b> <b>SOSYAL BİLİMLER</b> <b>ENSTİTÜSÜ</b>
---	--	--

### ABSTRACT

<b>Author' s</b>	Name and Surname	Hülya Sönmez		
	Student Number	17810301030		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem		
Title of the Thesis/Dissertation	Daily Life Experiences of Ex-Prisoners and Ex-Convicts in Prison			

This study focuses on the prison and daily life experiences of ex-prisoners and afterwards. The research will also include the socio-demographic information of ex convicts, their crime stories, their adaptation to prison, routine cycles within the prison rules, leisure time activities, the social order in the dungeon. Additionally, the tactics produced for their pleasure is mentioned. The attempt of a part of the study understand daily life in prison has led to the idea that cannot be passed without mentioning the lives of the children staying with their mothers. Therefore, it was also mentioned how children who stay in prison with their mothers spend a day in prison, whether the physical conditions for the children are sufficient, what the biggest shortcomings of children in prison.

The research, with using the in-depth interview technique, was carried out with a total of 30 ex-prisoners as 11 female and 19 males, in Adana province. Mainly, as a result of the interviews; It was observed that the participants lived in prisons by discovering new experiences as well as the compulsory routine activities of the prison, and in this context, they reinterpreted their daily lives with the interactions and experiences they had outside and in the prison. After releasing, it was observed that the participants had difficulties in adapting to life outside the prison for a certain period of time due to their internalization of life in prison, and they were also stigmatized due to their crimes.

**Key Words: Everyday Life, Prison, Ex-convict, Ex-prisoner**

## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR .....	x
KISALTMALAR DİZİNİ .....	xi
TABLO LİSTESİ .....	xii
FOTOĞRAF LİSTESİ .....	xiii
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ve LİTERATÜR TARAMASI

1.1.Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi .....	4
1.1.1.Gündelik Hayat .....	4
1.1.2. Suç-Ceza/ Hapishane/ Cezaevi .....	7
1.1.3. Tutuklu/ Hükümlü Kavramları.....	12
1.1.4. Klasik Sosyolojiden Gündelik Hayata Geçiş .....	13
1.1.5. Gündelik Hayatın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Süreçteki Yeri.....	18
1.1.6. Modern Dünyanın Gündelik Tezahürü: Henri Lefebvre.....	24
1.1.7. De Certeau Sosyolojisinde Kent/ İktidar, Strateji ve Taktik .....	32
1.1.8. Fenomenoloji .....	35
1.1.8.1. Edmund Husserl ve Fenomenoloji Görüşü.....	36
1.1.8.2. Alfred Schütz ve Fenomenoloji Görüşü .....	39
1.1.9. Etnometodoloji .....	44
1.1.10. Peter L. Berger ve Thomas Luckmann: Gerçekliğin Sosyal İnşası..	49
1.1.11.Erving Goffman ve Gündelik Hayat .....	54

1.1.11.1. Birey ve Toplumda Damgalanma .....	55
1.1.11.2. Total Kurumlarda Gündelik Hayatın Yüzü .....	57
1.1.11.3. Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu .....	62
1.1.11.4. Yüz Yüze Etkileşimde Ritüeller .....	64
1.1.11.5. Erving Goffman ve Oyun Düşüncesi .....	65
1.2. LİTERATÜR TARAMASI .....	67

## İKİNCİ BÖLÜM

### ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu .....	71
2.2. Araştırmanın Amacı .....	71
2.3. Araştırmanın Önemi .....	72
2.4. Araştırmanın Problemi .....	72
2.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları .....	72
2.6. Araştırmanın Yöntem, Desen ve Teknikleri .....	73
2.7. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi .....	75
2.8. Araştırma Grubu ve Ortamın Betimlenmesi .....	77

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

3.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerine Yönelik Bilgiler .....	81
3.2. Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Suç Hikayeleri ve Cezaevi Dönemi Gündelik Hayat Deneyimleri .....	84
3.2.1. Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Suç Hikayeleri .....	84
3.2.2. Cezaevinin Katılımcılar Üzerindeki Fenomenolojik Yansıması .....	95
3.2.3. Cezaevi Hayatına Uyum Sağlama Süreci ve Yaşanılan Zorluklar “Cezaevili Olmak” .....	99

3.2.4. Cezaevinde Bir Gün/ Cezaevinde Tersten Yaşanılan Bir Gün .....	107
3.2.5. Cezaevinde Fiziksel Yaşam Koşullarına Yönelik Yorumlar .....	111
3.2.6. Cezaevi-Dışarı / Dışarı-Cezaevi Arası İletişim .....	115
3.2.7. Mahkûm-Mahkûm / Mahkûm-Personel Arasındaki İlişki .....	123
3.2.8. Cezaevinde “Rutin” Hayat .....	128
3.2.9. Cezaevinde “Boş Vakit” .....	130
3.2.10. Cezaevinde Pembe Oda/Eş Görüşüne Yönelik Görüşler .....	137
3.2.11. Cezaevinde Kullanılan Stratejilere Karşı Geliştirilen Taktikler....	142
3.2.12. Koğuşta Tesis Edilen Düzen ve Tipleri “Koğuş Mesulü/ Mümessili/ Başkanı” / “Meydancı”/ “Nöbetçi” .....	149
3.2.13. Cezaevinin Dili Lakap ve Jargonlar .....	155
3.2.14. Cezaevinin Manevi Yaşama Etkisi ve Dini Bayramlar .....	158
3.3. Cezaevinde Anne Olmak/Zorlukları ve Cezaevinde Çocukların Gündelik Hayatı.....	161
3.3.1. Cezaevinde Anne Olmak ve Zorlukları .....	161
3.3.2. Annelerin Gözünden Cezaevinde Çocukların Bir Günü.....	168
3.3.3. Cezaevinde Çocuklara Sağlanan Gereksinimler (sağlık, eğitim vb.) .....	171
3.3.4. Cezaevinde Çocuğun Sosyalleşmesi.....	174
3.3.5. Cezaevinde Çocukların Sıkıntıları ve Beklentileri.....	178
3.4. Eski Tutuklu ve Hükümlülerin Cezaevi Sonrası Gündelik Hayat Deneyimleri.....	181
3.4.1. Cezaevi Sonrası Gündelik Hayata Uyum.....	182
3.4.2. Cezaevi Sonrası Damgalanma/Ötekileştirilme/Etiketleme .....	188
SONUÇ.....	195

<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>200</b>
<b>Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu .....</b>	<b>208</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>211</b>



## TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını ve samimiyetini hiçbir zaman esirgemeyen, tez hakkındaki eleştirilerinin yanı sıra psikolojik desteği ile de her zaman bana katkı sunan tez danışmanım, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem'e teşekkürü büyük bir borç bilirim. Çalışmaya dair görüşleri ve yorumları ile destek veren değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Nacak'a, Öğr. Gör. Adem Seleş'e ve Doç. Dr. Faruk Karaaslan'a çok teşekkür ederim. Gaziantep'te tutuklu ve hükümlü kişilere ulaşmama yardımcı olan Sayın Gözde Şekercioğlu'na çok teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan, daima desteğini omzumda hissettiren canım annem Nasibe Sönmez'e, saha sırasında rahatsız olmasına rağmen benimle birlikte köy köy gezen ve cezaevine dair 31 yıllık meslek deneyimlerini benimle paylaşan canım babam Emin Sönmez'e büyük bir teşekkürü borç bilirim. Çalışma esnasında maddi manevi her türlü yanımda olan canım ablam Selvi Sönmez'e, kardeşlerim Yusuf'a, Alper'e ve Bedirhan'a büyük bir teşekkürü borç bilirim. Tez çalışması esnasında gerçekleştirdiğimiz tartışmalarla birlikte ufkumun açılmasına katkılar sunan, bu süre zarfındaki dostluklarını ve kardeşliklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili dostlarım Ayşe Çatalbaş'a, Mesude Suküt'a, Dilek Aynur'a, çok teşekkür ederim. Recep Tokdemir'e ve bu süre zarfında yanımda olan Gülcan Çankal'a, Zeliha Toklu'ya ve Zehra Biricik'e çok teşekkür ederim. Görüşme yaptığım katılımcılara vakitlerini ayırdıkları için ve hayat hikâyelerindeki tüm zorlukları yeniden hatırlamalarına rağmen benimle paylaştıkları için çok teşekkür ederim.

## KISALTMALAR DİZİNİ

**Bkz:** Bakınız

**Vb. :** Ve Benzeri

**Vs. :** Vesaire

**C. :** Cilt

**Çev:** Çeviren

**CMUK:** Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

**CTE:** Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

**S. :** Sayı

**TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu

## TABLO LİSTESİ

**Tablo 1:** Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

**Tablo 2:** Cinsiyete Göre Eski Tutuklu ve Eski Hükümlü Dağılımı

**Tablo 3:** Katılımcıların Yaş Dağılımı

**Tablo 4:** Katılımcıların Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

**Tablo 5:** Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

**Tablo 6:** Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

## FOTOĞRAF LİSTESİ

**Fotoğraf 1:** Katılımcı K9'un Babasına Gönderdiği Mektup

**Fotoğraf 2:** Katılımcı K9'un Babasından Aldığı Mektup



## GİRİŞ

Gündelik hayat adından da anlaşılacağı üzere günlük olup biten yaşanmışlıkları inceleyen dahası bu yaşanmışlıkların oluşturduğu tekrarları da takip eden bir zemin olarak karşımıza çıkar. Bir insanın gündelik hayatının ayrıntılarına indiğimiz zaman aslında sıradan gözükten şeylerin sosyolojik bağlamda önemli olduğunun ayrımına varırız. Gündelik hayatımıza baktığımızda yeme, içme, uyuma, uyanma gibi fiziksel ihtiyaçlarımızı karşıladığımız, arkadaşlar ile vakit geçirerek sosyal ilişkilerde bulunduğumuz, oyunlar oynadığımız, işe gittiğimiz, aile ile vakit geçirdiğimiz görülmektedir. Tüm bu yapıp etmelerin yanı sıra boş vakit alanının da türlü türlü aktiviteler ile doldurulduğunu görürüz. Her gün insan hayatında hiç fark edilmeden tekrarlanan bu gündelik eylemler, belirli bir süre sonra insanın rutin faaliyetleri hâline gelir. Rutin, insan eylemlerinin belirli bir anda, belirli bir saatte, ritmik öğeler ile tekrarlanması sonucunda oluşan döngüleri ifade eder. Rutin etkinlikler aynı zamanda insanın hayatında günlük yaptığı düzenli faaliyetleri de göstermektedir. Bu düzenli faaliyetler zaman ile birlikte bir bütünlük kazanmaktadır.

Gündelik hayatın zaman ile sınırlı olması bir yandan yirmi dört saat gibi bir zaman dilimi ile sınırlı kalmasına neden olur iken; bir yandan da zamanın sonunun kestirilemez oluşundan dolayı sonsuzluğa doğru uzanan bir alan olarak da belirmesine neden olur. Bu yüzden gündelik hayatın insanların eylemlerini zamanla birlikte anlamlı kılma adına önemli bir yeri vardır. Gündelik hayat aynı zamanda birçok insanın doğumdan ölüme kadar deneyimlediği yerler olarak da belirir. İnsan gündelik hayat içinde hangi unsurların kendisi için yararlı hangisinin ise zararlı olduğunun ayrımına varmak için sürekli olarak etrafını deneyimlemeye devam eder. Deneyimleri sonucunda günlük bilgi haznesi oluşturarak karşılaştığı olaylara yönelik donanımlı hale gelir. İnsanın deneyimli olması onun aynı zamanda vakit içerisinde taktikler geliştirmesine yardımcı olur. Taktikler sayesinde gündelik hayat insanın sıradan olmaktan çıkıp yaratıcı birer bireyler olmasına imkân tanır. İnsanın gündelik hayatında gerçekleştirdiği tüm eylemlere bakıldığında insanın sıradanmış gibi gözükten pek çok

eylemlerinin mikro da olsa kendi içerisinde belirli tekrarlardan kaynaklı yapılar meydana getirdiği görülmektedir.

Gündelik hayatın tüm bu ayrıntılarının belirli bir yapı içerisinde anlam bulduğu yerlerden birisi ise cezaevleridir. Cezaevleri, sosyolojik bağlamda dışarıdaki yaşamdan farklı olarak toplu bir yaşamın devam ettirildiği, yeme, içme, uyuma, kalkma, sayım, banyo günleri, dışarıdaki yaşam ile kurulan iletişim vakitleri gibi pek çok faaliyetin aynı anda gerçekleştirildiği yerler olarak tanımlanabilir. Goffman için total kurumların yani cezaevlerinin temel özelliği hayatımızı ayıran üç sınırın ortadan kalkmasıdır. Öncelikli olarak hayatımızın tüm ayrıntıları aynı yerde ve aynı otorite etrafında birleşir. İkinci olarak dışarıdaki gündelik hayatımızda özgürce yaptığımız herşey birbirine benzeyen ve yapılması zorunlu olan etkinlikler hâline dönüşür. Son olarak ise gündelik yapıp etmelerin tüm aşamaları planlanır ( Goffman, 2016, 17-18). Cezaevlerine gelen bireyler dışarıdaki yaşamlarından farklı olarak toplumsal düzeni ihlal ederek suç işledikleri için gündelik hayatlarında özgürce yaşama hakkını kaybederler. Bu nedenle cezaevinin yönetimi ve koyduğu kurallar bünyesinde hayatlarını idame ettirmek durumunda kalırlar. Cezaevine gelen bireyler Goffman'ın da değindiği üzere dışarıda ki yaşamdan hali hazırda bir kültürel birikimle içeriye girerler (Goffman, 2016, 25). Bu durum cezaevine gelen bireylerin, dışarıda ki gündelik yaşamlarında, belirli bir kültür edindikleri için içerideki yaşama bir anda adapte olamamalarına neden olur. Girdikleri dünya onlara yabancı gelmekle birlikte önceden deneyimlenemediği için sadece bilgisine duyulan veya anlatılan hikâyelerle erişilebilen bir dünya olarak görünür. Bu nedenle cezaevine giren tutuklu ve hükümlüler, dışarıdaki gündelik hayatlarında edindikleri deneyimlerle birlikte gündelik hayatlarını cezaevinin koydukları kurallar bünyesinde yeniden yeni bir kültürle inşa etmek durumunda kalırlar.

Cezaevi hayatını zamanla içselleştiren bireyler cezaevine girerken ki yaşadığı zorlukları cezaevinden çıktıktan sonra da yaşarlar. Çünkü cezaevlerinin de kendine ait bir düzeni, rutin etkinlikleri, dili, ilişki biçimleri, iletişim şekilleri vardır. Bu nedenle cezaevinden çıkan bireyler dışarıdaki hayata hemen atılamazlar. Cezaevinin ritmik döngüleri bir süre bireyin bedenine yapışır ve onun döngüleri olmaya başlar. Ayrıca

cezaevi sonrasında bireyler önceki kimliklerini yitirdikleri için toplum açısından aynı bireyler değildir. Bu sebepten ötürü çevresi tarafından dışlanan, ötekileştirilen veya damgalanan bireyler hâline gelirler.

Buradan hareketle araştırmamızda eski tutuklu ile eski hükümlülerin cezaevindeki gündelik hayat deneyimleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmada örneklem olarak eski tutuklu ve eski hükümlüleri seçmemizin nedeni, eski tutuklu ve eski hükümlülerin yukarıda da değindiğimiz üzere cezaevi öncesindeki bir kültür ile cezaevi dönemi ve tahliye sonrası gündelik yaşamı deneyimlemiş olmasından kaynaklıdır. Araştırma bu bağlamda üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesine yer verilerek literatür çalışmasına değinilmiştir. Burada gündelik hayat, suç/ceza/cezaevi, tutuklu ve hükümlü kavramları üzerinde durulmuş gündelik hayat sosyolojisinin klasik kuram ile ilişkisi, gündelik hayat sosyolojisinin ortaya çıkışı ve gündelik hayat sosyologlarının düşüncelerine yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın konusu, amacı, problemi, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, yöntem, teknik ve yaklaşımına, örnekleme, veri analiz ve yorumlama sürecine, son olarak araştırma ortamına yer verilmiştir. Son bölümde ise gündelik hayat sosyolojisi bağlamında elde edilen saha verileri yorumlanmıştır. Saha verileri ise eski tutuklu ve eski hükümlülerin suç hikâyelerinden başlanarak, cezaevi dönemindeki gündelik hayat deneyimleri etrafında değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada cezaevi sonrası gündelik hayata uyum süreci ve cezaevi sonrası damgalama konuları üzerinde de durulmuştur.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ve LİTERATÜR TARAMASI

#### 1.1.Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Bu kısımda araştırmanın kavramsal çerçevesinde yerini alan gündelik hayat tanımlanmalarına yer verilecek, suç ve ceza arasındaki ilişki tarihsel süreçte ele alınarak cezaevi ve hapisane kavramlarının tarihsel süreçteki tanımlanmaları değerlendirilecek, tutuklu ile hükümlü kavramlarından söz edilecektir. Araştırmanın bu kısmında ayrıca gündelik hayat sosyolojinin ortaya çıkışı ile birlikte klasik kuramcılarının sosyal olaylara yaklaşımlarına yer verilmiş ve klasik kuramdan gündelik hayat kuramlarına geçişte nasıl bir dönüşüm yaşandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Akabinde gündelik hayatın ortaya çıkışı verilmiş olup gündelik hayat sosyolojisine yön veren düşünürlerin fikirlerine değinilmiştir. Son olarak ise cezaevi alanında yapılmış literatür taramasına yer verilmiştir

#### 1.1.1.Gündelik Hayat

Gündelik hayat kavramı insanın dünyayı anlamlı kılma sürecinde, günlük olanın zaman ile bağlandığı bir kavrama denk düşer. Bir günün yirmi dört saat olduğunu düşünür isek gündelik olan, bu zaman diliminde gerçekleşen uyuma, işe gitme, aile ve arkadaşlar ile vakit geçirme, boş vakti değerlendirme, temel ihtiyaçların karşılanması gibi pek çok hadiseleri kapsar. Bu eylemlerin her gün içerisinde tekrarlanması, zamanın akışı içerisinde gündelik olanın her gün yeniden ve yeniden üretildiği gerçeğini açığa çıkarır. Bu yüzden gündelik hayat, sürekli tekrarlandığı için tarihin belirli kesiminde somutlaşan, insanın elinin değdiği dinsel, kültürel ve ekonomik olmak üzere pek çok alanda varlığını sürdüren bir yaşam biçimi şeklinde anlaşılabilir ( Subaşı, 2018, 33 ). Aynı zamanda gündelik hayatta gerçekleşen bu yaşam şekilleri, onun bir toplum ilişkisi içinde gerçekleştiği inancını da doğurur. Hepimiz bir

zamana gözlerimizi açtığımız gibi bir topluma da gözlerimizi açarız. Toplum içerisinde diğer insanlarla etkileşime geçer somut veya soyut birçok şeyi paylaşıyoruz. Üretim, tüketim, dil, sembol, duygular ve arzular, hatta iyilikler ve kötülükler olmak üzere daha pek çok öge ile birbirimize bağlanıyoruz. Bağlandığımız bu ögelerin toplum ile iç içe geçen ilişkiler sonucunda ortaya çıkması, gündelik hayatı anlamaya çalışırken toplumdan bağımsız ele alamayacağımızı gösterir. Lefebvre'nin de ele aldığı üzere gündelik hayatın bilinmesi için toplumun, toplumun bilinmesi için ise gündelik hayatın nerede durduğunun, bilinmesi gerekir. Toplumda kurulan etkileşimleri anlamamanın yolu ise “ toplumu gündelik hayatla, gündelik hayatı da toplumla" eleştirmekten geçmektedir ( Lefebvre, 2013, 19). Dolayısıyla gündelik hayat, toplumdan bağımsız açıklanamayan bir zemin olarak karşımıza çıkar. Gündelik hayatın toplumla olan bağlantısı aynı zamanda birçok insanın birbiri ile bağlantı kurarak yaşadığı bir zamanın varlığını da beraberinde getirir. Hayatımızı kurarken çoğunlukla insanlar ile birlikte toplu bir hayat şekli benimsememiz gündelik hayatın özneler arası paylaşıldığı inancına da hâkim olur.

Husserl' göre gündelik hayat, özneler arası paylaşılan bir yaşam dünyasıdır. Bu dünyada bilgiler deneyimlenir, insan hafızasında depolanır ve zamanla paylaşılır. Paylaşılan bilgiler ışığında etrafını keşfeden insanoğlu kendisine yeni bir dünya kurar. Bu dünyanın içinde insanın elinin değdiği sanat, kültür, bilgi gibi pek çok yapıt yer alır. Yaşam dünyası insanın kurduğu bir dünya olması bakımından aynı zamanda göreceli de bir dünyadır. Her insanın deneyimi, bilgisi ve kurduğu dünya farklı olacağından ötürü, yaşam dünyası aynı zamanda değişken bir yapıya da sahiptir. Ayrıca yaşam dünyası tüm göreceli durumların kendisinden kaynaklandığı, kendisi ise muğlaklık taşımayan, orada var olduğu bilinen bir kurgu dünyasıdır.<sup>1</sup> Schütz'a göre ise gündelik yaşam dünyası, insanların yüzyıllar boyu yasayan bir varlık olmasından kaynaklı olarak biz dünyaya gelmeden önce de kurulu olan bir dünyadır. Bu dünya bizden öncekilerin dünyası olduğu için bizler dünyaya gelmeden öncede bu dünya deneyimlenmiş, yorumlanmış ve anlamlar yüklenmiştir. Bu anlam şüphesiz ki tek bir insanın anlamı değil dünyayı deneyimleyen ve yorumlayan birçok insanın anlam

<sup>1</sup> Ayrıntılı Bakınız. (Harun Tepe, Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, Giriş, s. XXIV-XXV)

arayışından türemiştir. Bu yüzden gündelik yaşam dünyası kurgu olmasının yanı sıra geçmişteki insanların deneyimlerinin biriktiği ve paylaşıldığı özneler arası da bir dünya olarak da karşımıza çıkar. ( Schütz, 2018, 85). Özler arası paylaşılan dünya aynı zamanda gerçekliğin herkes tarafından paylaşıldığı bir zemine de denk düşer. Berger ve Luckmann'a göre gündelik hayat, özneler arası paylaşılan, gerçekliği herkes tarafından farklı farklı deneyimlenen fakat gerçekliği herkes tarafından bilinen bir kavramdır. Bu dünyada birbirinden farklı çoklu gerçeklikler bulunur. Gündelik hayat ise yaşanan bu çoklu alanların en üst seviyesinde bulunan, gerçekliğinden kuşku duyamayacağımız bir alan olarak belirir. Gündelik hayat herkes tarafından bilindiği için ayrıca buradılığı ve şimdiliği içinde gizleyen bir zemini de kapsar. Bu durum ise gündelik hayatı deneyimleyen özneler arası insanların zamanında kendini görünür kılar. Gündelik hayat aynı zamanda bizden önce her şeyi deneyimleyen insanların zamanı olduğu için burada ve şimdinin dışın da bulunan zamanların da gerçekliğidir( Berger ve Luckmann, 32-35). Gündelik hayatın özneler arası bir şekilde paylaşılmasının altında yatan önemli etkenlerden birisi ise dildir. Özneler arası paylaşılan gündelik hayatta dünya ise çoğunlukla dilin etkisi ile birbirine bağlanır. Gündelik hayat Etnometodologlar'a göre, dilin inşası ile birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Dil gündelik hayatta toplumsal bağların örülmesinde ve inşa edilmesinde bağlayıcı olmasından dolayı çimento işlevi görür. Etnometodologlar'a göre, gündelik hayatın nüveleri, dil sayesinde onun birden fazla bağlama gönderimde bulunmasında saklıdır. Bu bağlamlar çoğunlukla gözlemleyebildiğimiz konuşmalarda, kelimelerde, hareketlerde, davranışlarda kendini gösterir. Dil bu bakımdan gündelik hayatın sonu gelmeyen iletişim mecralarının oluşmasında görev alır. Dolayısıyla gündelik hayat, insanın dil ile kurduğu somut veya soyut bağlamsal gönderimlerde tanımlanan bir netice olarak kavranabilir ( Coulon, 2015, 29-31).

Gündelik hayat kavramı yukarıdaki tanımlamaların yanı sıra modern toplumsal yapılar tarafından zapt edilen bir kavram şeklinde de tanımlanabilir. Lefebvre'e göre gündelik hayat, kapitalizmin denetimi ve gözetimi altında hükmedilmiş sahalardan birisi olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle gündelik hayat tahakküm altına alınan, dönüştürülen, modern zamanların kaçınılmaz bir figürü şeklinde de değerlendirilebilir. Modern hayatın gündelik zemininde iktidar gündelik olanı ele geçirmiş ve sömürü

alanı haline getirmiştir ( Lefebvre, 2017, 33). Gündelik hayattaki ilişkilerde sömürü alanına getirilen yaşantılar bireyin boyun bükmesinin aksine bireyin sömürü unsuruna taktikler geliştirdiği bir zemini de oluşturur. De Certeau'a göre, gündelik hayat alanı sıradan insanın alanıdır. Bu alanda insanlar iktidarın kendi üzerlerinde kurduğu baskıcı sömürülere karşı çıkarlar. Bunu ise kendilerine dayatılan sömürü faaliyetleri içerisinde geliştirdikleri üretim faaliyetlerini taktiklere çevirerek yaparlar. Dolayısıyla gündelik hayat sıradan insanın gücünü temsil eden taktikleri ve bu taktiklere yönelik iktidarın stratejileri şeklinde de anlaşılabilir ( Certeau, 2009, 45-46 ).

### **1.1.2. Suç-Ceza/ Hapishane/ Cezaevi**

Suç işleyen kimse ve suçun karşılığında verilecek olan cezanın nasıl olması gerektiği geçmişten günümüze kadar güncelliğini koruyan bir tartışma konusu olmuştur. Bu durum ceza, hapishane ve cezaevi gibi suçtan kaynaklı kavramların dönemsel olarak farklılıklar taşımasına neden olmuştur. Modern öncesi dönemlerde suç işleyen kimseler, zindanlar, kuleler, çalışma evleri, karanlık odalar ve hücreler olmak üzere farklı farklı mekânlarda kapatılmışlardır. Kullanılan bu mekânlar kişilerin cezalarının sonucu olarak değil, cezayı çekmeden önceki aşamada suçlu kimselerin cezasını çekmek amacıyla bekletildiği yerler olarak kullanılmıştır. (Uyanık, 2017, 90-93). Burada tutulan kimselerin infazı vakti geldiğinde tüm toplumun gözü önünde verilmiştir. Foucault'a göre, modern öncesi dönemde suçluların toplumun gözü önünde cezalandırılmasının temelinde mutlak iktidar anlayışının hâkim olması vardır. Mutlak iktidar düşüncesine göre suç işleyen kişinin iktidarın otoritesine karşılık bir girişimde bulunduğu inancı hâkim olmuştur. Bu dönemde suç ile mutlak iktidar arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Günümüzde suç ilişkisi iki birey arasında gerçekleşen bir olay veya suçlunun topluma zararı üzerinden okunur iken, modern öncesi dönemde daha ziyade kralın veya hükümdarın otoritesini tasdik eder nitelikte anlam bulur. Mutlak iktidar ile suç arasındaki bu ilişki, iktidarın suç isleyen kişi üzerindeki ceza hakkını meşru kılması yönünde sonuçlanır. Dönemin hükümdarı veya kralı bunun sonucu olarak suçun cezasını tüm toplumun gözü önünde verir. Cezalar çoğunlukla azap çektirme ve sergileme esasına dayanır ve cezalar dini bir tören titizliğinde gerçekleştirilir ( Foucault, 2017, 91-101). Foucault anlattığı bu süreci Hapishanenin Doğuşu adlı eserinde kitaba başlarken çarpıcı bir gerçeklikle okurla

paylaşır. Damiens'in iktidara yönelik suç işleminin sonucunu çok ağır bir şekilde ödediğini şu kelimeler ile aktarır; “ ... Greve meydanına götürülecek ve burada kurulmuş olan darağacına çıkartılarak memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek; babasını ( kralı ) öldürdüğü bıçağı sağ elinde tutacak ve kerpetenle çekilen yerlerine erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen balmumu ile kükürt dökülecek, sonra da bedeni dört ata çektirilecek parçalatılarak ve vücudu ateşte yakılacak, kül haline getirilecek ve bu küller rüzgâra savrulacaktır”( Foucault, 2017, 33 ). Foucault’un aktardığı üzere de modern öncesi dönemlerde cezanın verilmesi için herkesin görebileceği bir meydanın seçildiği, ölümün infazının hemen değil yavaş yavaş azap çektirilerek yapıldığı görülmektedir. Damiens’in krala yönelik suç aletini elinde tutarak damgalandığı, suçun işlendiğine dair tüm toplumun şahit tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden suçlunun varlığına tahammül edilemediği bunun sonucu olarak bedeninin bütün zerrelere toz haline getirilerek savrulduğu görülmektedir. İktidarın uyguladığı bu ceza yöntemi aynı zamanda bana karşı gelerseniz sonunuz işte böyle olur demenin de başka bir yolunu oluşturmaktır. Böylece modern öncesi dönemlerde ceza kavramı, suçun karşılığı olarak suçlunun bedenine uygulanan acı çektirme yöntemleri olarak tanımlanabilir. Ayrıca modern öncesi dönemde hapisane veya cezaevi tanımlamaları ise suçluların ceza öncesi suçlarını çekmeden önce bekletildikleri yerler şeklinde tanımlanabilir. <sup>2</sup>

Foucault, modern öncesi dönemde suçluya verilen azap çektirme düşüncesinin 18. yüzyıla kadar izlerini hala sürebileceğimizin mümkün olmasından söz eder. 18. yüzyılın sonlarına ve 19. yüzyılın başına gelindiğinde ise ceza tarihinde yaşanmış bir kırılmanın gerçekleştiğini ifade eder. Bu tarihler arasında ceza uygulama teknikleri değişmiş, ceza bedene uygulanan azap çektirme yöntemleri olmaktan çıkmıştır. Foucault’a göre yaşanan bu dönüşüm ceza tarihinde yaşanan iki değişimi de beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak cezanın ızdırap tekniği olarak görülmesinden

<sup>2</sup> Modern öncesi dönemde ceza ve suç arasındaki bu ilişkiyi Milos Forman’ın yönetmenliğini yaptığı 2006 yapımı Goya’nın Hayaletleri filmi üzerinden okumak mümkündür. Milos Forman bu filmde Engizisyon Mahkemesinin halk üzerindeki baskıcı tutumunu izleyiciye aktarmaya çalışmıştır. Filmde kişinin cezasının infazı tüm halkın görebileceği bir yerde verilir. Suçlu, rahipler eşliğinde yargılanmakta, eziyet edilerek suçunun itirafı sağlanmakta, daha sonrasında ise cellat giyotin eşliğinde suçlunun cezasını kesmektedir. Filmde çarpıcı olan kısım ise halkın kafası kesilen kişinin kanını ellerinde getirdikleri bezlerle toplamaya çalışmasıdır. Bu dönemde ceza halk tarafından arzulanan bir olay olmuştur.

vaz geçilmesi, cezanın toplumun gözü önünde uygulanan bir gösteri unsuru olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda cezaya dair hissedilen intikam duygusu ortadan kalkmıştır. İkinci olarak ise ceza çekmenin gündelik hayattaki yeri değiştirilmiştir ( Foucault, 2017, 38-50). Cezalar artık herkesin görebildiği yerlerde değil, kapatılmış mekânlarda suç isleyen kimsenin özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde işlev görmektedir.

İnsan bedenine çektirilen acıların acımasızlık olduğu kanaatinin gelişmesi birçok bilim adamının hapsedme mantığı üzerine yoğunlaştığı bir süreci beraberinde getirir. Hapis cezası düşüncesinin benimsenmesi farklı farklı hapisane sistemlerinin değerlendirilmesine sebebiyet verir. Artuk ve Alşahin'e göre, Topluluk Sistemi, Hücre Sistemi, Karma ( Auburn ) Sistemi, Panaptikon Sistemi ve Dereceli ( İrlanda ) Sistemi ve Yeni Sistem olmak üzere pek çok hapisane modeli geçmisten günümüze kadar denenmiştir. Düzenlenen bu sistemli hapisane- cezaevi modellerinde ortak hedef mahkûmun bedenini hapsederek özgürlüğün kısıtlanması olmuştur. <sup>3</sup>

Bu hapisane sistemlerinden Jeremy Bentham'ın 18. yüzyılın sonlarına doğru tasarladığı Panaptikon Hapisane Sistemi, diğer sistemlerden farklı olarak sosyoloji tarihinde ayrı bir yere sahip olur. Bu hapisane modeli dairesel sütun şeklinde ayrı ayrı hücrelerin sıralandığı bir yapı biçiminde tasarlanır. Bu hücrelerde iletişim yasaklandığı gibi tüm hücrelerin bütününe gören bir gözetleme alanı da düzeneğin içerisinde yer alır. Kişiler hücrelerinde cezalarını çekerken sürekli olarak bir gözün kendilerini izlediği hissine kapılmakta, ne zaman izlendiklerini kestiremedikleri için kendilerine çeki düzen vermekte ve tekrarlanan bu davranışlar yerini içselleştirilmiş bir iktidar alanına bırakmaktadır. Bentham'ın bu hapisane modelini tasarlamadaki asıl amaç, modern öncesi dönemde bulunan iktidar ve beden arasındaki yarılmayı ortadan kaldırmayı hedeflemesinden kaynaklıdır. Modern öncesi dönemde iktidar bedene

---

<sup>3</sup> Bu kapatılma mekânlarında cezanın nasıl olmasına dair çeşitli yöntemler denenmiştir. Hücre sisteminde kişiler hücrede tutulurken bedenin olabildiğince izole edilmesi düşüncesi benimsenmiştir. Karma sistemdeyse hücre sisteminde uygulanan eksiklikler görülmüş mahkûmların bir arada tutulmasına karar verilmiş fakat bu sefer de mahkûmların gerekmedikçe konuşması yasaklanmıştır. Her bir sistem kendisinden önceki bir sistemin eksikliğini gidermek üzere tasarlanmıştır. Ayrıntılı Bakınız. ( Artuk ve Alşahin, 2015, Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Dergisi, 21/2, s. 145-185)

doğrudan ceza uygular iken, modern dönemde ise cezanın kendisi içselleştirilen iktidar davranışları olarak karşımıza çıkar ( Baştürk, 2016, 37-42). Bu durumda iktidar 19. yüzyılın başlarına doğru bedenleri hedef almaktan çıkarmış yönünü gündelik hayata çevirmiştir.

Jeremy Bentham'ın fikirlerinden esinlenerek onun düşüncelerini farklı bir boyuta taşıyan Michel de Foucault “Büyük Kapatılma” adlı çalışmasında iktidar ile ceza algısı arasında büyük değişmelerin olduğunu, bu değişimlerin ise iktidarın gündelik hayatı hedef almaya yönelmesinden kaynaklı şekillendiğini ileri sürer. Ona göre Panoptizm fikri sadece suçluların cezalarını çekmesi gereken bir yer olarak algılanmamalıdır. Panoptizm aynı zamanda yönetim- denetim sisteminin bir aracı değil, idari kontrol mekanizmasının merkezi haline gelmiştir. Bu yüzden günümüz şartlarında kapatılma sadece hapishanelerde değil, denetimin esas alındığı pek çok kurumda ( okul, yurt, tımarhane, huzurevi vs.) görmek mümkündür. Foucault Panoptizm zamanında yaşadığımızı dair düşüncelerini şu şekilde paylaşır; “ Panoptik bir toplumda yaşıyoruz. Mutlak anlamda genelleşmiş yapılar var; ceza sistemi, adli sistem bu yapıların bir parçasıdır ve hapishanede bu parçalardan biridir, psikoloji, psikiyatri, kriminoloji, sosyoloji sonuçlarıdır”( Foucault, 2011, 135).

Günümüz şartlarına baktığımızda ise Foucault'un düşüncelerini gündelik hayatın en ince ayrıntılarında bile görmek mümkündür. Günümüz şartlarında ceza algısı gündelik hayatta kapatılan mekânlar olmanın yanı sıra gündelik hayatta toplum tarafından üretilen bilgiler haline gelmiştir. Hiç şüphesiz ki bu bilgi üretimi iktidardan bağımsız bir şekilde gerçekleşmemektedir. Örnek verecek olur isek, cezaevlerinde kameralı sisteme geçilmesi, tüketimde kullanılan barkodlar, il dışı seyahatler için sistemin kullanılması, bilgilerin iktidardan bağımsız üretilmediğini anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca iktidarın suç ve ceza arasındaki ilişkiyi olabildiğince şeffaf bir boyutta sağladığı, bu süreci gizli bir kontrol sistemi üzerinden yönettiği görülmektedir. Aynı zamanda suç ve ceza ilişkisi iktidarın ürettiği bilgiler olmanın yanı sıra toplumsal müeyyideler biçiminde de karşımıza çıkar. Toplumsal olarak damgalanma, dışlanma, ötekileştirilme, yabancılaştırma toplum tarafından suçlu kimselere uygulanan müeyyideleri gösterir. Günümüzde suç ve cezanın ilişkisi değerlendirildiğinde suçun

karşılığı hapishaneler, cezaevleri gibi kapatılma mekânlarında özgürlüğü kısıtlama düşüncesiyle sonuç bulur. Ayrıca bu mekânlar sadece gündelik hayatta kapatılmış mekânlara girip çıkabilme hakkına sahip kişilerin veya suçlu kimselerin yakından görebileceği bir yer haline gelmiştir. Günümüz şartlarında cezaevlerine baktığımızda da bu değişimin izlerini sürmek mümkündür.

Ceza ve suç arasındaki ilişkinin batıdaki arka planı bu şekilde gerçekleşmiştir. Doğuda suç ve ceza ilişkisine bakıldığında ise Batıdaki suç ve ceza tarihi ile benzerliklerin olduğu ve birbirilerini etkiledikleri görülmektedir (Uyanık,2017,130). Doğuda uygulana ceza yöntemlerine anlamamız için İslam hukukundan bahsederek başlamamız daha yerinde olacaktır. Akbulut'a göre, Kur'an İslam tarihine bakıldığında gündelik hayatı kuran bir faktör olarak karşımıza çıkar. İslâm hukuka bakıldığında cezalar Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen emir ve yasaklardan yola çıkarak uygulanır. Bu dönemde cezalar bedene uygulanmasının yanı sıra kişinin hayatına, hak ve hürriyetine, maddi varlığına tesir edecek şekilde uygulanmıştır. Bu cezaların verilmesindeki esas ilke, toplumsal düzenin korunması, İslâm'ın gündelik hayattaki yerinin garantiye alınması, kişinin iyileştirilmesinin ise sağlanması üzerine işlemektedir ( Akbulut, 2003, 169).

İslam Hukukunda ise verilen cezaların izlerini Osmanlı Devleti'nde de görmek mümkündür. Osmanlı devletinde cezalar genellikle İslam hukuka göre verilmekte, önemli görülen cezaları ise padişah veya padişah tarafından ceza verme yetkisi bulunan kişiler değerlendirmektedir. Ceza verilen kişiler kale burçları yani zindanlarda cezasını çekmek üzere tutulmaktadır. Osmanlıda 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ceza çekme koşulları gündeme getirilmiştir. Bunun sonucu olarak Islahat Fermanı ile birlikte cezaevi koşullarında değişikliğe gidilmiştir ( Artuk ve Alşahin, 2015, 174-175).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise cezaevleri ve infaz sistemi yeniden gündem konusu olur. Cumhuriyet döneminde yaşanan bir diğer değişiklik ise cezaevleri düzenlemesinin Adalet Bakanlığına bağlanmasıdır. Bu değişiklikten sonra Adalet Bakanlığı cezaevlerinde yeni sistemlerin inşasına başlamıştır. Aynı zamanda yeni cezaevi modelleri ile birlikte suçların ıslah edilmesi ve topluma kazandırılması

amaçlanmıştır. Bu dönemde yapılan cezaevlerinde Hücre Sistemi, Karma Sistem, Dereceli Sistem ve Topluluk Sistemi gibi yöntemler kullanılmıştır. Yapılan bu cezaevi sistemlerinin batıda uygulanan cezaevi sistemleri ile benzerlik göstermesi ülkemizde bulunan cezaevlerinin modern yapılar şeklinde tasarlanması düşüncesine neden olur. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise modern cezaevi sistemine dair ceza usullerine geçiş yaşanmıştır ( Artuk ve Alşahin, 2015, 176-181).

Günümüze gelindiğinde ise Türkiye’de 01 Mayıs 2006 tarihinden itibaren cezaevlerinde iyileştirme politikası düzenlenmiş buna göre pek çok cezaevi yeniden gözden geçirilmiştir. 2006 yılından 2020 yılına kadar toplam 200 adet ceza infaz kurumu açılmıştır. Bu cezaevleri sağlık, güvenlik, elektronik donanım, hizmetleri düşünülerek inşa edilmiştir. Ayrıca 2010 yılından 2019 yılına kadar toplamda 36 adet ceza infaz kurumuna ek bina yapımı tamamlanarak hizmete sunulmuştur. Günümüzde ise 02/03/2020 tarihi itibarıyla, 265 kapalı ceza infaz kurumu, 76 müstakil açık ceza infaz kurumu, 4 çocuk eğitimevi, 9 kadın kapalı, 7 kadın açık, 7 çocuk kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplamda 368 ceza infaz kurumu bulunmakta olup, bu kurumların kapasitesi 235. 431 kişiliktir.<sup>4</sup>

### **1.1.3. Tutuklu/ Hükümlü Kavramları**

Suç işleyerek ceza almış veya suç işleme ihtimali göz önünde bulundurulmuş kişiler hukuki olarak mevcut durumlarına göre belirli kavramlarla adlandırılırlar. Bu kavramlardan bazıları arasında tutuklu ve hükümlü kavramları bulunmaktadır. Öncelikle bir kişinin tutuklu olabilmesi için belirli tutuklanma nedenlerinden bazılarını ihlal etmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak tutuklanma nedenlerinden bahsetmemiz daha yerinde olacaktır.

Suç işleyen kişinin veya suç işlemiş olma olasılığı yüksek olan kişilerin tutuklanma nedenleri Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 100. Maddesinde ele alınmaktadır. Bu maddede tutuklanma nedenleri 3 başlık altında toplanmıştır. Ceza Muhakemesi Kanunu’nun madde 100/1’e göre, tutuklama işlemi gerçekleşecek kişinin suç işlediğine dair delillerin aşikâr olması halinde tutuklanmanın gerçekleşebileceği

<sup>4</sup> <http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi> Erişim Tarihi: 3. 4. 2020

ifade edilmektedir. Akabinde ise Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100/2 maddesinin ise, tutuklanma ihtimali olan kişinin delillerinin kuvvetli derecede bulunması halinde, kişinin bu delillere yönelik davranışlarda bulunmasının veya kaçmasının önüne geçilmek üzere konulan kanun olduğu belirtilir. Cmuk'un 100/3 maddesi ise tutuklanma ihtimali olan kişinin, herhangi bir kişinin vücut dokunulmazlığını ihlal ettiği takdirde veya toplum ve devlet bünyesine zarar verdiği takdirde kişinin tutuklanabileceğini konu alır ve buna binaen listelenen suçları içermektedir.<sup>5</sup> Anayasanın 19. Maddesinde ise “ Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklanmayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir”<sup>6</sup> ibaresi yer almaktadır. Bu durumda Ceza Muhakemesi Kanunlarından herhangi birini işleyerek toplum sağlığına zarar veren veya anayasanın 19. Maddesinde belirtildiği üzere suçluluğu kuvvetli olan kişiler hâkim tarafından tutuklanır. Hâkim tarafından tutuklanan fakat cezası henüz onanmayan kişiye “**tutuklu**” denilmektedir.

Hüküm kavramı ise “ Ceza muhakemeleri usulünde; hâkimin son tahkikatı bitiren ve maznunun beraetine veya mahkûmiyetine veya duruşmanın tatiline veyahut davanın düşmesine dair olan beyanıdır”<sup>7</sup> Tutuklama sonucu, suç kararı mahkeme tarafından onanmış ve bunun akabinde ceza almış kişiye ise “**hükümlü**” denilmektedir.

#### **1.1.4. Klasik Sosyolojiden Gündelik Hayata Geçiş**

Sosyoloji biliminin temelleri XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa’da yaşanan toplumsal gelişmeler sonucunda ortaya çıkar. Avrupa’da yaşanan modernleşme süreci ile birlikte sanayileşmede gözlenen artışlar, aydınlanma düşüncesinin sonucu olarak geleneksel hayattan kopuş, yaşanan savaşlardan kaynaklı ekonomik ve toplumsal krizler, ülkede sosyal olarak bir kargaşa ortamının oluşmasına

<sup>5</sup> Ayrıntılı Bakınız. ( Ceza Muhakemesi Kanunu, 2004, Kanun Numarası: 5271, Tertip:5, cilt:44, sayı: 25673, s.9126)

<sup>6</sup> Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Tertip:5, cilt:22, sayı:17863 ( Mükerrer), s. 6

<sup>7</sup> Ayrıntılı Bkz. ( Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Türk Hukuk Lügati, Ankara, 1991, s. 136)

neden olur. Bu bakımdan sosyoloji bilimi, batıda yaşanan bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan, kargaşa ortamının düzenlenmesi adına temelleri batıda atılan bir bilim dalı şeklinde zuhur etmiştir (Kuyucuoğlu, 2015, 675). Nitekim Gençoğlu'na göre, sosyolojinin ortaya çıkışı üç etken üzerinden ele alınabilir. İlk olarak zihinsel dönüşümlerin yaşanması ile birlikte sosyolojinin köklerinin bilimsel bir düşünce tarzı olan aydınlanma fikrinden beslenmesidir. İkinci olarak, bu düşünce tarzlarının ortaya çıkardığı toplumsal gelişmeler ve bunların sonucu şeklinde birey ve toplumu kapsayan bunalımlardır. Üçüncü olarak ise, yaşanan bu sorunların Fransız İhtilali'nin özgürlük, eşitlik ve refah talebi sloganları ile çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı fakat vaat edilen mutluluğun yerini ölümlere, kısımlara bırakması neticesinde siyasi yöntemlerin de toplumsal problemleri aşmada yetersiz kaldığı fikrinin anlaşılmasıdır. Bu bakımdan sosyoloji, toplumda yaşanan kargaşaları çözmek adına kökleri bilim ile beslenen, sosyal sorunları ve bunalımları tesis etmek üzere reçeteler geliştiren bir bilim dalı şeklinde kavranabilir (Gençoğlu, 2016, 51-52).

Sosyoloji düşüncesinin temellerinin atılmasında Auguste Comte, Emile Durheim, Karl Marx ve Max Weber gibi klasik düşünürler önemli rol oynarlar. Auguste Comte (1798-1857), yaşanan bu toplumsal krizin önüne geçilebilmesi için bir bilim dalı olarak sosyolojiyi önermiş ve aydınlanma düşüncesi ile birlikte sosyolojinin toplumu kurtuluşa erdirilebileceği yönünde düşünceler geliştirmiştir. Auguste Comte Pozitif Felsefeye Giriş adlı eserinde toplumsal düzeni sağlamak için insan zekâsının üç bilgi aşamasına başvurduğundan söz eder. Comte bu üç aşamayı, dinsel aşama, metafizik aşama ve pozitif aşama şeklinde ele alır. Comte, dinsel ve metafizik aşamada insan zekâsının, mutlak ve bilinemez olanla ilgilendiğini, anlaşılmayan sebepleri araştırmalarının merkezine yerleştirdiğini ifade ederek pozitif aşamanın bu fikirlerden soyutlanması gerektiğine inanır. Bu bakımdan Comte, pozitif bilgi sayesinde, akıl ve bilgiden yola çıkarak toplumda bulunan görüngüleri deney ve gözlem yöntemi ile incelemeyi düstur edinir. Buradan hareketle Comte, fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerinin inceleme nesnesini ele alış tarzını toplumda bulunan ilişkilere uygular. Dolayısıyla Comte 'un toplumsal düzen anlayışı olgular ve bu olgular ile benzeşen başka olguların ilerleyişi üzerinden anlaşılabilir ( Comte, 2003, 7-22, 39).

Comte'un pozitif düşüncesinden etkilenecek topluma farklı bir bakış açısı ile yaklaşan düşünür ise Emile Durkheim'dir ( 1858-1917). Emile Durkheim Sosyolojik Yöntemin Kuralları adlı eserinde Comte'un toplumsal olguların ancak başka bir toplumsal olgu ile açıklanabileceği düşüncesinden etkilendiğini anlatmış bu doğrultuda toplumsal eylemlerin ancak olgulardan yola çıkarak değerlendirilebileceği gerekçesini öne sürmüştür. Durkheim'e göre biz dünyaya gözlerimizi açtığımızda dinsel, siyasal, hukuki, ahlaki, gündelik olmak üzere pek çok kolektif belirlenmiş toplumsal olgular tarafından kuşatılırız. Toplumsal olgular bu yönüyle bireye dışarıdan baskı kuran ve kendi gerçekliğini bireyin üzerine dayatan bir şekilde işlev gösterir. Dünyaya gelen her birey toplumsal olguların dayatıldığı bir düzen içerisinde nefes alır ve bu tesis edilen dünyanın içerisine gözlerini açtığı için bu kurallar insan nezdinde normalleşir. Ancak bu kurallara veya toplumsal olgulara karşı çıktığında kendini dayatan olguların sınırları anlaşılabilir ve görünebilir kılınır. Örnek verecek olursak toplumsal düzenin sınırlarını ihlal ederek suç işleyen birey sadece hukuki olarak alacağı cezanın sınırlarını keşfetmekle kalmaz toplumsal olarak uygulanan yaptırımların da soğukluğunu ensesinde hisseder. Bu bakımdan toplumsal olguların bireyin üstünde bir yeri vardır. Durkheim bu yüzden sosyolojinin inceleme alanının toplumsal olgular olması gerektiğine vurgu yapar. Bireyin incelenme alanının ise sosyolojiden daha ziyade farklı disiplinler tarafından ele alınması gerektiğini ifade eder ( Durkheim, 2013, 43-68).

Toplumun geçirdiği süreçlere farklı bakış açısı geliştiren diğer bir klasik sosyoloji düşünürü ise Karl Marx ( 1818- 1883)' tır. Karl Marx Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı adlı eserinin önsözünde toplumsal sorunlara dair yaklaşımını kaleme alır. Marx insan varlığının ancak toplumsal ilişkileri var ettiğinde anlamlı bir sonuca ulaşabileceği üzerinde durur. Marx bireyin kendi varlığını ancak toplumsal üretim ilişkilerinin içerisinde keşfedebileceğinden bahseder. Bu durumda insan hayatının devamını sağlayabilmek için mecburi de olsa toplu bir şekilde iletişim kurmaya başlar. İnsanlar tarafından gerçekleştirilen bu mecburu ilişkiler toplumun ekonomik yapısını üreterek, hukuk, siyaset, eğitim, ideoloji ve diğer zihni durumları kapsayacak olan üstyapının üstünde katı bir gerçeklik oluşturur. Bu gerçekliğin şekillendirdiği taban, alt zeminden üst zemine doğru dönüşen insan zihninin boyutlarını göstermekle kalmaz

aynı zamanda ekonomik olarak üretilen ilişkilerin de üstte bulunan düşünceleri etkilediğini gösterir. Marx bu bakımdan Hegel'den farklı olarak toplumu, insan zihninin bir ürünü şeklinde görmek yerine, insanların bir araya gelerek üretimlerini açığa çıkardığı yer, aynı zamanda kendi varlıklarını buldukları saha olarak betimler. Dolayısıyla Marx' göre ancak toplumsal sorunların çözüme ulaştırılmasına giden yol ekonomik temellerin esas alınmasından ve geliştirilmesinden geçmektedir ( Marx, 2011, 38-41).

Klasik sosyoloji düşünürlerinin toplumsal sorunlara getirdiği çözümler temelde iki farklı düşünce etrafında şekillendiği söylenebilir. Bu düşüncelerden birincisi sosyolojinin inceleme alanını sosyal yapılar/toplum/nesne etrafında ele almış ve bu doğrultuda yapısalcı bir çizgide ilerlemiştir. Comte, Durkheim ve Marx gibi düşünürler toplumsal sorunlara yaklaşırken yapıyı merkeze alan görüşler geliştirmişler. Onlar için toplumsal düzenin sağlanması ancak yapısal bir birliktelik sağlandığında mümkün olmaktadır. Yapı endeksli sosyoloji görüşü, yapıyı öncelendiği için sosyolojik incelemelerinde bireyi/faili/özneyi göz ardı etmelerine neden olur. Bu bakımdan klasik sosyoloji düşünürlerinin gündelik hayata dair konulara çalışmalarında pek fazla yer vermediği görülmektedir ( Esgin ve Özben, 2018, 35-37).

Klasik sosyoloji düşünürlerinin toplumsal sorunlara yönelik çözüm aradığı ikinci görüş ise birey/fail hareketleri etrafında anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapıyı temel alan Comte, Durkheim, Marx ve onları takip eden düşünürlerin aksine bireyi temel alan yaklaşımlar, bireyin çevresini nasıl anlamaya ve yorumlamaya çalıştıkları üzerinde dururlar. Fail merkezli düşünce yaklaşımı insanların bir arada nasıl düzen içerisinde yaşadığı, bireylerin birbirleri ile nasıl etkileşime girdiği, rutin etkinlikleri nasıl gerçekleştirdikleri, içinde bulunduğu toplumun sosyal gerçekliğini yeniden ve yeniden nasıl kurduğu gibi bireyi esas alan pek çok konu üzerinde durmuştur (Esgin ve Özben, 2018, 36).

Pozitif düşünce yapısına karşı çıkan, evrimci yapısal sistemin reddini benimseyen, anlamının köklerini ortaya atan ve bireye verdiği önemle gündelik hayat sosyolojisinin temellerini atan düşünürler arasında Wilhelm Dilthey( 1833-1911),

Heinrich Rickert ( 1863- 1986), ve Max Weber(1864-1920) bulunmaktadır. Bu düşünürlerin ortak özelliği, toplumsal süreçlerin sadece açıklama üzerinden ele alınamayacağı anlamının da kültürel, sosyal, tarihsel ve gündelik hayattaki önemlerine vurgu yapmalarından kaynaklıdır. Dilthey, Comte'un pozitif düşüncesine karşı çıkararak toplumsal, kültürel ve tarihsel alanların doğa kanunlarının yasaları ile bir tutulamayacağından bahseder. Dilthey için önemli olan bireyin dışında inşa edilen ve açıklanan bir toplum görüşünden ziyade insanın gündelik hayatı deneyimleyerek anlaması ve yorumlaması sonucunda ortaya çıkan kültürel anlamlardır. Çünkü Dilthey bir insanın gündelik hayattaki ayrıntıları keşfettiğinde, anladığında ve yorumlandığında aynı zamanda insanın bu aşamada açıklama yaptığına da inanır. Bu bakımdan Dilthey sosyolojisinde birey/toplum, yapı/fail, açıklama/ anlama birbirini yok saydığı durumlarda değil, her ikisinin de bir arada bulunduğu toplumlarda bütünlük sağlanabilir. Heinrich Rickert ise, doğa bilimlerinin kültür bilimlerinin değerlerinden bağımsız ve habersiz olarak hareket ettiğini ifade ederek, asıl olanın bireysellik yok sayılmadan anlama ve yorumsamacı paradigma ile birlikte değer yüklü bir sosyoloji ortaya konması gerektiğine vurgu yapar (Swingewood, 2010, 138-142). Dilthey ve Rickert'in düşüncesinden etkilenen Max Weber (1864-1920), anlama ve açıklamayı sosyolojinin konuları arasında ele almayı hedefler. Weber toplumsal eylemi ele alırken nesneyi öznedenden koparmayarak sosyolojinin bilgisinin ortaya çıkmasına inanır ve sosyoloji bilgisine yön veren anlamının ise öznel anlama olduğunu dile getirir. Weber'in ideal tip betimlemesi, bireyin gündelik hayat içerisindeki anlamsal deneyimlerini amaçsal hedefler doğrultusunda nesneye yönelik ele alması, aynı zamanda nedensellik ile bağlarını tam olarak koparmadığının göstergesini oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda bize değerlerin tam manasıyla olguların eline bırakılarak salt bir şekilde nedenselleştirilemeyeceğini göstermektedir ( Swingewood, 2010, 156-157).

Gündelik hayat düşüncesi her ne kadar klasik düşünürlerin fikirlerine bir itiraz olarak ortaya çıksa da, çalışmalarının beslendiği noktanın bu itirazlardan hareketle anlam kazanması, gündelik hayatın ortaya çıkışının klasik sosyoloji düşünürlerinden ayrı değerlendirilemeyeceği fikrini uyandırmıştır. Bu bakımdan klasik sosyoloji düşünürleri ve gündelik hayata geçişte katkıları bulunan ve bir bakıma gündelik hayatın nüvelerinin ortaya atılmasına imkânlar sunan düşünürlere de bu kısımda yer

verilmiştir. Klasik sosyoloji düşünürlerinin gündelik hayat düşünürleri ile bağlantı kurmaya çalışmamızdaki bir diğer neden ise ileride de ele alacağımız üzere gündelik hayat sosyolojisine can veren düşünürlerin çokça klasik sosyologlar atıfta bulunmasıdır. Lefebvre'in Marx'ın kavramlarından yola çıkarak gündelik hayata bakması, Alfred Schütz'un tip görüşünün Weber 'den beslenmesi, Berger ve Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşasını ele alırken Durkheim ve Marx'ın fikirlerinden hareketle yola çıkması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

### **1.1.5. Gündelik Hayatın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Süreçteki Yeri**

1920'li ve 1930'lu yıllar, gündelik hayat sosyolojisine dair ilk adımların atıldığı bu nedenle sosyoloji tarihinde yeni dönüşümlerin yaşandığı yıllar olarak tarihte yerini almıştır. Bu yıllarda gündelik hayat sosyolojisine olan önem artmaya başlamış, ortaya atılan görüşler ise klasik geleneğe karşı olacak şekilde iki ekol tarafından desteklenmeye çalışılmıştır: Sosyal Davranışçılık ve Fenomenoloji ( Esgin, 2018, 20).

Birinci ekol olan sosyal davranışçılık düşüncesi George Herbert Mead'in çalışmaları üzerinden ayrı bir yere sahip olur. George Herbert Mead, sosyal davranışçılık alanında yaptığı çalışmaları zihin, benlik ve toplum kavramları üzerinden ele alarak sembolik etkileşim yaklaşımının temellerini atar. Mead göre, zihin ve benlik gündelik hayatın toplumsal süreçlerini anlam bakımından üreten bir etkiye sahiptir. Çünkü insan zihni ve benlik olmadan ne toplumsal bir oluşumdan bahsedilebilir ne de benliğin kimlik bulması mümkün olabilir. Zihin, benlik ve toplumun bir arada bulunduğu anda anlamlı olması bu üç etkenin birbirinden bağımsız açıklanamayacağını gösterir. Buradan hareketle Mead'e göre bir birey sahip olduğu zihin bakımından iki şekilde toplumda benlik kazanır. Mead'in 'ben' olarak aktardığı ilk benlik süreci, bireyin toplumda düşünen bir insan olduğunun farkına varmasıyla anlam bulur. İkinci bir etken olan 'beni-bana' ise bireyin herhangi bir grup ya da toplumla etkileşime geçtiği zamanlarda ortaya çıkar. Dolayısıyla Mead'e göre, birey kendi benliği ile toplum veya grup içinde yeniden bir benlik ilişkisine sahip olur ve kim olduğunun nüvelerini toplumla kurduğu etkileşimde bulmaya başlar (Swingewood, 2010, 286-289).

İkinci bir ekol olarak ortaya çıkan fenomenoloji düşüncesinin temelleri ise Edmund Husserl ve Alfred Schütz gibi Alman düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Husserl “Fenomenoloji Üzerine Beş Ders” ( 2015) adlı çalışmasında görünenin arkasındaki bulunan başka görülen alanlara ulaşmayı hedeflemiş bu hedefini ise bilinç ve bilgi tartışmaları ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Husserl’in bilince verdiği önem, gündelik hayatta bireyin fikirlerini göz ardı etmediği bir sosyoloji zemini benimsediğini gösterir. Alfred Schütz ise “Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler” ( 2018 ) adlı çalışmasında Edmund Husserl’den etkilendiği üzere gündelik hayatta görünen şeylerin ardında bulunan anlam dünyalarına odaklanmıştır. Schütz’a göre anlam dünyası bireyin kendisinden önce kurulan dünyadan edindiği bilgileri kendisinden sonra gelecek insanlara bırakmasıyla vuku bulur. Bu yüzden Schütz’un gündelik dünyası özneler arası paylaşılan bir kurgu dünyasıdır.<sup>8</sup>

Sosyal davranışçılık ve fenomenoloji alanlarında yapılan çalışmalar pek çok düşünürün gündelik hayata olan merakının artmasına neden olmuştur. 1950 ve 1960’lı yıllara gelindiğinde Erving Goffman bu iki ekolden beslenerek düşüncelerini şekillendirmeye baslar. Erving Goffman, Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (2018) adlı çalışması ile insanların sosyal ilişkilere girmeye başladıklarında benlikleri üzerinden birçok role büründüklerinden söz eder. Gündelik hayat tıpkı bir sahne gösterisine benzer ve bu sahnede insanlar kurdukları ilişkilere göre rollere bürünürler. Goffman insanların birbiri ile olan ilişkisini bir başka kitabı olan Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar (2014) adlı yapıtında da ele alır. Goffman bu eserinde doğuştan, etnik veya toplumsal olarak kabul görmüş herhangi bir düzenin ihlali sonucunda kişilerin dalgalanmaları üzerinde durur. Goffman bireyin dalgalanması sonucunda toplumsal veya bireysel konumunu korumaya çalıştığını, damgasının varlığını gizlemek veya normalleştirmek adına davranışlarına çeki düzen verdiği üzerinde durur. Bu bakımdan Goffman bireyin davranışlarını tesis edilen düzenler ile birlikte ele almayı tercih eder. Goffman’ın bireylerin tesis edilen bir düzen içerisindeki davranışlarını incelediği bir başka çalışması ise Tımarhaneler (2016) adlı

---

<sup>8</sup> Edmund Husserl ve Schütz’un görüşlerine araştırmanın ileriki safhalarında ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir. Burada yer verilmesinin nedeni ise Edmund Husserl ve Alfred Schütz’un gündelik hayatın ortaya çıkmasında önemli etkilerinin bulunmasından kaynaklıdır.

yapıdır. Goffman bu eserinde total kurum olarak adlandırdığı huzurevi, hapisane ve tımarhaneler olmak üzere birçok kapalı kurumda bireyin ilişkilerini düzen ve disiplin ilişkisi üzerinden aktarmaya çalışır.

1960'lı yıllarda ise Harold Garfinkel California Üniversitesinde yaptığı çalışmalarla etnometodoloji düşüncesinin temellerini atmıştır. Garfinkel tüm bu süreçleri gerçekleştirirken sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji ve varoluşçuluk alanlarından yararlanmışır. Garfinkel “Etnometodolojide Araştırmalar” (2014) adlı çalışması ile geleneksel sosyolojiye karşı bir duruş sergilemiş bu doğrultuda gündelik hayata yön veren düşünürler arasında yerini almıştır. Garfinkel'in etnometodoloji düşüncesi, bireyin gündelik hayatta diğer insanlarla ilişkilerini gerçekleştirirken hangi yöntem ve prosedürleri kullandığını anlamayı hedeflemektedir ( Coulon, 2015, 9-10 ).

Gündelik hayat sosyolojisinin can bulmasına yardımcı olan ve etkileşimi sosyolojisinin merkezine yerleştiren başka bir düşünür ise George Simmel'dir. Simmel, Bireysellik ve Kültür adlı kitabında toplum ve birey arasındaki etkileşimi, modern toplumdaki şehir hayatı üzerinden okumayı tercih eder. Simmel'in, modern toplumun şehir hayatına yönelerek bu alanda incelemeler yapmasının nedeni ise şehir yaşamında birçok etkileşim boyutlarının bir arada var olmasına inanmasından kaynaklıdır. Ona göre, modern toplumun gündelik hayatında etkileşimin bir çok boyutu vardır ve bu boyutların birbiri ile olan ilişkisi metropol toplumundaki gündelik hayatın görüntüsünü oluşturur. Bu görüntülerin her biri ise kendisine ait biçimsel özelliklerle karşımıza çıkar. Simmel metropol toplumunda yaşayan kişilerin etkileşim biçimlerini mübadele, çatışma, tahakküm, fahişelik ve sosyallik kavramları üzerinden açıklar. Simmel'e göre, bu kavramsal biçimlerin arasındaki ortak paydayı oluşturan diyalog ise paradır. Para birçok kişinin elde etmek istediği nesne ve insanlar arasındaki mübadele değerini sağlamakta, şehir hayatında ise rekabet ortamı sağladığı için çatışmaya neden olmaktadır. Ayrıca para kişilerin mekânsal alanlarda sosyalleşmesine yardımcı olurken, güçlü ve güçsüz arasındaki gerilimin otorite üzerinden kurulmasına da zemin hazırlamaktadır. Simmel'in etkileşimler arasındaki ilişkiyi anlamasının başka bir yolu ise onun tip sosyolojisi yapmasından kaynaklıdır. İnsanlar ilk etkileşime geçtiğinde bu etkileşim deneyimlerinden ders alarak kendilerine belirli bir tipolojik

kurgu oluştururlar. Bu kurgu onların karşılaştığı olay karşısında ilk defa verdiği tepkileri vermemelerine neden olur. Ele aldığı yabancı, yoksul, savurgan ve cimri, maceracı, soylu gibi tipler gündelik yaşamda Simmel'in daha önceden karşıladığı tipleri betimlemesi sonucunda görünür yapmasına yardımcı olur. Örneğin yabancı tipi, yabancı olarak değerlendiren kişiler açasından dikkat edilmesi gereken bir tiptir. Toplumun bir bakıma dışında tutularak, mesafeli bir ilişki kurulması gerektiğinin mesajını içerir ( Simmel, 2015). Simmel ele aldığı toplumsal tipler ve toplumsal etkileşim biçimleri ile metropol yaşantısındaki gündelik hayatın görünmez şekillerini kavramsallaştırarak görünür kılmıştır. Böylece Simmel'in gündelik hayat sosyolojisine katkıları etkileşim temelinde şekillenmiştir.

Simmel'in sosyolojisinden etkilenerak şehirdeki gündelik hayata farklı bir bakış açası getirmeyi hedefleyen kişiler arasında ise Chicago Okulu Üyeleri yer almaktadır. Chicago Okulu üyelerini ise Albion Small, Robert Erza Park, Ernest Burgess, gibi düşünürler oluşturmaktadır. Düşünürler Amerika'nın şehirlerinden biri olan Chicago'da sanayileşme sonrası değişen ve giderek dönüşen toplumsal olayları göç dalgalanmaları üzerinden ele almıştır. Göç hareketleri ile başka şehirden gelen insanların Chicago'da toplanması, bölgenin küçük küçük şehirlerin toplamından oluşan büyük bir şehre dönüşmesi serüveninin başladığının habercisi olur. Bu durum bölgede göç çalışmalarının, farklı etnik grupların birbiri ile uyum sürecinin, kültürel etkileşimlerinin, farklı dillerin, kimlik çalışmalarının araştırılması gerektiği inancını doğurur. “Şehri odağına alan Chicago Okulu araştırmalarını gündelik hayat sosyolojisi bağlamında önemli kılan unsurlar; yaklaşımlarının bağlamsal belirleyenleri gözetmesi, mekânsal yerel bilginin önemine vurgu yapması ve araştırma nesnesini kendi sosyal evreninde katılımcı gözlemlerle inşa edip bir etnografik araştırma dinamiğini harekete geçirmesidir”(Mollaer,2018,134).

İngiltere'de gündelik hayat çalışmalarına öncülük eden isim ise Nobert Elias'dır. Nobert Elias, ilk yayımlanma tarihi 1939 olan “Uygarlık Süreci” ( 2004) adlı eserinde batılı insanın tarihsel süreç içerisindeki gündelik hayatını davranışlar ve duygular üzerinden ele almıştır. Elias batılı insanın tarihsel süreç içerisinde sergilediği davranışları aynı zamanda toplumsal tepkilerin duygusal yansımaları ile

ilişkilendirerek, bu ilişki şekillerinin batılı insanın yaşadığı uygarlık sürecini anlamamıza yardımcı olduğuna değinir ( Elias, 2004, 61-68 ). Elias sofrada adabını aktardığı eserin üçüncü bölümünde etin yenilişine dair davranışları tarihsel bir zemin üzerinden ele alır. Ona göre insanların et yeme şekli batılı insanın tarihsel süreçte sergilediği davranışların ardında yatan duygusal ve toplumsal oluşumların iznini sürmemizde yardımcı olur. Elias bu süreçte et yeme şeklinin ortaçağda ve günümüzdeki farklılıklarına değinir. Ortaçağda etler zengin ve fakir olmak üzere iki sınıf tarafından tüketilmektedir. Ayrıca ortaçağda etler bir bütün şeklinde sofrada bulunurken, etin kesilme süreci düzgün bir bedene sahip birey tarafından gerçekleştirilmekte, tüm bu işlemler yaşanırken et ile insan bedeni arasında bağ kurulmaktadır. Etin düzgün bir şekilde kesiminin başarılması toplumun gözü önünde onur sahibi olmaya neden olmakta birey sofrada bulunan kişiler tarafından duygusal bir davranışla ödüllendirilmektedir. Elias 17. yüzyılda etin sofrada kesimine son verildiğinden bahsetmiş bunun nedenleri olarak ise, aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesi, etin kesiminin bir meslek dalına dönüşmesi ve etin ev yaşantısından uzaklaşması şeklinde değerlendirmiştir. Etin yaşadığı bu süreçler et tüketimi üzerinden insanın uygarlık tarihi hakkında gündelik hayatın bilgisini bizlere aktarmaktadır ( Elias, 2004, 214-220 ).

1970'li yıllara gelindiğinde ise Fransız düşünürler gündelik hayat alanında yapılan çalışmalara farklı bir nefes kazandırmıştır. Henri Lefebvre, De Certeau ve Michel Foucault ve Pierre Bourdieu gibi düşünürler gündelik hayatı Marx'ın bakış açısıyla yeniden değerlendirmişler ve farklı farklı alanlardan gündelik hayata bakmışlardır. Henri Lefebvre Fransa'da yaşanan toplumsal değişmelerden etkilenmiş ve bu doğrultuda değişen ve giderek dönüşen modern gündelik hayatın toplumsal tezahürlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Lefebvre' in "Modern Dünyada Gündelik Hayat" (2016) adlı çalışması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Lefebvre Fransa'da yaşanan değişimleri ele almakla kalmamış, modern hayatın gündelik serüvenine dair eleştiriler getirmiştir. Bu alanda yaptığı çalışmalar ise "Gündelik Hayatın Eleştirisi 1" ( 2017), "Gündelik Hayatın Eleştirisi 2" ( 2015) ve "Gündelik Hayatın Eleştirisi 3" ( 2017) olmak üzere üç ciltlik bir eseri kapsamaktadır. De Certeau ise Lefebvre'den farklı olarak modern gündelik hayatta varlığını sürdüren sıradan ve

zayıf insanın stratejiler karşısındaki mücadelecilik taktikleri ile ilgilenmiştir. De Certeau “Gündelik Hayatın Keşfi 1” ( 2009 ), P. Mayol ve L. Giard ile birlikte ele aldığı “Gündelik Hayatın Keşfi 2” (2009) adlı iki ciltlik eserlerinde modern gündelik hayatta yaşayan sıradan insanın serüveni üzerinde durur. De Certeau bu eserlerinde sıradan insanların kent hayatında nasıl manevralar düzenlediği, taktikler uygulayarak strateji alanına sahip iktidarın gözü önünden geçerek nasıl görünür bir şekilde her alana sızdıklarından bahseder. Certeau bu eserlerinde klasik sosyologlar tarafından önemsiz ve değersiz olarak kabul edilen bireyin gücünü ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Michel Foucault ise “Hapishanenin Doğuşu” (2017) ve “Büyük Kapatılma” ( 2011) adlı çalışmalarında iktidar ve beden arasındaki ilişkiyi modern öncesi dönemden günümüze kadar gelen değişimlerini birçok kavram üzerinden aktarır. Foucault’un suç işleyen birey üzerinden modern dönem öncesinden günümüze kadar iktidarın insan bedenine uygulandığı ceza yöntemlerini tartışması bu duruma örnek olarak verilebilir.

1970’li yıllarda gündelik hayat alanında çalışmalar yapmış başka bir Fransız düşünür ise Pierre Bourdieu’dur. Bourdieu’nun gündelik hayata dair fikirlerini habitus, alan ve sermaye kavramları üzerinden okumak mümkündür. Bourdieu’a göre toplumda insanlar sosyalleşirken belirli bir konuma veya statüye sahip olurlar. Zaman geçtikçe bu konumu içselleştirir ve bu konumda kalabilmek adına zihinsel ve bilişsel bir çaba sarf ederler. Habitus kavramı ise tam da bu noktada etkinliğini gösterir. Habitus bireyin içinde olduğu toplumun yapısal süreçlerini şekillendiren ayrıca bireyin bilişsel ve zihinsel süreçlerinden beslenerek ortaya çıktığı için yapılandırılmış bir şekilde gün yüzüne çıkar. Bu yüzden habitusun bireyleri yönlendirmek ve bireyler tarafından yönlendirilmek gibi çift taraflı diyalektik bir ilişkisi vardır. Bourdieu için diyalektik bir ilişkiyi aynı zamanda habitusla ilişkisi bulunan alan kavramında da görmek mümkündür. Bourdieu için alan, belirli bir habitusta bulunan bireylerin ilişkilerini gerçekleştirdiği yer olarak karşımıza çıkar. Bourdieu alan kavramını oyun metaforu ile eşleştirir. İnsanlar toplumda yaşarken belirli bir habitusun içinde belirli bir alanla etkileşim içine girerler. Bu tıpkı oynanan bir oyunu anımsatır. Bu oyunda kişiler istedikleri ilişki biçimine sahip olmak için mücadele verirler. Bourdieu verilen mücadele şekillerini ekonomik- kültürel-sosyal-sembolik sermaye kavramları ile anlatır. Kişiler alanda mücadele verirken elde ettikleri bu sermaye şekilleri ile birbirine

karşı kozlarını kullanır ve bu doğrultuda strateji uygularlar. Çoğunlukla uygulanan bu mücadeleler elde ettiği alanı korumak ve elde edilmek istenilen habitusa ulaşmak için gerçekleştirilir. Dolayısıyla Bourdieu gündelik hayatı alan ve habitus alanlarında mücadele eden insanın stratejik davranışları üzerinden okumaya çalışır. Pierre Bourdieu için alan ve habitus kavramlarının sırrı, birey-toplum, özne-nesne, yapı-fail gibi dikatomik tartışmaları aşarak yeni bir düşünce şekli ortaya koymasında gizlidir. (Ritzer ve Stepnisky, 2015, 152-158).

Günümüze gelindiğinde ise gündelik hayat alanında yapılan çalışmalar hala önemini sürdürmekte ve sosyolojiye farklı bir bakış açısı sağlama yolunda devamlılığını korumaktadır. Gündelik hayat alanı hayatın gerçekliğini yansıtan bir zeminin parçası olduğu için günümüzde de pek çok farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Örnek verecek olur isek gündelik hayatın tüketim üzerinden ele alınması, göç dalgalanmaları üzerinden değerlendirilmesi, modern öncesi, modern dönem ve post modern dönemde farklı tarihsel süreçlerde gözlenebiliyor olması gündelik hayatın canlılığını koruduğu gerçeğini göstermektedir. Gündelik hayatın her alana nüfus etmesi bilhassa da zamanla bağlantılı bir kavram olması insanın var olduğu ve anlam yüklediği her serüvende yol arkadaşlığı yapabileceği gerçeğini göstermektedir.

#### **1.1.6. Modern Dünyanın Gündelik Tezahürü: Henri Lefebvre**

Henri Lefebvre (1901-1991), gündelik hayat alanında çalışmalar yapmış önemli düşünürlerden birisidir. Lefebvre çalışmalarında, modern toplumun gündelik hayatını incelemiş, bu alana dair eleştiriler getirmiştir. Lefebvre'nin gündelik hayata dair eleştiriler getirmesinde düşüncelerinin şekillenmesine katkı sunan Karl Marx'ın büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir. Lefebvre'e göre, Marksist çözümleme toplumu ekonomik bir değerden yola çıkarak çözümlemektedir. Ona göre Marx'ın gözünden toplum, metaların ve nesnelere üretildiği, iş bölümünün bulunduğu, emeğin üretilip aynı zamanda tüketildiği ekonomik temelli bir yapı şeklinde kavranmaktadır. Ekonomik tüm bu örgütlenmelerin bütün zemini ve başlangıcı, toplumsal ilişkilerin temelini oluşturduğu için alt yapı olarak adlandırılmaktadır. Marx'a göre, alt yapılar üst yapı olarak görülen dini, kültürü, ideolojik kümelenmeleri, eğitimi şekillendirmektedir ve dönüştürmektedir. Lefebvre'e göre, Marx'ın bu düşüncesi üst

yapının alt yapıdan bağımsız var olamayacağı inancını doğurur. Üst yapıya ait bütün toplumsal ilişkiler alt yapının toplumsal ilişkilerine indirgemekte bu yüzden Marx'ın bu görüşü ucu açık taşmaları beraberinde getirmektedir ( Lefebvre, 2016, 43). Ayrıca Lefebvre göre, Marx toplumsal düzeni ekonomik temelli ele aldığı için, kapitalizmin stratejik temellerinin çöküşünü de üretim tarzının ortadan kalkmasına bağlar ve ancak bu doğrultuda kapitalizmin ortadan kalkacağına inanır. Fakat Lefebvre'e göre beklenen olmamış kapitalizm kendini yeniden yorumlamış ve kendini modern hayata uyarlamıştır. Kapitalizm modern gündelik hayatın her alanına sızmış, kendini ritim, zaman, iktidar, nesnelar dünyası, medya, mekân vb. unsurlarda yeniden revize etmiştir ( Lefebvre, 2017b, 92 ). Buradan hareketle Lefebvre Marx'ın bazı görüşlerini eleştirmiş fakat gündelik hayatı anlamak ve yorumlamak için yine Marx'ın kavramlarını esas almıştır.

Lefebvre kapitalizmin gündelik hayat üzerinde bıraktığı izi anlamak için, modern öncesi toplumların gündelik hayatına yönelir. Bu düşüncesini geliştirmek için ritimanaliz kavramına başvurur. Lefebvre “Ritimanaliz” adlı çalışmasında ritmi, gündelik hayatın tekrarları ile seyir eden, görünürlüğünü ise beden-zaman-mekân üçlemesinin bir arada bulunmasıyla anlam kazanan bir kavram olarak tanımlar. Ona göre, ritmin tekrarlara dayalı olması, gündelik hayatın akışkan doğasının gözle görülebilir ve hissedilebilir yanını ortaya çıkarır. Bu yüzden gündelik hayat ile bağlantılı olan ritmi bir insanın fizyolojik bedenindeki tekrarlarda ( kalp atışı, göz kırpması, vb.), doğa ve tabiat olaylarında ( günlük, aylık, yıllık döngüler ve çiçeğin yaprak dökmesi, kış uykusuna girmesi, tomurcuklanması, meyve vermesi vb.), zamanın akışında ( yelkovanın akrebi, saniyelerin dakikaları, dakikaların saatleri kovalaması vb. ) görmek mümkündür. Tüm bu ritimsel faaliyetler gerçekleşirken aynılıklar ve farklılıklar gündelik hayatın içinde yankılanır. Çünkü bir bitkinin ritmi ile bir insanın ritmik tekrarları bir değildir. Bu yüzden her ritmin kendisine has belirli bir düzeni vardır. Lefebvre tüm bu süreçleri görünür kılmak için müziğe yönelir. Onun için müzik gündelik hayattaki yaşanan ritmik hareketleri incelemeyi sağlar. Müziğin içerisinde kendisine ait tekrarlar, inişler-çıkışlar, ölçüler olduğu gibi gündelik hayatın içerisinde de bu benzerlikleri görmek mümkündür. Bu yüzden gündelik hayat, aynı bir müziğin bedende ritmik hareketler ile dansa neden olması gibi, insan

eylemine/bedenini harekete geçiren bir etkiye de sahiptir. Lefebvre'nin ritim arasındaki değişiklikleri ele alma şekli, gündelik hayatın eleştirisini bir bakıma ortaya koymakta bu tutum ise kapitalizm öncesi ve kapitalizm sonrası toplumların değişimini anlamamıza yardımcı olmaktadır ( Lefebvre, 2018 ).

Lefebvre modern dünyada gündelik hayatı anlamlandırmak için, insanı düşünsel bir şekilde zamanda geri dönüşe teşvik eder. Bunu yapmasındaki amaç ise, bireyin niceliksel zaman ve niteliksel zaman arasındaki farkı açıklığa kavuşturarak modern dönemde gündelik hayatın yaşantısına dair eleştiri gücünün ortaya çıkmasını sağlamaktır. Ona göre doğal zamanın kendi kendine aktığı niceliksel ve niteliksel bir yönü vardır. Doğal zamanın niceliksel yönü onun ölçülebilir olmasının yanı sıra tekrarlarının, sıklıklarının olmasından kaynaklanır. Niteliksel yönünün görüldüğü durumlar ise bir insanın sindirim ve boşaltım faaliyetleri, açlık ve susuzluğun birbirini takip etmesi gibi alanlarda kendini gösterir ( Lefebvre, 2017b, 136). Lefebvre aynı zamanda gündelik hayatın modern zamandaki değişen dokusunu anlamak için döngüsel zaman ve doğrusal zaman kavramlarını da ele alır. Lefebvre'e göre döngüsel zaman, doğa olayları gibi başlangıç ve bir bitiş içerisinde gerçekleşen olaylar silsilesini kapsar. Bir insanın yaşayıp- ölmesi, uyanık olması ve gece olunca uyuması, güneşin doğup-batması, döngüsel zaman tekelinde gerçekleşen süreçlerdir. Bu yönüyle döngüsel zamanın, sürekli kendi doğası içinde tekrarlandığı için ritmik bir yanının olduğu da görülür. Çizgisel zaman anlayışı ise bir bakıma insanın ürettiklerine dayanan bilginin ve aklın işlev gördüğü ekonomik temelli işlerde kendini gösteren, ritmik faaliyetlerden uzak bir anlayıştır ( Lefebvre,2015,245). Lefebvre'nin ele aldığı çizgisel zaman anlayışı bizi Marx'ın tarihsel anlayışına eleştiri getirdiği noktaya ulaştırır. Marks'ın tarihsel anlayışına göre toplum savaşımının bulunduğu ortamlarda, yenenin savaştan galip gelmesi ile çizgisel bir şekilde ilerlemektedir (Cuff vd., 2015, 20 ). Fakat Lefebvre'ye göre toplumsal süreçlerde sadece çizgisel hareketlerin değil, aynı süreçte döngüsel hareketlerin de izlerini görmekteyiz. Bu yönüyle niteliksel zaman döngüsel zaman ile eşdeğerde olurken, niceliksel zaman ise doğrusal zaman ile ele alınmaktadır. Modern öncesi dönemlerde döngüsel zaman, doğrusal zaman ile ritmik hareketler eşliğinde gündelik hayatın içerisinde, insan yaşantısında, kültürel süreçlerde birlikte var olmuşlardır (Lefebvre,2017,135-136; Lefebvre, 2018, 32). Fakat kapitalist

sistemin zaman ve gündelik hayattaki yarılmalara neden olması, toplumsal değişmelerdeki ritmik hareketleri dönüştürerek insan zihninin de değişen doğasını gözler önüne sermiştir.

Modern dönemde zaman ile ritmin içinin boşaltılarak gündelik hayattan uzaklaştırılması süreci, modern olana önemin artmasıyla gerçekleşmiştir. Kapitalist sistem, modern sanayiye kullanarak zamanı parçalamış ve zamanı büyük bir pazar aracı haline getirmiştir. İktidar bu pazarın devamlılığını sağlamak adına zamanın çoğunu çalışarak geçiren bireyi üretim de aktif hale getirmiştir. Üretilen ürünlerin tüketimi için ise zamanın fragmanlara ayrılması ihtiyacı doğmuş ve iktidar boş zaman algısını üretmiştir. Modern öncesi toplumlarda zaman, gündelik hayatın içerisinde yüzdüğü, ritmik hareketlerin doğal döngüsel süreçlerden geçtiği bir zemini oluştururken, modern toplumlarda zamandan koparılmış boş zaman, gündeliğin tahakküm altına alındığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. “ Modern toplumda boş zamanın değişen anlamı ve bu alanda ortaya çıkan etkinlikleri ideolojik ve ticari sömürüye yatkın doğası, boş zamanı bir yaşam hakkı olmaktan çıkarmakta bu alanın ticari/endüstriyel/siyasi ve ideolojik bir av sahası olarak görülmesini beraberinde getirmektedir”( Aytaç, 2002, 233). Modern Sanayinin etkinliğinin giderek artarak sistem içerisinde belirlenmesiyle, burada çalışmak durumunda kalan insanlar, boş zamanlarını da sistemin izin verdiği ölçüde değerlendirmeye çalışmaktadır. Çünkü sanayi insanlara zamanın parçalandığını aşılarda bunun sonucu olarak ise boş vaktin kazanılan bir gereksinim olduğu fikrini uyandırmaktadır. Ayrıca modern sanayi, insanların ise ancak çalışmaları sonucunda boş vakti elde edebilecekleri izlenimini oluşturmaktadır. Bu yönüyle zamandan koparılmış boş vaktin, gündelik hayattan da koparılması hedeflenmektedir. En sonunda gündelik hayattan da koparılmış boş vakit, iktidar tarafından yeniden üretilmekte, bu yeni anlamlar çoğunlukla insanların arzulanacağı ve çalışma zamanlarında oluşan yorgunlukların giderebilecekleri nesnelere dönüşmektedir ( Lefebvre, 2017a, 38-39). Boş vaktin bütün değerlerden koparılmasındaki amaç ise yıkılan dünya yerine nesnelere dünyasının inşa edilmesinin hedef olarak belirlendiğini göstermektedir.

Lefebvre modern gündelik hayattaki metaların seyrinin Marx'ın ele aldığı kullanım değeri ve değişim değeri kavramları ile açıklanabileceğini söyler. Karl Marx'a göre kullanım değeri, kişilerin emeği ile üretilen nesnelere, yakın çevreleri tarafından tüketilmesiyle ortaya çıktığını savunur. Kullanım değeri, sosyalleşme bakımından yakın çevrede tüketildiği için başka bir değeri bünyesinde taşımamaktadır. Fakat modern toplumda insanlar çevresi için üretmek yerine kapitalist sistemin hizmetine girerek, ürünleri bilinmeyen kişiler için üretmeye başlamıştır. Burada kullanım değeri yerini mübadele değerine bırakmış, para ise bu mübadelenin görünür unsuru olmuştur. Bu süreçte insanın emeği görünmez olduğu için kendini toplumda değerli olarak pazarlayan yeni bir değer anlam kazanmıştır: metalar. Metalar, kullanım değerinin emeğini sömürerek onu değersizleştirirken, aynı zamanda kullanım değerinin varlığını gizleyip zamanla kendini görünür kılmıştır ( Marx'tan akt; Ritzer, 1992, 14 ). Fakat Lefebvre'e göre, kullanım değerinin anlamını yitirip yerini mübadele değerine bıraktığı anlayış günümüzde doğruluğunu yitirmiş bir anlayıştır. Lefebvre her ne kadar kullanım değerini değerlendirirken Marx'ın kullanım değeri ve değişim değeri kavramlarından yararlansa da, bu kavramları Marx'tan ayrı bir şekilde yorumlar. Lefebvre'e göre günümüzde kullanım değeri mübadele değerine indirgenemeyecek kadar ayrı bir öneme sahiptir. Mübadele değeri her ne kadar toplumsal süreçlere kendini dayatsa da gündelik hayatta kullanım değerinin izlerini sürmek hâlâ mümkündür. Günümüz toplumunda kullanım değeri insanların mübadele değeri ile elde ettikleri boş vakit faaliyetlerinde yeniden görünür olur. İnsanlar boş vakit etkinliklerinde üretilen metaları tüketerek aynı zamanda arzu ettikleri gezme, tatil, dinlenme gibi kullanım değeri olan etkinlikleri yeniden tüketir ( Lefebvre, 2017, 18-19 ). Dolayısıyla Lefebvre, modern dönemin gündelik yaşantısında kullanım değerinin öneminin kaybolmadığını kapitalist sistem tarafından yeniden yorumlandığını açıklamıştır.

Lefebvre modern gündelik hayatın başka bir boyutunu ise nesnelere üzerinden aktarır. Ona göre modern dönemde nesnelere iktidarın hem görüntüsel hem de ideolojik belirlenimleridir. Bu belirlenimler, insan doğasının kendi özsel içeriklerinden başlayarak içten-dışa doğru bir yabancılaşma sürecine girmesi şeklinde gerçekleşir. Yabancılaşan insan hem kendi emeğine hem de çevresindeki bütün toplumsal süreçlere

karşı bir ötekileştirme durumu oluşturur. Yabancı olma durumu ve aynı zamanda yabancılık çekmekten kaynaklı ötekileştirme durumu, modern dönemde insan ile nesne arasında oluşan boşluğun giderek açılmasına neden olur. Nesne artık insanların üzerinde anlam üreten ve kendi bünyesinde ideolojik aygıtlar temelinde anlam bulmaya çalışan bir olgu olarak karşımıza çıkar. Lefebvre ise bu durumu 'kitsch nesne', kavramından hareketle açıklar. Ona göre, kitsch nesne, diğer nesnelere farklı olarak daha derin anlamlara sahiptir. Kitsch nesne imgelem özelliğinden dolayı geçmiş ile şu an arasında bağlantı kurarak anı ve hafızalara sızar ve sahte anlamından sıyrılarak gerçekliğe bürünür ( Lefebvre,2017b, 141). Dolayısıyla nesne kendi görünürlüğü dışında farklı özler edinmeye başlar ve insanlar bu özler sayesinde tüketim üzerinden kendi kimliğini inşa etmeye başlar. Bu süreç ise göstergelerin gösteri unsuru ile metalar, semboller ve dil ile ilişkisini incelememiz gerektiğini gösterir.

Gösterge, modern toplumsal süreçte bir yönünü metalara çeviren aynı zamanda bir yönünü ise üst dilin belirlenimleri çevresinde ortaya çıkan işaretlerdir. Göstergenin ideolojik aygıtlar tarafından ele alınması, onun gizli bir yanının olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Çünkü iktidar bağlantılı olduğu veya bilimsel olarak ilişkiye girdiği bir bilinç durumunu, yanılsamalar dünyasına girdirmek için uğraşmaktadır. Bir diğer bakımdan gösterge, biçim kazandıktan sonra veya iktidar bakımından denetlenebilir olduktan sonra kendini toplum içerisinde ifşa eder. Fakat bu inşa etme durumu kendi ideolojisini açığa çıkarma şeklinde değil, büyü ile etkilediği toplumları o anda duraklatma ve düşünce eksenini yok etme şeklinde işler. Böylece gösterge kendisini açığa çıkardığı anda, gösteri olarak da birçok insanın o zaman içerisinde donakalmasına neden olur. Bu aynı zamanda insanların kitleler şeklinde yönetilmesine yardımcı olur. Göstergelerin kitleleri bir grup altında toplaması, sosyal değişim açısından da birçok farklı etnik, siyasi, dini kurumları da bir çatı altında toplamasında büyük bir rolünün olduğu görülmektedir ( Lefebvre, 2015, 154-159).

Lefebvre'e göre iktidarın kendisini kitleler üzerinde temsil etme gücünün bulunduğu bir başka alan ise dilin oluşumu ve bu dilin gösteri unsuru olan semboller üzerinden aktarılmasıdır. Dil, harflerin birbiri ardına sıralandığı birçok gösterge

unsurundan meydana gelmiştir. Aynı zamanda dil sürekli gündelik hayatın ritminin tekrara dayanması yönüyle de sinyal kavramından hareketle oluşmaktadır. Lefebvre'e göre sinyaller, sistematik bir şekilde gündelik hayatın denetimini sağlayan unsurlarda kendisini göstermektedir. Örnek verecek olursak telefona bir mesaj geldiğinde ekranda yanıp-sönen bir ışığın oluşması hem dilsel bir metnin gönderildiğinin habercisi hem de sistem tarafından üretilen sinyalin tekrarını bizlere gösterir. Bu süre zarfında dilin yönünü iktidar belirlediği için ve aynı zamanda hangi nesnel objeyi işaret etmesi gerektiğinin bilgisini biçimlendirdiği için, dil modern gündelik hayatta iktidarın ideolojik unsuru olarak hizmet eder. İktidarın kendisini kapitalist sistem içerisinde hem dilde hem de göstergesel olarak sinyallerde inşa ettiği alanın bir başka boyutu ise sembollerde karşımıza çıkar. Semboller kendi içerisinde bir anlamı içselleştirirken, aynı zamanda bu anlamın gruplar üzerinde bıraktığı etki ile grupları bu bağlayıcılık genelinde bir arada tutar. Semboller görüntüsel olarak kendisini dışarı ifşa etse de( şekil, renk, amblem vb. ), ideolojik ve ayırıcı kısmının üzerini örtmeyi başarır. Bu bize, her sembolün biricikliğinin varlığını kabul eden ve onun diğer sembollere başkaldıran yanını da gösterir. Çünkü her sembol kendi grubuna mensup veya kendi grubu ile etkileşime girdiği alanı, bir öteki sembolün alanından korumaya ve onu aşmaya çalışır ( Lefebvre, 2015, 293-303).

Lefebvre sembollerin, dilin ve tekrara dayanan unsurların iç içe geçerek meşrulaştırıldığı alanı medyalaşmış gündelik hayat olarak ele alır. Medya, bireyi görme unsuru bakımından büyülerken, dilsel olarak ise metanın kişiye ait olduğu hissiyatını uyandırarak metanın fetişist hale gelmesindeki kılıfı oluşturur. Bu yönüyle medya, metanın fetişist hale geldiği toplumlarda, görme unsuru üzerinden toplumsal alanın kapısının insanlara açıldığı bir alanı temsil eder. Medyanın bir yan unsuru olan reklamlar üzerinden tüketim özendirilmekte, semboller ve dilin bağlayıcılığı üzerinden ise arzu etme hissiyatı insanlar üzerinde uyandırılmaktadır. Örnek verecek olursak reklam sözcükleri arasında ( Ürünü alın evinizde gibi yaşayın. Belirli bir ağa bağlanın dünyanın dört bir tarafını keşfetme şansını yakalayın vb.) gibi sözcüklerin kullanılması, insandaki bilinç durumuna seslenmekte ve yönlendirmekte, insanların içgüdüsünü harekete geçirerek nereye gitmesi gerektiği durumları emir veren sözcükleri içermektedir. “ İşte burada paradoksun tam kalbindeyiz. Medya gündelik

olanın içine girer; hatta daha fazlası: gündeliğin üretilmesine katkıda bulunur. Buna rağmen medya bundan bahsetmez. İllüzyonlarla yetinir. Dolayısıyla neyin var olduğunu söylemez”( Lefebvre, 2018,75). Medya artık gündelik hayata yön veren pratiklerin içerisinde yer ederek, kitlelerin gerçek hayatı göstergesel/ sembollerin çerçevesinde anlama fikrini aşlamaktadır. Bu bakımdan gündelik hayatın gerçekliğini medyatik unsurlar ile içselleştiren kişi, gerçekliğin yanılması anlamayarak, yansımalar dünyasını yabancı olmaktan çıkarıp gerçekliğe çevirecektir.

Lefebvre'e göre modern gündelik hayatın içerisinde sembollerin, dilin, göstergelerin ve medyanın büyük bir etkisinin görülmesinin yanı sıra modern gündelik hayatın biçimlenmiş mimarisini ise mekânlarda görürüz. Mekânlar, hem kapitalist sistemin zihinsel süreçlerini yansıtmakta hem de toplumsal oluşumları bakımından bireyin yaşantısının nasıl geçtiği hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu bakımdan mekânın oluşumu hem soyut olarak bilgi ile iç içe geçmiş iktidarın hegomanik gerçekliğini gün yüzüne çıkarırken hem de toplumsal olarak bedenin üretken doğasının oluşmasına yardımcı olmuştur. “ Kısacası yaptığı tüm bu çözümler ile Lefebvre, mekânın diyalektik bir oluşum olduğunu ve bu oluşumu anlatan en uygun kavramın ise “mekânın üretimi” olduğunu temellendirme çabasıdır”( Kurtar,2013,5). Lefebvre modern dönemde mekânın üretim sürecini anlamlandırmak için üç mekân( mekânsal pratik-mekân temsilleri-temsil mekânları) tasavvurundan bahseder. Mekânsal pratik gündelik hayat içerisinde mekânın deneyimler eşliğinde algılanan ve hissedilebilir bir yönüne işaret eder. Mekân temsilleri ise belirli bir bilgi genelinde bir biçimlendirenin ve yönetenin olduğu ve bir ayağı iktidara bağlı olarak ortaya çıkan mekânlardır. Üçüncü olarak temsil mekânları ise, insanların toplumsal bağlarını oluşturarak bir arada bulunduğu ve aynı zamanda yaşamlarını idame ettirdikleri yerler olarak karşımıza çıkar. Lefebvre bu üç mekân çeşidini anlamak için beden kavramına yer açar. Lefebvre bu üç süreçte bedenin önemli bir yere ait olduğuna vurgu yapar. Çünkü ona göre bu mekânların anlamı beden tarafından keşfedildiği ve hayata geçirildiği ölçüde anlam bulur. Bu yüzden beden bu üç mekânın ortasında bir yere sahiptir ve temel mihverdir ( Ghulyan,2017, 21-26 ). Beden ritmik hareketlere de sahip olan bir varlık olduğu için kendi doğası gereği mekânı anlama, yaşama ve anlamlandırma yetilerine sahiptir. Bedenin modern dönemde gündelik hayatın

bütünselliğinde var olma serüveni onun hem eleştirel hem de yaşayan bir varlık olması nedeniyle, Lefebvre sosyolojisinde bedenın özgürleştirici gücünün mekân temaları üzerinden bir kere daha önemli bir yere oturduğunu gösterir niteliktedir.

Lefebvre'in ele aldığı ritim, zaman, boş zaman, gösterge-sembol-dil, medya ve mekân gibi kavramlar eski tutuklu ve hükümlülerin cezaevi içerisindeki hayatını anlamamız için önemli bir yere sahiptir. Her yaşantının kendine ait ritimlerinin bulunması, cezaevindeki zamanın suç süreci bitene kadar iktidar tarafından kısıtlanması buna ek olarak cezaevinde boş zaman algısının oluşması ve bu süreçlerin modern bir mekân olan cezaevlerinde gerçekleşmesi, Lefebvre'in düşüncelerinin çalışmamız açısından önemli olduğunu göstermektedir.

### **1.1.7. De Certeau Sosyolojisinde Kent/ İktidar, Strateji ve Taktik**

Fransız bir düşünür olan Michel De Certeau gündelik hayatın içinde bir bakıma değişen ve giderek dönüşen kent hayatında, şehir içinde kaybolmaya yüz tutmuş sıradan insanın hayatını keşfetmeyi hedefler. Modern kent hayatının iktidar ile olan bağlantısı, iktidarın yönetim biçimi olan stratejiler, sistemli hayata karşıt bir duruş sergileyen sıradan insanın taktikleri, bir din adamı olan De Certeau'nun bu alana ilgi duymasına neden olur. Çağlar ve Kentel'e göre, Certeau'nun bu konular üzerinde yoğunlaşmasının nedeni ise, hiç şüphesiz ki Karl Marks, Henri Lefebvre ve Michel Foucault gibi önemli düşünürlerin fikirlerinden etkilemesinden kaynaklıdır ( Çağlar ve Kentel, 2016, 748 ).

De Certeau'nun düşüncelerinin oluşmasında aynı dönemi paylaştığı Michel Foucault'un büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir. Foucault Hapishanenin Doğuşu adlı çalışmasında, iktidar ile gündelik hayatta yaşamını idame ettiren kişiler arasındaki disiplin ilişkisini anlamaya yönelir. Bu eserde disiplinin ilk zamanlarda tek bir iktidar tarafından uygulanan bir yönetim şekli olduğunu, suç işleyerek ceza alan kişilerin, iktidarın kararları ile disipline edildiklerini anlatır. Foucault, yönetim şeklinin kapitalist sisteme doğru değişmesi sonucunda, insanların bedenlerine uygulanan disiplin anlayışının da değişime uğradığını savunur. Bu nedenle yaşadığımız bu çağda kapitalist sistem tarafından disipline edildiğimizi, denetimin mutlak tek iktidar yerine pek çok gözetim araçları ile gerçekleştirildiğini savunur. Bu yönüyle gözetim

okullarda, teknolojinin ulaştığı alanlarda kendini gizleyerek insanı hedef edinmiştir. ( Foucault, 2017 ). De Certeau “Gündelik Hayatın Keşfi 1” adlı eserinde Michel Foucault’a dair görüşlerini şu şekilde dile getirir. Michel Foucault, erkin disipline etme süreçleri üzerinden halka nasıl baskıcı politikalar uyguladığı üzerine durmuştur. Erk sadece halkı baskı altına almakla yetinmemekte, gözetimi mikro alanlara da uygulayarak yayılcı bir politika izlemektedir. Bu doğrultuda Foucault, insan bedenini, mikro iktidarın güdülen nesnelere olarak betimlemiştir ve insanlara disiplin edildikleri yönetim şekline karşı söz hakkı sunmayı geri planda bırakmıştır. Foucault’un baskıcı unsurları ele alış tarzı onun panoptik bir toplum anlayışı benimsenmesinden de kaynaklanır. Fakat De Certeau ’ya göre, önemli olan iktidarın mikro olanlara nasıl sızdığını öğrenmenin yanı sıra halkın iktidara karşı uyguladığı taktikleri araştırmaktır. ( Certeau, 2009, 47-48 ). Foucault, insanların denetim ve gözetim altında tutulduğunu, bir bakıma bu gözetim sürecinin, bireyin karakteri üzerinde baskın bir unsur olarak göze çarpan noktaları açığa çıkardığını fark eder fakat De Certeau için bu durum farklı niyetlerin belirmesine çanak tutar. Certeau’ya göre, Foucault’un kuramı, her ne kadar yıkıcı etkilere sahip olsa da iktidarın aygıt ve söylemlerini araştırmasında dolayı panoptiktir. De Certeau, Foucault’un görüşlerinden yola çıkarak bakış açısını disiplinden kaynaklı yapı temelli inşa etmek yerine gündelik hayatta sıradan insanın gücüne odaklanarak anti-disiplinleri anlamaya yönelir ( Gardner, 2016, 229 ).

Certeau sıradan insanın gücünü anlamak için öncelikle kent hakkındaki düşüncelerine yer vermemiz daha yerinde olacaktır. Certeau, Foucault’un panoptik gözünden gündelik hayata baktığında, gündelik hayatın, iktidarın belirleyici unsurları tarafından ele alındığını ve gündelik olanın sadece ideolojik temeller tarafından salt var olan olarak görüldüğünü gözlemlemiştir. Certeau için bu düşünce bir bakıma yetersizdir ve gündelik hayatı anlamak için sınırlıdır. Certeau, her ne kadar Foucault’un düşüncelerine katılmasa da, Foucault’un denetim ve disiplin arasındaki ilişkiyi ele alış tarzından etkilenmiştir. Bu durum De Certeau'nun kent konusunu iktidardan bağımsız ele alamayacağı bir teori düzlemi ortaya koymasına neden olur. Certeau, modern kent hayatının gerek yaşantı şekli olsun gerek üretim ve tüketim biçimleri olsun geleceğin insanının bu hayattan bağımsız yaşayamayacağı gerçeğini anlamıştır. Ayrıca iktidarın bu alanlara sızdığını, insan hayatını etkilemek için çeşitli

yöntemler ile kendini var ettiğini gözlemlemiştir. Certeau'ya göre “ Erkin dili ‘kentselleşmektedir’. Ancak kent, panoptik erkin dışında gelişen ve birbirine eklemlenen, çelişen hareketlerle doludur”( Certeau,2009,190). Certeau'nun teorisini bu doğrultuda, kentte söz sahibi iktidar mekânları olan stratejiler ve bu stratejilerin üretim biçimleri şeklinde ele aldığını söyleyebiliriz. Strateji ve üretim biçimlerine karşılık anti tez olarak ise, hareketle dolu olan tüketim ve taktikleri yerleştirdiğini ve bu döngüyü kent hayatının ayrıntılarını inceleyerek kaleme aldığını dile getirebiliriz.

De Certeau sıradan insan ve erkin arasındaki güç ilişkisini izlek, taktik ve strateji kavramlarından hareketle anlamaya çalışır. Ona göre izlekler, bir üretici olan tüketicilerin günlük yapıp etmeleri ile ilgilenilen, günlük hayattaki arzularını hayata geçirmek için çaba sarf eden kurnazlıkların ve oyunların bir alanıdır. İzlekler sıradan insanın hareketlerini anlamaya yönelik sistem tarafından başvurulun bir plan, bir kopyalama işlemidir. Strateji ise kendisine ait mekânı bulunan, bu bağlamda eylemleri gerçekleştirmek üzere kurduğu bir aidiyet düzeni bulunan erk öznesinin istek öznesi üzerindeki güç ilişkisini temsil eden alandır. Bu alan bir idarî zemine bağlı olan politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılığın üzerine kurulduğu bir modeldir. Taktikten kasıt ise, ne aidiyet kuracağı bir mekânı olan ne de kendine ait kurulu bir düzeni olan planlamalardır. Taktikler uygulama alanı olarak her zaman kendisine karşı tavır takınan ötekinin zemininden beslenir. Fark ettirmeden fakat tamamıyla kendini ötekinden ayırmadan onun alanına, zamanını hesap ederek gizlice sızar. Taktiğin zamanını hesap etmeye çalışması onun herhangi bir kriz anını yönetebileceği bir merkezinin olmamasından kaynaklanır. Sonuç olarak taktik, ötekinin alanından çıkar sağlamak için oyunlar düzenleyen, manevralar yapan, kurnazlıklar planlayan sıradan insanın öğretileridir. Taktikler, sistem karşısında mücadele eden, sisteme karşılık kıvrak hareketlerle sanat icra eden akabinde ise tüm bu yaptıkları ile üretim ortaya koyan zayıf olanın sahasıdır ( Certeau, 2009, 53-56 ).

De Certeau strateji ve taktik arasındaki ilişkiyi daha net görebilmemiz adına İspanyol sömürgeciler ve Güney Afrika'daki Kabile halkının yaşantı şeklini örnek gösterir. İspanyol sömürgeciler ele geçirdiği yerlerde yaşayan kabileler üzerinde zamanla baskı kurmuşlar bu kabileleri yozlaştırmak adına Hıristiyanlığı dayatmaya çalışmışlardır. Ayrıca İspanyollar egemen oldukları düzeni sağlamak adına, kabile hayatında yaşayan insanlara boyun eğmeleri için düzenledikleri ritüelleri, kanunları

uygulamışlardır. Bakıldığı zaman İspanyol sömürgecilerin bu tavrı mevcut erkin siyasi gücünü korumak adına aldığı stratejik unsurlardır. De Certeau'ya göre bu stratejik unsurların tahmin edemediği bir şey vardı: sıradan insanın gücü. Çünkü İspanyol sömürgecilerin düzenledikleri planlar istedikleri gibi seyir etmemiştir. Kabile halkı kendilerine dayatılan bu düzeni yeniden üretmiş ve onları kendi etkinlikleri haline dönüştürmüşlerdir. Ayrıca kabile insanları sömürgecilik faaliyetlerine görünür bir şekilde reddetmeden, onun içinde kalarak öteki olmayı başarabilmişlerdir. Dolayısıyla zayıf olanın sanatı, oyunlar ve manevralar eşliğinde strateji karşısında sindirilmeden kendi devamlılığını sürdürmeyi başarabilmiştir ( Certeau, 2009, 21, 45-46 ).

### **1.1.8. Fenomenoloji**

İnsanoğlu dünyaya gözlerini ilk açtığı andan itibaren etrafını görme eylemi üzerinden anlamlandırmaya başlar. Büyüdükçe etrafındaki nesnelere kavramaya, görünen unsurlardan hangisinin ona zarar vereceğini hangisinin ise hayatını sürdürmede yardımcı olacağını bilgisini sürekli olarak deneyimlemeye devam eder. Bu öğrenme sürecini ise tek başına gerçekleştirmez. Çünkü gözlerini açtığı dünya ondan önce de başka insanlara görünmüştür. Görünen olarak dünya, nesnelere ve diğer varlıkların insan tarafından tanımlanmasının belirli bir zamana kadar gerçekleştiği yerdir. Bu yüzden insan için dünyayı anlamlandırma süreci, ondan önce var olan insanlar ile dünyaya gözlerini yeni açmış insanlar arasındaki deneyimlerin bilgi birikimi eşliğinde, kuşaklar boyunca aktarılmasıyla gerçekleşir. Gündelik hayat, bu döngüsel süreçteki gibi insan hayatında görünen veçhelerin biriktiği ve görünen hale geldiği bir zemindir. Görme eylemi üzerinden gündelik dünyayı yorumlayan bilim dalı ise fenomenoloji bilimidir. "Fenomenoloji görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol alır. Fenomenoloji karşılaştırır, ayırım yapar, bağlar, ilişkiye sokar, parçalara böler, öğelerine ayırır. Ama herşeyi saf görmeyle yapar"( Husserl,2015,48). Görme eylemini, düşüncesinin merkezine yerleştiren fenomenoloji, bu eylemin sadece görmek ile sınırlı kalmadığını, görme duygusunun insan zihninin farklı izdüşümleri bağlamında gündelik hayata yansıdığı kanaatindedir.

Fenomenoloji, gündelik hayata dair görüşünü, bireyin topluma dönmüş yüzü temelinde kavrar. Toplumu anlamaya ve bilgiye ulaşmaya çalışan fenomenoloji, şüphe

duygusundan uzak durmayı hedeflerken, bireyin yaşadığı dünyayı görenler ve görünenler bakımından gerçeklik doğrultusunda anlamaya yönelir. Öznel insanın duyusunun ve zihninin izlerini taşıyan bu dünya, gören ve görünenler vasıtasıyla anlamlı bir bütünlük kazanır. “ Görünen hep bir kimseye görünme şartıyla vardır”( Keskin, 2016, 65). Gören ise verilmiş olan bu görünenleri anlayarak ve yorumlayarak kültür dünyasına katkıda bulunur. Bu katkı süreci bakan her gözde farklılık taşıyacağından dolayı fenomenolojinin farklı alanlarda bilgi alış verişi yapması kolaylaşmıştır. Fenomenolojinin felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerle olan yakınlığının yanı sıra matematik, mantık, geometri gibi sayısal alanlarla da kaynaşması bireyin dünyayı sorgulaması açısından ufuk açıcı bir etkiye sahip olmuştur.

Gündelik hayat sosyolojisinin hayatın her safhasında anlam taşıması ve görünür bir alan olması, gündelik hayata dair yaşanan sorunların, itirazların, eleştirilerin görünür olmasına neden olmuştur. Bu durum gündelik hayattaki sorunsal fenomenleri ve fenomenlerin bilgi ile ilişkisinin sorgulandığı fenomenoloji alanının düşünürler tarafından çeşitli bakış açıları ile ele alınmasına imkân tanımıştır. Bu alana can veren düşünürler arasında Edmund Husserl( 1859-1938) ve Alfred Schütz (1899-1959) bulunmaktadır.

#### **1.1.8.1. Edmund Husserl ve Fenomenoloji Görüşü**

Alman bir düşünür olan Edmund Husserl(1859-1938), farklı çağlarda yaşamış düşünürlere felsefe, pozitivizm, psikoloji ve bilim alanlarında getirdiği eleştiriler ile tanınmaktadır. Bu eleştirileri Husserl, Kesin Bilim Olarak Felsefe adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele alır. Felsefe bilimini, sosyoloji bilimi ile yoğuran Husserl, felsefenin ilk çağlardan bu yana büyük bir bilim olma girişiminde bulunduğunu fakat bu iddiasını hala gerçekleştiremediğini söyler. Felsefenin kesin bir bilim olmasının önündeki engellerden birisi ise, pozitivizmin 18. yy'dan bu ana kadar hâkim düşünce olarak benimsenmesinden kaynaklıdır. Dönemin hâkim düşüncesi olan pozitivizm, nesnelere bilgisine ulaşmadan hareket etmekte, bilginin ne olduğunu ve nereden geldiğini sorgulamadan nesnelere incelemektedir. Pozitivizm akımını kendisine yöntem edinmiş psikoloji ise mantık ve felsefeden uzak kalmış, varlık sahasını ise

istatistik ve deneysel veriler ile incelemiştir. Pozitivizm yerine felsefeyi merkeze almayı hedefleyen Husserl, felsefenin doğa bilimlerinin yasaları ile bir tutulamayacağını, tarihsel süreçte felsefenin pozitivizm fikrinin gölgesinde kaldığını, tabiri caizse üzerindeki ölü topraktan bir an önce kurtarılması gerektiğine değinir. Bunun yolu ancak “ bütun bilimlerin en yükseği ve kesini olmayı amaçlayan felsefe” öğretisi ile gerçekleştirilir (Husserl, 2014, 8). Husserl için bu ancak ve ancak felsefenin yeni bir bilim olma yolunda yeni bir yöntem ve öğretisi sistemi üretmesiyle mümkündür.

Husserl fenomenoloji biliminin yöntemini, ‘epokhe’, ‘askıya alma’, ‘paranteze alma’ ya da ‘doğal tavır alma’ gibi farklı kavramların kullanılması ile karşımıza çıkarır. Fenomenoloji biliminin yöntemi, bilginin sorgulanması sürecinde kendinden önce var olan bilimleri reddetmeden askıya alarak, bu bilgilere karşı doğal tavır takınılması ile felsefenin bilgiyi sorgulamadaki gücünün ortaya çıkmasını sağlar. Bu tutum ile Husserl, daha önceden dünyayı anlamlandırmaya çalışan bilgilere sınır çekmiş ayrıca bireyin yorumunu göz ardı eden pozitivizm algısının üzerinde bir felsefi görüş inşa etmeye çalışmıştır. Husserl epokhe ile inşa sürecinin tamamlanmasının ardından fenomenlere geçebileceğimize değinir. Dünya artık fenomenoloji alanının dünyasıdır ve bilgi ancak fenomenlerin bilince görünüşleri üzerinden anlaşılmalıdır. “ Fenomen sözcüğü, görünen (Erscheinen) ile görünen şey (Erscheinendem) arasındaki özsel bir bağlantı nedeniyle çift anlamlıdır” (Husserl, 2015, 12). Fenomen bir nesne olarak orada vardır fakat aynı zamanda fenomen, bilinç doğrultusunda nesneden bana geçen yorumdur. Bu yönüyle felsefenin fenomenleri değerlendirebilmesindeki asıl nokta bilincin etrafını yorumlamaya başladığı andır. Örneğin; Edip Cansever bir şiirinde “ Bir renk değildir, mavi huydur bende” diyerek görünen ve görünen şey arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bir renk olarak verilmiş olan, insanın kendi bilincinde uyanan başka bir duygu, his, yaşantı haline dönüştüğü için, bilince görünen bu bakımdan mavinin renk olması değil, bir huya dönüşmesidir.

Husserl ’in bilgi sorgulaması bireyin gündelik hayatındaki boşlukları bilinç ile doldurduğu, gizli kalan görüntülerin gün yüzüne çıkarılması doğrultusunda başlar. Husserl bunu sağlamak için bireyin bilinç ile kurduğu ilişkiye yer verir. Bireyin sahip

olduğu bilinç onun dünya ile kurduğu bağı en önemli göstergesidir. Bu bakımdan bilinç ‘Saf Ben’ olarak her yerde kesinliği kaybolmaksızın var olan bilinçtir. Husserl bu ifadeyle kuramsal kurallar ile insanın yönlendirildiği sosyoloji düşüncesinden ayrılarak, bireyin kendisine koştığı bir düşünce şekli benimser. Saf ben, etrafta düşünceler yanıp sönerken, anılar gelip geçerken, bütün anlamlar uçurken varlığından şüphe duyulmayacak tek şeydir. O vardır ve şimdinin inşa edici etkenidir. Bu yüzden ‘Saf Ben’ olarak öznel bilinç, gerçeklik temelinde kendindeki ve etrafındaki gündelik hayatı kuran aktörlerde barınan bilinçtir. Öznel bilincin aktif olma özelliği onun aynı zamanda yönelimsel bir varlık olduğunu gösterir niteliktedir. Husserl’ de yönelimsellik, epokhe kavramının fenomenolojik felsefe dışında kalan bilgileri paranteze almasıyla yakından ilişkilidir. Bilincin paranteze alma yetisi, bilincin diğer verilmiş olanlarda zuhur ettiği yaşantı dünyasında belirmesine olanak tanır. Zira epokhe’nin amacı, bireyin kendi farkındalığının farkına vararak yaşantı içerisinde yeniden üreten konumuna gelmesini sağlamaktır. “ Kısaca özne, önce fenomenolojik bir var oluşa, sonra ‘içsel farkındalığa’ ve sonunda yönelimsel deneyime sahiptir”( İsbir, 2018, 106).

Bilinç ile kurulan “ yönelimsellik Husserl ’de yaşantı(Erlebnis) kavramıyla iç içe olan bir kavramdır”( Topakkaya, 2009, 125). Yönelimsellik kavramı, gündelik hayatın yaşantısında meydana gelen somut veya soyut alanlarda, özne ile nesne arasındaki geçişli diyalogun sağlandığı bir bağlama sürecinde kendini gösterir. Bağlama işlemi bilincin yönelmeye yatkın bir varlık olmasından mütevellittir. Bilincin çevresindeki varlığa(özne-nesne, nesne-özne) yönüyle yönelimsel olması onun aynı zamanda, yaşantı zamanında akt kurabilme yetisinin oluştuğunu gösterir. “ Aktlar süje ile obje arasında bağ kurmaya yarayan bağlardır”( Aydın, 2013, 20). Aktlar yaşantı dünyasında özne ile nesne arasında ilişki kurarak, kurulan bu ilişkinin özne ile özne arasında aktarılan bilgiler haline gelmesini sağlar. Yaşantısal olarak varlığını devam ettiren özne-nesnenin yönelimsel olması için özneler arası bir şekilde akt ilişkisi kurması gerekir. Özne ise bunu ‘cogito’, kavramından hareketle ortaya çıkarır. Buradan hareketle her cogitonun yorum yapabilme kabiliyeti oluşur. Çünkü ‘Ben’ birçok cogito kurabilme hakkına sahiptir. Husserl, cogitonun aktif olduğu zamanını şimdilik çerçevesinde değerlendirir. Çünkü ona göre şimdi olmadan ne geçmişten

bahsedilir ne de geleceğe doğru düşünsel bir ufuk gerçekleşir. Bu yüzden bilincin yorumsama özelliği zamanın doğal yaşantısında, ‘epoche’nin belirleyiciliğinde, yönelimsel hareketlilik temelinde, özneler arası paylaşılmayla neticelenmektedir (Husserl, 2015).

### 1.1.8.2. Alfred Schütz ve Fenomenoloji Görüşü

Alman coğrafyasında yaşamış, dönemin kargaşa içindeki toplumsal koşullarından etkilenerek toplumsal ilişkilere yeni bir boyut kazandırmış düşünürler arasında, Yahudi asıllı düşünür Alfred Schütz (1899-1959) bulunmaktadır. Schütz pozitivistin hakim paradigma olarak benimsenmesinin neticesinde insanlığa genel geçer bir şekilde üstten bakan tavra karşı durmuştur. Schütz, pozitivistin insanlığa vaat ettiği mutluluğu gerçekleştiremediğini, bu vaatlerin savaşa, toplumsal ötekileştirmeye, insan kıyımına neden olduğunu deneyimlemiştir. Pozitivistin insan ilişkilerini derinden tecrübe etmemesinin sonuçlarını, siyasi koşullar nedeniyle kendisinin de toplumdan ötekileştirilmesi ile acı bir şekilde tecrübe etmiş olacak ki düşüncelerini pozitivism karşıtı bir şekilde icra etmeye başlamıştır. Schütz pozitivistin tanımladığı kavramlardan sıyrılarak yeni kavram üretmeyi, üretilen bu kavramlar eşliğinde tesis edilen dünya düzenine yeniden bakmayı önerir. Bu kavram üretiminin ise fenomenoloji bilimi ile gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Schütz’un fenomenolojik kuramını, bilinç akışı, gündelik yaşantı, öznelerarasılık, dil-belirtisembol ve tip sosyolojisi üzerinden ele alabiliriz.

Schütz yukarıda değindiğimiz üzere ürettiği kavramları, insanın doğumu ile ölümü arasındaki süreci inceleyerek ve gözlemleyerek oluşturur. İnsan ilk olarak dünyaya gözlerini açtığı vakit gündelik yaşantı dünyasına adımını atmış bulunur. “Gündelik yaşam dünyası, bizim dünyaya gelişimizden önce de var olan ve düzenlenmiş bir dünya olarak bizden önce başkalarınca da yorumlanmış ve deneyimlenmiş olan özneler-arası bir dünyaya işaret eder”(Schütz,2018,85). Birey daha önceden kurgusu yapılan bu dünyada canlı ve cansız varlıkların bilgisine yavaş yavaş erişmeye çalışır. Birey bu erişim işlemini insanın en hakiki gerçeklerinden biri olan bilinç sayesinde hayata geçirir. “Bilincin sistematik biçimde incelenmesini konu edinen fenomenolojik icraya göre; bilinç emin olabileceğimiz tek fenomendir.

Fenomenolojiye göre; nesneleri algılayışımızdan bildiğimiz matematiksel formüllere kadar tüm dünya deneyimimiz bilinç içinde ve bilinç tarafından kurulmuştur”(Çetin,2017,87-88). Schütz için bilinç gelmiş geçmiş bütün insanlığın sahip olduğu en değerli ve yegâne varlıktır. Bilincimiz sayesinde etrafı tanır, kavrar, varlıklara yönelir kısacası insanlığın ürettiği bütün anlam dünyasına atılan temelleri anlamaya başlarız. Bilinç sayesinde harekete geçer, öğrenilerek hafızaya atılan bilgiler ile bilinç akışını sağlamış oluruz. Çocukluktan yaşlanıncaya kadar gündelik hayata dair edinilen bilgileri bilincimiz ile öğüterek hangi bilgilerin bize yararlı hangisinin ise zararlı olacağını ayıklayarak hayatımızı kurmaya başlarız. Böylece birey bilinç sayesinde gündelik hayat dünyasında kendisinden önce kurulan düzene ayak uydurarak, kendisinden sonrakilere ise takip etmeleri için ayak izini bırakarak yoluna devam eder.

İnsanın gündelik hayatını kurmasını kolaylaştırırken, diğer insanların ayak izlerini takip ederek hayatını onlarla birleştirmesini sağlayan en başat faktörlerden birisi ise dildir. “ Dil, tarih boyunca belirli bölgelerde yaşayan insan topluluklarının özneler-arası ortak-duyular ile seslere anlamlar yüklemek suretiyle yarattıkları iletişim sistemidir”(Sofuoğlu, 2009,69). Dil sayesinde ortak anlamlar türetilmiş, üretilen anlamların diğer insanlarda aynı anlamı uyandırması ile iletişime boyut kazandırılmıştır. Dil bizden binlerce yıl önce var olan insanlar ile şimdi arasında köprü kurmuş, insanlığın kültürel mirasının korunmasına da yardımcı olmuştur. Bu köprü kurma işlemi kimi zaman mağara duvarına yapılmış resimlerde kendini gösterirken kimi zaman ise konuşamayan bir insanın beden hareketlerinde açığa çıkmıştır. Kimi zamanlarda ise görme bozukluğu olan bir kişinin okuma yazma öğrenmesi sonucunda parmak uçlarındaki bir duyu-his halini almıştır. Schütz dilin birçok canlının yerini aldığını, bazı durumlarda ise dilin semboller, simgeler, belirtiler aracılığı ile aktarılmaya çalışıldığına değinmiştir. Dil, sembol, simge ve belirtiler her coğrafyaya her kıtaya dağılmış insanoğlunun kendi kültürüne dönük organik ilişkiler kurmasını kolaylaştırırken, farklı grupların ise bu ilişkiler dışında tutulmasını sağlar (Schütz,2018, 16-29). Bu yönüyle dil bir bakıma hudut çizen bir etkiye de sahiptir. Mesela yola arabayla çıktığımızda yol boyunca izlediğimiz trafik levhalarını ve şeritleri düşünelim. Yolda gördüğümüz her levha bize dil bakımından birçok şeyi haber etmektedir. İlk olarak yolda gördüğümüz hazır levhalar bize daha önceden

kurulu bir yol düzeninin olduğunu, yolun daha öncesinden başkaları tarafından deneyimlendiğini göstermektedir. Bu tıpkı yeni doğan bebeğin dili öğrenmedeki sürecini bize hatırlatmaktadır. İkinci olarak levhaların olması bir dil sisteminin kurulduğunu ve bu dil sisteminin de insanlarca bilindiğini ifade eder. Trafik kuralları, ehliyet sınavı gibi etkenler toplumsal kuralları ortak bir paydada toplamak için gerçekleştirilir. Ayrıca bir toplum için geçerli olan bir dil yapısı başka toplumlarda geçerli olmayabilir. Üçüncü olarak bu levhalar bir sembolü temsil edebilir. Yolda ilerlerken kaç km/s hızla ilerleyeceğimiz, kaç metre sonra sağa veya sola döneceğimiz, yolun sağdan mı yoksa soldan mı daralan bir yol olduğunun bilgisi görsel bir şekilde bize iletiliyor olabilir. Yolda gördüğümüz şeritler ise yolu nereye kadar kullanma hakkımızın olduğunu bize hatırlatır. Bir bakıma şeritler bize hudut çizerler. Bu olaylar bütününde kişi başka birinin yaşadığı bir hayatı yeniden deneyimleyerek güven duygusu ile iletişimini tamamlar. Böylece Schütz'un bakışından dil, toplum tarafından ortak bir biçimde paylaşılan, sürekli kullanılması bakımından canlı tutulan, farklı nesnelere anlam yönünden harekete geçiren, sesi biçimlendiren, duyguları derinleştiren, harflere yaşantı yükleyen, özneler-arası paylaşılan bir kavram şeklinde tanımlanabilir.

Schütz, toplumsal kuramında dilin insanları birbirine bağlayan özelliğinden dolayı özneler-arası bir toplum anlayışı ortaya çıktığını savunur. Schütz nasıl olur da milyonlarca insanın aynı anlamda buluşabildiği sorunsalı üzerinde durur. Şüphesiz bu cevaplardan birisi Schütz' un teorisine göre yukarıda da değindiğimiz üzere dildir fakat Schütz sadece bu cevapla yetinmez. Ona göre, insanlar birbirleri ile olan iletişimlerinde, gündelik rutinlerini devam ettirmelerinde, doğal tutum içerisinde hayatlarını idame ettirmeye çalışırlar. Önceden edinilen bilgiler ışığında, bizden öncekilerin dünyasından, sağduyusal bakımdan tecrübe edilmiş bilgileri toplamaya başlarlar. İnsan sosyalleşme bakımından ilk olarak bir gündelik hayata, daha da mikro incek olursak, özneler-arası kavramını ilk tecrübe edeceği aile hayatına doğar. Birey zaman geçtikçe aile hayatında kardeş-evlat-anne-baba rolünü deneyimleyerek tecrübe eder. Zamanla yapraklarda yeşili, gökyüzünde maviyi, okulda ise arkadaşlığı gözlemleyerek bireysel kimliğini sağduyusal olarak inşa eder. Her özne kendine özgü bilincinin yönelimsel olması dolayısıyla ilmek ilmek hayatına ait sağduyusal motifini

dokur. Schütz'a göre sağduyusal deneyimler öznenin tekil olarak var olduğu durumlarda değil, bireyin ben olarak başka benler ile iç içe geçtiği durumlarda ortaya çıkar. Buradan yola çıkarak gündelik dünya “ başlangıcından beri, öznelerarası bir kültür dünyasıdır. Öznelerarası bir dünyadır çünkü biz onda başka insanlarla yan yana yaşıyoruz; ortak etkiler ve çalışmalarla, başkalarını anlayarak ve başkaları için bir anlama nesnesi olarak onlara bağlıyız" ( Schütz'dan akt; Swingewood, 2010, 292 ). Böylece insanın dâhil olduğu sosyalleşme süreci, sağduyusal dünyada, insanların özne olarak başka özneler ile bir arada yaşadığı durumlarda anlam kazanır. Bu sosyalleşme süreci özneler-arası alanın birçok insan tarafından paylaşıldığı için anlam bakımından değer kazanması ile neticelenir. Gündelik yaşantı sahasındaki ilişkilerin zengin olması, bu alana dair görüşlerin kavramsal olarak farklı tanımlamalar eşliğinde anlatılmasına sebebiyet verir.

Schütz özneler-arası anlamanın ortaya çıkmasını sağlayan etkileşim şekillerini yeni kavramlar üreterek açıklamıştır. Schütz bu kavramları sen yönelimlilik, biz ilişkisi, yüz yüze ilişki, hemcinslerim ve onlar yönelimlilik olarak değerlendirir. İnsan ilişkilerinin birbirine niyetli bir şekilde dönük etkileşime geçmesi, sen yönelimlilik alanının doğduğu andır. “ Her şeyden önce, sen-yönelimlilik benim bir kişi olarak bir başka insanın bilincinde olduğum saf biçimdir”(Schütz,2018,211). İletişimin amacı öncelikle hemcinslerim olan birçok Sen'in varlığını kabul etmektir. Her ikisi de birbirine yöneldiğinde, “Sen” olan iki kişinin varlığı, sen-yönelimlilik olarak başlamış olur. Başlayan bu ilişkinin amacı Schütz'a göre, birbirine karşı niyetlerini ve ne düşündüklerini anlamaktır. Anlam insanın dünyayı yeniden ve yeniden görerek yorumladığı fenomenolojinin yani görme olayının zuhur ettiği bir kavramdır. Bu yüzden Schütz toplumsal ilişkileri şekillendiren anlama kavramına önem verir. Toplumsal ilişkide de niyet yönüyle güven veren bu anlama süreci, akabinde birbirinin başlattığı bu iletişimi diğerinin devam ettirmesiyle ilerler. İletişim iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşirse biz ilişkisi başlamış olur. Böylece sen-yönelimlilik yüz yüze geldiğimiz hemcinslerimizle olmamızı sağlar. Schütz'un ele aldığı bu iletişim şekli birbirine yakın ilişkiler eşliğinde gerçekleşirken, onlar-yönelimlilik iletişimin uzaktan gerçekleştiği durumlarda ortaya çıkar. Mesela yağmurlu bir havada dolaşırken sohbet ederek yürüdüğüm arkadaşımınla sen-yönelimli bir ilişki gerçekleştirirken, yanımdan

geçip giden insanlar direk olarak iletişime geçmediğim, hemcinslerim olarak var olan onlar-yönelimli kişilerdir. Toplumsal ilişkileri oluşturan bu iletişim biçimleri, zamanla başka hemcinslerimiz hakkında yorum yapmamıza yol açar. Kişiler hakkındaki her fikir ve yorum, edinilen bilginin yeniden yorumlanmasına, yenilenen bilginin de tip sosyolojisine katkı sağlamasına zemin hazırlar (Schütz; 39-50, 209-222)

Anlamacı sosyoloji geleneğini benimseyen Weber, tip sosyolojisine yaptığı katkılarla Schütz'un fenomenoloji ile ilişkilendirdiği tip görüşüne ışık tutmuştur. Schütz, tip görüşünü felsefe ile ilişkilendirerek, sorgulayıcı bir bakış açısı üstlenmiştir. Bu sorgulama süreci onu, insanların neden tipler oluşturma gereksinimi hissettiği sorusuna yöneltmiştir. Merak konusu olan bu sorgulama süreci, onu tekrardan toplumsal ilişkilere yönlendirir. Schütz toplumsal ilişkiler ışığında birbirine yönelmiş insanların sohbetleri ve analizleri sonucunda toplumda bilgi birikimi oluşmaya başladığına değinir. Kişiler bizden öncekilerin dünyasından öğrendiği bilgileri zamanla bilinç sayesinde hafızalarında depolar. Biriken bilgiler zaman geçtikçe tortu halini alır. Tortulaşmış bilgiler, birbiri ile benzerlik gösteren gündelik hayat pratikleri üzerinden oluşur. Bu oluşum sonucunda insan hafızasında kategoriler, sınıflar, bloklar ve tabakalar şekillenir (Schütz, 2018, 84-95). Her tip bilişsel bir süreçten geçerek öğütüldüğü için soyut, toplumsal dünyada bir kişinin veya başka varlıkların üzerine yapışan kavrama denk düştüğü için somut da olabilmektedir. Bu yüzden tip kurgusunun kalıcı olmak veya gelip geçici anlık olaylarda kendini göstermesi gibi görelî bir durumu söz konusudur. İnsan hayatının muğlaklığı, nerede ne yapacağının kestirilemeyişi tip kurgusunun sınırsız bir alanda kendini var etmesine neden olur. Bu yönüyle Schütz insan eylem ve davranışlarının dağılmış farklı mekân ve zamanda gerçekleştiği kanaatine erişmiş olacak ki ideal tiplere dair net bir biçimlendirme işleminde bulunmanın doğru olmadığı kanısına varmıştır. Schütz'a göre tiplendirmenin nasıl ortaya çıktığına değindiğimiz bu süreç iki temel tiplendirme şeklinde ayrılır. “Bilincin temel eylemi (birinci dereceden) tiplendirmez: deneyim akımındaki tipik ve sürekli unsurları bir araya getirir, şeylerin ve insanların tipik modellerini inşa eder ve ortak bir toplumsal dünya kurar. Sosyoloğun işi ise ikinci dereceden tiplendirmeler (aktörlerin kendi etkinliklerini açıkladığı -birinci dereceden- kuramlara dayalı bir akılcı toplumsal dünya modeli) kurmaktır”( Marshall, 2014, 241). Bu doğrultuda

bireyin toplumsal dünyasını kurduğu süreç birinci alana denk düşmektedir. Sosyolog ise birinci tipleştirme alanından geçerek toplumu tekrardan deneyimleyen ve kendi kavramsal planına göre yeniden yorumlayan kişidir. Sosyolog verili olanın yanılığısına kapılmayıp toplumun işleyiş şeklini bilimsel kavramlara döken kişidir. Fenomenoloji ve sosyolojinin iş birliği yapmasıyla betimlenen tipleştirmeler, görünen arkasındaki görüntülerin bilimsel alanda incelenmesiyle ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu mecralar gündelik hayat sosyolojisi alanında sosyoloğa yeni bakış açıları tanımıştır. Schütz'un değindiğimiz bu kavramları sosyolojinin disiplinler arası bir bölüm olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Sosyolojinin felsefe ile olan bu güçlü bağı fenomenler üzerinden hükümlü ve tutukluların hayatını, görünenin arkasındaki gerçekleri, anlamamıza yardımcı olacaktır.

### **1.1.9. Etnometodoloji**

Birey ve toplum arasındaki ilişkinin boyutu dahası birey ve birey arasındaki ilişkinin nasıl gerçekleştiği sorunsalı sosyolojinin temel araştırmaları arasında yerini almıştır. Bu sorunsallar kimi zaman toplumun bireyi belirlediği kimi zaman ise bireyin toplumu belirlediği yönünde değişiklik göstermiştir. Birey ve toplum arasındaki ilişkiye farklı bir boyut kazandıran fikirler arasında etnometodoloji düşüncesi bulunmaktadır. Etnometodoloji düşüncesi, Harold Garfinkel (1917-2011) tarafından ortaya atılan, Parsons ve fenomenoloji düşünürlerinin fikirlerinden esinlenerek gelişen bilim dalıdır. Etnometodoloji düşüncesinin Parsons'ın sistem teorisinden beslenmesi, Parsons'ın görüşlerine değinmeden etnometodoloji fikrini anlatmaya geçemeyeceğimiz kanısını uyandırmıştır. Parsons, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi geliştirdiği sistem teorisi ile anlamaya çalışır. Sistem teorisine göre insan davranışını anlamının yolu süzgeçten geçirilmesi gereken üç olayı ele almakla mümkündür. Parsons, sistem teorisinin gerçekleşmesi sürecini kültür, sistem kavramı ve kişiler arasındaki ilişki temelinde okumaya çalışır. Bireyler gündelik hayatındaki sosyal örüntüleri gerçekleştirirken kültür dünyasından yola çıkarak hareket ederler. Kültür toplumsal olarak betimlenmiş normlar ve kurallar arasında, insanların hangi konuda nasıl tutum takınması gerektiği ile ilgilenen soyut bir bütünlüktür. Ki bu durum kültür ve kişiler arasında düzenleme yapan bir sistemin varlığını gerekli kılar. Sistem sayesinde kişiler kolektif bir şekilde dâhil olacağı kültüre veya gruba bağlanarak

eylemde bulunurlar. Toplumsal Sistem kuramı bu üç döngüsel sürecin birbirini takibi ile kalıplaşır ve kendini korur. Parsons için bu üç etken ne kadar çok birbiri genelinde işselleştirilirse, toplumsal çatışmanın da meydana gelme durumu o kadar az doğrultuda işlevsellik gösterecektir (Cuff vd., 2015, 99-103 ). Garfinkel Parsons'un toplumsal sistem teorisinden etkilenmiş fakat toplum düzeninin bu üç etkene bağlı olarak görülmesi onu tam olarak mutlu etmemiştir. “ Garfinkel'e göre Parsons'un eylem teorisi, aktörlerin bilgiyi nasıl aldıkları ve nasıl anladıklarını, 'insanların kültürel normları nasıl keşfettikleri, yarattıkları ve sürekliliği sağladıkları'nı açıklayamıyordu”( Swingewood,2010,295). Garfinkel için bireyin toplum ile nasıl iletişim kurduğu, sistem ile birey arasındaki diyalogun hangi bağlamlardan geçerek betimlendiği daha da ön planda tutulması gereken konulardı. Ayrıca anlaşılması gereken insanın toplumu nasıl anladığı ve yorumladığı düşüncesi dış gözlemle değil ancak insanın kullandığı metotlar ile anlaşılabilirdi. Bu yüzden Garfinkel için etnometodoloji, “toplumsal düzeni sağlayan 'etno'( halkın) 'metot' (yöntemler) 'loji' (bilimi)” düşüncesinden yola çıkarak kavranmalıdır ( Marshall, 1999,217).

Garfinkel toplumsal süreçteki anlamlar ve üretim şekillerini ele alırken toplumsal düzeni, gündelik hayattaki gerçeklikler üzerinden kavramaya yönelir. Garfinkel toplumsal düzeni, dışarıda duran nesnel bir olgu olarak değil, bireyin aktifliğinin söz konusu olduğu gündelik hayatta arar. Garfinkel toplumsal düzeni anlamak için bireyin gündelik hayatını nasıl tecrübe ettiği üzerinde durur. Bu tutumu onun etnometodolojiye dair yeni kavramlar geliştirmesi ile neticelenir. Garfinkel gündelik hayata uyum sağlamış insanın dâhil olduğu deneyimleri üyelik düşüncesi, bağlama-gönderimlilik, refleksivite ve açıklanabilirlik düşüncelerinden yola çıkarak ifade eder.

Garfinkel üyelik kavramını değerlendirirken aynı dili konuşan, aynı düşünsel fikri soluyan ve aynı kültür ile bağdaşıklık kurmuş kişilerin kolektif bir toplulukta birleşmesini kasteder. Zira etnometodoloji fikrinin farklı düşünörlere karşı bir arada toplanması, grup olarak da aynı duyguyu pekiştirmeleri, üyelik fikrini benimsediklerini gösterir. Üyeler dâhil oldukları grubun-kültürün-takımın toplumsal temelleri etrafında organize olurlar. Organize olma süreçleri bağlı oldukları toplumun

dilini deneyimlemeleriyle kendini gösteren bir süreçtir ( Cuff vd., 1990 ). Örneğin bir kişinin yıl boyu oynanan maçları izlemek için passolig kartına üye olması, onun organize olduğu bir gruba dâhil olduğunu, ayrıca tribünde keşfedeceği bir takım tezahüratları içselleştireceğinin ipuçlarını vermektedir. Bu yüzden üyeler başkaları tarafından keşfedilmiş ve kurulmuş bir dünyaya dâhil olurlar. Dâhil oldukları zaman zarfında bilmedikleri kültürü içselleştirip gün geçtikçe yabancı kaldıkları davranışlara aşına olurlar. Sonunda sorgulanan, merak edilen dünya yabancı olmaktan çok, kişinin kendi dünyası olur. “Bir üye sadece nefes alıp veren ve düşünen bir kişi değil, aynı zamanda etraftaki dünyaya anlam kazandıracak uyum sağlayıcı araçları icat etmesini sağlayan bütün bir işlemler, metotlar, etkinlikler ve teknik-bilgi topluluğunun bilgisine sahip bir kişidir”(Coulon,2015,41). Böylece etnometodoloji üyelerin katıldıkları ortama nasıl müdahil olduklarını inceleyen bir bilim dalı olarak görülebilir.

Garfinkel etnometodoloji bilgisini “ bağlama-gönderimli ifadelerin ve diğer pratik eylemlerin rasyonel özelliklerini, gündelik hayatın organize [düzenli] ve ehliyetli pratiklerinin ölümsek süregelen icrası olarak araştırır”( Garfinkel, 2014, 29 ). Garfinkel toplumsal ortamda kendini var eden üyelerin arasında gerçekleşen iletişimi açıklamak için bağlama-gönderimlilik terimini kullanır. Garfinkel insanların bunu yaparken dili başat bir faktör olarak kullandığını açıklar. Ona göre dil, insanlar arası diyalogu gerçekleştiren, gündelik hayatın dizinselliğini devam ettiren, canlı bir faktördür. Bağlama-gönderimlilik bir bakıma insanların yaşadıkları olay hakkında dil aracılığı ile tesis edilen sözcüklerin, birbirlerine neyi, nasıl aktardığı ile ilgilidir. İletişimi inşa eden “sözcükler tam kesin anlamlarını sadece üretildikleri somut bağlamlarda” kazanırlar( Coulon, 2015, 30 ). Örneğin, yüz kelimesi tek başına kullanıldığında insan zihninde birçok çağrışımın uyanmasına neden olabilir. Yüz sözcüğü, bir insanın çehresini anlatırken, başka bir bağlamda rakam olarak yüz sözcüğünü anımsatabilir. Buradan hareketle bağlamlar sadece iletişimi gerçekleştiren üyeler tarafından bilinip düzene girdirilebilirler. Böylece bağlama-gönderimlilik gündelik hayatın bir arada paylaşılan bir unsur olmasından dolayı kaotik çıkmazları toparlayan, kaçınılmaz bir ağ gibi tezahür edilebilir.

Garfinkel refleksivite kavramı ile “gündelik etkileşimde ‘bağlama gönderimliliği’ düzeltmek ve bir toplumsal istikrar duygusu yaratmak için kullandığımız etkinlikleri kısaca ifade eder”( Craib, 1992, 4 ). Refleksivite üyelerin konuşma esnasında kurduğu kavramları konuşmanın gidişatına göre sağlıklı bir şekilde inşa edilmesine olanak tanır. Karmaşık bir çizgide beliren toplumsal bütünlüğü düzenli hale getiren betimlemelerin üyeler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırır. Kişilerin en başından beri dünyaya üye olarak gözlerini açmış biçimde bulunmaları, zamanla dünya öğretilerini kazanarak gerçekleştirebileceği bir sosyal hayatın varlığını gerekli kılar. Kişiler gündelik hayata dâhil oldukça, edindiği pratikleri hayata geçirdikçe, belirli olaylara karşı betimlemeler yapmayı öğrenir. Betimlemeler bireyin yaşamışlığına dair izler taşır. Karşılaştığı bir durumu betimleyen bir kişi haznesinde biriktirdiği anlamlar ile betimleneni, bir takım yorum yağmuruna tutar. Kişinin yoruma açık olarak inşa ettiği bu süreç bireyin toplumsal hayatı açıklamaya çalıştığını gösterir. Fakat bu açıklama süreci pozitivizm düşüncesi ile paralellik arz etmez. Etnometodoloji açıklanabilirliği, pozitivist belirlenimlerden uzak bir etkileşimi, günlük rutinleri, pratik eylemleri içeren bir açıklama bütünüdür. Açıklamanın kendisi sürekli olarak yaşayan insanın ürettiği bir belirleme işlemi olduğu için rutin olarak gündelik hayatın içinde korunmaktadır ( Coulon, 2015, 36-39 ).

Garfinkel’in toplumsal düzeni anlamaya çalışırken yararlandığı bu kavramlar toplumsal düzeni anlamamız noktasında önem taşımaktadır. Düzenin sağlanmasını yarayan kavramlar; üyeler, bağlama-gönderimlilik, refleksivite ve açıklanabilirlik olarak karşımıza çıkmıştır. Garfinkel bu olayı açıkladıktan sonra tam olarak Parsons'a olan eleştirisini harekete geçirir. Garfinkel Parsons'ın toplumsal sisteme dair görüşlerini ürettiğini fakat bu görüşlerin ayrıntılı bir şekilde nasıl işlediğini anlatmaktan yoksun olduğunu açıklamıştı. Garfinkel'e göre, toplumsal düzen sadece kavramları tanımlamakla anlaşılabilir. Düzen için asıl önemli olan bu düzenin nasıl akışkan bir dil içinde sağlandığı gerçeğini metotlar ile gömülü olduğu yerden çıkarmaktır ( Cuff vd., 2015, 176-177; Coulon, 2015, 10). Garfinkel toplumsal düzenin bireyler tarafından hangi kurallar ölçütünde normalleştirildiğini ve iletişimin kendine ait bir anlam düzeni olduğunu keşfetmek üzere ihlal deneyleri ve karşılıklı konuşma analizine başvurur.

Garfinkel ihlal deneylerinde toplumsal olarak kabul görmüş kuralların, normların dış bir etken tarafından yapı bozumuna uğratılması sonucunda kişilerin nasıl tepkiler verebileceğini anlamaya çalışır. Garfinkel bu merakını aydınlatmak için üç etkene başvurur. Bunlardan ilki dâhil oldukları deneyin farkında olan ve araştırmaya yardımcı olan kişilerdir. İkincisi, toplumsal düzene karşı gelindiğinde hangi tutumu takınacağı tam olarak netlik kazanmamış deneklerdir. Üçüncüsü ise, tüm bu süreçlerin gözlemlenip incelenebileceği toplum tarafından benimsenmiş belirli kurallara sahip oyun düzenidir. İhlal deneylerinde denekler ve deneyin gerçekleştirilmesine yardımcı olan kişiler oyuna başlar ve herkes birbirine güvendiği için oyun ilerler. Fakat oyun esnasında bir kişi oyunun kurallarının dışına çıkmaya çalıştığı kısacası kuralları çiğnediği zaman aradaki güven duygusu da zedelenmiş olur. Bu deneyin sonucu, deneklerin oyunu ihlal eden kişilere kuralları hatırlatması ile neticelenir. Garfinkel buradan hareketle toplumsal kuralları bireylerin yeniden inşa ettiğini gözlemlemiştir. Ayrıca kişilerin toplumsal kuralları benimsediği için beklentilerinin kalıplaşan bu rutinler genelinde şekil aldığını deneyimlemiştir ( Heritage, 2015, 261-265 ).

Garfinkel'in karşılıklı konuşma analizi, etkileşime geçmiş insanların konuşmaya başlamaları ve konuşmayı bitirmeleri arasındaki diyalogun doğallığı bozulmadan düzenli bir şekilde ilerlemesini inceleme düşüncesinden doğar. Konuşma esnasında sarf edilen sözcükler analiz edilerek, etkileşim süresi boyunca beliren anlama süreci maximum düzeyde giderilmeye çalışılır. Garfinkel, karşılıklı konuşmayı devam ettiren bireylerin, konuşma esnasında birbirlerine buldukları durum hakkında görüntüler sunduklarını gözlemlemiştir. Örneğin, telefonla konuşan farklı yerlerdeki kişiler etrafında gördükleri nesnelere tarif edebilir ya da mesajlaşma anında birbirlerine fotoğraf gönderebilir. Bu durumda konuşma ulaştırılması zor görünen en katı duvarların çatlaklarından sızan bir su gibi betimlenebilir. İnsanoğlunun kendini ifade etme yöntemlerinden biri olan konuşmanın devamlılık gösterebilmesi, kişilerin birbirlerine yönelttikleri sözcükleri, düzenli bir biçimde takip etmelerine bağlıdır. Bu bakımdan konuşmanın kendisi tamamen doğal bir akış içerisinde üretilir. Üretilen konuşmaların her biri önceden de organize olunması gerektiğini hatırlatan bir takım beklentiler ile doludur. Odaklanılan konuşmada biri diğerinin odağı olmaktan çıkıp davranışlarını kontrol etmediğinde, karşıdan beklenen davranış suistimal edilmiş

olur. İki tarafında konuşma halinden vazgeçmesi ya da beklenen davranışların dışına çıkılması konuşmayı sekteye uğratar. Böylece konuşmanın düzeninin nasıl gerçekleştiği anlaşılmış olur (Cuff vd., 2015, 181-185 ).

Etnometodoloji biliminin literatüre kazandırdığı kavramlar hükümlü ve tutukluların cezaevi dönemi ve sonrasında birer üye olarak gündelik hayatı nasıl değerlendirdiklerini gözlememiz açısından imkân sunacaktır. Konuşma analizi düşüncesi, hem tutuklu ve hükümlülerin konuşma düzenlerinin akışını anlamamız açısından hem de araştırmanın nitel yöntemden yola çıkarak karşılıklı konuşma üzerinden gerçekleştirilecek olması hasebiyle nasıl tutum takınmamız noktasında yardım sağlayacaktır.

#### **1.1.10. Peter L. Berger ve Thomas Luckmann: Gerçekliğin Sosyal İnşası**

Peter Berger ve Thomas Luckmann “ Gerçekliğin Sosyal İnşası" adlı çalışmalarında gündelik hayat gerçekliğinin nasıl inşa edildiği üzerinde dururlar. Berger ve Luckmann bu görüşlerini inşa ederken pek çok düşünürün fikirlerinden esinlenir. Durkheim'in sosyal olguları nesnel bir gerçeklik olarak incelemesi, Marx'ın alt yapı-üst yapı ve bilinç hakkındaki görüşleri, Weber'in öznenin gücünü ön olana çıkarması, Schütz'un görünenin ardında gizli kalan gerçekleri araştırmak için bilgiyi kullanması, Mead'in ise sembolik etkileşim düşüncesi, Berger ve Luckmann'ın gündelik hayattaki gerçekliğin sosyal inşasının nasıl sağlandığını anlamasına yardımcı olmuştur. Bu düşünürlerden hareketle Berger ve Luckmann sosyal gerçekliği anlamak adına öznel olguların nasıl nesnel olgular haline dönüştüğünü ve insanın faaliyetinin nasıl kendisinin dışında bir dünya kurmada etkili olduğunu sorgulamışlar bunun izlerini ise gündelik hayatta aramaya başlamışlardır ( Berger ve Luckmann, 2018, 23-28 ).

Berger ve Luckmann'a göre, her insan kendisine ait bir gerçekliği bulunan gündelik dünyada yaşamaya başlamaktadır. Bu dünyanın kendisine gerçek olarak görünmesinin altında ise birçok önemli neden bulunmaktadır. İlk olarak insan gündelik hayatta bulunan birçok alanı yorumlamış ve bu yorumlamalar tekrardan kendisine döndüğü için gerçekliği kavrayan bir kuvvete sahip olmuştur. İnsanın gündelik hayata

dair bu deneyimi gündelik hayatın en üst gerçeklik seklinde kendisi tanımasına neden olur. Bu yönüyle gündelik hayat, öznelere yorumundan ve bu yorumlamaların tekrardan özneye dönmesi bakımından gerçeklik olarak kavranır. Gündelik hayatın özne ile olan bu ilişkisi onun belirli bir zamanda var olduğu inancını da doğurur. Her insanın kendisine ait bir şimdinin olması yaşanan gerçekliklerin kendine özgü ve nesnel doğasının göreceli olduğunu da gösterir. Bu bakımdan benim açımdan şuan yaşadığım şimdi, bir başkası için aynı değeri taşımaz. Her birey kendine ait bir zaman diliminde varlığını sürdürdüğü için gündelik hayatın gerçekliğini bireyler açısından göreceli bir şekilde deneyimlenir. Gündelik hayatın gerçekliği her ne kadar göreceli olsa da insanlar tarafından paylaşılmasından dolayı öznelere arası paylaşılan bir gerçeklik alanına da denk düşer. Öznelere arası paylaşılan gündelik gerçeklik ortak duyuların toplamını yansıtır. Bunun neticesinde yaşanan gerçeklik ritim ve rutinler eşliğinde kolektif bir zeminde de kendini açılar. Gündelik hayatın ritim ve rutinelere dayalı bir yanının olması toplumsal kaosları engelleyerek düzenleyici bir tarafının da bulunduğunu gösterir. Gündelik hayatın düzenli bir etkinlik şeklinde karşımıza çıkmasının sebebi ise öznelere arası inşa edilen bir dilin tekrardan öznelere arası iletişimi sağlamasında etkili olmasından kaynaklıdır. Dil sayesinde birçok olgu içselleşirken birçok olgu da yine dil sayesinde gündelik hayatın gerçekliğine aktarılır. Dolayısıyla gündelik hayatın gerçekliğinde birçok etkileşim iç içe geçmiş bir bütünlükte ahenk içinde inşa edilir ( Berger ve Luckmann, 2018, 30-42 ).

Berger ve Luckmann'a göre gündelik hayatın gerçekliğinin iç içe geçtiği alanlardan birisi ise sosyal etkileşimin oluşmasına yardımcı olan kurumsallaşmalardır. Kurumsallaşmanın gündelik hayatta yaşanan gerçeklik açısından önemli bir yeri vardır. Berger ve Luckmann insanların gündelik hayattaki sosyalleşme süreçlerine nasıl dâhil olduklarını ve bu süreci nasıl yönettiklerini anlamak adına Arnold Gehlen'in kurumsallaşma kavramına başvurur. Arnold Gehlen kurumsallaşma düşüncesini açıklığa kavuşturmak için insanın doğduğu andan itibaren kendi organizması ve toplumda kabul görmüş davranışlar arasında nasıl bir ilişki şekli benimsendiği üzerinde durur. Gehlen'e göre, insan dünyaya ilk geldiğinde içine doğduğu dünyanın kültürel ve insani güdümlerinden yoksun ve habersiz bir şekilde sosyalleşmeye başlar. Gehlen'in bakış açısı ile tabiri caizse insan bu noktada

boş bir bardak gibidir. İnsan zamanla içinde doğduğu dünyanın kültürel anlamlarını keşfeder ve içinde bulunduğu dünyaya uyum sağlamak adına içgüdüsel dayanakları hayatına geçirmeye başlar. İnsan bu süreçte dünyadan öğrendiği her bilgi ile sosyalleşme sürecine bir adım daha yaklaşır. İnsan sosyalleşme sürecinde kendini dünyaya açarak aynı zamanda dünya da kurulu olan düzenin bilgisinin kendisine aktarımını kabul ederek kendi gerçekliğinin inşasını devam ettirir. Bu durumda insan zamanla kendisine öğretilen davranışları yaşamına dâhil ederek boş olan bardağı doldurmaya başlar. Buradan hareketle Gehlen'e göre kurumlaşma, dünyadaki bilinmez boşlukları doldurmak adına insanların ortak kanıda toplandığı kolektif eylemleri ifade eder. Bu durumda kurumsallaşan davranışlar toplumsal düzenin bilgisine ulaşmış olurlar ( Turner, 2017, 160-162). Peter Berger ve Thomas Luckmann gerçekliğin sosyal inşasının nasıl ortaya çıktığını anlamak üzere Gehlen'in geliştirdiği kurumsallaşma kavramından yararlanırlar. Berger ve Luckmann kurumsallaşma sürecinin, iki kişinin edindiği bilgileri bir üçüncü kişiye aktarması ile vuku bulduğunu ifade eder. Berger ve Luckmann bu durumu şu örnekle ifade ederler. A ve B olmak üzere etkileşime geçen iki bireyi ele alalım. A ve B normalde iki farklı birey olsalar da etkileşime geçtikleri anda birbirlerini anlamak için birbirlerinin davranışları üzerinden bir anlam üretmeye başlarlar. Bu durumda A, B'nin ne yaptığını takibe alırken, B'de A'nın ne yaptığı ile ilgili meraklı izlenimini sürdürür. A, B'nin önceden yaptığı bir davranışı yeniden tekrarlandığını gördüğünde, bu davranış ona yabancı olmaktan çıkar ve bu durum A'nın, B'nin sergilediği davranışlar üzerinden tipleştirmeler yapmasına imkân sunar. Zaman geçtikçe A, B'nin kendisine atfettiği davranışları kendi rolleri haline getirir. Aynı şekilde B'de, A'nın kendisini nasıl gördüğü ile ilgilenecek ve onun tipleştirmeleri üzerinden kendisine toplumda roller edinecektir. Luckmann ve Berger bu durumu açıklığa kavuşturmak adına anne ve baba tiplerini örnek gösterir. Anne ve baba birbirlerini tanıyıp kendi kimliklerini birbirlerinin görüşleri üzerinden yeniden inşa ettikten sonra bu davranışları büyük bir ihtimalle ailede üçüncü şahıs olarak yerini alacak olan çocuklarına aktarırlar. Berger ve Luckmann'a göre kurumsallaşma tam olarak bu anda ortaya çıkar. Çünkü anne ve baba edindiği bilgileri çocuklarına dışsal bir bilgi biçiminde aktararak sosyal gerçekliğin bilgisini paylaşmış olacaktırlar ( Berger ve Luckmann, 2018, 84-89).

Peter Berger ve Thomas Luckmann kurumsallaşmanın gerçekleşmesi sonucunda gündelik hayatta üretilen bilginin üç diyalektik süreçten geçerek gerçekliğe katkı sunduğunu ifade eder. Bu diyalektik süreç ise dışsallaştırma- nesnelleştirme – içselleştirme şeklinde birbirini takip eder. Kurumsallaşmanın gerçekleşmesiyle birlikte aktarılan bilgiler, deneyimlenen ve tekrarlanan tipleştirilmelerden ortaya çıktığı için bireyler tarafından aktarılan dünya artık dışsal bir dünya haline gelmiştir. İnsanın ürettiği bilginin dışsal olması zaman geçtikçe insanın da dışında duran nesnel bir gerçekliğin oluşmasına zemin hazırlar. Bu bakımdan dışsal her bir gerçeklik dışarıdaki dünya ile etkileşime girdiğinde ve ortak kolektif bir anlam kazandığında bilgi nesnel bir gerçeklik kazanmış olur. Nesnelleşen bilgiler insanlar karşısında gerçekliğin başka bir boyutu olarak yerini alırken zamanla bu gerçeklik tekrardan insanlar tarafından tüketilir yani içselleştirilir. Dolayısıyla toplumsal gerçekliğin diyalektik ilişkileri, insanların etkileşime girmeleri sonucunda dışsallaşan, dışsal bilgilerin insanların gözünde gerçeklik kazanması bakımından nesnelleşen, nesnelleşen gerçekliğin ise tekrardan insan sosyalleşmesinde yoğrularak içselleşmesi şeklinde devamlılık gösterir ( Berger ve Luckmann, 2018, 87-99 ).

Berger ve Luckmann toplumsal gerçekliğin bu üç inşasının insanın sosyalleşmesi açısından merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgular. Onlara göre, bir insan dünyaya gözlerini açtığında daha önce dışsallaşan, bunun sonucu olarak nesnelleşen pek çok bilgi ile karşı karşıya gelir. Bu yüzden insanın sosyalleşmesi için gerçekleştirdiği ilk uğrak içselleştirmedir. İnsan içselleştirme ile sosyalizasyon sürecine dâhil olur ve nesnel dünyayı tecrübe ederek toplumun üyesi olmaya başlar. Berger ve Luckmann bu süreci asli sosyalizasyon ve tali sosyalizasyon kavramları ile açıklar. Asli sosyalizasyon, bireyin çocukluk dönemini kapsamı ile birlikte içine dâhil olduğu dünyayı anlamlandırmaya başladığı ilk sosyalizasyondur. Birey asli sosyalizasyonda ‘anamlı ötekilerin’<sup>9</sup> dışsallaştırdığı ve nesnelleştirdiği dünyayı içselleştirerek, bu içselleştirme sürecini daha önceden tamamlamış diğer üyeler arasında yerini almaya başlar. Birey aynı zamanda diğer üyelerle ilişkiye girerken onlardan edindiği rol ve tutumlar ile sosyalleşme sürecini devam ettirir. Böylece birey

<sup>9</sup> Berger ve Luckmann anlamlı ötekiler kavramı ile çocuğun sosyalleşmesine katkı sunan anne, baba, dede, nene gibi merkezde olan insanları kastetmektedir.

bir yandan kimlik kazanmaya bir yandan da benliğinin taşlarını inşa etmeye çalışır. Birey sosyal ortamda bir üye haline gelmeye başladıkça kendi kimlik ve benliğinin dışında bulunan başka kimlik ve benlik ile sosyal ortamlarda varlığını sürdüren ‘genelleştirilmiş ötekileri’ de<sup>10</sup> kabul eder. Dolayısıyla birey bu dünyayı sahiplenir ve bu dünyanın özneler arası paylaşılan bir dünya olduğunun bilgisine erer. Berger ve Luckmann’a göre asli sosyalizasyon genelleştirilmiş ötekilerin bireyin zihninde anlam kazanması ve farkındalığına varılması sonucunda yerini tali sosyalizasyona bırakır ( Berger ve Luckmann, 2018, 206-219). Berger ve Luckmann’a göre tali sosyalizasyon, asli sosyalizasyon sürecini tamamlamış üyelerin birey olma yolunda gelişimini tamamlamasına katkı sunan diğer bir toplumsallaşma çeşididir. Birey bu sosyalleşme alanında dünyanın sadece kendi anlamlı ötekileri tarafından kurulmadığını bu doğrultuda başkaları içinde önemli olan pek çok anlamlı ötekilerin bulunduğunu kavrar. Bu durumdan kaynaklı olarak birey tali sosyalizasyonda başkaları tarafından da kurumsallaştırılmış birçok davranış ve rol modelleri ile tanışır. Bunları anlamaya ve içselleştirmeye çalışır fakat bu dünyanın içselleştirilmesi asli sosyalizasyonda olduğu gibi doğrudan gerçekleşmez. Asli sosyalizasyonda birey kendisine verilen gerçekliği sorgulamadan içselleştirirken tali sosyalizasyonda birey birçok şeyi asli sosyalizasyonda inşa ettiği için seçici bir tavır sergiler. Toplumda kurumsallaşmış her ritüel davranışı benimsemez ve bazılarının kendi dünyasında dışsal olarak kalmasına izin verir. Müslüman olan bir bireyin oruç tutarak kendi dininin ritüellerini yerine getirirken başka dinlerin ritüellerini benimsememesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla tali sosyalizasyon asli sosyalizasyona kıyasla daha göreceli bir toplumsallaşma biçimi olarak da karşımıza çıkar ( Berger ve Luckmann, 2018, 206-218 ). Peter Berger ve Thomas Luckmann gerçekliğin sosyalleşme boyutunu ele aldığı tali ve asli sosyalleşme görüşünü Karl Marx’ın alt yapı- üst yapı düşüncelerinden etkilenerek geliştirmiş oldukları söylenebilir. Zira Berger ve Luckmann’a göre Marx’ın alt yapı- üst yapı arasındaki ilişki birçok düşünür tarafından yanlış anlaşılmıştır. Fakat alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişki “ insani faaliyet ve bu faaliyetlerin yarattığı dünya

---

<sup>10</sup> Berger ve Luckmann genelleştirilmiş öteki kavramı ile bireyin sosyalleşmesine dolaylı katkıları olan sosyalleştiği ortamlarda tanıştığı kişileri kast eder.

olarak kabul edilirse" o vakit anlamlı bir sosyalleşme sürecinden bahsedilebilir ( Berger ve Luckmann, 2018, 8 ).

Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın ele aldığı kavramlar, cezaevinde yaşanan gündelik gerçekliğin inşasının nasıl sağlandığı hakkında bizlere ışık tutacaktır. Buradan hareketle cezaevinde gündelik hayatın eski tutuklu ve eski hükümlüler tarafından nasıl inşa edildiği, cezaevinde kurulu bir düzeni nasıl içselleştirdikleri, dışsallaştırdıkları ve nesnelleştirdikleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca cezaevinde anneleri ile birlikte yaşamını idame ettiren çocukların, cezaevi ortamında nasıl sosyalleştiklerini anlamak adına asli ve tali toplumsallaşma kavramlarından yararlanacaktır.

#### **1.1.11.Erving Goffman ve Gündelik Hayat**

Kanadalı bir düşünür olan Erving Goffman( 1922-1982), Amerikan sosyoloji geleneği içerisinde sembolik etkileşim düşünce tarzından etkilenecek fikirlerini ortaya koymuştur. George Simmel, Herbert Blumer, Alfred Schütz, gibi fikir adamlarından etkilenmesi, gündelik hayatın fenomen yanlarını göz ardı etmemesine ayrıca gündelik hayatın mikro boyutlarını etkileşim örüntüsü içerisinde ele almasına ışık tutmuştur. 1950-70 arası tarihi süreçte yaşayan yapısalcı düşünürlerin gündemde daha fazla cereyan etmesinin aksine, Goffman'ın farklı bir sosyoloji literatürü okuması yapması, sosyolojisini döneminde bulunan diğer düşünürlerden ayırmıştır. Her ne kadar yapısalcı düşünürlerle katılmasa da dönemselleşen olarak bulunduğu zamanın havasını soluması, yapıyı yok saymadan kurum içinde sosyal varlık kazanan bireyin gündelik dünyasına yer vermeye alt yapı sağlamıştır. Zamanın ruhunun bünyesine tesir etmesi, hem 70'li yılları total kurum incelemeleri bakımından yapı yönüyle pekiştiren hem de perspektifinin mikro boyutuyla vücut bulması nedeniyle farklılıkları üzerinde barındıran yeni bir alanın nefes almasına yer açmıştır.

Goffman'ın sosyolojisi, yapı ve birey arasındaki ilişkiler bakımından neomarksist gündelik hayat düşünürü olan, Henri Lefebvre, Guy Debord, De Certeau'dan farklı olan özellikleri üzerinde taşımaktadır. Bu bakımdan Goffman 1960'ların sosyal bilimlerinden ayrı hareket ederek devrim, siyasi amaçlar, toplumsal

değişim ve dönüşümün dışında kalan bir sosyoloji güzergâhı izlemiştir (Orhan,2018,192). Klasik kuram takipçilerine göre sosyolojisi, değersiz ve önemsiz olanın ayrıntılarına yer verdiği sebepten ötürü eleştirilmekte, bu eleştiri aynı zamanda onun sosyolojisinin diğerlerinden ayrılan yönünü ortaya koymaktadır. Goffman'ın kurum içinde sembolik formları temel alarak etkileşime açık alanlarda mekân okuması yapması, total kurumları, bireyin yorum gücüne açık hale getirmiştir.

Çalışmada Goffman'a dair görüşler, total kurumlar ile etkileşime geçecek olan bireyin suç işlemeye başladığı damgalanma sürecinden anlatılmaya başlanmıştır. Bu düşüncenin nedeni ise damgalamanın total kurum dönemi ve sonrası açısından önemli bir değere sahip olmasından kaynaklıdır. Ardından kişinin total kurum hayatına dâhil olması, kurumdaki gündelik dil ve etkileşimi benimsemesi, total kurumlarda sosyalleşme amaçlı oyunların oynanmasını merak konusu etmemiz, çalışmaya bu doğrultuda yön vermemize olanak tanımıştır.

#### **1.1.11.1.Birey ve Toplumda Damgalanma**

Benlik ve kimlik çalışmaları pek çok düşünürün teorisinde yer almaktadır. Bu alanı inceleyen kişilerden birisi ise Goffman'dır. Erving Goffman “Damgalanma/Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar” adlı çalışmasında, dalgalanma kavramına neden olan toplumsal ve bireysel unsurlar üzerinde durur. Toplumun ve bireyin iç içe geçtiği durumlarda bilginin ortaya çıkması, damgalanmanın bu iki unsurdan bağımsız açıklanamayacağı fikrini uyandırmıştır. Goffman'a göre, damga kavramı, toplumsal bilgiden kaynaklı toplumsal kimlik ile bireyin biricikliğinden meydana gelen bireysel kimlik arasındaki çatışmadan ortaya çıkar ( Goffman, 2014, 29, 77 ). Goffman toplumsal bilgiyi, bir bireye ait toplumsal göstergelerin, reflekslerin, sembollerin açığa vurduğu bilgi olarak değerlendirir (Goffman, 2014, 79 ). Örneğin, cezaevine giren mahkûmların aynı davadan içeriye alındığı bir süreçte toplum tarafından kendilerine atfedilen suçu protesto etmek amacıyla aynı saç ve sakal tıraşı olmaları, koğuştta yürürken ritim tutarak belirli bir ritüel davranışı uygulamaları, sürekli olarak tesbih çekmeleri, kazanılmış toplumsal bilginin sembollerini iletiyor olabilir. Bu bakımdan bireyin sergilediği davranışlar toplumsal bilgiden esinlenerek zuhur ettiği için, toplumun düşüncelerinden bağımsız bir şekilde düşünülemez.

Toplumsal bilgiler kolektif bir yapıda oluşan grupların, toplulukların bir konu hakkındaki yorumunda görünürler. Goffman, insanların benimsedikleri veya benimsemedikleri bilgileri toplumsal bilgiden toplayarak streatip çözümlemesi yaptığını düşünür. Streatipler bir insanın kendi beklentilerine eşlik edecek olumlu davranışları veya kendi kimliği ile örtüşmeyecek olumsuz davranışları temsil eden soyut olan bir tablonun resmedilmesidir. Birey veya toplum kendi kimliğini inşa ederken iyi veya kötü davranışlardan hareketle sınırlarını çizmeye başlar. Her insanda streatip kurgusu farklı olacağı için damgalanmanın koşulları insanlar arasında farklılık arz edecektir. Her insan toplumda ister kabul görsün isterse kabul görmesin, insan yorumundan kaçamayacağı için damgalanma yorum yapan veya yapılan açısından kaçınılmaz bir eylem haline dönüşecektir. Goffman damganın “ötekinin davranış ve karakterine ilişkin normatif beklentilerin streatipleştirilmesinin ya da profilleştirilmesinin bir filizidir, uzantısıdır" diyerek damganın insan yorumu ile olan ilişkisini somutlaştırır ( Goffman,2014,88). Bu yönüyle toplumsal kimlik bir bireyin üzerinde, toplumsal kurallara uyup uymadığına göre iyi veya kötü tesir edebilirken, dalgalanmaya neden olan kurallar ihlal edilme derecesine göre kişinin insanlar tarafından belirli kategorilere yerleştirilmesine neden olacaktır. Her toplumsal bilgi farklı anlamlarla yoğurulacağı için damgalama ve damgalanma boyutu her toplumda değişkenlik gösterecektir.

Goffman bireysel kimliği bireyin doğumundan ölümüne kadar sadece kendisine has özellikleri barındıran kimlik olarak tanımlar. Örneğin bir bireyin sahip olduğu çehre, kişinin parmak izi bireysel kimliğine ait göstergelerdir. Bireysel kimliği, toplumsal kimlikten ayıran asıl nokta toplumsal kimliğin kolektif belirleme gücünün olmasından kaynaklıdır. Toplumsal kimlik toplumun ortak sesi olduğu için her zaman normal olarak kabul edilir. Normal olan ile bireysel kimliğin uymaması, bireysel kimliğe sahip olan kişinin dalgalanmasına neden olur. “ Bu uyuşmazlığın farkına varıldığında veya bu uyuşmazlık aşıkârsa söz konusu bireyin toplumsal kimliği örselenir; söz konusu uyuşmazlık, onu hem toplumdan hem de kendisinden koparma yönünde bir etkide bulunur ve böylece itibarsızlaştırılmış bir kişi olarak, kabul görmediği bir dünyaya göğüs germek durumunda kalır"( Goffman, 2014,49). Örneğin, toplumsal olarak hırsızlık yapma eylemi, adam öldürme, bir kişiye taciz de

bulunma kötü olarak algılanırken, bireysel kimliğe sahip olan kişinin buna riayet etmeyerek bu durumu ihlal etmesi toplum tarafından damgalanarak sapkın olarak tanımlanmasına neden olur. Toplumsal kimlik ve bireysel kimlik arasındaki ilişki her toplumda farklılık göstereceği için damga karşımıza muğlak bir kavram olarak çıkmaktadır.

Damganın muğlak bir kavram olmasının nedeni daha açık bir şekilde normal ve anormal arasındaki yarılmadan hareketle belirir. Bir toplum için normal olarak betimlenen başka bir toplum için anormal olabilmektedir. Goffman açısından normal ve anormal arasındaki geçiş çok keskin olmamakla birlikte birinin anında diğerine dönüşebileceği ihtimalini bünyesinde taşır. Her bireyin anormal kişiyi içinde taşıması ve onu dışa vurması gündelik hayatta damgalanmanın hazır ol şeklinde her an herhangi bir olay karşısında çıkabileceği ihtimalini taşır. Bir kişinin damgasının var olabilme ihtimali, normal ve anormal tiplerini üzerinde taşıma potansiyelinin olmasından kaynaklıdır. “ Damgalı kişinin özel durumu ise şudur: Toplum ona büyük grubun bir üyesi olduğunu söyler. Bu da onun normal bir insan olduğu anlamına gelir ama aynı zamanda toplum, damgalı bireye onun bazı açılardan farklı olduğunu ve bu farklılığı reddetmesinin boşuna olacağını da söyler”( Goffman, 2014, 172). Bu durumda damgalı olma hali kesin sınırları olmayan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bireyde damgalı olmanın verdiği yük kendisi ile toplum arasında sürekli olarak med-cezirlerin yaşanması ile neticelenir.

#### **1.1.11.2.Total Kurumlarda Gündelik Hayatın Yüzü**

Total kurumlar ilk olarak Washington’daki Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsünde Goffman tarafından “Asylums: Akıl Hastaları ve Diğer Kapatılanların Toplumsal Koşulları Üzerine Denemeler” adlı kitabında, gündelik ilişkiler üzerinden incelenmeye tabi tutulmuştur. Bu araştırmada kurumsal yaşamın birey ile etkileşiminden neler doğduğu, gündelik hayatın kurum içinde nasıl yaşam bulunduğu, iktidarın bireyin hayatını nasıl biçimlendirdiği sorunsal gündelik hayat bakışı üzerinden merak konusu olmuştur. Gündelik hayatın kapalı ortamdaki şekli olan total kurumlar, belirli bir kural çerçevesinde disiplinli bir şekilde işleyen, kurumda bulunan insanların dışarıdaki insanlardan tel örgülü duvarlar ile izole edildiği, ayrıştırıcı işlevi gören damıtılmanın

personel veya görevliler tarafından gerçekleştirildiği yapılar olarak tanımlanabilir. “ Total kurum kısmen meskûn bir topluluk kısmen de resmi bir örgütlenmedir; dolayısıyla toplumsal bir melezdır ki onun sosyolojik önemi burada yatar”( Goffman, 2016, 23 ). Goffman’ın incelediği total kurumlardaki bu önemin, çalışmanın konusu ile benzerlik göstermesi, bakış açımızı etkileşim ile birleştiren noktada nerede durduğumuz problemi açısından değer taşımaktadır.

Total kurumda bulunan bireyler mevcut sahip olduğu şartlar gereği veya toplumsal kuralları ihlal ederek sapmış davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle ( suçlu, akıl sağlığının yerinde olmaması, yaşlı vb.) toplumda ötekileştirilen veya damgalanan kişiler olarak gün yüzüne çıkarlar. Dalgalanmanın cezaya çarptırılarak tescillendiği vakalarda, kişi gündelik hayatını devam ettireceği yeni bir dünyaya adımını atacağına farkına varır. Toplumsal ve yasal kuralların ihlalini gerçekleştirerek suç işleyen birey, suç işlediği ilk andan itibaren iktidarın suç işleme eylemi üzerinden meşruluk kazanmasına neden olarak, gündelik hayatın kendisine sunduğu esnek hayattan sıyrılmaya başlar. Bu durum iktidarın bireyin sahip olduğu haklara el koyarak, elinin kolunun bağlandığı yeni bir hayata adım atacağına habercisi olmuştur. Daha öncesinde deneyimlediği hayatı geride bırakacak olan birey, biricikliğinden sıyrılarak kuruma girdiği andan itibaren kabul işlemlerinin gerçekleştirilmesi neticesinde, yeni bir dünyanın toplumsal kurallarını kapsayan toplu kültürel temalar içinde hayat sürdürmeye başlar. “Kuruma( psikiyatrik bir ifadeyi biraz değiştirirsek), hali hazırda bir kültürle (presenting culture) gelmiş olmaları, kuruma kapatılmış kişilerin ayırt edici özelliğidir. Bu kültürün kaynağı kişilerin ‘geldiği dünya’dır ( home world); yani kuruma kabul edilme noktasına kadar verili kabul edilen bir yaşam tarzı ve faaliyetler döngüsüdür”( Goffman, 2016, 25). Kurumdaki gündelik hayatı sürdüren kültürel unsurlar gözlerini dünyaya yeni açmış bir bireyin olağan ortama doğması şeklinde değil, kültürel dünyanın baskı unsurları ile üstten dayatılması şeklinde hareket eder. Total kurumda kalacağı meşruluk kazanan birey, yeni gündelik hayatı ve eski gündelik hayatı üzerinde sorgulanan kültürel dünyanın iki ucunda sıkışıp kalmıştır. Bu sıkışık kalma durumu bireyin hangi kültüre ait benlik tipolojisine ayak uydurması gerektiği sorunsalından kaynaklıdır.

Goffman, total kurumlarda kuruma ait kültürel ideal tip betimlemesinin, dışarıda oluşan kültürel ideal tip betimlemesinden farklı inşa edildiğini söyleyerek, bireyler üzerinde baskı uygulanılmasının amaç haline getirildiğine değinir. Bu durum yorumcu paradigmanın gelişmesini sağlayan Weber'in ideal tip betimlemesini hatırlatır niteliktedir. Weber'in metodolojik olarak anlama, yorumlama ve açıklamanın bir aradalığını savunması, ideal tip betimlemesinin bu durumun sonucuna göre tasvir edilmesi gerektiği anlayışını doğurur. İdeal tipler toplumda anlaşılan ve açıklanan birçok faktörün bir arada toplanarak yorumlanmasından elde edilen tipolojik bir unsurun kurgusudur. “İdeal tipler ne kadar kesin ve tarihi belirgin bir şekilde inşa edilmişlerse, yani ne kadar gerçek dışı olursa gerek terminoloji, gerek tasnif gerekse araştırma bakımından da o derece faydalı olmaktadır”(Weber, 2011, 40). Toplumu ileriye götürecek veya toplumsal olarak olması gereken uygun ideal tip algısı, otorite bakımından meşruluk kazanmış rasyonel-karizmatik-geleneksel birçok etkenin doğasından hareketle tasvir edilerek toplumda birer pusula haline gelir. “Weber'e göre, ideal tipler analiz araçlarıydı, salt yol gösterici olarak değer taşıyorlardı ve 'somut kültürel bağımlılıkları, nedensel koşulları ve anlamları içinde açığa çıkarma' tarzıydılar”(Swingewood,2010,157). Bu yönüyle ideal tipler bulunduğu tarihin zihniyet yapısını yansıtırken, toplumsal olarak anlam kazanan değerlerin anlam ve açıklama örgüsünden ortaya çıkan motifi temsil eder. Hapishanede inşa edilen gündelik hayat motifinde ideal tip algısı Weber'in de değindiği rasyonel ideal tip algısından esinlenerek oluşur. Weber'e göre rasyonel ideal tipler bürokrasi ile bağlantılı otoritenin aygıtları üzerinden doğmuştur. Hapishane içerisindeki gündelik hayatta otorite araç olarak ideal tip gibi soyut betimlemeler yaratarak netliği ve ne olduğu tam olarak kestirilmeyen bir tip kurgusu oluşturma niyetindedir. Goffman'a göre hapishanede bu oluşum iktidar düzeni temelinde iki tipolojik unsur üzerinden gerçekleşir. Bunlardan ilki kurumda kısmi parçalanmış zamanlarda yaşamını devam ettiren, kuralları uygulamak ile görevlendirilen personeldir. Personele kurumu koruma yetisi verildiği için bir karşıt ideolojik tip olan mahkûm tipolojisinden ayrılır. Bu iki tipe ait kalıplaşmış kurallar bir üst otorite tarafından rasyonel olarak belirlenir. Bu belirlemelerin zıt kutuplara doğru uzamasının nedeni ötekileştirme ve damgalama kavramlarının düşünsel olarak kurgunun zemininde bulunmasından kaynaklıdır. Birbirine damgalanmış tipolojik kimlikler üzerinden bakan mahkûm-personel

arasındaki ilişki, kurum içinde kültürel dayatmaların üstten uygulanarak devam etmesi şeklinde süre gelir.

Total kurum kendi doğasına özgün ideal tip kurgusunu tamamladığı zaman hapsedilen kişiye bu kurguyu uygulama üzerine kuruludur. Goffman'a göre, kurumun bu kurguyu oluşturmasındaki amaçlardan birisi toplu yaşamının dışarıdan güdülebilmesini olanaklı hale getirilmesidir. Toplu yatış kalkışlar, bir zamanlar benimsemediği ve karşı çıktığı bir hadiseden içeride oluşunun verdiği psikolojik bunalımlar, aileden koparılması, mahremiyet alanının yok olması, bireyin giderek kurum içinde yalnızlaşıp güdülen bir konuma gelmesine zemin hazırlar. Kazanılmış alışkanlıkların kaybı, rutinin serbest zaman diliminden sistemli zaman dilimine dönüşmesi, ziyaret saatlerinin aynı gün ve aynı saatte yapılması, belirli bir süre aralıklarla çıkan dergiler, kurum içi faaliyetler, bireylerin toplu yaşama uydurulması gereken süreçleri kapsar. Bu bakımdan total kurum ideal tip oluşturmak adına, kuruma kapatılan kişinin dışarıdaki gündelik hayatına ait kültürü çıplaklaştırıp yozlaştırma eylemi üzerine ve de bu eylemleri sistemli bir şekilde yönetme üzerine kuruludur. Zira yozlaştırma eylemi bir kişinin kendi sahip olduğu kültürel ve dokusal faaliyetlerin kaybını ifade etmektedir. Bireylerin benliğine yapılan bu uygulamalar rol kaybına neden olmakta, kimliğin hangi semboller ile konuşlandırıldığı hafızadan silinmekte, benlikte oluşan boşluklar yerini giderek çıplak bir kimliksiz beden tasavvuruna bırakmaktadır. Kimliği çıplaklaşan birey kurum öncesi gündelik hayatında kazandığı sembollerinden kopararak mülksüzleştiği için, ikametini devam ettireceği hapisane hayatı içinde kimlik inşasına başlayacaktır. “ Total kurumların temel özelliği, hayatın bu üç alanını normalde ayıran sınırların ortadan kalkmasıdır. İlk olarak, hayatın tüm vecheleri aynı yerde ve aynı tek otorite altında idare edilir. İkinci olarak, üyenin günlük faaliyetlerinin her bir aşaması, benzer şekilde davranılan ve aynı şeyi birlikte yapması şart koşulan, geniş yığınlar halindeki diğer üyelerin doğrudan eşliğinde sürdürülür. Üçüncü olarak, günlük faaliyetlerin tüm aşamaları sıkı bir şekilde programlanır”( Goffman, 2016, 17-18). Otoritenin her zaman bireyin ensesinde solugunu hissettirecek bu hayat, total kurumda dayatmalar üzerinden gerçekleşir. Böylece total kurumda ikamet etmeye başlayan birey, otoritenin dayatmaları altında hak iddia etme talebini yitirerek, iktidarın gündelik hayatını ilhak etmesine boyun bükerek, eylemlerin tek

tiplendirici boyuta indirgendiği kurumdaki gündelik yaşamda etkileşim kurmaya başlar.

Goffman total kurum incelemesiyle kapalı bir alanda yaşayan kişilerin sistemli bir zaman dilimi yapısında benliklerinin hangi durumlara maruz kaldığını dahası kapalı kişilerin benliklerini tekrardan nasıl var ettikleri üzerinde durmuştur. Goffman, benlik yitimini ve benlik inşasını tesis eden araçlar üzerinde durarak gündelik hayat çalışmalarına varoluşsal bir mücadele kazandırmıştır. Bu yüzden Goffman'ın bu çalışması varoluşsal bir öze sahiptir. Ayrıca Goffman'ın total kurum incelemesinin tarihi olarak 20.yy'ın yarısında yapıldığını, o zamanların toplumsal yapısının, görüşlerinin 21.yy'da bulunan hapisane düşüncesiyle farklılar barındırdığına değinmek durumundayız. Türkiye'deki hapisanelerin bireyin benliğini yok sayma üzerine kurulu olmadığını, yapılan etkinliklerin bireyi tekrardan hayata kazanmak için çalışıldığı yönünde olduğunu vurgulamamızda yarar vardır. Hapishanede buna binaen sosyolog, psikolog bulunması bireyin sosyalleşmesine ve ruh sağlığına önem verildiğini göstermektedir. Ayrıca hapisane çalışmasının Amerika'da yapılmasından dolayı, Türkiye'de bulunan hapisane modelleri ve içeriklerinden farklılıklar taşıyacağı göz ardı edilmemesi gereken gerçeklerden birisidir. 19.yy'da Avrupa'da yaşanan siyasi olayların, çatışmaların, başkaldırının henüz taze olması, hapisane hayatlarını despot bir tutumla ele almış olmalarına neden olmuş olabilir. Total kurumlar, tecrit edilmiş bir mekân olarak şehrin تنها yerlerinde ele alınan bir olgu iken, nüfus yoğunluğu ile birlikte şehirlerin de büyümesi total kurumları şehrin gözünün önünde görülebilen bir topluluk olmasına neden olmuştur. Bu gerçek total kurumların modern hayattan kopmayan canlı örnekler olmasına neden olur. Ki total kurumlardaki gözetimin kamaralarla sağlanması, kurumun şehir ve modern hayattan kopmadığının dahası onların uzantısı olduğunu göstermektedir. Goffman'ın incelemesi total kurum bakımından ele alınan ilk önemli çalışma olması sebebiyle değerli iken, Türkiye'de bulunan hapisane düzenine sadece bu düşüncelerden yola çıkarak bakmamız doğru bir çözüm yolu olmayacaktır.

### 1.1.11.3. Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu

Hayatın nasıl bir gerçeklik olduğu ve bunun hangi kavramlar ile sosyal bilime kazandırılması gerektiği fikri, pek çok düşünürün ilgisini çekmiştir. Goffman ise hayatın işleyiş sürecini tiyatro gösterisi şeklinde ele almayı uygun görmüştür. Ona göre, dünya hayatı tamamen bir tiyatro gösterisi değildir belki ama hayatın işleyişi tiyatrodaki sergilenen oyun, oyuncular ve seyirci arasındaki etkileşime benzer. Etkileşim çeşitli diyalogları içerirken, duyguların aktarılmasını sağlayan sahne düzeninde gerçekleşir. Goffman, gerçek hayattaki sahne düzeninin tiyatrodaki sahne düzeninden farklı olmasının nedeni olarak, gündelik hayattaki bireylerin herhangi bir hazırlık yapmadan hayata direk olarak atılmasından kaynaklı olduğunu düşünür. Ayrıca tiyatrodaki rol oynayanlar, seyirciler ve sahne vazgeçilmez üç etkidir fakat gerçek hayatta bu üç etken rol oynayanların aynı zamanda seyirci gibi gözlemci olmasından kaynaklı iki etkenle karşımıza çıkar (Goffman, 2018a,13).

Tiyatrodaki sahne düzeni Goffman'a, kendisinin de bu alana oyuncu veya seyirci gibi dâhil olduğu, olup biteni dışarıdan rahatça gözlemleyebileceği bir bakış açısı sunar. Bu doğrultuda Goffman, “Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu” adlı çalışmasında gündelik hayata dair düşüncesini, sahne-sahne ölü-sahne arkası, set, vitrin, oyuncu, performans, roller, rutinler, seyirci ve etkileşim kavramları üzerinden açıklar.

Goffman'ın gündelik hayatı sahne algısı üzerinden okuduğuna değinmiştik. Bu duruma ek olarak sahne düşüncesi, ön sahne ve arka sahne olarak ikiye ayrılmaktadır. Ön sahne tam olarak bireyin rollerini sergilediği, kim olarak görünmeye çalıştığına karar verdiği, buradan hareketle davranış ve yüz ifadelerini onu izleyen seyirciye göre düzenlediği, bu davranışları ise beğenilme düşüncesinden hareketle sergileyeceği yerdir. Bu yüzden insan ön sahneye çıktığı vakit bir seyirci gibi dışarıdan nasıl görüldüğünü aklının bir köşesinde bulundurarak hareket eder. Ayrıca ön sahne, toplu hayatta yaşamının kendine has görev ve kurallarının işlev gördüğü yerdir. Arka sahne ise bunun tam tersi olarak toplum tarafından hoş karşılanmayacak davranışların birey tarafından sergilenmesiyle, bireyin tam olarak kendisi olduğu yerdir. Bu yüzden Goffman, ön sahneye çıkmak için hazırlanan kişilerin çıkacağı ortama göre maskeler

taktığını söyler. Bu maskeler bazı zamanlarda ortak mekânlarda işe yararken bazı zamanlarda tek bir ortamı kırtarmak için vardrlar. Goffman için sahne önü ve sahne arkası birbirine anında dönüşebilecek kavramlardır ( Goffman,2018a,101-130). Tıpkı normal ve anormal görüşünde olduğu gibi. Goffman'ın görüşlerindeki bu muğlaklık ve olasılık ilişkisi insanın nerede ne yapacağı kestirilemez bir varlık olmasından kaynaklıdır. İnsanın kurucu bir faktör olduğu gündelik hayat bu yüzden kaygan bir zemin olarak karşımıza çıkar. Goffman'ın total kurumları incelediği çalışmasında koğuş yaşamında hayatını devam ettiren mahkûmların ön sahne ve arka sahneyi aynı anda yaşadıklarını açıklar. Bunun yapılmasındaki asıl amaç mahremiyet algısının ortadan kaldırılmasıdır. O halde ön sahne ile arka sahne arasındaki ayırımın ortaya çıkması, mahremiyet alanlarını özgürce kullanma hakkına sahip olan bireylere bağılıdır.

Gündelik hayatta sahne düzeni, sadece ön sahne veya arka sahne arasındaki etkileşim ile sınırlı değildir. Bu sahneler sunuldukları yer bakımından insana bir takım görevler yükler. Bu görevlerin önemli etkenlerinden birisi setteir. Kişiler kendi performanslarını sunmak için gerekli araç ve gereçlerin tedarik edilerek hazır hale getirilmesi neticesinde sette görev almaya başlarlar. Kişiler set sayesinde bir takım rollere girer, görevleri bittikten sonra ise bu rollerden sıyrılırlar. Set bir kişiye olmadığı insan olabilme, olduğu insanı ise olmadığı insan ile gölgeleyebilme imkânı sunar. Kişiler rollerini sergilerken sadece setteki varlığıyla orada var olmazlar. Çünkü kişilerin gündelik hayatta karşı tarafa aktardığı vitrinleri vardır. Bir kişi belirli bir performansı veya rolü canlandırmak için gündelik hayata atıldığında bir takım vitrin sergilemesi yapar. Vitrin bireyin gülüşünden üzgün haline tutunda topluma karşı sergilediği bütün temaları kapsar. Goffman sosyolojisinde gerçekleşen tüm bu süreç, Durkheim'den de etkilenecek ele aldığı rutin kavramı genelinde gerçekleşir. Goffman sosyolojisinde, bir kişinin sergilediği rollerden tutunda, gündelik hayatta bazı kalıplaşmış yüz ifadelerine kadar her şey rutin bir tutarlılık gösterir (Goffman,2018a, 28-40).

#### 1.1.11.4. Yüz Yüze Etkileşimde Ritüeller

Tarihin ilk başlangıcından bu ana kadar insanoğlu pek çok etkileşim şekli benimsenmiştir. Hiç şüphesiz bu etkileşim şekillerinden birisi ise insanların birbiri ile etkileşime geçmesinden doğan dildir. Dil çalışmaları çok farklı şekillerde ele alınmış olsa da Goffman bu alana dair yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Goffman, “Etkileşim Ritüelleri Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler” adlı çalışmasında, dilin etkileşimde başat bir faktör olduğuna değinirken, aynı zamanda iletişimin sadece dil unsuru ile kısıtlı kalmayacağını açıklar. Goffman için iletişim, yüz üzerinden aktarılan sözsüz jest, mimik, davranış, tavır ve hürmet gibi tutumların etkileşimi ile de ortaya çıkmaktadır.

Goffman yüz çalışmasında öncelikli olarak mikro biçimde ele alınan yüz ifadelerini düzen, rutin ve ritüel gibi sistematik yapılara bağlar. Çalışmada düzen, rutin ve ritüellerin ele alınması Durkheim’in sosyolojisinden yola çıktığını göstermektedir. Durkheim’in kolektif yapıda yaşayan toplulukları incelemesi, törensel alanlarda yapılan etkinlikler ile rutine değinmesi, onun etkileşimin kurallarını önemsendiğini göstermektedir. “Aslında bir sosyal etkileşimi tanzim eden kuralları tanımlamak onun yapısını da tanımlamaktır”(Goffman,2017,166). Goffman toplumun kurallaştırdığı kavramlardan yola çıkarak bireyin gündelik hayatını kurduğu etkileşimi bu temalar üzerinden anlamaya çalışır. Goffman’ın toplumun oluşturduğu kolektif yargıları bir kenara bırakarak hareket etmemesi, yapıyı tamamen yok saymayan bir sosyoloji alanı geliştirmesine ışık tutmuştur. Onun için değerli olan insanların yaşadığı ortamı olduğu gibi ele almaktır.

Goffman ritüellerden yola çıkarak toplumsal düzeni sağlayan yüz şekilleri üzerinde durur. Yüzün toplum ile etkileşiminden doğan ifadeler, kişinin toplumsal roller ile olan bağlantısı araştırmanın inceleme nesnelere arasında yerini alır. Goffman, kişilerin yüz sahibi olabilmesi için kişinin kendi benliğini değerli veya değersiz kılacak bir takım simgeleri içselleştirerek rol yapması gerektiğine değinir. Bu iletişim süreci toplum tarafından kabul görmüş, hem bireyi etkileyen hem de toplumun oluşturduğu değer yargılarından hareketle düzenli bir tablo çizerek meydana gelir. Her insanın yüz taşıması kaçınılmaz bir olgu olurken bu yüzlerin birbiri ile karşılaştığı ihtimaller göz

önüne alınarak değerlendirildiğinde bir takım yüz ifadeleri ortaya çıkar. Bu ifadeler kamusal hayatın ilgi odağı olduğu yerlerde açık işlev gördüğü için toplumsal düzeni sağlar. “ O halde insanın yüzü kutsal bir şeydir ve sürdürülmesi gereken anlamlı düzen bu yüzden tam da ritüel düzendir”( Goffman,2017,29).

Goffman toplumda ritüel haline gelmiş hürmet ve tavır kavramları üzerinde durur. Bu kavramların işleyiş şekilleri bir insanın yüzünden bağımsız bir şekilde gerçekleşmez. Hürmet bir kişiye duyulan saygı ile ilintili olduğu için aynı zamanda bireylerin statüsünü de temsil etmektedir. Tavır ise başkalarının hürmetine karşılık törenlerde kendini gösteren davranış şekli olarak belirir. Tavır ve hürmetin mahiyeti her toplumda çeşitlilik gösterirken bunların birbiri ile uyumu veya birbiri ile çatışmalarından ritüel düzenin dengesi korunur ya da bozular (Goffman, 2017,95). Böylece hürmet ve tavır kişilerin sosyalleşmesini sağlarken korunan iletişim şekilleri arasında yerini alır.

#### **1.1.11.5. Erving Goffman ve Oyun Düşüncesi**

Goffman'ın kumarbaz olması gündelik hayat teorisini olasılıklar içerisinde gözlemleyebilmesine ve bizim gündelik hayata dair bilgimizi olasılıklar temelinde betimleyebilmemize imkân sunmuştur. Bu yönüyle Goffman'ın oyun düşüncesini, dramaturji bakış açısıyla değerlendirebiliriz. Oyun kavramını, gündelik hayatın içinde yeniden bir sahne düzeninin kurulması ve bu düzen içerisinde yeni bir dünyada yaşanması olarak okuyabiliriz. Goffman “Karşılaşmalar/Etkileşim Sosyolojisinde İki Çalışma” adlı çalışmasında oyunların, etkileşim esnasında bir bakıma bireylerde gündelik sahnede nasıl var olacaklarına yardımcı olduğuna değinir. İnsanlar bir oyuna dâhil oldukları zaman, tıpkı bir tiyatro gösterisinde görev almaları gibi belirli bir sahne düzenine dâhil olurlar. Nasıl ki sahnenin kendine özgü oynanma kuralları var ise gündelik hayatta oynanan oyunlarında kendisine has belirli kuralları, bağıntıları ve sınırları vardır. Kişi oyunu oynamak için sahneye atıldığında, oyun için gerekli şartları kabul etmiş bulunur. Bu süreçte oyunun bir çerçeve dâhilinde sınır çizerek gerçekleşmesi gerçek dünya ile sınır içerisine hapsedilmiş kurgu dünyası arasında yarılmanın yaşanmasına neden olur. Bazen kişi kendisini o kadar çok oyuna kaptırabilir ki gerçek dünya ile kurgu dünya arasındaki ayırımın farkına varmayabilir.

Bazı durumlarda oyuna kendini kaptıran kişilerde kurgu dünya birden gerçeklik boyutuna bürünür. “O halde oyunlar dünya-kurucu faaliyetlerdir”( Goffman, 2018b,29). Çoğunlukla bu dünyada var olamayan kişiler veya bu dünyadaki varlığından, yaptıklarından pişman olan kişilerin diğer insanlara göre bu kurguda yerini alma olasılıkları daha fazla görünüyor gibi durmaktadır. Örneğin; gerçek dünyada işledikleri suçtan dolayı bir sınıra hapsedilen kişiler, oyun ile birlikte zaman zaman bu dünyadan anlık kaçışlar yakalama fırsatı buldukları için oyun dünyasını tercih edebilirler. Gerçek dünyada birey kendinde var olan bağlamlar ile etkileşim sürecini devam ettirirken, Goffman'a göre oyun oynayan birey, gerçek dışı bağlamlar ile gerçek olmayan dünyanın ağlarını örür.

Goffman gerçek olmayan dünyada oyun sayesinde sosyalleşen bireyin hayatta kazanamadığı benliğini oyun sayesinde yeniden inşa etmeye başladığına değinir. Örneğin; yaşamını cezaevi hayatında geçiren mahkûm veya tutuklu, benliğinin hırpalanışını, hapsedilmesini, sunumunu, rollerini, sunduğu ritüelleri bir kenara bırakarak, sosyal etkinlik kurmasına yarayan oyun sayesinde, yaşamında bir anlığına da olsa beyaz bir sayfa açabilme imkânı yakalayabilir. Yani oyun “oyun- tarafından- üretilmiş roller ve kimliklerle de” bireye benliğini oluşturma imkânı sunar(Goffman, 2018b,28). Kimlik inşa eden oyun, farklı statüden, kimlikten olan bireyleri bir araya topladığı için hazne işlevi de görür. Bu tıpkı hapisanede farklı statüden, kimlikten ceza alarak gelmiş kişilerin bir arada toplanmasına benzer ki cezaevinin oyundan farklı olan yanı gerçek bir sahne düzeninin içinde yaşanmasından kaynaklıdır. Goffman' a göre oyun insanların kimlik kazanmasını sağlarken aynı zamanda gündelik hayatta dışı vuramadığı eylemleri oyun aracılığıyla dışarı aktarmasını da sağlar. Örneğin futbol takımı tutan bireyler, takımın renkleri, sloganları, tarihsel süreci üzerinden hem maddi hem manevi olarak kimlik oluşturmaya başlarlar. Takıma ait lisanslı formaların alınması, atkılarının takılması oyuna dâhil olmak için biletlerin alınması, oyuna katılmanın maddi yönünü temsil ederken, maç alanında bağırma, küfür etme, tezahürat yapma, sinirlenme, sevinme gibi duygularda oyunun insana yüklediği davranışları göstermektedir. Bu durumda gerçek hayatta anormal olarak görülen bazı olaylar maç esnasında meşruluk kazanmıştır. Örnekten de anlaşılacağı üzere Goffman teorisinde oyun kavramı, sosyalleşmeye katkı sağlayan bir unsur olarak göz önüne çıkarken,

bireyin kimliğini inşa etmesine de olanaklar sunmuştur. Oyun düşüncesinin cezaevindeki sosyalleşmeyi sağlayacağı düşünceden hareketle çalışmada değinmemiz, çalışma açısından önem taşımaktadır.

## 1.2. LİTERATÜR TARAMASI

Cezaevi konusu geçmişten günümüze kadar sürekli değişkenlik gösteren alanlar arasında bulunmaktadır. Bu nedenle cezaevi konusu tarihsel süreçte pek çok kişinin dikkatini çekmiş ve üzerinde çok farklı sahalarda çalışma yapılan konular arasında yerini almıştır. Bu bölümde ülkemizde gerçekleştirilen cezaevi çalışmalarının, sosyolojik bağlamda hangi konular etrafında ele alındığına değinilecektir.

Aslıhan Öğün (1990) Sivas Yarı Açık Cezaevinde gerçekleştirdiği araştırmasında kadın suçluğunun sosyo-kültürel konumla ilişkisini konu edinmiştir. Araştırmanın verileri 34 hükümlüye 68 çoktan seçmeli ve 6 adet açık uçlu sorular yöneltilerek elde edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda kadınların suçu işlediği kişilerin genellikle eşler ve eşlerin ailesi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca kadınların suç işlemede sosyo-kültürel yapıların büyük bir etkisinin görüldüğü açıklanmıştır.

Erhan Tecim (2006) cezaevine suç işleyerek gelen kişilerin cezaevi yaşantısında dini bakımdan herhangi bir değişiklik yaşayıp yaşamadıklarını çalışmasında ele almıştır. Araştırmanın verilerini Konya E tipi Cezaevinde 234, Yarı Açık Cezaevi'nde ise 68 kişiyle görüşülerek elde edilmiştir. Araştırmada survey metodu kullanılmış olup nicel yöntem tekniklerinden faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda cezaevinde bulunan dini yaşantının suçların farklılığı bakımından herhangi bir değişiklik olmadığı saptanmıştır. Ayrıca açık cezaevinde yatan kişilerin dine yönelik bakış açılarının E tipi cezaevinde yatan kişilerden daha olumlu olduğu elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Okşan Gürtuna (2009) Ankara Sincan Cezaevinde, “ Yargının Modernleşmesi Ceza Reformu Projesi” kapsamında tasarlanmış cezaevlerinde kalan kadınların cezaevindeki hayatlarını nasıl idame ettirdiği üzerinde durmuştur. Araştırmanın verileri 56 kadın tutuklu ve hükümlülerle anket görüşmesi yapılarak elde edilmiştir.

Ayrıca 9 kadın tutuklu ve hükümlü ile de derinlemesine görüşmeler yapılmış toplamda 65 kişilik bir örneklem ile araştırma verileri tamamlanmıştır. Elde edilen verilerin sonucuna göre, kadınları en çok yıpratıcı konulardan birisinin gündelik hayatta yaşanan farklılıklar olduğu saptanmıştır. Ekonomik durumu iyi olmayan kadınların cezaevinde çalışmak durumunda kaldıkları, bazı kadınların bunu sosyalleşmenin bir aracı şeklinde algıladıkları belirtilmiştir. Anne olan kadınların evlatlarını özledikleri için cezaevi hayatını bir bakıma diğerlerinden daha zor geçirdiği ifade edilmiştir.

Raziye Adalı (2010) Sivas E Tipi Kapalı Cezaevinde farklı suçları olan 355 mahkûm ile görüşerek bu mahkûmların bakış açısı üzerinden cezaevi koşullarını değerlendirmiştir. Adalı örnekte yaşın, cinsiyetin, medeni halin, meslek vb. gibi değişkenlerin suç üzerindeki etkileri anlaşılmalı çalışılmış bu doğrultuda eğitim seviyesi ve gelir durumu düşük olan kişilerin hüküm giydiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca genellikle orta yaşta bulunan kişilerin suça daha çok meyilli olduğu, suç işledikten sonra ise çoğunluğunun pişmanlık duyduğu elde edilen veriler arasındadır.

Semra Saruç (2013) çalışmasında kadın hükümlülerin cezaevi dönemi ve cezaevi sonrasında ihtiyaç duyduğu gereksinimleri incelemiştir. Araştırmada toplam 240 hükümlü ile nicel çalışma yapılmıştır. Ayrıca cezaevinden çıkmış 5 eski hükümlü ile bu sahada çalışan 2 sosyal hizmet uzmanı, 2 akademisyen, 2 sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı müdürleri ile de nitel görüşme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında kadınların suç işlemesinde yoksulluğun büyük bir etken olduğu, ailenin ve ortamın kadını suça ittiği, kadınların erkekler tarafından her türlü şiddete maruz kalmaları, kadınları suça iten nedenler arasında görülmektedir. Ayrıca sonuç olarak kadınların suça tekrardan meyil göstermemeleri adına cezaevi sonrasına dair önerilere değinilmektedir.

Sibel Bekiroğlu (2016) çalışmasında Türkiye’de bulunan F tipi hapisane modellerinde siyasi tutsakların gündelik hayatlarını Michel de Certeau’nun taktik kavramından yola çıkarak incelemiştir. Araştırmada mülakat ve yazışmalardan yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda siyasi tutsakların gündelik hayatlarında benimsedikleri taktikler ile bir direniş pratiği gerçekleştirdikleri ifade edilmiştir.

Sanem Kulak Gökçe (2017) Adana Kadın Kapalı Cezaevinde yapmış olduğu çalışmada hükmü onamış kadınların cezaevinde birbirleri ile ilişkilerini nasıl sağladıkları, birbirleri ile nasıl sosyalleştikleri, birbirlerini nasıl anladıkları ve anlattıkları üzerinde durulmuştur. Araştırmanın verileri 58 hükümlü kadın ile görüşülerek toplanmış ve derinlemesine görüşmeler katılımcı gözlem ile desteklenmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlara bakıldığında kadınların cezaevi ortamında bir bakıma yeni bir dünya kurduğu, mahkûmların birbirini yeni kimlik ve roller edinilerek anlamaya çalıştığı, kendi gündelik hayatlarına yön verirken yeni önadlardan faydalandıkları gözlenmiştir. Aynı zamanda kadınların koğuş içerisinde hiyerarşik bir düzen inşa etmeye çalıştığı, güç ve iktidarın hükümlüler arasındaki bir diğer iletişim biçimine dönüştüğü saptanmıştır.

Ramazan Aydoğan (2018) denetimli serbestlik müşahedesi devam eden hükümlülerin, cezaevinden çıktıktan sonra suçları nedeniyle damgalanıp damgalanmadıklarını anlamaya çalışır. Araştırmanın verileri İstanbul Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde müşahedesi devam eden 40 hükümlüye yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak elde edilir. Araştırmanın sonucu olarak cezaevinden çıktıktan sonra denetimli serbestliği devam eden hükümlülerin suçlarından dolayı toplum tarafından dışlandıkları ve damgalandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Sümeyye Şimşek (2018) tahliye sonrası hükümlülerin dışarıdaki hayata uyum süreçlerini incelemiştir. Araştırmanın verileri İstanbul ilinde toplanmış ve araştırma bağlamında eski hükümlü 10 kadın ve bu sahada çalışmalar yapan 1 sosyal hizmet uzmanı, 2 sosyolog, 1 öğretmen ve 1 psikolog ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen veriler hükümlü kadınların cezaevi sonrası yaşamına uygun bulgular, kadınlara verilebilecek olan hizmetler ve ceza infaz sisteminde uygun görülen iyileştirmeler kapsamında üç başlık altında incelenmiştir.

Süreyya Mavi (2019) ele aldığı çalışmasında cezaevinde annesinin yanında kalan çocukların cezaevinde nasıl sosyalleştikleri, cezaevi ortamının çocuğa ne gibi etkileri olduğunu ve sosyal hizmet yaklaşımını konu edinmiştir. Araştırmanın verileri cezaevinde bulunan tutuklu annelere ve cezaevinden çıkmış kişilere anket formu uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda oyun alanlarının kısıtlı olduğu, çocukların

beslenmesine yönelik her imkânın sağlanamadığı, çocukların kendilerine ait yatacak yatakların olmadığı, kreş noktasında çocukların yaşlarına göre meydana gelen değişiklikten kaynaklı herkesin aynı oranda faydalanmadığı elde edilen veriler arasındadır.



## İKİNCİ BÖLÜM

### ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

#### 2.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu, “Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri” oluşturmaktadır. Eski tutuklu ve eski hükümlü kişilerin, cezaevi dönemindeki gündelik hayata dair deneyimleri, gündelik hayat sosyolojisi bağlamında ele alınacaktır. Bu kapsamda araştırmaya katılan görüşmecilerin anlatımlarından yola çıkarak cezaevinde olan gündelik hayatta neleri deneyimledikleri, cezaevine girdiklerinde nasıl bir dünya ile karşı karşıya kaldıkları, bu dünyaya uyum sağlamak için gündelik hayatlarını nasıl inşa ettikleri ele alınacak konular arasındadır. Cezaevinde annesi ile birlikte kalan 0-5 yaş grubu çocukların cezaevinde nasıl bir yaşam sürdürdükleri ve cezaevinde anne olmanın ne demek olduğu eski tutuklu ve eski hükümlü kadın annelerin gözünden ele alınacaktır. Ayrıca başka çalışmalara girizgâh niteliğinde olması için cezaevinden çıkan eski tutuklu ile eski hükümlülerin, cezaevi sonrasında nasıl tepkilere maruz kaldıkları ve dışarıdaki yaşama uyum sağlamada yaşadıkları zorluklar ele alınacak konular arasındadır.

#### 2.2. Araştırmanın Amacı

Eski tutuklu ve eski hükümlü kişilerin cezaevinde geçen gündelik hayat deneyimlediklerini anlamaya çalışmak araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada cezaevi sonrasında eski tutuklu ve eski hükümlü bireylerin çevreleri tarafından nasıl tepkilere maruz kaldıkları ve dışarıdaki yaşama uyum sağlamada yaşadıkları zorluklara da yer verilmiştir.

Araştırmanın alt amaçları ise şu şekildedir;

- Eski tutuklu ve eski hükümlülerin suç hikâyelerinin anlaşılması
- Cezaevinde kullanılan dil/jargon/lakap ve taktiklerin neler olduğunun belirlenmesi ve kapalı sosyalleşme alanı olan cezaevinde iletişimin (mahkûm-mahkûm/mahkûm-personel) neye göre kurulduğu, dışarı ile iletişim kurmayı sağlayan pembe oda hakkındaki görüşlerin sorgulanması

- Cezaevinde kadın olmak, çocuğu ile birlikte kalan kadınların gözünden cezaevinde anne olmak, çocuğun cezaevinde bir günü, çocuğa sağlanan gereksinimler, sosyalleşme imkânları, sıkıntı ve beklentilerin neler olduğunun belirlenmesi
- Cezaevinden çıkan katılımcıların cezaevi sonrası uyum ve damgalanma problemi yaşayıp yaşamadıklarının sorgulanması amaçlanmaktadır.

### 2.3. Araştırmanın Önemi

Gündelik hayatı konu alan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, gündelik hayatın, dil, iktidar, zaman ve mekân bakımından ele alındığı gözlemlenmiştir. Ancak kapalı sosyalleşme alanı olan cezaevlerinde yaşamış eski tutuklu ve eski hükümlülerin, cezaevi dönemindeki gündelik hayatların nasıl deneyimlendiğine dair çalışmanın olmadığı anlaşılmıştır. Cezaevlerinin bir yanıyla toplumun içinde bir yanıyla ise toplumdaki izole olması, cezaevlerindeki hayatın görünür kılınması ihtiyacını doğurmuştur. Bu yönüyle bu çalışma literatürdeki bu boşluğu gidermeyi hedeflemektedir.

Bu araştırma kapalı sosyalleşmenin yaşandığı cezaevinde gündelik hayat sosyolojisinden hareketle çocukların hayatına değinmesi bakımından da önem taşımaktadır. Çalışmanın cezaevindeki çocukların sıkıntı ve beklentilerine yer veriyor olması, bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

### 2.4. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın ana problemi; eski tutuklu ve eski hükümlüler cezaevi döneminde gündelik hayatı nasıl deneyimlemektedirler?

### 2.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, bir kişi hariç Adana ilinin ilçeleri ve köylerinde ikamet eden eski tutuklu ile eski hükümlüleri kapsamaktadır. Kadın katılımcılara ulaşmada yaşanan zorluktan dolayı diğer bir kişi ile Gaziantep ilinde görüşülmüştür. Çalışmanın bu illerde gerçekleştirilmesinin nedeni, araştırmacının Adana doğumlu olması ve Gaziantep ilinde de iki yıl ikamet etmiş olmasından kaynaklıdır. Bu sebepten dolayı

bu illerde bulunan tanıdıkların yardımları ile eski tutuklu ve eski hükümlülere ulaşmada kolaylık sağlanmıştır. Bu iki ilde araştırmanın gerçekleştirilmesinin diğer bir nedeni ise araştırmacının bu sahaya daha kolay ulaşabiliyor olmasıdır.

Araştırma 19 erkek ve 11 kadın görüşmeci olmak üzere toplamda 30 katılımcı ile sınırlıdır. Kadın katılımcıların 3'ü eski tutuklu, 8'i eski hükümlü olur iken; erkek katılımcıların 1'i eski tutuklu, 18'i eski hükümlüdür. Araştırmada erkek sayısının kadın sayısından fazla olmasının nedeni erkeklerin kadınlara oranla daha fazla suçta karışmalarından kaynaklanmaktadır (Gürtuna, 2009, 73). Bu nedenle kadın görüşmecilere ulaşmada bir hayli zorluk yaşanmıştır. Araştırmanın verileri bahsedilen 30 kişi ile sınırlı tutulmuş ve yorumlar bu verilerden hareketle oluşturulmuştur. Bir başka sınırlılık ise araştırmanın 18 yaş ve üzeri bireyleri kapsamasıdır.

## **2.6. Araştırmanın Yöntem, Desen ve Teknikleri**

Bu araştırmada eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevi ve gündelik hayat deneyimleri ele alınacağı için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde saha araştırmalarına yön vermek için nicel ve nitel olmak üzere iki yöntem çeşidi tercih edilmektedir. Nicel yöntemin temelleri Auguste Comte ve Emile Durkheim'in pozitif paradigma düşüncesine dayanmaktadır. Pozitif paradigmaya göre toplumsal olgular bizim dışımızda vardır ve gerçekliği ancak deney ve gözlem yoluyla keşfedilebilir. Bu bakımdan sosyal dünya tıpkı fizik kanunlarında olduğu gibi hesaplanabilen, ölçülebilen bir gerçekliğe denk düşmektedir. Nitel araştırma yöntemi ise pozitif yaklaşımdan ziyade Max Weber'in yorumsamacı yaklaşımından yola çıkarak sosyal dünyaya bakmamız gerektiğini savunur. Yorumsamacı paradigmaya göre sosyal dünya bizim dışımızda değil insan etkileşimleri, inşası ve ilişkileri ile var olan bir dünyadır. Buradan hareketle nitel yöntem; bireyin duygu, görüş, kanaat ve fikirlerinden hareketle sosyal dünyanın yorumlanarak inşa edildiği fikrini savunmaktadır (Kümbetoğlu, 2015, 15-45). Nitel araştırmanın nicel araştırmadan ziyade bireyin gündelik deneyimlerini anlamada ön plana çıkması, bireylerin birbirleri ve çevre ile kurduğu etkileşim veya iletişimleri odak noktasına alması, araştırmamız açısından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmada araştırma deseni/yaklaşımı olarak fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım bireylerin sosyal dünyayı anlamada ve yorumlamada aktif rol üstlendiği görüşünü benimser. Fenomenolojik yaklaşıma göre bireyler hayatlarını idame ettirdikleri dünyada kurucu bir aktör olarak çevresinde bulunan toplumsal ilişkilere ve gündelik hayatın nasıl inşa edildiği üzerine odaklanır (Kümbetoğlu, 2015,28). Fenomenolojik araştırmada araştırmacı araştırmaya dışsal bir şekilde durmaktan ziyade aktif bir şekilde katılır ve yorumları ile katılımcıların deneyimlerinin betimlenmesine katkı sunar. Araştırmacı çalışmanın konusuna dair bildiklerini askıya alarak önyargıdan uzak bir duruş sergiler. Böylece katılımcıların gündelik deneyimlerini, neyi nasıl anladığının ve yaptığının özüne inebilir (Creswell, 2020,79-84).

Araştırma örneklemi 11’i kadın 19’u erkek olmak üzere toplamda 30 eski tutuklu ve eski hükümlü katılımcıdan oluşmaktadır. Örnekleimde eski tutuklu ve eski hükümlü katılımcılar yer aldığı için, örneklem seçilirken kartopu ve amaçsal örneklem tekniklerine başvurulmuştur. “ Kartopu örnekleme (aynı zamanda ağ, zincirleme gönderme ya da nama dayalı örnekleme olarak da adlandırılır), bir ağdaki örnek olayları örnekleme (ya da seçmek) için bir yöntemdir. Küçük başlayıp karlar üzerinde yuvarlandıkça büyüyen ve daha fazla kar toplayan bir kartopu analogisine dayanır.” (Neuman,2017,325). Eski tutuklu ve eski hükümlülerin birbirleri ile doğrudan ya da dolaylı olarak aynı ortamı paylaşmaları birbirlerine bağlı bir grubu temsil etmelerine neden olmuştur. Araştırmamız açısından kartopu örnekleme, katılımcılardan birkaçına ulaşıldığı takdirde bağlantılı olan diğer üyelere ulaşmamızda kolaylık tanımıştır. Araştırmamızda bir başka kullanılan örnekleme çeşidi ise amaca yönelik örneklemdir. Amaca yönelik örnekleme “ulaşılması güç, özelleşmiş bir nüfusun üyelerini seçmek için” tercih edilir (Neuman, 2017, 323). Araştırmamızın ulaşılması güç ve cezaevine girip çıkmış özellikteki katılımcıları içermesi, amaçsal örnekleme tekniğine başvurmamıza neden olmuştur. Böylece kartopu ve amaçsal örnekleme tekniği birlikte kullanılarak örnekleme yelpazesi genişletilmiş araştırmada istenilen sonuca ulaşılmıştır.

## 2.7. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın saha verilerinin toplanması ve analiz süreci çalışmaya dair literatürün taranması eşliğinde başlamıştır. Çalışmanın kapsamı dâhilinde taranan literatürden yola çıkarak araştırmanın soruları hazırlanmış ve saha araştırması için yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulanmasına karar verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, görüşmecinin odaklandığı grup veya kişilerin gündelik deneyimleri hakkında konunun sınırları içerisinde kalarak esnek şekilde bilgi toplanmasını sağlayan bir formdur. Görüşmeci saha esnasında yarı yapılandırılmış formu kullanarak önemli olan bilgileri hatırlama güçlüğü çekmeden sistematik ve bütünlüklü bir şekilde toplar. Ayrıca soruların belirli olması, araştırmacının sahada süreyi en etkin şekilde yönetebilmesine imkân tanır (Kümbetoğlu, 2015,75). Yarı yapılandırılmış görüşme formu çalışmanın gidişatını düzenli bir şekilde takip etme imkânı tanınması ve görüşme esnasında esneklik sunması bakımından çalışma açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formuna dair sorular ise dört grup altında toplanmıştır. Araştırmanın ilk kısmındaki sorular görüşülecek olan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durumu, doğum yeri vb.) anlamaya yöneliktir. İkinci kısımda katılımcıların cezaevindeki gündelik hayatı nasıl deneyimlediklerini ortaya çıkarmayı hedefleyen sorular yöneltilir iken; üçüncü kısımda cezaevinde annesi ile birlikte kalan çocukların gündelik yaşantılarını anlamaya odaklanan sorulara yer verilmiştir. Son olarak ise cezaevinden çıkan katılımcıların cezaevi sonrası yaşantılarını anlamaya yönelik sorular yer almaktadır.

Araştırma soruları oluşturulduktan sonra eski tutuklu ve eski hükümlü katılımcıların cezaevindeki gündelik hayat deneyimlerini anlamak amacıyla veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniğine başvurulmuştur. “Niteliksel araştırmada kullanılan derinlemesine görüşme tekniği, sosyal dünyadaki görünür, birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracıdır”(Kümbetoğlu,2015, 72). Derinlemesine görüşme öncesinde görüşmeci öncelikli olarak katılımcılara kısaca kendisini tanıtmış, çalışmanın konusu, amacı ve

önemi hakkında bilgi vermiştir. Araştırmacının kendisini doğru bir şekilde katılımcılara sunması, kurulacak olan iletişimin sağlığı açısından önem taşımaktadır. Görüşmeye başlanmadan önce katılımcıların güvenini kazanmak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcılara okutulmuştur. Böylece araştırmaya katılacak olan görüşmecilerin çalışmaya dair önyargıları kırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcılara, araştırmaya başlanmadan önce izinleri dâhilinde ses kaydı alınacağı bilgisi verilmiştir. Katılımcılar araştırmaya katılmayı kabul etseler de kimlik bilgilerinin korunması hakkında temkinli davranmışlardır. Bu nedenle katılımcı isimleri anonim tutularak isimler K1 ve E1 şeklinde kodlanmıştır.

Araştırma 28 Aralık 2019 - 5 Mart 2020 tarihleri arasında sürdürülmüştür. Görüşmeler toplamda 15 ile 80 dakika arasında gerçekleşmiştir. Araştırma boyunca toplamda 33 kişi ile görüşülmüş fakat bazı kişilerin görüşme boyunca kendilerini kapatması ya da sorulan sorulara aynı yanıtı vermeleri üzerine 3 kişi araştırmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma esnasında sahaya dair önceden edinilen bilgilerin askıya alınmasına ve sahada gerçekleşecek olan görüşmelerin objektif bir şekilde dinlenmesine özen gösterilmiştir. Görüşme sırasında sıcak ilişkilerin kurulmasına dikkat edilmiş yeri geldiğinde daha kolay bir iletişim sağlamak amacıyla yörelerin şivesine başvurulmuş resmi bir tutum takınmaktan kaçınılmıştır. Katılımcıların güvenini kazanmak araştırma sırasında anlatılacak olan hayat hikâyelerinin derinine inebilmek, paylaşılan duygulara ortak olabilmek, sıcak bir ilişki kurabilmek için değerlidir. Araştırma sırasında resmi giyimden ya da gündelik giyim şeklinden kaçınılmıştır. Araştırma esnasında katılımcıların olayları anlatırken büründüğü ruh hali, jest, mimik, tutum ve davranışları gözlemlenmiştir. Araştırmada veriler aktarılırken bu ayrıntılar parantez içerisinde belirtilmiştir. Sahada araştırmaya dair ayrıca notlar alınmış, bazı katılımcıların cezaevi hayatlarına dair mektupları izinleri dâhilinde fotoğraflanmıştır. Notların ve sahaya dair hafızanın kaybolmaması için ses transkripsiyonunun sahadan dönüşte çıkarılmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmada ses kayıtları bilgisayar ortamında her kişinin kendisine ait dosyası olacak şekilde yazıya geçirilmiştir. Her kişinin dosyasında bulunan veriler düzenli hale getirilerek defalarca okunmuş ve kullanılacak veriler diğer verilerden sarı renge

boyanarak ayırt edilmiştir. Bu işlem bütün ham veriler üzerinde tekrarlanmıştır. Verilerin defalarca okunması sonrasında verilerden kavramlar çıkarılmıştır. Bu kavramlarda kendi aralarında ilişkilendirilerek gruplara, temalara ve kodlara ayrılmıştır. Araştırmada taranan ve okunan literatürden yola çıkarak oluşturulan bu kavramsal kategoriler altında her bir kişinin dosyasından konu ile ilgili elde edilen veriler alınarak tek bir dosya altında toplanmıştır. Böylece araştırmada kullanılacak olan veriler hazır hale getirilmiştir.

## **2.8. Araştırma Grubu ve Ortamın Betimlenmesi**

Araştırma grubunun ve ortamının betimlenmesi, araştırmanın verilerinin sahada hangi şartlar altında elde edildiğinin kavranması açısından önemli bir yere sahiptir. Araştırma ortamı, araştırmanın nasıl bir atmosferde gerçekleştiğinin anlaşılmasını sağlarken, araştırma grubu ise çalışmanın gerçekleştirileceği kişilerin dili, sosyo-kültürel özellikleri, yörenin şivesini ayrıntılı bir şekilde gözleyebilme imkânı sunmaktadır. Ayrıca araştırma grubu ve ortamının önceden bilinmesi ve deneyimlenmesi araştırmacının çalışmayı akıcı bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Bu düşüncelerden hareketle araştırma, araştırmacının doğduğu ve büyüdüğü yer olan Adana ilinin ilçeleri ve köylerinde ayrıca iki yıl ikamet etmiş olduğu Gaziantep ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının bu illerde yaşamış olması, yörenin dil, şive ve kültürel yapısını önceden deneyimlemiş olması, çalışmanın gerçekleştirilmesi açısından kolaylık tanımıştır.

Çalışmada önceden de bahsedildiği üzere kartopu örneklem tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımcılar ile görüşme gerçekleştirilmeden önce çalışmanın grup özelliklerini taşıyan bireyler hakkında tanıdık kişilere başvurulmuştur. Bu noktada ilçede bulunan tanıdık ceza infaz kurumu memurları, kahvehaneler, esnaflar, zanaatkârlar, köy ve mahalle muhtarları, yer yer bölgede ikamet eden kişilere danışılarak araştırma grubuna ulaşma yolları denenmiştir. Araştırma grubunun eski tutuklu ve eski hükümlüleri içermesi bu özellikleri taşıyan kişilere özellikle eski tutuklu ve eski hükümlü kadınlara ulaşmamızda bir hayli sıkıntı yaşamamıza neden olmuştur. Ayrıca eski tutuklu ve eski hükümlü katılımcıların ikamet ettiği yerlerin birbirinden dağınık ve uzak yerlerde bulunması, araştırma açısından maddi ve manevi

bakımdan meşakkatli bir süreci de beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle araştırma gurubunda bulunan kişilere ulaşmak için öncelikle bir hazırlık yapılması kolaylık sağlarken, örneklemin genişletilmesine de yardımcı olmuştur.

Görüşmelerin katılımcıların kendilerini en rahat ifade edebilecekleri ortamlarda yürütülmesine özen gösterilmiştir. Katılımcılar, cezaevi hayatlarına dair paylaşacakları anlatıların herkes tarafından duyulmasının kendilerini tedirgin hissettirdiklerinden bahsetmişlerdir. Bu nedenle bazen araştırmacının evi bazen de görüşmeye güven duyan ve aracı olan diğer katılımcıların evi araştırma ortamına dönüşmüştür. Bu durum katılımcıların yaşadıkları gündelik deneyimleri daha rahat ve güven içerisinde aktarabilmelerine kolaylık tanımıştır. Katılımcıların hayat hikâyelerine dair mahremiyetin korunması adına araştırma ortamında çoğunlukla araştırmacı ve katılımcının bulunmasına özen gösterilmiştir. Böylece katılımcılar yaşadıkları deneyimleri aktarırken kendilerini rahat hissetmişler araştırma esnasında duygularını gizlememişlerdir. Katılımcıların çalıştığı iş yeri ve nadir de olsa kendi evleri görüşmenin uygulandığı diğer ortamlar arasında yerini almıştır.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Araştırmanın bulguları ve yorumlama süreci dört ana başlık etrafında incelenmiştir.

Birinci bölümde eski tutuklu ve eski hükümlülerin sosyo-demografik özelliklerine yönelik bilgiler verilmiştir. Sosyo-demografik özellikler kadın ve erkek olmak üzere iki tablo şeklinde ele alınmıştır. Bunun yapılmasındaki amaç ise kadın ve erkeklerin toplum içerisindeki gündelik hayatı farklı yaşamasından kaynaklı olarak gündelik hayatı ayrı deneyimlemesi dolayısıyla suça yönelik hikâyelerinin ve yaşanan hayatların ayrı bir şekilde gerçekleştiği düşüncesinden kaynaklıdır. Buradan hareketle bu bölümde eski tutuklu/hükümlü kadınların ve eski tutuklu/hükümlü erkeklerin doğum yeri, yaşı, tutuklu veya hükümlü olma durumu, eğitim durumu, medeni durumu gibi konular araştırılmıştır.

İkinci Bölümde eski tutuklu ve eski hükümlülerin suça dair hikâyelerinin nasıl gerçekleştiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevine girmesi ile birlikte cezaevi döneminde yaşadıkları gündelik hayatlara yer verilmiştir. Bu doğrultuda kişiler kapıdan girer girmez cezaevinin onlara nasıl yansıdığı fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Cezaevinde bir günü nasıl geçirdikleri, cezaevine uyum sağlama süreçleri, cezaevinin fiziksel yaşam koşulları, iletişimin nasıl gerçekleştiği, mahkûm ve personel arasındaki iletişimin nasıl olduğu incelenmiştir. Ayrıca cezaevinde eş görüşü/pembe oda, içeride kullanılan dil/lakap/jargon, cezaevi içindeki rutin faaliyetler, boş vakit etkinlikleri, içeride dini bayramların nasıl yaşandığı, cezaevi yaşamının dini hayata ne gibi etkilerinin olduğu, cezaevinde kullanılan taktikler de ele alınan konular arasındadır.

Üçüncü bölümde annesi ile birlikte kalan çocukların cezaevindeki gündelik hayatlarına yer verilmiştir. Kadınların çocukları ile cezaevinde gündelik hayata devam etmeleri anneliğin cezaevinde farklı bir şekilde yaşandığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Çocukların cezaevinde kalan kadınlar ile yaşamaları, çocukların göz ardı edilmemesi gerçeğini doğurmuştur. Bu yüzden bu bölümde cezaevinde anne olmak ve zorlukları aktarılmıştır. Ek olarak cezaevinde çocukların bir gününün nasıl geçtiği, çocuklara yönelik fiziksel koşulların yeterli olup olmadığı, sosyalleşme araç gereçlerine sahip olup olmadıkları ve cezaevinde çocukların en büyük eksikliklerinin neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü Bölümde ise eski tutuklu ve hükümlülerin cezaevinden çıktıktan sonraki gündelik hayatlarına dair bulgular verilmiştir. Bu süreçte eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevi sonrası gündelik hayata uyum sağlamakta zorlanıp zorlanmadıkları ele alınmış ayrıca cezaevi sonrası çevresinde bulunan kişilerden ne gibi tepkilere maruz kaldıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

### 3.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerine Yönelik Bilgiler

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine yönelik bilgiler, cinsiyet, eski tutuklu/eski hükümlü olma durumu, doğum yeri, yaş, medeni durum ve eğitim durumu dağılımlarına göre ele alınacaktır.

**Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı**

Seçenekler	Kişi sayısı
Kadın	11
Erkek	19
<b>Toplam</b>	<b>30</b>

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında eski tutuklu ve eski hükümlü erkek oranının, eski tutuklu ve eski hükümlü kadın oranından fazla olduğu görülmektedir. 31 Aralık 2018 yılı tarihi itibari ile TÜİK Ceza İnfaz Kurumu İstatistik verilerine bakıldığı zaman, cezaevine toplamda 264 842 tutuklu ve hükümlünün girdiği bilinmektedir. Bu kişilerden 254 426 kişinin erkek, 10 416 kişinin ise kadın olduğu anlaşılmaktadır.<sup>11</sup> İstatistik verilerinden de anlaşılacağı üzere erkek tutuklu/hükümlü sayısı, kadın tutuklu/hükümlü sayısının neredeyse 25 katı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla suça karıştığı gerçeğini göstermektedir.

Kadın suçluluğu oranının erkek suçluluğuna oranla gözle görülür bir şekilde farklılık barındırması kadınları suça iten nedenlerin merak konusu edilmesine neden olmuştur. Kadın suçluluğuna yönelik araştırmalar ise genellikle feminist araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir (Sili, 2009, 185). Kadın suçluluğuna dair yapılan açıklamalar öncelikle biyolojik ve psikolojik bilgilerden hareketle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise psikolojik ve biyolojik incelemeler yerini suçun ortaya çıkış nedenlerinin araştırılmasına bırakmıştır (Ağaoğlu Canay, 2004, 37).

<sup>11</sup> Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) verilerine ulaşmak için: <http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>  
Erişim Tarihi: 5.6.2020

**Tablo 2: Cinsiyete Göre Eski Tutuklu ve Eski Hükümlü Dağılımı**

	<b>Kadın</b>	<b>Erkek</b>	<b>Toplam</b>
	Sayı	Sayı	Sayı
Eski Tutuklu	3	1	4
Eski Hükümlü	8	18	26
<b>Toplam</b>	11	19	30

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların cinsiyete göre eski tutuklu ve eski hükümlü olma durumuna bakıldığında, kadın katılımcıların üçünün eski tutuklu, sekizinin ise eski hükümlü olduğu görülmektedir. Araştırmada erkek katılımcıların dağılımına bakıldığında birinin eski tutuklu, on sekizinin ise eski hükümlü olduğu görülmektedir. Cezaevine giren erkek ve kadın tutuklu/hükümlü sayısının fazla olması, cezaevinden çıkan erkek ve kadın tutuklu/hükümlü sayısını da bu doğrultuda etkilemiştir.

**Tablo 3: Katılımcıların Yaş Dağılımı**

<b>Yaş Aralığı</b>	<b>Kişi Sayısı</b>
18-24	1
25-44	15
45-54	11
55 + üstü	3
<b>Toplam</b>	<b>30</b>

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında suçun en fazla işlendiği yaş aralığı 25 ile 45 yaş arasında seyir etmektedir. İkinci olarak ise 45 ile 54 yaş aralığında bulunan katılımcıların bu sırayı takip ettiği görülmektedir.

**Tablo 4: Katılımcıların Doğum Yerine Göre Dağılımı**

<b>Doğum Yeri</b>	<b>Kişi Sayısı</b>
Kozan	<b>23</b>
Kadirli	<b>1</b>
Feke	<b>1</b>
Saimbeyli	<b>2</b>
Ceyhan	<b>1</b>
Gaziantep	<b>1</b>
Kayseri/Melikgazi	<b>1</b>
<b>Toplam</b>	<b>30</b>

Araştırmaya katılan katılımcıların doğum yerleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun Kozan ilçesinde doğduğu görülmektedir. Bu durum araştırmanın genellikle Kozan ilçesinde gerçekleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Diğer doğum yerlerine bakıldığında ise Saimbeyli, Feke, Kadirli, Ceyhan, Gaziantep ve Kayseri olmak üzere çevre il ve ilçelerin bu sıralamayı takip ettiği görülmektedir.

**Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı**

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı
İlkokul	17
Ortaokul	6
Lise	6
Doktora	1
<b>Toplam</b>	<b>30</b>

Eğitim seviyesi açısından katılımcıların suç oranına bakıldığında, suç oranında meydana gelen en fazla yığılmanın ilköğretim mezunu katılımcılarda olduğu görülmektedir. Eğitim durumunu gösteren tabloya göz atıldığında, eğitim durumu ilköğretim seviyesinde olan katılımcıların suça daha fazla eğilim gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Akabinde ise ortaokul ve lise eğitim seviyesinde olan katılımcıların suça daha çok karıştığı görülmektedir. Bu durum eski tutuklu ve eski hükümlülerde, eğitim seviyesi düştükçe suç oranında da aynı şekilde bir artışın gözlenmesine neden olmuştur. Bu durum suç oranı ile eğitim seviyesi arasında ters orantılı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, benzer durumda olan tespitler görmek mümkündür ( Aydoğan, 2018; Saruç, 2004 ).

**Tablo 6: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı**

Seçenekler	Kişi Sayısı
<b>Bekâr</b>	7
<b>Evli</b>	17
<b>Boşanmış</b>	6
<b>Toplam</b>	<b>30</b>

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında büyük çoğunluğun evli olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda katılımcıların ifadeleri ile de suçun boşanma üzerinde etkili bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Evlilik sürecinde katılımcıların cezaevine girmesi, eşleri ile aralarında ekonomik nedenlerden ötürü

geçim sıkıntısının yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum eşler arasında şiddetli geçimsizliğe yol açtığı için evlilik manevi bakımdan da bir sarsılma yaşamaktadır. Bu nedenle işlenen suçların evlilik üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı da söylenebilir. Bu konu hakkında katılımcı E10 şu ifadelerde bulunmuştur; *“Boşanma sebebim evlendikten sonra geçmişteki yapmış olduğumuz cezalar gelmeye başladı. Sabıkalı siciller cezalarımız gelmeye başladı. E tabi bu da maddi yönden manevi yönden bizi etkiledi”*(E10, 35, hırsızlık, uyuşturucu, adam yaralama, Hükümlü)

### **3.2. Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Suç Hikayeleri ve Cezaevi Dönemi Gündelik Hayat Deneyimleri**

Araştırmanın bu kısmında eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevine girmeleri ile birlikte cezaevindeki gündelik hayatlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda kişiler kapıdan girer girmez cezaevinin onlara nasıl yansıdığı fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Cezaevine bir günü nasıl geçirdikleri, cezaevine uyum sağlama süreçleri, cezaevinin fiziksel koşulları, iletişimin nasıl gerçekleştiği, mahkûm ve personel arasındaki iletişimin nasıl olduğu incelenmiştir. Ayrıca cezaevinde eş görüşü/pembe oda, içeride kullanılan dil/lakap/jargon, cezaevi içindeki rutin faaliyetler, boş vakit etkinlikleri, içeride dini bayramların nasıl yaşandığı, cezaevi yaşamının dini hayata ne gibi etkilerinin olduğu ve cezaevinde kullanılan taktikler ele alınan konular arasındadır.

#### **3.2.1. Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Suç Hikayeleri**

Araştırmanın bu kısmında görüşülen eski tutuklu ve eski hükümlülerin suç hikayeleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Eski tutuklu ve eski hükümlülerin gündelik hayatlarında önemli bir yere sahip olan suç hikayeleri aslında hayatlarında yaşanacak büyük bir dönüşümün ve değişimin ilk basamağı olmuştur. Suç vakasından itibaren kişilerin hayatında bir dönüm noktası yaşanmış, işlenen suç toplumun gözünde bireyi normal olmaktan çıkararak suçlu kimliği giymesine neden olmuştur. Araştırmanın kuramsal kısmında da değindiğimiz üzere suç anı Goffman için bireyin damgalanmaya başlayacağı anlardan biri olarak işlev görür. Aynı zamanda Goffman bireyin işlediği suç yüzünden damga kazanması sonucunda total kurumlardan biri olan cezaevine de ilk adımın atılacağı da haberini verir. Bu bakımdan bireyin suç hikayesinin

araştırma açısından önemli bir yeri vardır. Buradan hareketle eski tutuklu ve eski hükümlülere “Suç hikayenizi bizimle paylaşır mısınız” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan eski tutuklu ve eski hükümlü kadınların sorulan sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda, kadınları suça iten nedenler arasında erkeklerin büyük ölçüde etkili olduğu görülmüştür. Kadınların erkeklerden kaynaklı işledikleri suç türü ise üç şekilde ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki adam öldürme ve adam yaralama olmak üzere doğrudan kişiye zarar vermeye yönelik işlenen suçlardır. Kadınların bu konu hakkındaki suç hikayeleri ise şu şekildedir;

*“Benim öz amcamın oğluydu. Annemin babamın yanında bacım kardeşim diye bahsediyordu. Ben o zamanlar bir uzmanla sözlüydüm. Annemin babamın olmadığı zamanlar başka şeyler tacizde sözlü tacizde uygulamaya çalışıyordu. Ben bunu kaldıramadım. Uzak durmasını söyledim. Babamı gönderdim. Ama onların, amcamın söylediğine göre onların uzak değil de benim uzak durmamı söylediler. Daha sonra düğünde bir tokat atmayla başladı sen teyzenin oğluyla nasıl oynan diye. Ondan sonra işte o tarafa verilmeyeceğimi, kendine alacağını, konuşmadığım takdirle silahla sürüyüp götüreceğini tehdit ederek söyledi. Bende ondan sonra çektim vurdum. Ama sonrasında kaldırdım. 112’yi aradım ve gelip hastaneye kaldırmalarını söyledim. On sekiz gün yoğun bakımında yattı. Bu yoğun bakımında yattığı sürece o gün akşam teslim olmadım karakola. Sabahnan geldim bana amcamın oğlunun taciz ettiğini, şuurumu yitirdiğimi, kendimi korumak amaçlı karşılık verdiğimi, olayların bu şekil niteliğinde geliştiğini emniyete teslim oldum. Emniyette beni kendim teslim olduğum için kelepçe takmadan götürdüler. Onlarda görevini yaptı. Ben iki ay on üç gün cezaevinde kaldım. Namazımı abdestimi niyazımı kıldım ama benim içeride kaldığım sürece koğuştaki pkk’lı da vardı, zorla tecavüz edilmiş kişiler de vardı, başkasının oğluyla bir olup kızını kaçırdığı kişilerde vardı. Benim burada kalamayacağımı söylediler. Mersin Cezaevi’ne çocuk cezaevine naklimin olmasını söylediler. Ben o sırada on altı yaşımdan bir gün almıştım. Ben çok cahildim. Bir kadına bir erkeğin bana sahip olamadı sahip olmayacağını, eşinin hanımına bile dokunamayacağı, söylemeyeceği sözler*

söyledi. Ben bu esnada işledim suçu. Kendimi savunmak amaçlı ama bu şey karşılığında yedi bin beş yüz TL karşılığında ben on altı yıl ceza alacaktım. Çünkü benim vurduğumu görmediğini söylemişti. Başka kişilerin yaptırdığını söylemişti. Ben pişmanlığımı dile getirdim hâkim beye mahkeme esnasında oradaki mahkemeyi sunan hâkimlere ve savcılara. Baronun bana verdiği avukat on altı yıl sekiz ay alacağımı söylediler. Bu arada akciğerlerine gelmiş saçma. Bizden tedavi amaçlı para karşılığı yedi bin beş yüz TL aldılar. Bu arada ben üç kez mahkemeye çıktım. Üçüncü mahkemede mayısın on dokuzunda cezaevine girdim. Ağustosun on dokuzunda tahliye oldum. Bir davaya girdi kendisi kalan beş davaya girmede. Bu bizden aldığı yedi bin beş yüz TL parayla maalesef ameliyat olmadı. Beni tahrik etmeye devam etti. İşte eve adam göndermeler, evimi gece basmalar, şiddetli şekilde bu senelerce sürdü. Sonra katil tuttular. Ben buradan 2001 yılında evlendim Adana'ya taşındım. Adana'ya taşındığımda yine katil peşimdeydi. Ben bunu İncirlik Karakol Komutanı ile katilin adını soyadını öğrenince pusuya düşürdüler. Ben birinci kızıma hamileyken ablama tüfek zoruyla tecavüz ediyor. Sonra ablam çekiyor vuruyor. İki sene sekiz ay ablam yattı. Bu konu esnasında biz iki kardeş vurduğumuz için bu planlı bir adam öldürmeye geçtiği için bu esnada bir sene sekiz ayda bana hapislik cezası çıktı. İkinci oğluma hamileydim o zaman yedi aylık. Ben bunu hâkimlerden paraya çevirttirdim. O zaman 2007 yılında on bir bin lira ödedim. Yani şu zamanın parasıyla yüz on bine denk geliyor. Bu konudan halen de sıyrılmış değiliz. On üç sene bitti. Şubatta tam on dört sene olacak. Kız kardeşim halen köye gelmez gitmez. Psikolojik olarak taşıyorum. Bu konuyu kızım bilmiyordu. Kızım öğrendiği zaman ben psikoloğa götürmeyi denedim maalesef götüremedim. Bazen bu konu geçtiği zaman tüylerim diken diken oluyor. O anı yeni yaşar gibi hissediyorum. Yani halen husumetimiz devam ediyor” (K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)

“Okula giderken oldu sabah okul yolunda. Arabaya attılar. Kaçırıldım. Sahip olmak isteyince de vurdum” (K7, 21, Cinayet, Tutuklu)

*“İlk annemle başladı. Annem felçliydi. Ben anneme bakıyordum. Neymiş ben annemin parasını yiyorum. Ben oruspuyum, kahpeyim içiyormuşum buralarda. Sonrada işte eşimden de ayrı olduğum için baktım olacak gibi değil kız kardeşimin yanına bıraktım. Saimbeyli'ye geri dönüş yaptım. Ev kiraladım. Orada hurdacılık yapıyordum. Kimseye boyun eğmiyordum. Ondan sonra da işler iyiye gideceğine hep kötüye gitmeye başladı. Nasıl diyeyim evime içkici adamlar geliyordu. Abin verdi sattı seni. Hiç kimse sahip çıkmıyordu. Beş tane abim var beşi de sahip çıkmadı. İki de kız kardeşim var. Ondan sonra neyse gururuma yediremiyordum. İçkiciler kapımı çalmaları etmeleri o kadar zoruma gidiyordu. Bana yardım etmiyorsanız madem benim kapı mı niye çalıyor. Çocuklarımın babasına anlattım. Durum bundan bundan ibaret ne yapmam lazım dedim. Ya burayı terk edip gitmem lazım ya da bana akıl vermen lazım ve ya da maddi manevi bana yardım etmen lazım dedim. Oda dedi gel görüşelim abinle ne yapmaya çalışıyor falan. Ondan sonra vardım kızınıyan dışarıda oturuyordum zaten. Gel lan buraya dedi. Abi geliyorum bir dakika bekle dedim. Lan gelsene şerefsiz dedi bana. Abi geliyorum dedim tekrardan sonra üçüncü gelmesine dışarıda tekme tokat girmeye başladı bana. Tabi açık ve net konuşuyorum. O zaman alkollüydüm. Gene hayatta el kaldırmazdım canımı da yaksa ama en son senin çöplerin arkasında ne yaptığını biliyok değişin o zamana kadar kafamda ne kadar hücre varsa hepsi yandı. Arkama hep bıçağı kordum torbanın ağzını kesmek için. O anda aldım ve bıçakladım. Bıçaklıyorsun ama o anda onun kanını gördüğün anda bitiyorsun sen. Her şeyin bitiyor. Bütün hayatların gidiyor” ( K10, 42, Adam yaralama, Tutuklu)*

Kadın katılımcılardan K3'ün suç hikayesinden de anlaşılacağı üzere kuzeninin katılımcıya saplantılı duygular beslediği, kendisine fiziksel ve sözel şiddet uyguladığı, zorla alıkoymaya çalıştığı, son olarak ise cinsel tacizde bulunmak için harekete geçtiğinde katılımcının kendini korumak için suçu son çare olarak gördüğü anlaşılmıştır. Katılımcının ailesinin de bu süreçten olumsuz etkilendiği, suça azmettiren kuzeninin ablasına silah zoruyla tecavüz etmesi sonucunda olayın aileler arasına taşındığı ve bu olayın yıllarca psikolojik boyutunu hâlâ taşıdıkları taşıdıkları

görülmüştür. Benzer bir şekilde Katılımcı K7'nin okul çıkışı zorla kaçırıldığı ve bu yüzden kendisini korumak amacıyla suç işlediği anlaşılmıştır. Katılımcı K10'ın ise ailelerinde yaşanan bir hadise yüzünden hiçbir kardeşi ile konuşmadığı, abisinin ise kendisini tanımadığı kişilere sattığı, sürekli tanımadığı kişiler tarafından rahatsız edildiği, abisi tarafından sözel-psikolojik ve fiziksel şiddete uğradığı katılımcının tüm bu yaşananlara sabrettiği fakat namusuna atılan hakaret sonucunda dayanamadığı, alkollü olmasının da etkisiyle abisini bıçakladığı görülmüştür. Aynı zamanda katılımcının suç anında bilinç kaybı yaşadığı abisini kanlı gördüğü anda hayatta herşeyin donduğunu, bittiğini ve kaybettiklerinin farkına vardığını anladığı bilinci yerine geldiği anda farkına varıldığı görülmüştür. Olaylara bakıldığı zaman kadınlar suçu işlemeden önce birçok kötü davranışlara maruz kalmışlar, tüm bu dayatmalara rağmen sabretmişler ve genellikle suça azmettiren erkeklerden vücut dokunulmazlığını korumak için suç işlemişlerdir. Ayrıca bakıldığı zaman toplumda normal olmayan kişilerin kadınları suça sevkettikleri ve bu yüzden kadınların anormal bir duruma toplum gözünde düştükleri saptanmıştır. Kadınların suça yönelmesinde etkili olan bir başka suç türü ise madde kullanımudur. Katılımcıların bu konu hakkındaki hayat hikayeleri ise şu şekildedir;

*“2015'teydi. O zaman eşim içiyordu işte uyuşturucu o sırada işte kapı çalındı. Arkadaşları ihbar etmişti bunu. O sırada kafası iyi ya bana verince benim de elimde bulununca yardım ve yataklıktan gittim yani içeriye. Yoksa ben sigara da kullanmıyorum uyuşturucu da kullanmıyorum” (K5, 27, Yardım ve yataklık, Hükümlü)*

*“Ben on yedi yaşında ailemden koptum. Sonra Kozan'a geldim. Ben erkek arkadaşım yüzünden uyuşturucuya düştüm aslında. Ben bir sene kullandım. İlk önce folyoda kullandım. Sonra damar yolundan almaya başladım. Bu damar yolundan aldığımda benim boğazıma köpük tıkanı. Dozunu fazla vurduğum için kana karışıyor ya zaten boğazıma köpük tıkanı. Nabzım falan hep düştü. Kalbim gidiyordu. Limon tuzuyla kendimi kurtardım. Öbür dünya ile bu dünya*

*arasında gidip geliyordum. Limon tuzunu kaynatıp damardan vurdum panzehir oluyor ya. Onla iğne yaparak birkaç iğne vurdum damarlardan boğazımdaki köpük öyle söküldü. Kendi kendime dedim yani ya bu beni bitirecek ya da ben bunu bitirecem dedim. Gidiyordum yani. O gün ölebilirdim. O limon tuzunu kaynatıp vuramayabilirdim çünkü titriyorsun yani gözünün önünü de göremiyorsun. O günün sabahına buradan Adana arabasına bindim. Ruh sağlığına gittim dedim ben uyuşturucu kullanıyorum uyuşturucu bağımlıyım. Tahliller filan verdim. Bana ilaçlar verdiler. O ilaçlar sayesinde bıraktım. Eroin bağımlısı oldum yani artık onun yüzünden. Üzerimde eroin yakalandı. Sonra serbest bırakıldım. Satıcı durumuna sokuldum üstümde yakalandığımı için. Onu da satmadım bu cezayı aldım. Cezaevine girdiğimde dört ay olmuştu ben bırakalı ama vücudumda hala sıcaklığı hissedebiliyordum. Gecenin saat üçünde buz gibi suya giriyordum onu atmak için yatamıyordum. Saati geldiğinde uykunda da olsan uyandırır seni. Ayakların sızlıyor belin sızlıyor. Soğuk su ister istemez rahatlatıyordu. Vücudunun sıcaklığını alıyordu” ( K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

*“Benim buna başlama sebebim aslında çok geçmişe dayanıyor. Bazen insan bir şey anlatamaz konuşamaz içinde saklar. Benim üvey annem vardı. Babamla sorunlarım vardı. Üvey annem benim şizofren hastasıydı. Babam ondan ayrıldıktan sonra sürekli benimle tartışmaya başladı. İkimizin de birbirini anlama şeyi yok. İkimizin de birbirini alttan alma gibi bir ahlakı yok babamla ikimizin. Sonra işte bir bunalım bir boşluk diyelim aslında yıllardır içime attığımın dışı patlamasıydı. Ben de içeyim dedim. İçtim ama içtiğim eroin olduğunu bilmiyordum. Peynir diye biliyordum ismini sonra bağımlısı olduktan sonra öğrendim eroin olduğunu ama iş işten geçmişti. Arkadaşımın da şöyle etkisi oldu. Bir gün babamla tartışmıştık. Çay bahçesinde oturuyorduk. Çay bahçesinde otururken o arkadaşımın benim yanımda içmesi yanlış bir gerçek. Tamam, o normalde içiyormuş ama içmeyebilirdi benim yanımda. Sonra ben de canım sıkın olduğu için o ney dedim. Peynir dedi. Ben de içsem dedim. Hatta şu lafı söyledim. Ya burnum kanarsa dedim. Orada belki burnun kanar dese belki içmicem. Sonra devamı geldi. Zaten onu*

*biraz içtikten sonra grip gibi oluyor. Gözünden yaş geliyor. Esneme sonra bacaklarında ( baldır ve uyluk kemiklerini göstererek) böyle bir ağrı bütün kemiklerin kırılıyor böyle yani o an ne konuşmak istiyon bir halsizlik bir insanın vücudu ağrıdığında nasıl bir ağrısının kesilmesi için ağrı kesici ilaç içiyorsa ona da her dakika her saniye içmek zorundasın ağrının kesilmesi için. Yani o ağrıyı ben tarif edemem sana hiç kimse tarif edemez kötü bir krizi var. Benim suçum işte içmekti ama benim babam beni şikâyet etti. Satıcılıkla ilgili suçladılar. O yüzden satıcılığın cezasını yattım”( K9, 28, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü )*

Katılımcıların suç hikayelerine bakıldığında Katılımcı K5'in eşi tarafından suçla itildiği, madde kullanmamasına rağmen eşi yüzünden elinde yabancı madde yakalattığı bu yüzden yardım ve yataklıktan hüküm giydiği anlaşılmıştır. Katılımcı K8'in hayat hikayesine bakıldığında onu madde kullanmaya yönlendiren kişinin erken arkadaşı olduğu görülmüş ve madde kullanımının altında yatan nedenlerden birisi olarak küçük yaşta ailesinden koptuğu ortaya çıkmıştır. Katılımcı K9'ın hikayesine bakıldığında ise yaşadığı ailevi problemlerden kaynaklı hayatında bir boşluk oluştuğu bu boşluğu doldurmak amacıyla yabancı madde kullanımına bir bakıma sığındığı, suçla yönelmesinde ise erkek arkadaşının etkili olduğu anlaşılmıştır. Kadınlar bakıldığı zaman aileleri ile yaşadıkları sorunların çözümünü içeride aramak yerine dışarıda aramışlar, madde kullanımına ise erkek arkadaşları yüzünden bulaşmışlardır.

Kadınların erkekler dolayısı ile bulaştığı başka bir suç türü ise hürriyeti bağlayıcı suç olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcı K1, yeğeninin kız kaçırdığını ve kendisinin evine getirdiğini, kızın ailesinin şikâyet etmesi üzerine kendisine suç verildiğini ifade etmiştir. Katılımcının görüşlerinden anlaşılacağı üzere, Katılımcı K1 yaşadığı bu olayın suç olduğunu suç aldıktan sonra öğrendiği görülmüştür. Katılımcının bu konu hakkındaki hayat hikayesi ise şu şekildedir;

*“Yeğenim kız kaçırdı. Getirdi bizim eve misafir olarak. Ondan suç verdiler. Kızın ailesi şikâyet etti. İki üç sene sürdü ondan sonra yatar çıktı. Benim hiçbir*

*suçum yokken suç verdiler. Gezmeye gelir gibi geldi benim yanıma. Evimde de yatmadı ha geldiler oğlanın babasıgil götürdüler. Başka bir yere götürmüşler. Şimdi de oğlan yatıyor” (K1, 48, Hürriyeti Bağlayıcı Suç, Tutuklu)*

Eski tutuklu ve eski hükümlü erkek katılımcıların ise genellikle işlediği suç türü doğrudan kişiye yönelik suçlar arasında görülebilecek cinayet ve adam yaralama suçlarıdır. Fakat eski tutuklu ve hükümlü erkekler çoğunlukla adam yaralama ve cinayet suçu hakkındaki hayat hikayelerini anlatmamayı tercih etmişlerdir. Eski tutuklu ve eski hükümlü erkeklerin bu tutumu sergilemelerinin sebebi ise işledikleri suçun toplum tarafından kötü karşılandığının farkında olmalarıdır. Cinayet suçuna karışan bir kişinin hayat hikayesi ise şu şekildedir;

*“Ortak kız öğrenci yurdu vardı. Ben şimdi orada servisçiydim. Benim teyzemin çocukları olur benim girdiğim suç ortakları. Orada kavga başladı. Kavgaya başlayınca ben ilk ayırmaya gittim aslında. Ayırmaya gittim baktım bizim teyzemin çocuklarına karşıdaki çocuk küfür ediyor. Ağza alınmayacak küfürler ediyor. Ya kardeş dedim küfretme falan demeye kalmadı bana da küfretmeye başladı. Küfre başlayınca tabi bizde insanlık hali vurmaya başladık. Bir iki vurduktan sonra çocuk yere yığıldı. Sonra polis geldi. Biz de sağa sola kaçtık. Sadece o rahmetli oradaydı. Yerde yatıyordu. Başında da bir iki kişi vardı. O demeye ben geri koştum. Niyetim aslında o insana, yerdeki insana yardım etmektir. Alıp, arabaya atıp hastaneye yetiştirmekti. Vardım aramızda böyle yirmi metre vardı. Kapı kadar kalmadı iki üç metre şeytan mı diyelim nefis mi diyelim çocuğa tekrardan tepik vurdum. Çocuk ister istemez yerde kaldı ama ölmedi tabi ki. Ondan sonra yeniden tuttuk arabaya attık. Tabi benim teyzemin çocukları da var işin içinde girdiler ondan sonra hastaneye götürüldük dediler ama ben peşlerinden düştüm yakalayamadım. Sonra çocuk hastaneye gitmemiş hiç başka yere götürmüşler. Ondan sonrasında o olaydan benim haberim yok tabi ki. Sonra akşam oldu. Ben geldim yattım. İşte elimi yüzümü yıkadım falan fıstık. Dedim sabah olsun ifadeye öyle gideyim. Sabahta ifadeye gitmedik. Gece saat on iki - bir çocuğun öldüğü haberi geldi. Abim aradı dedi gardaş teslim*

*ol. Lan gardaş teslim olmayım dedim. Abim teslim ol deyince bu yaşa kadar büyük sözü dinlemedik başımıza da bir iş geldi. Büyük lafı dinleyelim dedik. 155'i aradım. Bu Saimbeyli caddesinden şu andaki Carrefoursa'nın oradan gelin beni alın dedim. Geldiler oradan beni aldılar. Ondan sonra da ifade vermeye gittik zaten” (E17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

Katılımcı E17, akrabalarının kavgası sonucunda suça karıştığını ifade etmiş ve kavgayı gördüğü ilk aşamada ayırmak için gittiğini kendisine edilen küfürler neticesinde kavgaya müdahil olduğunu söylemiştir. Katılımcı yerde yatan kişiye daha sonradan yardım etmek için tekardan gittiğini fakat hıncını alamadığı için tekrardan tekme attığını aktarmıştır. Daha sonra yardım etmek amacıyla arabaya bindirdiklerini fakat kuzenlerinin hastaneye götürmek yerine başka yere götürdüklerini bu durumu ise kişi vefat ettikten sonra anladığını açıklamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere erkekleri suça iten nedenler arasında sözel taciz yer almaktadır. Bu konu hakkında bir başka katılımcının hayat hikayesi ise şu şekilde seyir etmiştir;

*Benim on beş on altı dene sicil kaydım var. Kahveye vardık. Adam orda yeğeniyle ortaktı. Kahveye gelen selamünaleyküm deyip gelen çay içiyor. Hiç haberim yok yazarlarmış. Elli atmış çay olmuş. Bir gün de oturuyorum. Baktım kulak misafiri oldum. Bilmem niyittiğimin çocukları işte gelmesinler işte elime alırım yıkarım, ederim diyur biliyon mu? Adamlar alkolik. Bir de İdemli<sup>12</sup> işte. Neyse dışarı çıktım ortağı geldi şu kadar çay borcun var. Jeton düştü. Dedim bu küfür bana geliyor. Mahalleye gittim. Geri geldim. Karşıya çektim. Sen dedim kime küfrediyon. Madem öyle yazıyon niye demiyon gardaş bu çayları yazıyom diye dedim. İleri geri konuşunca bıçağı bastım. Sırtına geldi. O da şeker hastasıymış. Dikiş tutmuyor dediler. İki üç gün selâ dinledim. Benim haklılık taraflarım var. Benim elim de kesildi bıçağı vurunca elime kaydı. Onlar da para cezası aldı” ( E8, 35, Adam Yaralama, Hükümlü)*

<sup>12</sup> İdem, Adana ilinin Kozan ilçesine bağlı bir köydür. Yerel halk arasında genellikle kişiler köylerine göre şuranın adamı şöyle olur, buranın insanı böyle olur gibi sözcüklerle yaşanan köye, ilçeye veya ile bağlı olarak tip kurgusu oluşturmaktadır.

Katılımcı E8, içtiği çayların yazıldığını bilmediği için ödemediğini bu yüzden kendisine dolaylı yoldan sözel tacizde bulunan mekân sahibi ile tartıştığını, bu tartışmanın hararetlenmesi sonucunda suçu işlediğini söylemiştir. Suç hikayesinden de anlaşılacağı üzere suçun işlenmesinde iki etkenin ön plana çıktığı görülmüştür. Bunlardan ilki suç işleyen katılımcıların suç anında sakin bir şekilde iletişim kurmak yerine iletişim aracı olarak sözlü tacizi tercih etmeleridir. Her iki taraftan herhangi biri bu yolu tercih ettiğinde kavga erkek katılımcılar için kaçınılmaz bir durum olarak cereyan etmiştir. Suç işlenmesindeki ikinci etken ise borç meselesidir. Erkek katılımcıların yaşadığı maddi bunalımların, suç işlemelerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu konu hakkındaki veriler ise şu şekildedir;

*“Biz çiftçilik yapıyoruz. Burada bir dönem iyi kazançlar elde ettik. Ondan sonra çok aşırı açılmamızdan dolayı bir nevi borca girdik. Ondan sonra işlerimiz bozuldu. Borçtan dolayı bir takım cezalar aldık. Bundan dolayı cezaevinde yattım. Çıktıktan sonra da bir takım hayatımızı değiştirmeye çalıştık ama baya bir uzun dönem aldı o da”* (E5, 45, İcra, Hükümlü)

*“Önce uyuşturucuya başladım. Alıştırdılar. Çevremdeki insanlar ilk baş parasız olarak teklif etti. Parasız içtim. Bağımsız olduktan sonra da kestiler tabi. Başının çaresine bak gibisinden. Hırsızlığa yönlendirildik. Daha sonra içtiğimiz maddenin satışına başladık. Onlar teşvik ediyor. Onlar dediler bana beş sene aldığım dosyada Antep'ten geldik işte gel sana güzel bir esrar içerik. Menderes'te bir iki tur atak bagaj da dolu. Yok dedim. Gel gel bize güven bir şey olmaz dediler. Sonra çekti arabayı neyse bir iki sigara sardı içtik. Dönerken polisler yakaladı. Daha önceden bunlar teknik takiptelermiş. Takibe de ben de hâkime dediler bunun bir suçu yoktur. Biz ikimiz aldık bunu doğru getirdik fakat bunun suçu yoktur. Bu Adana'da oturduğu için arkadaşımız olduğu için buna güzellik amaçlı getirdik dedi fakat aynı araba da bulunduğumuz için üçümüze de aynı cezayı verdi”* ( E13, 29, Uyuşturucu bulundurma, Silahlı yağma, Fırar, Hükümlü)

Katılımcı E5, hayatında yaşadığı maddi sıkıntılardan ötürü ceza aldığını ifade etmiştir. Katılımcı E13 ise, yaşadığı maddi sıkıntılardan dolayı bir bakıma suç işlediğini, aynı zamanda çevresindeki insanlar tarafından madde kullanımına alıştırıldığını, zamanla bağımlı hale geldiğini, parası olmadığı için farklı suçlara da yöneldiğini açıklamıştır. Katılımcının bu bakımdan birden fazla suç işlediği görülmüştür.

Erkek katılımcıların karıştığı başka bir suç türü ise hürriyeti bağlayıcı suçtur. Katılımcı E6, bu konu hakkında yaşadığı hayat hikayesini; eşini severek kaçırdığını, eşinin buna ilk zamanlar razı olmadığını sonra ise evlenmeyi kabul ettiğini, ailelerin olaya karışması sonucunda ceza aldığı şeklinde açıklamıştır. Ailelerin şikayeti çekmesine rağmen devletin bu noktada kovuşturma sürecini devam ettirdiğini, kendilerinin de davayı takip etmemesi sonucunda hüküm giydiğini dile getirmiştir. Veride yer almasa da katılımcı E9, iki çocuğu varken suçunu çekmek üzere cezaevine girdiğini açıklamıştır. Katılımcının bu konu hakkındaki hikayesi ise şu şekildedir;

*“Ben eşimi kaçırdım. Ben eşimi seviyordum. İstettirmek istedim. Sonra eşim buna razı olmadı. Ben kaçıracağımı söyledim. Sonra kendi şey yapmayınca zorla aldım. Zorla aldıktan sonra ben gönüllünü ettim. Meşru olarak da kendi de kabul etti. Kabul ettikten sonrada öylelikle evlenmiş olduk. Eşimi 20 yaşında kaçırdım. Ama altı yıl sonra bizim cezamız geldi. Çünkü eşimi kaçırdığımda eşimle 13 gün firarlık dönemi yaşadık. Biz tekrardan savcılıkta ifade verdik. Eşim gönüllü gittim dedi. Sonra aileler arasında bir münakaşa olunca eşim gitti. Sonra gittikten sonra geri geliyorlar. İfadeyi değiştiriyorlar eşim ben zorla kaçırıldım diyor. Sonra benim hakkımda dava açılıyor. Dava açılınca otomatikman yeniden şikâyetini almasına rağmen devlet bana kamu davası açtı acaba böyle bir şey var mı diye. Ondan sonra bizim de ihmalkârlığımız oldu. Dava sürecini takip etmeyince cezamız onaylandı. 3 yıl 4 ay gittik yattık” ( E 6, 35, Hürriyetinden yoksun bırakma, Hükümlü)*

Eski tutuklu ve eski hükümlü erkek ve kadın katılımcıların suç hikayelerine bakıldığı zaman erkek ve kadınların benzer ve farklı suç türlerine bulaştıkları görülmüştür. Bu benzerlikler arasında cinayet, adam yaralama ve madde kullanımı gibi

suçlar yer almaktadır. Erkek katılımcıların işlediği suçlar maddi yönden ve hürriyeti bağlayıcı suç olması nedeniyle kadın katılımcıların işlediği suçlardan farklılık taşımaktadır. Araştırmada suç hikayelerine dair verilere bakıldığında kadınların genellikle erkekler tarafından suça dahil oldukları görülürken erkek katılımcıların ise suça dahil olmasında, çevreden kaynaklı nedenlerin daha ön planda olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan araştırma sonucunda erkeklerin kadınlardan daha fazla suç çeşidine bulaştığı elde edilen diğer verilerden birisidir.

### **3.2.2. Cezaevinin Katılımcılar Üzerindeki Fenomenolojik Yansıması**

İnsanların gündelik hayatı en hızlı bir şekilde deneyimlemesini sağlayan unsurlardan birisi görme duyusudur. Görme duyusu sayesinde insan çevresindeki nesnelere deneyimler ve onlara dair yorumlar geliştirir. Bu yorumlar ise genellikle gören olarak insanın, görünen olarak beliren nesne ile iletişim kurmasından hareketle ortaya çıkar. İnsanın iletişim kurma özelliği onun aynı zamanda yönelimsel bir varlık olmasından da kaynaklanır. İnsanın çevresinde bulunan canlı cansız bütün varlıklara karşı yönetsel olması, insanın etrafı ile kurduğu ilişkide yorum gücünün gelişmesine ışık tutar.

Bireyin görme unsuru sayesinde yorumlar geliştirdiği alanlardan bir tanesi ise cezaevleri olarak karşımıza çıkar. Cezaevleri daha önceden de kurgusu yapılmış bir dünya olarak, nesnel bir şekilde toplumun içerisinde varlığını devam ettiren bir dünya olarak karşımıza çıkar. İnsanlar cezaevi ortamını ta ki suç isteyip de cezaevi ortamına gelene kadar ancak konuşulan bir konu olduğunda deneyimler. Bu nedenle eski tutuklu ve eski hükümlüler cezaevinden önceki yaşamlarında cezaevine yönelik gündelik hayatta edinilen duyular sayesinde bir bilgi haznesine sahip olurlar. Eski tutuklu ve eski hükümlüler cezaevi hayatları öncesinde cezaevi ortamını doğrudan deneyimleyemedikleri için cezaevini ilk defa gördüklerinde cezaevine dair önceden edindikleri bilgileri askıya alırlar. Sonrasında kendi hayatlarına ait bilgiyi kendileri deneyimlemeye başlarlar. Çünkü birey cezaevine dair cezaevi dünyasının bilgisine ancak onu deneyimleyerek en doğru bir şekilde ulaşır. Bu bakımdan eski tutuklu ve

eski hükümlülerin cezaevi hayatını deneyimlemeye başladığı asıl nokta cezaevini görmeye başladıkları ilk andır.

Araştırmanın kuramsal kısmında da değindiğimiz üzere fenomenoloji bilimi gündelik hayattaki ilişkileri görenler ve görünenler üzerinden anlamaya çalışır. Fenomen aynı zamanda görünen şey ile görünene denk düştüğü için, cezaevini de bir fenomen olarak düşünecek olur isek, nesne olarak görünen cezaevinin, görünen şey olarak cezaevinden farklılıklar taşıdığı söylenebilir. Zira görünen şey olarak cezaevi, görünenden yani nesneden hareketle insanın bilinci eşliğinde zihninde uyanan yorumlara denk düşmektedir. Bu sayede birey cezaevini gördüğü anda bilinci eşliğinde cezaevine dair önceden edindiği bilinmeyen ve şüpheli boşlukları sorgulamaya başlar. Bu sorgulama süreci cezaevine giren her eski tutuklu ve eski hükümlü de farklı izlenimlerin uyanmasına neden olur. Bu durum görünen olarak cezaevlerinin her bireye karşı farklı bir şekilde görüldüğünü, her bireyin yorum gücünün farklı şekillerde bağlantı kurduğunu, bu bakımdan görünen şeylerin bilince farklı yansıdığını bizlere göstermektedir. Buradan hareketle cezaevine girerken eski tutuklu ve eski hükümlülerin görenler olarak, kendilerine görünen şeyi yani cezaevinin fenomenolojik olarak onlara nasıl yansıdığını merak konusu etmemize neden olmuştur. Bu bakımdan araştırmanın bu kısmında cezaevini ilk defa gören eski tutuklu ve eski hükümlülerin zihinlerinde oluşan bilinç durumlarında cezaevine dair hangi duyguların, hangi görüntülerin ve hangi hislerin oluştuğuna ulaşmaya çalışılmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda cezaevinin katılımcılara fenomenolojik yansımalarından birisinin mezar hayatı ve kabir azabı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Cezaevi hayatının kapalı olması, yaşam alanlarının sınırlı olması, özgürlük haklarının elinden alınması katılımcıları bu düşünceye iten nedenler arasında görülebilir. Katılımcıların cezaevine gelmeden önce edindikleri bilgileri ise genellikle cezaevine dair yapılan filmler üzerinden deneyimledikleri görülmektedir.

Katılımcıların suç işlemeleri sonucunda cezaevlerine dair meraklarının arttığı bu nedenle önceden edinilen bilgiler doğrultusunda cezaevi hayatının nasıl olabileceğine dair yorumlar geliştirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Fakat kişilerin

cezaevini görerek deneyimlemeye başladıkları anda önceden edinilen bilgileri askıya aldıkları görülmektedir. Bu andan itibaren katılımcıların kendi deneyimleri devreye girmiş, cezaevi hayatına dair yorumları yaşantıları üzerinden gerçekleştirmeye başlamışlardır. Cezaevinde gökyüzü ile kurulan ilişkinin cezaevi mekanı bakımından dikdörtgen şeklinde görülmesi, katılımcıların cezaevi yaşamında görme unsuru üzerinden yeni yorumlar geliştirmesine neden olmuştur.

*“Hala bana hayal gibi geliyordu. Biz suça meyilli insanlar değildik dışarıda. Başımıza hasbel kader bir iş gelmiş. İçeri düşmüşüz diyorum ki ya nasıl olacak cezaevi diyorum. Böyle bir açık alan Amerikan filmlerinde gördüğümüz sistemi kafamızda kuruyoruz. Dışarıda top oynanıyor. Ağırlıklarla spor yapıyor. Barfiks çekiliyor falan fısıltık. Yani ne olacak git diyorum. Ama içeri gidince hani insan ölür bilmiyoruz tabi orayı yaşamadık da dini kitaplardan okuduğumuz insan kabre konulduğundaki duruma düştüm yani ben. Bir baktım ki eyvah dedim. Beş metrelik bir alan içerisindeyim. On metrelik bir olta attığımız yer var yani onun içerisindeyim ve hayatı dünyayı unutmuşum. Dünya yuvarlak mıdır nedir onu unutmuşum çünkü sürekli havayı dikdörtgen görüyorum. Avludan kenarları duvarlı on iki metrelik sadece havayı ince uzun bir şekilde görüyorum. Orası çok değişik bir yer oldu benim için. Beklediğim değil de daha kötü kabir azabı, yaşayan insanın kabir azabıdır benim görüşümde cezaevi” (E17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

*“Kapıları sadece iki kelimeyle anlatayım. Bir annemin vefat ettiği günü onu mezara koyduğumda sırf onun hayaliydi. Ben kapıdan içeri girdim ben de annemin yanına mezara girdim dedim. Yani dışarıdakilerden kardeşlerimden o kadar bezmiştim ki ben ananın yanına girdim dedim. Annem vefat ettiğinde hissettiğim duyguyla aynı geldi bana” (K10, 42, Adam yaralama, Hükümlü)*

Eski tutuklu ve eski hükümlülerin görüntü olarak cezaevinin giriş kapısının büyüklüğüne, koğuş ortamının nasıl olduğuna, hücrede neler bulunduğu, cezaevinin parmaklıklarının nasıl kalınlıkta olduğuna özellikle dikkat ettikleri görülmektedir. Katılımcı K3, bu durumu daha fazla görünebilir kılmak adına ‘Çukur’ dizisini örnek

göstermiştir. Katılımcının özellikle on sekiz tane kapının üzerine kapandığını net bir şekilde belirtmesi kadınlara görünen cezaevi yaşantısının nasıl derin bir etki bıraktığını anlamamıza yardımcı olmuştur. Katılımcıların “cezaevine girerken cezaevinin kapısını hana, çıkarken ise iğne deliğine benzetmeleri” fenomenolojik olarak bireylerin bilinçlerinde oluşan yorumları bizlere görünür kılmaktadır. Ayrıca kapıların büyük olması, katılımcıların zihinlerinde kuş ve özgürlük temalarının belirmesine neden olmuştur. Bu durum katılımcıların düşüncelerinde cezaevlerinin aslında özgürlüğün kısıtlandığı yerler olarak işlev gördüğünü açığa çıkarmaktadır.

*“On sekiz tane kapı üzerime kapandı. Girerken büyük kapılardan giriyorsun da çıkarken iğne deliği gibi hissediyorsun maalesef. Kapıları demir kapılar. Her birinin kalınlığı iki parmak, üç parmak ve çelikten yapılan kapılar. On sekiz tane kapı üzerine kapanır koşu alan kapıları da üzerine kitlenir. Nasıl televizyonda Çukur ’da izliyorsan kapılar demir kapılar, hücreler, o şekilde hepsi. Tek kişilik hücrelerde oluyor. Tek kişilik hücrelerde bir tane lavabo el yıkamak için, bir de ihtiyacını giderecek lavabo var. Büyük kapılar işte açılıyor hep gel dercesine ama çıkarken maalesef iğne deliği gibi süzülerek çıkıyorsun. Dışarıda neyle karşılaşacağını bilmiyorsun. Neye maruz kalacağını bilmiyorsun oradaki hayat bir başka yani”* (K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)

*“Mahpushaneye girerken mahpushanem kapısı Han gibi çıkarken iğne deliği gibi. İnsan oradan baktığı zaman uçan kuşun dahi hürriyetine özgürlüğüne imresiyor. Birak gerisini serçenin dahi özgürlüğüne imresiyor”* (E19, 64, Konut dokunulmazlığını ihlal suçu, Hükümlü)

Katılımcıların söylediklerinden hareketle ortaya çıkan diğer bir yorum ise cezaevinin tünellere benzetilmesidir. Katılımcılar cezaevini tünele benzetirken ucu bucağı görünmeyen, uzun müddet çıkılamayan yerler olarak betimlemişlerdir. Katılımcıların cezaevine girdikleri anda cezaevini tünele benzetmeleri sonlarının ne olacağını kestiremediklerini bundan dolayı kaygı durumu yaşadıklarını göstermektedir.

*“Böyle bir tünele girmiş gibi bir süre sürer ya hani bir tünele girersin ya çıkamazsın tünelin ucunu görmeye çalışırsın koğuşa girene kadar bir tünelde gibiydim. Ordan çık oraya gir”* (K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)

*“İlk girdiğinizde resmen tünele girmiş gibisiniz. Varyyorsunuz hiç görmediğiniz bir ortam. Her yerde inceleniyorsunuz. En son koğuşa giriyorsunuz”* (E 5, 45, İcra, Hükümlü)

Diğer bir katılımcı ise cezaevinin kendisine daha çok psikolojik açıdan yansımaları olduğunu dile getirmiştir. Bu yansımaların genellikle cezaevinin; toplumun bir ürünü olmasına rağmen toplumdaki izole edilmiş, herkes tarafından deneyimlenemez sadece duyular ile haber alınılan yerler olmasından kaynaklandığı da anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak cezaevini ilk defa gören katılımcılar psikolojik açıdan korku, endişe, gelecek kaygısı gibi hislere kapılmışlardır. Bu hislerin her kişide farklı olduğuna değinen katılımcı bir kez daha görünen ile görünen şey arasındaki ilişkinin herkes tarafından farklı deneyimleneceğini bizlere göstermektedir.

*“Hiç bilmediğin bir ortama giriyorsun daha önce karşılaşmadığın, duyduğun, insan ister istemez korku, endişe, işin açığı biraz da ne göreceğim ne yapacağım gibi düşünce oluşuyor insanın kafasında. Tabi bu gittikçe değişebilir de ben bunları yaşadım psikolojik açıdan. Kişilerin kendi dünyaları zaten dar bir alan kuracağın dünya sınırlı yani. Herkes kendince yaşıyor. Kişiden kişiye değişiyor”* (E 10, 35, Hırsızlık, uyuşturucu, Adam yaralama, Hükümlü)

### **3.2.3. Cezaevi Hayatına Uyum Sağlama Süreci ve Yaşanılan Zorluklar “Cezaevili Olmak”**

Araştırmanın bu kısmında cezaevi hayatını ilk defa deneyimleyen eski tutuklu ve eski hükümlülerin, cezaevi hayatına nasıl uyum sağladıkları ve cezaevi hayatını nasıl içselleştirdikleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca katılımcıların uyum sağlama sürecinde ne gibi zorluklar yaşadıkları incelenecektir. Yapılan görüşmeler sonucunda erkek ve kadın katılımcıların düşünceleri arasında benzerliklerin olduğu saptanmıştır. Cezaevine uyum sağlama sürecinde yaşanan

zorluklar ve koğuştaki kişilerden alınan yardımlar bunlardan bazılarıdır. Bu konu hakkında erkek ve kadın katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

*“Sağ olsun arkadaş direk sahip çıktı direk girer girmez. Birkaç kişi daha vardı. Sahip çıktılar. Bir de küçük olduğumdan mı kaynaklı bilmiyorum da sahiplendiler yani. İlk girdiğimde kıyafetim dahi yoktu. Arkadaş sağ olsun verdi. Ondan sonra yemek nasıl yeniyor, ne yapılıyor bunların hiçbirini bilmiyordum kendileri öğretti. Nöbet şeyleri varmış, temizlik varmış onlarda yardımcı oldular” (K 7, 21, Cinayet, Hükümlü)*

*“Benim girdiğimde de bana bir tane abla yardımcı oldu. Cezaevinin kurallarını, yapmam gerekenleri o anlattı. Kendini kimseye ezdirme buranın avukatı, hâkimi, savcısı çok olur. Kendini kimseye yedirme dedi. Bir şey olduysa doğru neyse onu anlat dedi. Kimse sana burada bir şey yapamaz dedi. Her türlü kendini savun haklı olduğun her konuda dedi. Ne bileyim böyle bir süre sonra zaten alışmaya başladım. İnsanları yavaş yavaş tanımaya başladım. Ona göre zaten kendimi daha da toparladım. Kime nasıl davranacağımı öğrendim orada. İlk başlarda ortama uyum sağlamakta zorlandım. Bir de cezaevine ilk defa yeni girmişim kimseyi tanımıyorum etmiyorum çok zorlandım. Ceza aldığım süreçte çok zorlandım aslında. Ben dedim burada ölürüm çıkamam dedim ya ama bir süre sonra kabul ettim. Bunu sen yatacan dedim. Öyle ya da böyle yatacaksın dedim. Ha bir şey olur Allah nasip ederse zaten çıkıp gidersin ama etmezse ağlasan da kendini de parçalasan buradasın dedim. Öyle kabullendim zaten kabullenmesen yatamazsın cezaevinde. Bir şeyi bir süre sonra kabullenmek zorundasın”(K8,27,Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

*“Tabiki, çok zorlandım. Nasıl diyeyim orada seveceğim bir insan yoktu. Derdimi dökeceğim bir insan yoktu. Ağlayacağım bir insan yoktu. Sonra sonra bir ablam vardı. Onunla iletişim kurdum. Onunla da iş işlerdim falan. O da tabi ki sevdiğinden değil. Kimse kimseyi sevmiyor. Ben inanmıyorum. Herkes bir çıkar peşine düşmüştü. O arada iki ay mı üç*

*ay mı ne yattım. Anam dediğim insan çıktı bana. O şekilde uyum sağladım. Kimseyle konuşmazdım. Kimseye karışmazdım. Kimseye laf vermezdim. Uzak durursan uyum sağlarsın ama her şeye lafa atlarsan zaten oradakiler yatacağı kadar yatmış. On beş senesi var yirmi senesi var. Biz yedi ay dayanamadıysak oradaki insanlar ne yapsın” ( K10, 42, Adam yaralama, Hükümlü)*

*“Bana oradakiler çok yardımcı oldu çünkü hamile olmama çok şaşırdılar. Biraz da çocuğun etkisiyle alıştım. İlk iki hafta oğlum yanımda yoktu. O zamanlar çok zorlandım. Zaman geçmek bilmiyor. Daha o da çok küçüktü. On aylıktı falan yani sürekli saate bakıyorum. Gece uyuyamıyorum. Sabah uyandığımda çok kötü hissediyorum. Yani böyle sürekli rüya görüyorum falan. Rüyamda hep dışarıdayım uyandığımda oradayım falan. O yüzden oradaki insanlar çok yardımcı oldu bana. Çok şey yaptılar” ( K 11, 32, Tutuklu)*

*“Ben tanıdık insanlarla üç ay yattığım için bu üç ay gülererek geçti. Artık cezayı aldıktan sonra biraz zorlaştı. Orada ortam güzel yani dışarıdan güzel öyle söyleyeyim. Şimdi bakıyorum dışarıda üç kişi bir araya gelemiyor. Orada gırgır şamata çok oluyor. Orada herkes zor şartlarda mutlu ne yapsın yapabileceği başka bir şey yok çünkü” ( E2, 26, Uyuşturucu, Hükümlü)*

Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere erkek ve kadın katılımcıların cezaevi hayatına uyum sağlamada ve cezaevi hayatını içselleştirmede zorluk çektikleri görülmektedir. Katılımcı K11'in rüyalarında kendisini sürekli dışarıdaki hayatında görmesi ve uyandığında cezaevinde olması, Katılımcı K10'un derdini paylaşacağı bir kişi olmamasından dolayı yalnızlık hissetmesi, Katılımcı K8'in tanımadığı insanlar ile bir arada yaşadığı için güven problemi yaşaması, Katılımcı K7'nin ise içeriye girdiğinde kıyafet sıkıntısı çekmesi katılımcıların yaşadıkları zorlukları açıklar niteliktedir. Bu zorlukların yaşanmasının nedeni ise cezaevine girmeden önce bu hayata dair bilginin deneyimlenememesinden kaynaklıdır. Katılımcıların bu zorlukları aşmasında ise

koşušta bulunan kişilerin büyük bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. İlk defa cezaevi hayatını gören ve deneyimlemeye çalışan katılımcıların, cezaevi hayatını kendilerinden önce deneyimlemiş mahkûmlar ile bir arada olması cezaevi hayatına adapte olma durumlarını kolaylaştırmıştır. Buradan hareketle mahkûmların cezaevine gelen kişileri sahiplendikleri ve edindikleri deneyimleri gelen kişiler ile paylaştıkları anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ise çoğunlukla cezaevine nasıl uyum sağlanacağı, cezaevinde yemeklerin nasıl yendiği, cezaevindeki kuralların nasıl işlediği gibi konuları içerirken öğüt niteliği de taşımaktadır. Özellikle Katılımcı K8'e yardımcı olan mahkûmun “Buranın avukatı, hâkimi, savcısı çok olur kendini kimseye yedirme, her zaman doğru ol” diyerek öğütler vermesi cezaevi hayatında nasıl davranılması gerektiği hususunda da bilgiler aktarıldığını göstermektedir. Katılımcıların cezaevine uyum sağlamak için verilen öğütleri hayata geçirmek için çaba sarf ettikleri, dışarıdaki gündelik hayatları ile cezaevindeki gündelik hayatları arasında oluşabilecek gerilimi olabildiğince aşmaya çalıştıkları görülmektedir. Erkek ve kadın katılımcıların cezaevine uyum sağlama sürecinde yaşadıkları diğer bir konu ise etrafı gözlemleyerek adapte olmaya çalışmalarıdır. Katılımcılar bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır;

*“İnsan zaten ilk girdiği zaman kendi halinde oluyor. Önce bir bakıyor etrafına. İnsanları tanımaya çalışıyor. Zamanla ondan sonra da alışyorsun artık “cezaevili” oluyorsun. İster istemez artık ayak uydurmak zorunda kalıyorsun yaşananlara. Yemekmiş kahvaltı, öğlen yemeği, akşam yemeği geliyor. Karavana ona ayak uydurmak zorundasın. Sıraya girmek zorundasın yoksa aç kalacaksın. Yemeğini almak zorundasın” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

*“Onlara temizlik yaptırıyordı. Onlara hakaretler ediliyordu. Ben diyordum niye böyle yapıyorsunuz. Sen hiç karışma otur diyorlardı köşende sana karışan yok. Sen bizim mahallemizin çocuğusun falan. Baskı uyguluyorlardı. Öyle öyle derken ben de alıştım” ( E 13, 29, Uyuşturucu bulundurma, silahlı yağma, firar, Hükümlü)*

*“İlk bir insan bir ay manyaklaşır. Yani biraz manyaklaşır. Nere bura işte nasıl düştüm buraya diye bu duygulara kapılıyor nerden geldi diye. Tabi orada yatan insanlardan gördün mü nasıl vakit geçiriyorlar nasıl yatıyorlar işte burada senelerce diye. Ondan sonra alışyorsun. Misal adam on senedir yatıyor. Nasıl yatmış burada bir odanın içindesin diyon. Bende mi böyle olacam diyorsun ilk düştüğümde ama gittikçe alışyorsun tabi de. Cezaevi şartlarında da bazı şeyleri öğreniyorsun. Yani insanlara hemen bir olay olduğunda kavgaya meyil vermiyorsun. Büyüğüne saygılı küçüğüne de saygılı oluyorsun. O otorite de gidiyor”* ( E18, 34, Adam Yaralama, Hükümlü)

*“Hep suçlu insanlar, hepsi ayrı ayrı tanımadığınız kişiler. Yani bunların içinde ilk önce buraya uyum sağlayabilir miyim diye düşünüyorsun. Ama zamanla bakıyorsun insanlarla konuştukça konuştukça kaynaşıyorsun. Bir nevi ortamın oluyor. Ha dışarıdaki hayatı arıyorsun. Dışarıda seni bekleyenler vardır. Yapman gerekenler vardır. Girdiğin dönemlerde bunları mecbur hep düşünüyorsun. E tabi oradaki ortama da bir nevi alıştıktan sonra orada da bazı insanlar normal hayatındaymış gibi yaşıyordu orada da. Oraya girip arkanda kalanları düşünüyorsun ama elinden hiçbir şey gelmiyor. Misal ben cezaevine girdim. İlk çocuğum bir hafta on günlük falandı. Görüşüme gelip göremedim dahi. Arkanda kalan olunca hepsini düşünüyorsun. Ne yaptılar ne ettiler diye. İçerideki ortama alışyorsun. Devamlı bunları düşündün mü artık yaşanmaz bir hal alıyor. Mecburen oradakilerle bir takım ortam kurup uyman gerekiyor. Bir takım şeyleri de unutmak zorunda oluyorsunuz. Uzun müddetli yatanlar mecburen bir takım şeyleri unutuyorlardı. Unutmasalar yaşayamazlar”* ( E5, 45, İcra, Hükümlü)

Kadın ve erkek katılımcıların benzer bir şekilde cezaevine uyum sağlamak için çaba sarf ettikleri bir diğer konu ise etrafi gözleyerek elde etmeye çalıştıkları deneyimler etrafında şekillenmektedir. Katılımcılar cezaevine girdiklerinde cezaevinde yatan kişilerin kısıtlı bir alanda, toplu bir şekilde, nasıl yaşadıklarını

gözlemlemeye çalışmışlar, bu hayata uyum sağlayıp sağlayamayacakları hususunda endişe yaşamışlardır. Katılımcılar bu endişeyi aşmak için kısa süreli ceza alan kişilerden ziyade özellikle uzun süre ceza alan kişilerin deneyimlerine yönelmişlerdir. Kişiler tüm bu deneyimleri gözlemeye çalışırken bir yandan cezaevi öncesi hayatlarına dair yaşantıların izlerini hala devam ettirmektedir. Özellikle geride kalan ailelerini düşünmesi, dışarıdaki hayatlarında dair planların yarıda kalması, işlenilen cezaya dair pişmanlıkların devam etmesi katılımcıların cezaevi öncesi yaşamlarından kopamadıklarını göstermektedir. Katılımcı E5, uzun süre yatacak olan mahkûmların tüm bunları unutmak durumunda kaldıklarını, unutmazlar ise içerideki hayata uyum sağlamayacaklarını dile getirmiştir. Bu durum cezaevlerinin kendilerine ait bir yaşam düzeni ve kendisine ait bir kültürü olduğunu da göstermektedir. Cezaevinin düzenini zamanla içselleştiremeyecek olan katılımcıların zorluk yaşanacağı mahkûmlar tarafından da anlaşılmıştır. Zira mahkûmların dışarıdaki hayatı unutmazlar ise içeriye uyum sağlayamayacaklarının farkındadırlar. Bu yüzden zamanla cezaevine uyum sağladıklarını dile getirmişler. Katılımcı K4'ün ifadesinde de görüldüğü üzere 'cezaevili' olmaya başlamışlardır. Erkek katılımcıların cezaevine uyum sağlama hususunda gösterdikleri diğer bir davranış şekli ise kabullenen davranışlar sergilemeleridir. Erkek katılımcıların bu noktadaki verileri şu şekildedir;

*“Benim ilk girdiğimde yani polis karakolundan cezaevine alındığımda, hücreye attılar beni. Hücrede yemek olarak kuru fasulye, bir ekmek, bir de bir yudum su getirdiler önüme. Yani o kuru fasulyeyi ye dediler. İnan ki o kuru fasulyenin içindeki sudan fazla gözümden yaş akmişti benim. Yiyememiştim zaten ağlayacam diye. Hatta insanın hayatı bir film şeridi gibi gözünün önünden geçiyor. Bitmişlik, tükenmişlik, pişmanlık, hepsi içindiydi. Bir gün cezaevinde kaldık. Ondan sonra koğuşa verdiler bizi. Koğuştaki pişmanlıktan başka hiçbir şey yok ortada yani. Sonra sonra alıştık. Oraya adapte olmaya başladık. Oraya alıştık artık dışarıdan umudumuz kesildi. Artık orayı evimiz gibi görmeye başladık. Arkadaşları da kendimden görmeye başladım. Orayı kendinden bir parça kabul ediyok*

*ister istemez. Kişileri de yaşantıyı da artık umut olmadığından dolayı, orda yaşadık” ( E1, 51, Cinayet, Hükümlü)*

*“İlk etaplarda zorlandım da sonradan alıştım. İnsan belirli bir müddet yattıktan sonra kabulleniyor artık. Yani ben ilk girdiğimde firar etmeyi düşündüm orada, her türlü şeyler aklıma geldi. Ama elinden bir şey gelmiyor. Zamanınca Cenab-ı Allah insana sabır veriyor. Orayı evi hissediyor. Oraya bağlanıyor. Alışıyor yani” ( E 11, 47, Cinsel İstismar, Hükümlü)*

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere katılımcıların cezaevine uyum sağlarken sergiledikleri diğer bir davranış şekli ise yaşadıkları durumu kabullenmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Katılımcılar cezaevine girdiklerinde yaşadıkları olayı ilk olarak kabullenmediklerini ifade etmişlerdir. Daha sonrasında ise dışarıya dair umutların kesilmesi ve orada yaşayan kişiler ile aidiyet kurmaları sonucunda cezaevi hayatını kabul ettiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların zamanla yaşanan ortamı evleri gibi algıladıklarını bu sayede uyum sağlamaya başladıkları anlaşılmıştır. Aynı zamanda katılımcıların uyum sağlamaları sonucunda cezaevine dair bir bağlılık geliştirdikleri de görülmektedir. Bir başka katılımcının uyum sağlamak için geliştirdiği davranış şekli ise şu şekildedir;

*“Şöyle düşündüm. Bir gurbete bir şirkete çalışmaya gittim diye kendimi kurdum. Yoksa yani zor. Askere giderken de cezam geldi diyerek kendimi motive ettim. Çünkü ben askerden önce cezaevine girdim. Öyle yani kendimi teselli ettim” ( E 8, 35, Adam yaralama, Hükümlü)*

Katılımcının cezaevine uyum sağlamak için kendisini cezaevi yerine gurbette bir yerlerde herhangi bir şirkette çalıştığını hayal etmesi sonucunda uyum sağladığı görülmektedir. Cezaevinin her ne kadar katılımcının ailelerinin bulunduğu ilde olsa da katılımcının cezaevini gurbette bir yer olarak zihninde kurması, cezaevlerinin her ne kadar toplumun bir parçası olsa da dışarıda yabancı olarak tutulduğunu göstermektedir. Katılımcının askere giderken kendisini cezaevine gidiyorum diyerek kurmasının nedeni ise kapalı kurumlarda gözlenen

yaşantı tarzlarının ortak olmasından kaynaklıdır. Bir başka katılımcı ise uyum sağlama sürecini şu şekilde aktarmıştır;

*“Uyum sağlayamazsın. Şimdi oranın yöntemleri usulleri vardır. Vardın mı bir ay yatağından çıkmayacaksın. Ağır mahkûmsan her şeyi ayağına getirirler ama üç senelik beş senelik mahkûmsan kimse tanımaz seni. Ağır mahkûmsan herkes yatağına ne lazımsa sigaran mı yok, yemeğin mi yok, her şeyini getirirler ama çıkmazsan yatağından. Çıkıp da bir oraya gider bir oraya gider üç kişiyle konuşup beş kişiyle konuşursan kimse şeye almaz seni. Oranın usulleri vardır. Üç beş senede zor oraya alıştım ben” ( E15, 53, Cinayet, Hükümlü)*

Katılımcının cinayet suçundan dolayı cezaevine girdiği bu nedenle uzun süre ceza aldığı göz önünde bulundurulduğunda cezaevi hayatına uyum sağlamakta güçlük yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcının hüküm giydiği suçun cinayet olması cezaevi şartlarında katılımcıya ayrı bir kimlik yüklenmesi gerektiği düşüncesinin de mahkûmlar tarafından aşılandığı anlaşılmaktadır. Cezaevinde bu noktada kurulan kuralların ağır mahkûm yerinden kalkmaz, her şey ayağına gelir gibi bir imajın aktarılmaya çalışılması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu yüzden cezaevinde uzun süre yatan mahkûm ile kısa süre yatan mahkûm arasında uyum sağlama hususunda farklılıkların olduğu ve muhatap olacağı hayat ilişkisinin bir olmayacağı söylenebilir. Bir başka katılımcı ise adapte olma şeklini şu şekilde açıklamıştır;

*“İçeride adapte olmanın içeride yatma şeklim dini kitap okumakla başladı. Dini kitap okumamış olsaydım benim yolum daha karanlıktı. Kendimi dini kitaba verince Allahu teala bana bir huzur verdi. Bana bir sabır verdi. Bana bir değişik bir maneviyat verdi. Verince o şekilde adapte olmaya çalıştım” ( E17, 39, Cinayet, Hükümlü )*

Katılımcı cezaevine adapte olmasında en büyük etkinin dini kitaplar olduğunu dile getirmiştir. Katılımcının işlediği suç göz önünde bulundurulduğunda, manevi olarak karamsarlığa düştüğü görülmektedir.

Sonrasında ise dini kitaplara tutunması ve arasındaki bağı kuvvetlendirmesi sonucunda huzur bulduğu ve cezaevine adapte olmada kolaylık yaşadığı görülmektedir.

### **3.2.4. Cezaevinde Bir Gün/ Cezaevinde Tersten Yaşanılan Bir Gün**

Cezaevinde yaşamını geçiren eski tutuklu ve eski hükümlülerin gündelik hayat sosyolojisi bağlamında ele alınması gereken önemli konulardan bir tanesi ise cezaevlerinde bir günlerinin nasıl geçtiğidir. Cezaevinde kısıtlı bir alan vardır ve bu alanda tutuklu/hükümlüler uyuma, yeme, içme, barınma, sosyalleşme, işe gitme, boş vakti değerlendirme, temel ihtiyaçlarını karşılama gibi bütün faaliyetleri aynı alan içerisinde gerçekleştirmek zorunda kalırlar. Bu bakımdan cezaevinde yaşayan bir insanın günü dışarıda olan bir insanın gününden temelde farklılıklar taşımaktadır. Araştırmanın bu bölümünde cezaevinde yaşayan tutuklu/hükümlülerin gündelik hayatını nasıl geçirdiği üzerinde durulacaktır.

Eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevi sürecindeki gündelik hayatlarına bakıldığı zaman, cezaevi yaşantısının rutin bir döngüde seyir ettiği söylenebilir. Cezaevinde kısıtlı bir yaşam alanı olması ve her gün tekrarlanan ve ne yapılacağı önceden defalarca deneyimlenmiş bir dizi etkinliklerin önceden kestirilebiliyor olması, eski tutuklu ve eski hükümlülerin aynı ritmik döngüde yaşadıklarını göstermektedir. Katılımcıların ifade ettikleri üzere aynı günde yaşadıklarını belirtmeleri, sıradan olan bir gündelik hayata vurgu yapmaları, hayatlarında akan zamanın bile planlı bir şekilde işlediğini düşünmeleri bu durumu açıklar niteliktedir. Katılımcıların belirttiği rutin faaliyetlere bakıldığında sayım, banyo günleri, yemek saatleri gibi cezaevi tarafından belirlenen yapılması zorunlu etkinliklerin yer aldığı görülür iken; aynı zamanda boş vakitlerini değerlendirmek için kendi istekleri ile yaptıkları volta atma, temizlik yapma, gazete/kitap/dergi okuma, televizyon izleme gibi etkinliklerin de yer aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların sayım, banyo vakitleri gibi etkinlikleri hep bir arada ya da belirli bir vakitte yaptıkları görülmektedir. Bu durum cezaevinin toplu bir yaşam yeri olduğunu göstermektedir. Cezaevinde televizyon izleme etkinliğine genellikle herkesin katıldığı görülmüştür. Bu durumun nedeni ise televizyonun bir anlığına da olsa içinde buldukları durumu unutma, buldukları yerden zihnen kaçma imkanı

tanımasıdır. Katılımcılar cezaevinde geçen günlerini çoğunlukla dışarıdan bağımsız bir şekilde yaşamak yerine kendilerinin ya dışarıda yaşarken ya da televizyonda bir olayın içerisinde hayal ederken bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların her ne kadar dışarıdan izole edilmiş bir dünyada gündelik hayatlarını geçirdikleri söylene de, geldikleri dünyanın bir parçası olmaları hayata karşı küsmeden, umut ederek yaşamalarını sağlamıştır. Her günlerinin belirli bir vaktinde haberlerde, belirli platformlarda ya da arkadaşları ile sohbet esnalarında af hakkında konuşmaları ve araştırmalar yapmaları katılımcıların gündelik rutinlerinde af konusunun da bir yeri olduğunu göstermektedir. Ayrıca katılımcıların gündelik rutinlerinde geçimlerini sağlamak için tığ ve gemi yapmayı öğrenme gibi el işlerinin de önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

*“Günün bile aynı. Hep sıradan şeyleri yapıyon. Saatler planlı bir şekilde devam ediyor hayat. Ben erken kalkıyordum. Herkes erken kalkıyordu. Sekiz sayımı vardı. Memurlar geliyordu bir baş memur dört beş de normal memur içeri giriyor. Sayım diyor. Sayımda dışarı malta dediğimiz bir kısım var havalandırmada orada tek tek sayıyordu bizi bir iki üç dört gibisine sonuncu yirmi altı son diyordu. Ondan sonra Allah kurtarsın diyordu. Daha sonra kimisi yatıyordu öğlene kadar. Yemek geliyordu. Meydancı yatanları kaldırıyor. Ben yatmıyordum. Öğlene kadar gazete okuyordum. Geziyordum. Televizyona falan bakıyordum. Belgesel izliyordum. Dışarıda yürüyüş yapıyordum. On iki oluyordu. Yemek geliyordu. Genelde uyuyanlar koğuş mümessili falan oluyordu. Onlar gecedan kaldığı için üç beş kişi geç kalkıyorlardı. Yemeğimizi yiyorduk. Çay yapılıyordu. Bir buçuk da bir sayım yapılıyordu. El işi yapan oluyordu. Tıgla çalışanlar, gemi yapanlar akşama kadar öyle bekliyorduk. Beş sayımı oluyordu. Sayımızı veriyorduk. Arkasına bir yedi sayımı oluyordu. Yedi sayımından sonra da akşam diziler oluyordu belli başlı. Pazartesi Çukur oluyordu. Cezaevinin tamamı diyebilirim ki yani Çukur’u izliyordu. Ondan sonra Eşkya Dünyaya Hükümdar Olmaz, Diriliş Ertuğrul falan vardı. Genelde bende zaten Çukur’u izliyordum. Eşkya ’ya bazen bakıyordum. Bazen Enver*

*Yılmaz'ın hafta sonları mı diyim belli bir günü vardı onun. İstek filan alıyordu. Dışarıda platform oluşturmuş onun hakkında bilgiler veriyordu. Oradan işte bugün meclise gittik şunu yaptık diye kader mahkûmlarını kurtaracak gibisine umutlar veriyordu. Ona bakıyorduk”( E13, 29, Uyuşturucu bulundurma/silahlı yağma/firar, Hükümlü)*

*“Sabah kalktık sayım verdik. Sayımızı veririz. Allah kurtarsın. Sevdiğimiz bir gardiyan olursa sizi de Allah kurtarsın deriz. Onlar da sabahtan akşama kadar bizimle olduğu için. Onlar da kapalı mahkûm benim gibi tabi devletin bireyi, görevli bir memuru ama benim gözümde onlarda yarı mahkûm. Dağılırız. Kahvaltı yaparız. Dişimizi fırçalarız kahvaltı bitti mi işte iş sağlığa geliyor. Ondan sonra sabah uykumuzu alamamışsak gider yeniden yatarız. Saat on on bir buçuk arası uyanırız. Öğle yemeği gelir. Öğlen yemeğimizi yeriz. Arkadaşlarla kafamızın uyuştğu insan olursa onla olta atmaya çıkarız dışarı. On metre yerde aynı mehter takımı gibi gider gider geliriz yani. Eskilerden konuşuruz. Aslında hayata tutunacak şeyler konuşuruz. Cezaevi ortamını bırakırız. Kendimizi, beynimizi dışarıda tutarız. Dışarıda şöyle böyle konuşmaya başlarız yani. Akşam olur. Yine yemeğimizi yeriz. Yemekten sonra izlediğimiz bir dizi varsa onu izleriz. Topluluk alanda yaşadığımız için on ikinin yedisi ne istiyor atıyorum Kurtlar Vadisi'ni mi istiyor Aşk Memnu'yu mu istiyor. Şimdi burada seçim hakkınız yok. Çoğunluğa uymak zorundaydık içeride. Orada da çoğunluğa uyuyorduk. Ne olursa harmanlama belgesel izliyorduk. TRT'de sakallı dede çıkardı yaşlı insanların hayatını anlatırdı. Onları izlerdim ben kendim olarak diyim. Haber izlerdim. Spor izlerdim. Göze hoş gelen ne varsa onu izliyordum. Bazen vurdulu kırdılı televizyon da film oluyordu onu yaşıyordum. Bir sevgi filmi aşk filmi oluyordu. Bu kez aslında yaşarken film izlerken onları yaşayarak kendimi koyuyordum. Onun yerine koyuyorduk kendimizi çünkü beyin onu istiyordu. Dedim ya yarım kalmışlıklar var diye. Bir de içerideki sistemden, insanlardan uzaklaşıyorsun. Beyni başka yere götürüyorsun. Başka şeyler yaşamak istiyorsun aslında. Senin oraya ait olmadığını aslında beyin istiyor ama elden bir şey gelmiyor. Günümüz bu şekilde geçirdi. Gazetemiz vardı. Gazetede şiirler vardı. Onları keserdik.*

*Kendimize ait bir defterimiz olurdu. O defterimize o şiirlerden yazar not ederdik. Sevdiğimiz insan varsa dışarıda onlarda mektup gönderirdik”( E17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

Cezaevinde gündelik hayat bazı katılımcılar tarafından gündüz vaktinden ziyade gece yaşanmaktadır. Katılımcılar, çoğunlukla cezaevinde bulunan diğer kişiler ile anlaşamadıkları için veya kendilerini ifade edemedikleri için geceyi uyanık bir şekilde geçirmeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların gece yaşamayı tercih etmesinin başka bir nedeni ise var olan cezalarına başka bir ceza katmaktan korkmalarıdır. Katılımcılar gece vakitlerini ise müzik dinleyerek, kitap okuyarak, mektup yazarak geçirmektedirler. Katılımcıların her ne kadar gece vakti uyanık kaldıkları görülse de sayım, doktora gitme, spor etkinliklerine ve kuaför kursuna katılma gibi gündüz vakti yapılan etkinliklere katılmak için kendi gündelik rutinlerinin dışına çıktığı ve diğer insanların gündelik rutinlerine karıştıkları anlaşılmaktadır.

*“Ben normalde sabah sayımına kadar oturan bir insanım. Akşam sayımını verir yatarım. Gece kalkar ekmek arası bir şeyler yerim. Gece sabah sayımına kadar otururum. Sabah sayımında da sayımı veririm akşam beş sayısına kadar yatarım. Müzik dinlerdim arada kalktığımda. Kitap okurdum. Çünkü nasıl diyeyim gerçekten orda yaşamak zor. Hele ki nasıl diyeyim insanlara kendini anlatamıyorsan ya da onlar seni anlamıyorsa çok zor. İnsanların dövüşünü kavgasını görmemek için kulağıma kulaklığı takardım radyoyu açardım öyle uyurdum. Bazen memur çağırmış onu bile duymazdım. Zaten omuzlarında bir yük var zaten cezana ceza katmak istemiyorsun” ( K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

*“Mesela ben geceleri mektup yazıyordum. Ben de uyku alışkanlığı yoktu. Ben hiç uyumuyordum sabaha kadar otururdum. Sabahleyin yatarım saat altı gibi. İki saatlik uykuyla dururdum sayıma sekize geri kalkardım. Kalktıktan sonra otururdum aşağıda. Bir ara bende sürekli dolap temizleme ahlakı başlamıştı. Dolabı döker her gün dolabı döker temizlerdim. Her gün her gün o bende alışkanlık olmuştu bir dönem. Türk kahvesi yapardım. Türk kahvesi içerdim. Öyle. Öğlen vakti yemekler geliyordu... Psikoloğa dilekçe yazdıysan psikoloğa*

*çıkıyon konuşuyon. Kuaför kursu vardı orada kursa gidiyon. Mesela biz açık cezaevindeyken her akşam voleybol oynardık. Kapalı da yok ama. Karataş'ta oynuyorduk orada güzel kapalı spor salonu vardı. Akşamları kapı kapanırdı. Akşam kapı kapandıktan sonra yatağa çıkar dua ederdim. Sonra biraz kitap okurdum. Radyo dinlerdim binde bir. Öyle geçerdi” ( K9, 28, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

### **3.2.5. Cezaevinde Fiziksel Yaşam Koşullarına Yönelik Yorumlar**

Bir insanın gündelik hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesinde fiziksel yaşam koşullarının büyük bir etkisi vardır. Beslenme, barınma, sağlık, temizlik, giyim-kuşam, bakım vb. gibi gereksinimler, bir insanın fiziksel yaşamını devam ettirmesinde başat öneme sahiptir. Bu düşünceden yola çıkarak araştırmamızın bu bölümünde cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlülere cezaevinin temel ihtiyaçları karşılama noktasında yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Burada amaç cezaevine karşı olumsuz bir tutum takınmaktan ziyade tutuklu ve hükümlülerin hangi noktalarda gereksinime ihtiyaç duyduğunun anlaşılmasına çalışılmasıdır.

Yapılan görüşmeler sonucunda çoğu katılımcı cezaevinin sağlık bakımından temel ihtiyaçlarını karşılama hususunda yeterli olduğuna değinmiştir. Birçok kişi revire gittiğinde hastalığın teşhisinin ilk olarak cezaevindeki doktorlar tarafından konmaya çalışıldığını, cezaevi yetersiz kaldığında veya acil durumlarda hastanın tedavisinin dışarıdaki doktorlar tarafından gerçekleştirildiğini vurgulamışlardır.

*“Revirden Allah razı olsun bana yardımcı oldular. Oradaki çalışanlarda yardımcı oldu. İlk gittiğimde de söyledim. Benim düşük tehlikem vardı. Oğlumdan önce zaten bir düşük yapmıştım yine düşüm tehlikem vardı. Kanamam falan oluyordu. Onun için gittiğim zaman bunu söyledim. Ertesi gün beni önce revire götürüp sonra dışarıda kadın doğum hastanesine götürdüler. Doktorun bütün istediği ilaçları temin ettiler. Vitaminleri de kullanabildim. Ne zaman istesem doktora gidebildim. (K11, 32, Tutuklu)*

Katılımcılar bakım noktasında yerine göre ihtiyaçlarına ulaşabildiklerini belirtmişler, cezaevinin güvenliği açısından içinde yanıcı madde bulunan kozmetik

ürünlerin satımının yasak olduğuna değinmişlerdir. Krem, roll-on, ağda, ped gibi gerekli gördükleri ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini söyleseler de yanıcı veya kesici olan deodorant, törpü, kolonya, aseton gibi bakım ürünlerine ulaşamadıklarını söylemişlerdir. Cezaevinde özellikle kadın katılımcılar her ne kadar ağdaya ulaşırsalar da toplu yaşamın getirdiği dezavantajdan dolayı vücut temizliği açısından zorluklar çektiklerini dile getirmişlerdir. Özellikle banyo günlerinin belirli zamanlarda ve saatlerde olması ve tüm katılımcıların gereksinimlerini gidermek için bu vakitleri kullanmak zorunda olması, kadınların zorda kalmasındaki neden olarak görülebilir. Bu nedenle katılımcılar çözüm olarak herkesin sırasını listelediklerini söylemişler veyahut da çözüm yolu olarak gece herkes yattığı bir vakitte çarşaf gererek vücut temizliklerini yaptıklarını dile getirmişlerdir.

*“Ağda da satılıyordu kantinde pet de satılıyordu. Toplu hayatta bakım çok zordu. Ben onda zorlandım. Diğerleri banyoda gidermeye çalışıyorlardı ihtiyaçlarını ve artık bir kâğıt aldık oraya sıra yazdık yani banyo sırası diye çünkü on sekiz kişisiniz bir tane banyo var. O yüzden o banyoda gidermek zorundasın bütün kişisel bakımını o çok zordu. Benim içinde çok zordu çünkü benim karnım büyüdü yani göremiyorum o anlamda çok zordu. Törpü yok tırnak makası var sadece kullanabileceğimiz. Oje var aseton yok işte o zaman ojeyi kullanamıyorsun. Aseton çünkü kimyasal olduğu için vermiyorlar. Törpü de sivri kesici alet diye vermiyorlardı. Krem satılıyordu kantinde. Roll-on satılıyordu. Deodorant yakıcı olduğu için satılmıyordu. Kolonya da yoktu o da gene alkol falan alıyor ya” (K11, 32, Tutuklu)*

*“Orkid’imizi, makyaj malzememizi, görüşümüze giderken ki makyaj malzememizi, çocuğumuzun bezini, kantinden alıyorduk. Dışarıda nasıl para gerekiyorsa içeride de aynı. Ağdayı iç kantinden alıyorduk çok samimi olduğun bir arkadaşın ağda yapmayı biliyorsa akşam mesela millet yatıyor ya yattıktan sonra böyle çarşaf geriyorsun dört taraflı görünmeyecek şekilde bikini bölgeni, koltuğunun altını, her yerini temizliyor” (K4, 41, Yağma, Hükümlü).*

Katılımcıların cezaevindeki gündelik yaşamında fiziksel yaşam koşullarını sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi için gerekli olan etmenler birisi ise giyim-

kuşamdır. Birçok katılımcı özellikle bu hususta sıkıntı çektiklerini belirtmiştir. Herkesin sınırlı sayıda pantolon, manto, ceket, iç çamaşırı gibi kıyafetlere sahip olması katılımcıların özellikle mevsim geçişlerinde zorlanmalarına neden olmuştur. Katılımcılar bu tarz durumlarda ellerinde sınırlı sayıda kıyafet bulunduğu için nasıl giyineceklerini kestiremediklerini ifade etmişlerdir. Kıyafet hususunda yaşanan bir diğer sıkıntı ise katılımcıların kıyafetleri kendi elleriyle yıkamak durumunda kalmalarıdır. Bu durum çocuğu olan kadınlar veya hamile olan kadınlar açısından bir hayli zorlayıcı olmuştur.

*“Dışarıdan geliyor tabii giyim ilk girdiğimiz zamanlar sıkıntı yoktu da şimdi örneğin kaç tane pantolonum var üç tane dördüncüsü yasak. Örneğin bana atlet geliyor, gömlek geliyor adam onu girerken not ediyor ki üç tane serbest dördüncüsü yasak. Aslında bu yanlış bir şey. Kısıtlı. Örneğin ben şu pantolonla bugün görüşe çıkarım. Haftaya gene çıkarım. Değişikli gelse değişikli çıkarım. İki dene üç dene çamaşır olur mu olmaz orada”* (E11, 47, Cinsel İstismar, Hükümlü)

*“Giyim noktası da sıkıntılı, kısıtlı, tam hatırlamıyorum sayılarını iki tane mi ne pantolon olması gerekiyor. Mevsim geçişlerinde çok zorlanıyorsun çünkü mesela şu an gündüz hava sıcak akşam serin ama senin kışlık pantolonun varmış diyorlar yazlık vermiyorlar. Eskiyor artık o onu yer bezi yapıyorsun ama hala o senin üzerinde görünüyor. Vermediğin için düşüremiyorsun. Çıkanlar oldukça onlar kıyafetlerini bırakıyordu bize. O zaman iyi oluyordu. Onlarinkini dışarı verip bizimkinden düşürüyorduk falan ya da onları kullanıyorduk, giyyorduk. Bu noktada sıkıntı oldu. Dışarıda ben hayatım boyunca çamaşır yıkamamıştım hiç. Makineye atıyordum yıkanıyordu ama dışarıda yıkamış olsaydım birkaç arkadaş öyleydi çok idmanlılardı onlar. Orada çamaşır yıkamakta mesele dediğim gibi hamileyim zaten oturamıyorum yani yere çömelip onu yıkamak zorundayım. Çocukta yanımdaydı o da sürekli tuvaleti dışına çıkıyor falan. Haftada bir kıyafet alıp verebiliriz. Bir hafta o kıyafetlerle idare edemiyordu çocuk. Temizlemem gerekiyordu bir şekilde. Çamaşır yıkamak anlamında çok zordu. Kışın kurutma çok zordu. Ben çıkmadan bir iki hafta önce makinaya atabiliyorduk. Öyle bir kolaylık getirmişlerdi. Kantinde satılıyordu. Kantinden alıyorduk”* (K11, 32, Tutuklu)

Katılımcıların geneli yemekler noktasında hoşnut olmadığından bahsetmişlerdir. Yemeklerin genellikle nohut, patates, patlıcan, bezelye gibi kısır bir döngüde gelip gittiğini belirtmeleri, yemeklerde etin ise az miktarda verildiğini belirtmeleri yemekler noktasında getirilen eleştirilerdendir. Ayrıca tutuklu ve hükümlülerin yemek yapmak için koğuş güvenliği açısından belirli ekipmanlardan mahrum kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu yüzden kişiler cezaevinde yemek yapmak istedikleri zaman ocak niyetine semaveri kullandıklarını anlatmışlardır. Yemek için gerekli malzemeleri kantinden temin etmeye çalıştıklarını belirtmişler her zaman ise istedikleri malzemeye istedikleri şekilde ulaşamadıklarını aktarmışlardır.

*“Tabi her şey görüldüğü gibi değil... Sürekli kantinden ben erzak sipariş veriyordum. Verdiğim siparişlerle o şekilde kendimi idare ettim. Mahkûmların da en çok sevindiği kelimelerden bir tanesi akşama balık var kelimesine mahkûmlar çok seviniyor. Çünkü ete hasretler. Bazı cezaevlerinde et olarak sadece kantinin sattığı kavurma var. Kavurma da parasıyla veriliyordu. Patatesli etli köfte falan da yapılıyordu. Oda içeride ikişer tane üçer tane veriliyordu... Mahkûmun hiç sevmediği yemek de kabak yemeğiydi. Çünkü büyük tencere içerisinde pişiyordu. Bulamaç gibi oluyordu. Gerçek söylüyorum cezaevinde yattığım süre içinde kabak yemedim. Patates yemeği de bir sene evde patates aldırmadım cezaevinden çıktıktan sonra. Yani evde bir süre yasak kıldım. Biz çıkmaya yakın da cezaevinde mahkûma altı TL karşılığında satılıyordu. Satılan kebaplar güzeldi. Et oranı yüksekti. Ama şunu söyleyebilirim içeride altı TL parayı bulamayan da çok” (E6, 35, Hürriyetinden yoksun bırakma, Hükümlü)*

*“Yetersiz canım kardeşim. Yav yemekleri geliyor yağlı şimdi adam kardeşim belki kolesterol vardır belki bilmem ne vardır. Bu tip şeylere izlenim kurulu olacak cezaevinde. Adam tıp girdiğinde rahatsızlığın var mı kardeşim ben galp hastasıyım ya da şu bu falan hemen tıp ona göre izleyecek. Her şeyi izliyorlar o adamın sağlığını da izleyeceksin” (E8, 35, Adam yaralama, Hükümlü)*

Cezaevinde fiziksel yaşam koşullarında katılımcılar tarafından önem gösterilen yerlerden birisi ise tuvaletlerdir. Cezaevinde toplu bir yaşam şeklinin olması ve

tuvaletlerin herkes tarafından ortak kullanılması katılımcıların temizlik noktasında titiz davranmalarına neden olmuştur. Özellikle madde kullanarak gelen kişilerin hepatit olma riskinin yüksek olması ve tuvaletten dağılan mikrobun diğer koğuştaki kişilere bulaşma ihtimalinin yüksek olması, katılımcıların bu hususta temkinli davranmalarına neden olmuştur. Bu yüzden kendi aralarında tuvalet temizliği için anlaşmaları görülmüştür. Ayrıca hepatit ve türevleri olan hastaların tabak, çatal, kaşık gibi özel eşyalarının ayrı tutulduğu anlaşılmıştır.

*“Tutuklu koğuşunda insanlar şimdi yeni geliyor bir şey bilmiyordu. Sağlık söyle özellikle tuvalet banyo tutuklu koğuşunda ben onu diyordum. O disiplini kurduydum. Her gün hipolanacak kesinlikle. Hastalık zaten oradan geliyor. Genelde zaten adam uyuşturucudan gelmiş kanında hepatit var. Onun tabağını kaşığı ayırıyorduk. Tuvalete girdiği zaman yıka yani orayı temiz tut çünkü ortam aynı, aynı tuvaleti kullanıyordun. Sıkıntıya girer mi acaba diye dışlamıyorduk ama anlatıyorduk ona bak böyle böyle biz de hasta olmayak gendine dikkat et bizde dikkat edek diye”* (E9, 26, Ateş açma, Hükümlü)

### **3.2.6. Cezaevi-Dışarı / Dışarı-Cezaevi Arası İletişim**

Cezaevinde gündelik hayatın önemli bir kısmını katılımcıların dışarıdaki hayat ile kurduğu iletişim şekilleri oluşturmaktadır. Tutuklu ve hükümlüler cezaevine girmeden önce istedikleri kişilerle istedikleri vakitlerde yüz yüze görüşme, telefon ile konuşma, yazışma, medya unsurlarını kullanma gibi iletişimin pek çok çeşidinden özgürce yararlanırlar. Ancak cezaevinde, tutuklu ve hükümlülerin kimlerle nasıl iletişim kuracağı cezaevinin müsaade ettiği vakitlerde ve şekillerde gerçekleşmektedir. Cezaevinin belirlediği iletişim şekilleri ve vakitleri sadece içeride hayatını devam ettiren tutuklu ve hükümlüler ile de sınırlı kalmaz. Tutuklu ve hükümlülerin cezaevine girmeden önceki hayatlarında eş, aile, akraba, dost ile de bağı olması, dışarıdaki yaşamdan sevdikleri ile iletişim kurmak için cezaevine gelen görüşmecilerin de cezaevinin belirlediği kurallar ölçüsünde iletişim kurma hakkına sahip olduklarını gösterir. Bu nedenle cezaevinde iletişim, içerideki bir kişinin dışarıdaki bir kişi ile kurulmasının yanı sıra, dışarıdaki bir kişinin içerideki bir kişi ile de bağlantı kurulmasıyla da oluşur. Bu durum Goffman'ın (2016, 23) belirttiği üzere cezaevlerinin

toplumsal bir melez olduğunu göstermektedir. Çünkü cezaevleri bir yandan toplumdaki soyutlanmış bir yandan ise toplumun bir parçası olarak gündelik hayatta iletişimin sürdürüldüğü yerler olarak karşımıza çıkar.

Cezaevinde iletişimin nasıl ve hangi şekillerde sağlandığını anlamak için yürüttüğümüz çalışmamızda, hükümlü ve tutukluların iletişim kurdukları yolların cezaevinin belirlediği saatler ve iletişim biçimlerinden yola çıkarak belirlendiği görülmektedir. Cezaevinde müsaade edilen iletişim biçimlerini açık görüş, kapalı görüş, telefon ile görüş, mektup ile yazışma, avukat görüşü, radyo üzerinden görüşme şeklinde sıralamak mümkündür.<sup>13</sup> Katılımcıların düşüncelerinden, her bir görüş şeklinin farklı iletişim imkânı sağladığı anlaşılmaktadır. Katılımcı cezaevinde kurulan iletişim şekillerini genel hatları ile şu şekilde aktarmıştır;

*“Her hafta mektuplaşıyorduk eşimle. Aynı zamanda her hafta görüşe geliyordu ailem, eşim gene geliyordu. Her hafta kardeşimle de mektuplaşıyorduk. Ne varsa kullandık yani sonuna kadar. Televizyon vardı. Radyo vardı. Telefonla görüş vardı açık görüş, kapalı görüş hepsini kullandım yani sonuna kadar kullandım. Avukat görüşü vardı avukatla da o şekilde görüştüüm. Onlar hep şeyi merak ediyordu. Orada benim çok sıkıntıda olduğumu düşünüyorlardı. Bende onlara burası çok güzelmiş gibi anlatıyordum. İşte burada hiç sıkılmıyorum işte hep onu anlatıyordum. Bebek çok küçük olduğu için babası onu merak ediyordu. Onu anlatıyordum çok detaylı bir şekilde. İşte eşimde bana daha çok nasıl çıkacağımı, çıkınca neler yapacağımızı o tip şeyler anlatıyordu. Ben de orada tüm gün neler yapıyorsam onları böyle uzun uzun abartarak korkmasınlar, üzülmesinler, merak etmesinler diye o şekilde anlatıyordum” ( K 11, 32, Tutuklu )*

Katılımcı K11 ise, cezaevinde kendisine sunulan imkânları sonuna kadar kullandığını, dışarı ile görüşmek için kullandığı iletişim şekillerini ise açık görüş, kapalı görüş, telefon görüşü, avukat görüşü, radyo ile görüş ve son olarak yazılı iletişim şekli olan mektup ile görüş olarak belirtmiştir. Katılımcı ziyaret günlerinde ailesi ve

<sup>13</sup> <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hukumlu-haklari> Erişim Tarihi: 25.10.2020

eşine genellikle içeride çok iyi olduğundan bahsetmiş, özellikle mutlu olduğu imajını verebilmek için cezaevinde kısıtlı olan hayatını abartarak anlattığını aktarmıştır.

Cezaevinde kullanılan diğer bir iletişim şekli ise radyolar üzerinden sağlanmaktadır. Katılımcılar radyo üzerinden kurdukları iletişimi şu şekilde aktarmıştır;

*“O zaman kozan FM vardı. Arkadaşım djlik yapıyordu. O zaman hep arardık. İstek gönderirdik ve bu isteği hep ailemiz dinlerdi. Kısa yol olarak iletişim gibi düşünerek iletişime geçerlerdi. Hakkı Bulut’tan ikimiz bir fidanın şarkısını yollamıştım. Bir de Ferdi Tayfur’un sabahçı kahvesini istemiştim. Koğuştaki on sekiz kişide hep arabesk dinliyorduk. Hakkı Bulut, Ferdi Tayfur, Adanalı olduğu için hep bu şarkılar dinleniyordu. Bazen de gündüzleri şarkı söylerdik. Karşı koğuştan da şarkı söyleyenler olurdu. En çok üç arkadaş söylerdik. Gardiyanlarımız da alkışlardı. Hep bu şekilde geçti iki ay on üç günüm” ( K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)*

*“Kozan’da yatarken canlı konuşuyordun açıktayken. Ankesörlü telefonlar var dışarıda. Onlardan arıyoruz... Buyurun diyor. Şu an canlı yayındasınız diyor. Sevdiklerinize buradan sesinizi duyurabilirsiniz diyor. Oradan kapalı cezaevine haber yolluyon çünkü onların radyosu var fakat arayamıyor. Söylüyün işte nassın abi, işte ben şu, orada kendine çok çok iyi bak. Günlük orada söylüyorlar. Normalde sesini duyuramazsın. Bazen de sevdiğimiz gardiyanlar vardı. Onlar söylüyordu. Selam söylemek maksatlı onlar gidiyor söylüyor” ( E 13, 29, Uyuşturucu bulundurma, silahlı yağma, firar, Hükümlü)*

Cezaevlerinde iletişim şekli olarak kullanılan medya unsurlarından biri olan radyo, tutuklu ve hükümlülerin dışarıdaki hayata seslerini duyurabilmek için bir haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. Katılımcılar radyo sayesinde dışarıda bulunan ailelerine veya sevdikleri kişilere içeride iyi olduklarını söylemişlerdir. Aynı zamanda dışarıdaki insanlara nasıl olduklarını sorarak radyo üzerinden bir iletişim sürecinin de başlamasına yol açmışlardır. Radyonun tutuklu ve hükümlülerin dışarıdaki hayata

ulaşmasında etkili olmasının yanı sıra aynı zamanda cezaevinden cezaevine, koğuştan koğuşa da ulaşmada da etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca radyo, katılımcıların cezaevinde yaşadığı hayat hakkında müzikler aracılığı ile birbirlerine hangi duyguyu yaşadıklarını aktarma olanağı sunmuştur. Katılımcıların birbirlerine istek verdikleri müzisyen tercihlerine bakıldığında hepsinin ya Adanalı olduğu ya da cezaevi konulu şarkıları söyleyen sanatçıları dinlemek için tercih ettikleri görülmüştür. Katılımcıların geneli Azer Bülbül'den Başımıza Gelene Bak ve Yatamıyorum şarkısı, Erdem Yılmaz'dan Müebbet, Adanalı Ayhan'dan Aç Kapıyı Gardiyan, Salih Tepeli'den Sabret Mahkûmum, Ahmet Kaya'dan Ağladıkça şarkılarını içeride sıkça dinlediklerini söylemişlerdir. Katılımcılar bir başka iletişim şekli olarak yazılı iletişimden biri olan mektubu kullanmışlardır. Katılımcı mektupta yazdıklarını şu şekilde açıklamıştır;

*“Çoğunlukla mektup yazıyordum. Mektupta babama yaptığım cahilliklerin onların orada vicdan azabını duyuyordum. Orası ayrı bir atmosfer. Babama diyordum beni affet. Çıkınca her şey daha güzel olacak işte seni bir daha üzmemcem bana hakkını helal et yazıyordum. Sanki bir suçluluk duygusu vardı. Babam da helal ediyorum derdi. Babamın bana yazdıkları çok güzeldi. Babam hep böyle şiirle yazardı hani o böyle sevgisini çok belli etmeyen bir insan” ( K9, 28, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

Katılımcılar genellikle yazdıkları mektuplarda ailelerine olan özlemi belirtmenin yanı sıra suça karışmalarından dolayı duydukları pişmanlık duygusunu çokça dile getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu yüzden sevdiklerinden af dilediklerini aktarmışlardır. Aynı zamanda diğer katılımcılar mektup sayesinde dışarıdaki ailelerinin gündelik hayatlarını da yakından takip etmeye çalıştıklarını, ailelerinin hayatlarına bir şekilde kopmadan bağlı kalmaya çalıştıklarını anlatmışlardır. Bir katılımcı babasının diyaliz hastası olmasından dolayı sürekli ilaçlarını alması gerektiğini babasına hatırlattığını, bir katılımcı ailelerine üzülmemeleri için hatırlatmalarda bulunduğunu, bir diğer katılımcı da dışarıda olan çocuğunun gündelik hayatını düzenlediğini, okul hayatını yakından takip ettiğini belirtmiştir. Katılımcılar aynı zamanda mektup aracılığı ile diğer cezaevinde bulunan arkadaşlarına yazdığını, cezaevinin koşulları hakkında fikir almaya çalıştıklarını söylemişlerdir.

Katılımcıların yer verdiği diğer bir iletişim şekli görüş günleri ile sağlanmaktadır;

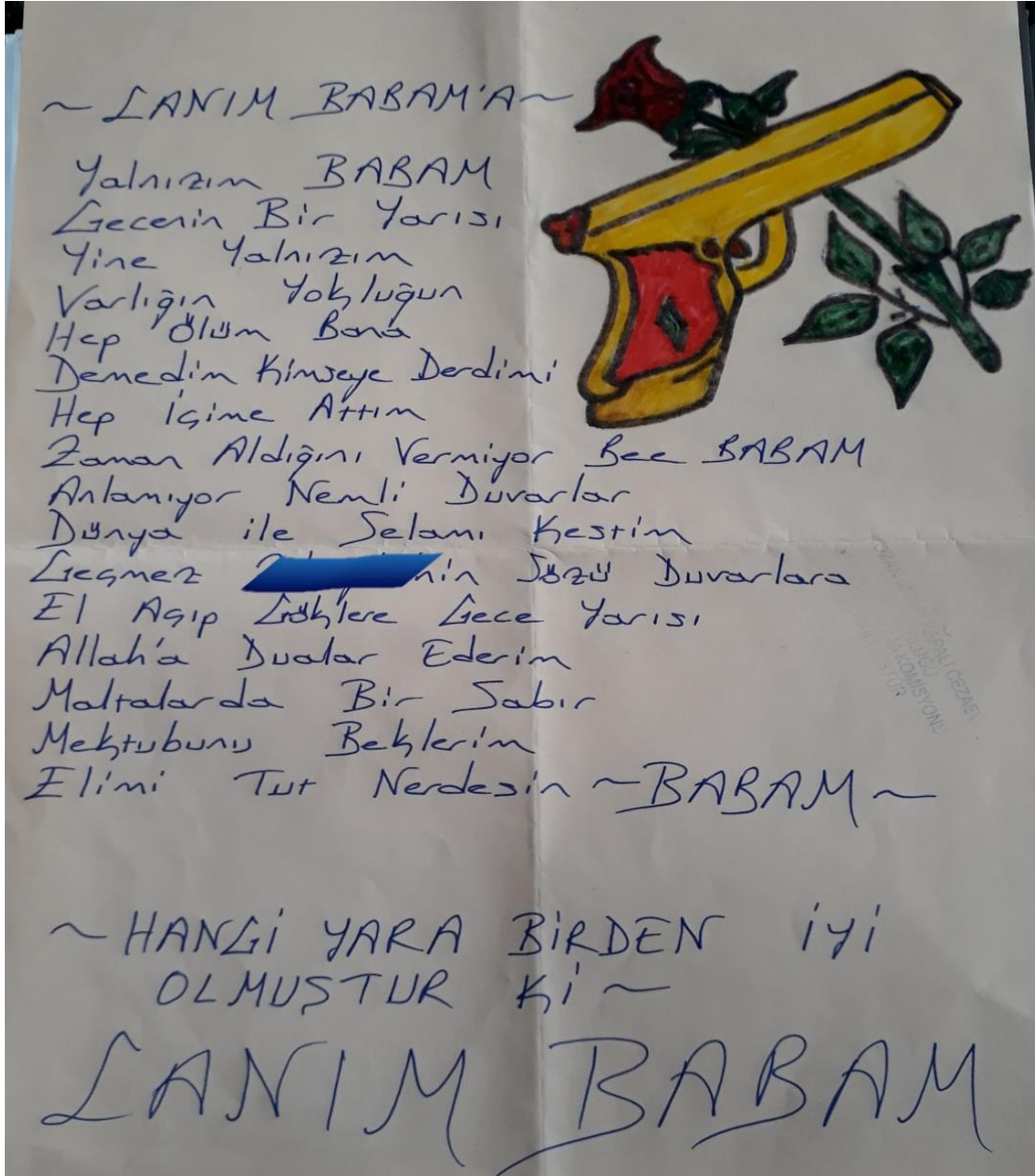
*“Benim zaten görüşüme gelen yoktu. Benim iki buçuk sene sonra erkek kardeşim görüşüme geldi. Hatta şok oldum hiç beklemiyordum çünkü konuşmuyordu. O zaman Cuma günüydü görüş günümüz. On altı yaşındaydı erkek kardeşim ilk görüşmeye geldiğinde. Bahçedeyim yani artık o kadar kopmuşum ki her şeyden yani hiçbir beklentim yok. Memurlarda az çok biliyor yani benim görüşçüm gelmiyor. Kapı açıldı memurumuz adımı söyledi görüş dedi. Abla sen benle dalga mı geçiyon dedim. Bir daha söylemicem görüş dedi. Abla dedim gerçekten moralimi mi bozmak istiyon dedim ya. Bilmiyon mu benim kimsem gelmiyor. Benim kimim var ki gelsin dedim. Geliyon mu gelmiyon mu kapıyı kapatıyom dedi. Girdim içeri memurların olduğu yere işte kimse yok en son kabine geldim erkek kardeşim. O anki mutluluğu da şoku da anlatamam. Yıllar sonra hem dışarı da göremedim hem de cezaevinde iki buçuk sene göremedim. Aslında çok üzüldüm. Gördüğüme çok sevindim ama çok değişmişti kardeşim. Bıraktığımda on yaşındaki çocuk on altı yaşında benim boyumu geçmişti. Çok da canım yandı gördüğümde de çünkü artık içerideki ortama alışmıştım bazı şeyleri kabullenmiştim. İster istemez bir umut oluyor. Bir taraftan ulaşamayacağını düşünüyorsun çok farklı bir şeydi yani o an yaşadığım”*(K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)

Cezaevinde dışarıdaki hayat ile bağlantı kurmanın yollarından birisi de görüş günleridir. Görüş günleri telefon, radyo veya mektupla iletişimden farklı olarak katılımcılara görüşe gelen kişilerle birebir iletişim kurma imkânı sağlar. Bu nedenle katılımcılar diğer iletişim şekillerinden farklı olarak görüş günlerinde hem sözlü hem de görsel olarak etkileşimde bulunur. Katılımcı K8 ilk görüş deneyimini yukarıdaki gibi paylaşmıştır. Katılımcının da ifade ettiği üzere cezaevine gelen görüşmecisini haber veren personele inanmaması, katılımcının hiç ziyaretçisinin gelmemesinden dolayı kurumdaki yaşama uyum sağlayıp dışarıdaki hayatı bir bakıma unuttuğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak aslında cezaevinde dışarı ile bağlantı kurmanın içeride yaşayan tutuklu ve hükümlülerin bir gün dışarıya çıkacağına dair inancı diri

tutmalarını sağladığı görülmüştür. Katılımcının uzun süre görmediği kardeşini görünce acı hissetmesi, ortama alıştığını ve bazı şeyleri kabullendiğini belirtmesi aslında cezaevinde iletişim kuran katılımcıların dışarıdaki yaşama karşı daha umut dolu baktıklarını göstermektedir. Ayrıca cezaevinde birçok katılımcı cezaevinde zamanın kendileri için durduğunu belirtmiştir. Katılımcıların bu kanıya varmasında cezaevinde olan rutin yaşamın etkilerinin olduğu görülmektedir. Katılımcı K8'in kardeşi için geçen zamanı boyu üzerinden kıyaslaması ve şaşırması aslında kendisi için cezaevinde zamanın akmadığını bilmesinden kaynaklı bir karşılaştırmayı içermektedir. Katılımcının bu noktada da zorluk yaşadığı görülmüştür.



Resim 1: Katılımcı K9'un Babasına Gönderdiği Mektup



## Resim 2: Katılımcı K9'un Babasından Aldığı Mektup

Babından çok sevdiğim kızım [REDACTED]  
 Kıymetli mektubunu aldım çok ama çok memnun oldum  
 Beni merak etme Canım kızım zaman zaman moralini  
 Bozulsada gözlerimiz kan ağlasada kimseye utanarak  
 Bakmadık çok kabbe kursunlara gelsekte  
 En büyük yarayı seviyorum diyenlerden Aldık  
 Her ne kadar vahkalarımızın Bedelini göz  
 yaşlarımızla ödeyorsağ gülmekten korkmadık  
 Her defasında yara alsakta sevgiden kaçmadık  
 Kan ağlatken bile gözlerimiz kimseye  
 utanarak Bakmadık Canım kızım [REDACTED]  
 Gerçek bir dost Arkadaş bulursan oaa simsiki san  
 mertse onunla iyi anlaş kaynaş Elinde Ne varsa kaynaş  
 Arkadaşını salma sözlerine Tek bir yalan katma  
 Bulamazsan yalnız Takil  
 Haramdan uzak dur söz uerdimmi Takil  
 Namuslu ol Bu yolda ister öl ister Bağul  
 yaradandan başkasına El olma Namerte muhtaç  
 olma Her zaman doğruyu söyle konuşursan kabul  
 Haksız olan gücünün yanında olma candan sakın korkma  
 Hakkı olan mazlumun yanında ol arkadaş tek ol  
 Ağrılığını koy Zalime beyan etme güsücu erme  
 Kimsenin damarına haşma yirikken kendini kasma  
 Sözlerin kulağına küpe olsun Canım kızım [REDACTED]  
 Seni Canından Çıksever Babam [REDACTED]  
 [REDACTED] Arkadaşların a sevgiler yollar posterinden openi  
 Allah Herinizi kurtarınsa Allah canınızı korusun



### 3.2.7. Mahkûm-Mahkûm / Mahkûm-Personel Arasındaki İlişki

Cezaevlerinde yaşayan tutuklu ve hükümlülerin dışarıdaki hayat ile kurdukları ilişkilerin yanı sıra, içerideki yaşamda kapatılmış diğer kişiler ve personelle kurduğu ilişkiler de cezaevindeki gündelik hayatı anlamamız açısından önemli bir yere sahiptir. Araştırmanın bu kısmında mahkûm ile mahkûm arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, genellikle sohbet esnalarında nelerden konuştukları ve iletişime geçtikleri zaman birbirleri ile neye göre yakınlık kurmaya çalıştıkları anlamaya çalışılmıştır. Ayrıca cezaevinde kurulan ilişkilerin bir diğerini mahkûm ve personel arasında gözlemlemek de mümkündür. Bu nedenle ayrıca bu kısımda mahkûm ve personel arasındaki ilişkinin neye göre kurulduğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Katılımcılara göre, mahkûm ile mahkûm veya mahkûm ile personel arasındaki ilişkinin neye göre kurulduğu kişiden kişiye göre farklılıklar göstermektedir. Cezaevinde mahkûm ile mahkûm arasındaki ilişkinin kurulmasında etkili olan faktörlerden bazılarının kişilik ve karaktere göre şekillendiği görülmektedir. Katılımcıların cezaevine giren herkesin bir suç işlemeleri sonucunda içeride olduklarını bilmesi, kişilerin suçlarını göz önünde bulundurmaktan ziyade karakter ve kişiliklerine odaklanmalarına neden olmuştur. Bu nedenle katılımcılar ilişki kurarken öncelikli olarak kişilerin karakterlerinin nasıl olduğuna, içeride ahlaklı ve iyi bir izlenim bırakıp bırakmadıklarına odaklanmaktadırlar. Aynı zamanda kişilerin koğuştaki toplu bir hayatı paylaşmaları kişilerin bir arada yaşamasını zorunlu kıldığı için kişiler ilişki kurarken karşıdaki kişilerin suçlarından ziyade davranışlarına yönelmişlerdir. Kapatılmış diğer kişiler ile ilişki kuran kişilerin birbirine güven duymaları sonucunda dertlerini paylaştıkları, yalan veya doğru bir şekilde de olsa yaşanan anları paylaştıkları görülmektedir. Ayrıca katılımcıların genelinin içeride özgürlük konuştuğu, dışarıdaki hayata yönelik düzenlemeler yaptıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

*“Genel olarak benim mahkûmlarla aram iyiydi. Bizi abi olarak görürlerdi. Söylediklerimizi yapmasalar da dinlerlerdi. Söylediklerimizi uygulamasalar da çıkınca unutsalar da en azından orada doğru olduğuma ikna olurlardı... Genelde dışarıdaki anılar hatıralar konuşulur orada. Bunun acı tatlısı var. Herkes kendine göre hikâyeye uydurur. Ya da doğru anılar vardır. Onu anlatır.*

*Bazıları uydurur, kafasından yazar. Orada bu vardır. Yakınlık kurarken zaten bir koğuştta otuz -otuz beş kişisiniz onun suçunu göz önünde bulundurup ayıramıyorsunuz. Oradaki davranışları önemli sizin için. Suçu işlemişse işlemiş. Onunla o havayı teneffüs etmek zorundasınız. Başka bir alternatif yok. Dört duvarın arasındasınız o kişi her ne suç işlediyse kim olursa olsun onunla yaşamak zorundasınız. Onu dışarı atma gibi sevdiğim beğendiğim insanları seçeyim emmi koğuştta gibi böyle bir şansınız yok” ( E7, 58, Taksirli adam öldürme, Hükümlü)*

*“Bizim koğuştta ah bir özgürlüğüme kavuşsam diye konuşurlardı. Orayı hep sıkıcı bir hayat olarak görüyorlardı. Çıksam şu şekilde iş yaparım, buraya düşmemek için şu şekilde davranırım diye düşünüyorduk. Çünkü oranın sıkıntılı bir yer olduğunu görüyorsun. Bundan dolayı hayatını değiştirme kararları da verebiliyorsun. Ben insanın kişilik karakterine göre yakınlık kurardım. Misal ben kısa süreli mahkûm olduğum halde yirmi beş yıl yatan kişilerle sıkı bağlar kurduğum oldu benim. Bakıyorsun o suçu işlemiş ama kişilik, karakter olarak kötü bir insan değil. Orada yatanların hepsi kötü diye bir gaye de yok. Kader mahkûmu olanlarda var. İstemeyerek de olsa işlemiş suçu, onunda kanunen bir cezası var. Mecburen onu çekmek zorunda. Ben böyle kişiliklerine göre yaklaşırdım ama cezalarına göre yaklaşanlar da vardı” ( E5, 45, İcra, Hükümlü)*

Goffman, toplum tarafından herhangi bir nedenle damgalanmış bireylerin birbirleri ile olan ilişkisini “halden anlayan ötekiler” olarak tanımlar. Halden anlayan ötekiler çoğu zaman birbirleri ile aynı kaderi paylaştıkları için birbirlerine deneyimledikleri konuların püf noktalarını öğretirler (Goffman, 2014, 49-50). Goffman’ın düşüncesinden yola çıkarak cezaevine aynı sebepten içeri giren kişileri halden anlayan ötekiler şeklinde ele almak mümkündür. Cezaevine aynı sebepten içeri giren kişiler birbirleri ile aynı kaderi paylaştıkları için içeride kader birliği yaparlar. Bu nedenle birbirlerine hayatlarında yaşadıkları suç anını anlatarak bir bakıma deneyimledikleri hayat hakkında birbirlerine püf noktalar verirler. Bu püf noktalar ise çoğu zaman katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere işlenen suçların aynı olmasından veya içeri düşmüşlüğü benzer olmalarından dolayı aktarılmaktadır. Bu özelliklere

sahip bireylerin dert ortaklığının diğerlerine nazaran daha kuvvetli olduğu görülmekte ve de insanların birbirlerine daha fazla güvendiği bir ilişki zemininin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

*“Suçların aynı olmasına göre de yakınlık kuruyon. Fikir birliği yapıyon. Benim öldürmeye teşebbüstü mesela adamda geliyor öldürmeye teşebbüs seksen altı birden yargılanıyom diyor. O seksen altı birin ayrıntılarını yani kendi ne kadar ceza almış neyden vermiş ben ne kadar almışım neyden vermişim ona niye eksik verdi bana niye fazla verdi bunları araştırırdık böyle. TCK kitabı vardı mesela getirtirdik dışarıdan hâkim savcı gibiydik ya. Geliyor mesela bir arkadaş birini bıçaklamış açıveriyorduk hemen kitaptan tıp şu diyelim ki beş seneyen on sene arası diyor. Nefsi müdafaaya girerse beş sene, tasarlayarak olursa on sene yani o tip şeyleri araştırıyorduk böyle. Hem zaman geçiyordu hem de bilgimiz gelişiordu böyle” ( E 8, 35, Adam yaralama, Hükümlü)*

*“Aslında yaşam standardı sana uyan kişilerle yakınlık kuruyorsun. Bir de içeriye düşmüşlüğü benzer olan kişilerle benzerlik olduğunda yakınlık kuruyorsun. Diyelim ki senin suç işleme esnan ile onun ki uymuyorsa da onunla ters düşüyorsun. Çünkü o zaman da bir farklılık çıkıyor ortaya. Sohbetlerin içeriğinde de dertler paylaşılıyordu. O insanın dışarıdaki hayat hikâyesini, nasıl yaşadığını sohbet esnasında dinliyorduk. Benim arkadaşlarımın hepsi sporcu insanlardı. Hep sporu seven, hep aynı takımı tutan, hep aynı suçu işleyen kişilerdik. Aşağı yukarı da aynı yaşam standardına sahip kişilerdik”(E1, 51, Cinayet, Hükümlü)*

Goffman kapatılmış kişinin dünyasında kurulan ilişkilerden birini “soğukkanlılığını korumak” için geliştirildiğini açıklar. Goffman’a göre, soğukkanlılığını korumaya çalışan kapatılmış kişiler, kurumda bulunan diğer kapatılmış kişiler ile ters düşmemek için veya belaya bulaşmamak için kendilerini geriye çekerler. Bu ilişkiyi benimseyen kişilerin kuruma yerleşmeyi olabildiğince azami tutmak için çabaladıkları ve hiçbir durumda gönüllü gözükmemeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır (Goffman, 2016, 75). Cezaevinde soğukkanlılığını özellikle korumaya çalışan kişilerin içerideki hayatta ilişki kurarken kendilerini geri çektikleri

görülmektedir. Bu düşünceleri benimseyen kişilerin ilişkilerinde genellikle olumsuz durumlara odaklandığı görülmektedir. Bu sebeple genelde bu katılımcıların içerideki kişilere güven duymada problemi yaşadığı görülmektedir. Bir katılımcının bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir;

“Herkes herkesle kavga ediyordu. Bunu herkese de sorsan aynı cevabı verir. Çok iyiydi kimse demez. Dese de inanmam çünkü cezaevinin dostluğu yok. Dost, arkadaş diye bir şey yok. Arakanı dön kuyunu kazarlar bir sigaraya. Sen sigara içiyorsun mesela ama ben birinden nefret ediyorum seni onun üzerinden dolduracam bir sigara veririm yaklaşıyorum sana. Ama senle o da canciğer, samimi yedikleri içtikleri ayrı gitmiyor görünürde satar bir bardak çaya satar bir kahveye satar... Ama içeride ne var biliyor musun kötünün iyisi var. İyinin iyisi yok. İçeride sürekli iyi sürekli iyi insanı bulamazsın. Zaten suçlu potansiyeli herkes suçlu zaten. Sen suçlusun ben suçlu değilim yok orada herkes suçlu. Herkes dışarıda bir şeyler yaşamış herkes feleğin çemberinden geçmiş artık milletin ağzı dopdolu. Kişilik ayrı insanın karakteri ayrı kötülüğü ayrı ama genelde de dostluk diye bir şey yok” (K4, 41, Yağma, Hükümlü).

Goffman total kurumlarda kapatılmış kişiler ile personel arasındaki ilişkinin saygı kalıplarıyla ilgili olduğuna değinir. Total kurumlarda personelin edindiği saygı dışarıdaki gündelik yaşamda normal bir insanın edindiği saygıdan temelde farklılıklar içerir. Çünkü total kurumlarda personele duyulan saygının arkasında saygının resmi bir dayanaktan doğması yer alır (Goffman, 2016, 127-128). Personelin mahkûma iyi davranması ve ona imtiyazlar tanınması ise mahkûmun cezaevi içerisinde sergilediği davranışların iyi olmasına bağlıdır. İyi tutum ve davranışları sergilediğine inanan personel yasak olmayan bir ayrıcalığı mahkûma ödül olarak verebilir.

Katılımcı personel ve mahkûm arasındaki ilişkiyi şu şekilde değerlendirmiştir;

*“Genelde iyi olur. Herkes personele saygı duyar çünkü işi düşer. Çok sevdiğinden değil. Ona işi düşer. Personelden bitecek işi olur. Onun için her mahkûmun yüzde doksan dokuzu personelle iyi geçinmeye çalışır. Hatta yağcılık yapanlar olur ona dolaylı rüşvet demeyelim de hediyeler vermeye çalışanlar olur. Personel de mahkûmun beyefendiliğine göre ayırt ederler.*

*Ufak tefek küçük imtiyazlarda gösterebilirler. Suç sayılmayacak imtiyazlardır mesela bu giysi olmaz der diğeri ben geçiririm der koltuğunun altında götürür verir ama yasak olmayan bir şeyi verir” ( E7, 58, Taksirli adam öldürme, Hükümlü)*

Goffman total kurumlarda resmi olarak kullanılan kâğıt ve madeni para dışında resmi olmayan araçların da ortaya çıktığını belirtir. Resmi olmayan araçlar meta gibi değişim değeri taşıyarak total kurum içerisinde yeni ilişki şekillerinin oluşmasına imkân tanır. Genellikle seçilen bu araçların total kurum bünyesinde fazlasıyla arzulandığı görülür. Bu nedenle resmi olmayan araçların kurumun geneli tarafından benimsenmesi, resmi araçları kullanmayan kişilerin bile bu değişim değeri üzerinden ilişki kurmasına neden olur. Bunlardan birisi ise sigaradır. Sigara sayesinde kişiler total kurumda kullanacakları herhangi bir ürünü elde etmek için takas yönteminden yararlanırlar. Böylece kuruma kapatılmış kişiler resmi olmayan araçlar sayesinde toplumsal bir değiş-tokuş sistemi başlatarak ilişki kurmaya çalışırlar (Goffman, 2016, 281-287). Goffman’ın bahsettiği bu ilişki biçimini mahkûm ve personel arasındaki ilişkide de görmek mümkündür.

Katılımcının personel ile resmi olmayan araçlar vasıtasıyla kurduğu ilişki şu şekilde aktarmıştır;

*“Gardiyanlardan Allah razı olsun. Sigarayı veriyordum. Sigara karşılığında kavurma, bal, reçel bu tür şeyler karşılığında değiştiriyordum. Gardiyanların hepsi de bunu bilir yani. Çünkü orada takas işi oluyor. Orada para yok. Ney sigara para, telefon kartı para, para olaraktan bunlar dönüyor. Yani mesela orada mahkûmlar birbirine kuş satar veya el işçiliği yapar onu satarlar. Hep sigara adına satarlar. Ben de tıraş ettiğimin karşılığında sigara paketi aldığım zaman onun şeyini erzak olarak değişiyordum. Onu da mahkûmlarla beraber yiyorduk” ( E 6, 35, Hürriyetinden yoksun bırakma, Hükümlü)*

### 3.2.8. Cezaevinde “Rutin” Hayat

Hepimiz gündelik hayat içerisinde pek çok günlük rutinler eşliğinde yaşarız. Sabah kalkarak başladığımız günlük rutinimizi işe veya okula giderek, yemek yiyerek, kişisel ihtiyaçlarımızı karşılayarak, sosyal faaliyetlerde bulunarak devam ettiririz. Bazen gündelik hayatımızın içerisinde yer alan bu rutinler her hafta içi aynı saatte tekrarlanmak zorunda olduğu için zorunlu rutinler (işe veya okula gitmek vb.) olarak karşımıza çıkarken bazen de her sabah dolaşmaya çıkmak, besin tüketmek, duş almak, ailemizle vakit geçirmek gibi serbest rutinler olarak gündelik yaşantımızda yerini almaktadır. Bu rutinler hayatımızda tekrarlarla oluşan, defalarca birbirini takip eden döngüsel bir süreçte devam etmektedir. Araştırmanın bu kısmında bizim merak ettiğimiz konu ise cezaevinde katılımcıların gündelik hayatlarında nasıl bir rutin döngüde yaşadıklarıdır.

Elde edilen yorumlara bakıldığında genel olarak cezaevinin tutuklu ve hükümlülere zorunlu kıldığı rutin hayatın izlerini görmek mümkündür. Cezaevinde kullanılan rutin düzenlemelerin genellikle toplu olan yaşam şeklini düzenli hale getirmek ve içeride olan mahkûmların güvenliğini korumak amacıyla kurulduğu söylenebilir. Cezaevinde zorunlu kılınan ve tekrarlara dayanan rutin düzenlemelerin saat üzerinden tanımlandığı anlaşılmıştır. Kişilerin sayım, banyo günleri, yemek vakitleri, açık ve kapalı olmak üzere görüş günleri, telefon görüşmelerinin her hafta aynı saatte ve günde uygulanıyor olması cezaevi içerisindeki rutin hayatın zamanın fragmanlarına ayrılarak gerçekleştirildiğini göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların dışarıda serbest zaman diliminde gerçekleştirdiği yemek yemek gibi rutinlerin cezaevinde yemek saatinin belirli olması ile birlikte zorunlu rutin faaliyetlerine dönüştüğü anlaşılmıştır.

Katılımcılar cezaevindeki rutin hayatlarını şu şekilde aktarmıştır;

*“Sayıma sabah yedide kalkıyorduk. Bütün arkadaşlarım diziliyor öyle sayıyordu. Öğlen bir de oluyordu. Akşam beşte oluyordu. Bir de on birde oluyordu. Dört defa sayım verdiğimi bilirim. Yemeklerde dört beş arkadaş bir toplanıp yiyordu. Banyo sırasıyla oluyordu. Mesela biri giriyordu öteki*

*giriyordu. Kapalı da belirli günlerde veriliyordu. Açıkta su olduğu müddetçe istediğin gün yapabiliyordun. Salı günü görüş günümüz oluyordu. Ondan sonra ailelerimiz geliyordu. Kapalı da zaten telefonla konuşuyoruz. Açıkta da yan yana oturup konuşuyorduk yani. Orada da açık güzel zaten birbirine sarılabiliyordun ama kapalı da bir pencereyi görebiliyordun. O da zaten ayda bir açık üç kapalı oluyordu” (K5, 27, işlenen suç: Yardım ve yataklık, Hükümlü)*

*“Görüş günleri zaten haftada bir sefer olurdu. Perşembe veya Cuma günleri yarım saat bir saat görüşün olur. Ailen geliyorsa ailen tanıdığın biri geliyorsa o gelir. Başka da kimse olmaz. Oradaki arkadaşların olur işte. Banyo da hafta da bir kez olur. Yemek de karavanayla gelir. Kaç kişinin yirmi kişi. Yirmi kişilik yemekler gelir. O da karavanadan tabaklara katılır. Her masada iki kişi üç kişi o şekilde yerler. Sayımda da yirmi kişi böyle hizada durun. En başta koğuş başkanı olur. 1, 2, 3, 4, 5 diyerek kıvranarak sayarlar. En son yirmi kişi olur. Yirmi kişiyse yirmi der. Sayımı yapar gardiyan. Gardiyanın zaten elinden gelen bir şey yok. Allah kurtarsın der çeker gider” ( E4, 45, Nafaka ödememe, Hükümlü)*

Katılımcıların verilerine bakıldığında cezaevindeki zorunlu rutinlerin bir ritüel faaliyetini andırdığı da söylenebilir. Katılımcı K5 ve E4’ün sayım zamanı geldiğinde koğuşta kaç kişi varsa hepsinin sıraya dizildiğini, 1- 2- 3 diyerek son kişi gelince en son sayılan kişinin kendisine düşen rakamı söyleyip son diye bağırdığını ifade etmesi dahası ardından personelin “Allah kurtarsın demesi” bu rutin faaliyetlerin her gün tekrarlanması, cezaevinde rutin hayatın ritüel bir şekilde de sürdüğünü göstermektedir. Bu sayede bazı zorunlu rutinlerin ritüel davranış kalıplarına dönüştüğü de söylenebilir. Katılımcıların hayat rutinleri içerisinde yer edinen ziyaret günleri ve telefon görüşmeleri sayesinde dışarıdaki hayatla da bir bağlantı kurdukları anlaşılmıştır. Katılımcılar bu vakitlerde özneler arası iletişim kurma imkânı bulmuşlar kendi rutinlerini dışarıdaki dünyadan gelen insanların rutinleri ile birleştirmişlerdir. Katılımcıların içeride veya dışarıda gerçekleştirdiği bazı rutin faaliyetler gündelik hayatlarında başka bireyler ile iletişime geçtiği anlar olarak da belirir. Yemek saatinde karavana ile yemek veren kişi ile görüşülmesi, sayımda görevli olan personel ile

etkileşime geçilmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda cezaevinin açık cezaevi mi yoksa kapalı cezaevi mi olduğu tutuklu ve hükümlülerin cezaevindeki gündelik hayat rutinlerini etkilemektedir. Katılımcı K5'in kapalı cezaevinde belirli günlerde banyo yapabildiklerini belirtmesi açık cezaevinde ise istedikleri vakit banyoya girebilmelerini anlatması, açık ve cezaevi hayatında aynı rutin döngüde yaşanmadığını göstermektedir.

Katılımcıların içeride iken hayatlarında yer alan diğer rutinler şöyledir;

*“Kuafor geliyordu bize öğleden sonraları hafta içi her gün. Kuafore gidiyorduk işte bize işte kuafore dair ne var ise öğretip sertifika veriyordu. Ben de katıldım. Önceleri mahkûmlar skeç yapıyordu. Tiyatro yapıyorlardı. Birbirleri arasında şarkı söylüyorlardı. Mesela şarkı yarışması oluyordu. Bu gibi şeyler mesela ayda bir iki ayda bir böyle bir etkinlik düzenlenip mahkûmlarda getirilip böyle bir eğlence programı yapılıyordu”* (K4, 41, Yağma, Hükümlü)

Cezaevinde yer alan bazı rutin faaliyetlerin zorunlu olduğu görülür iken bazılarının ise tutuklu ve hükümlülerin istekleri doğrultusunda kendi hayatlarına katabilecekleri rutinler sunduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı K4'ün yorumlarına bakıldığında cezaevinde olan bazı rutin faaliyetlerin mahkûmların geliştirilmesi, bir meslek edinmelerinin sağlanması ve başka insanlar ile sosyalleşmelerini kolaylaştırmak için uygulandığı görülmektedir. Katılımcıların kuaförlük eğitimine gitmeleri bir meslek dalında ihtisaslaşmalarını sağlamıştır. Üstelik cezaevindeki sosyal faaliyetlere katılan kişiler görüşmecinin aktardıklarından anlaşılacağı üzere cezaevi tarafından sertifika ile desteklenmiştir. Ayrıca cezaevinin sunduğu imkanlar arasında tutuklu ve hükümlülerin tiyatro çevirme, şarkı yarışmaları düzenleme, skeç düzenleme gibi aktivitelerin yer aldığı görülmüştür.

### **3.2.9. Cezaevinde “Boş Vakit”**

Araştırmanın kuramsal kısmında da değindiğimiz üzere Henri Lefebvre “boş vakit” kavramına büyük önem verir. Lefebvre boş vakit kavramını ele alır iken, “iktidar” ve “gündelik hayat” kavramları arasında bir bağlantı kurar. Ona göre iktidar

gündelik hayattaki yaşantıları tahakküm altına alarak boş vakit alanları oluşturur. Kişi iktidar tarafından yaratılan bu boş vakit diliminde yeme- içme gibi fiziksel ihtiyaçlarını giderme, dolaşma, arkadaşları ile sohbet etme, ailesi ile vakit geçirme, kitap okuma, alışveriş yapma, oyunlar oynama, temizlenme gibi maddi ve manevi olmak üzere ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Böylece birey iktidarın iş sahasından sıyrıldığı anlarda bile yani boş vaktinde bile iktidarın sahasından kopamadığı için iktidarın belirlediği zaman dilimlerinde hareket etmiş olur (Lefebvre, 2017a).

Lefebvre'nin bahsettiği gündelik hayat, iktidar ve boş vakit kavramları arasındaki ilişkiyi cezaevinin gündelik hayatında da görmek mümkündür. Cezaevi yaşantısında gücü eline bulunduran iktidar (yönetim vs.), cezaevinde bulunan gündelik yaşantı alanını da yönetir. İçeride bulunan kişilerin saat kaçta kalkacağı, banyo gününü ne zaman yapacağı, ziyaretçilerini ne zaman karşılayacağı cezaevinin kuralları çerçevesinde sayım, banyo günleri ve ziyaret günleri olmak üzere belirlenir. Tutuklu ve hükümlüler belirlenen bu saatlerin dışında kalan vakitleri cezaevinde boş vakit etkinlikleri olarak kullanırlar. Böylece koğuştaki gündelik yaşamlarında boş vakitlerini dahi iktidarın sahası içerisinde değerlendirmiş olurlar.

Cezaevinde boş vakitlerin nasıl değerlendirildiğini anlamaya çalıştığımız araştırmanın bu kısmında katılımcıların görüşleri genellikle arkadaşlar ile sohbet etme, havalandırmada olta atma, spor yapma, televizyon izleme, müzik dinleme, el işi sanatlarını öğrenme, koğuş temizliği yapma, çamaşırlarını yıkama, kantinden ihtiyaçlarını yazma, oyunlar oynama, kitap-dergi-gazete okuma gibi etkinlikler etrafında birleştiği görülmektedir. Kadın katılımcıların kazanç sağlamak için boş vakitlerini lif, masa örtüsü, dantel, patik, kazak gibi el işleri ile değerlendirdikleri görülür iken erkek katılımcıların ise gemi, çakmaklık, tığ yapma, tesbih dizme gibi uğraşlar edindikleri görülmüştür.

Katılımcılar genel hatları ile cezaevinde boş vakitlerini nasıl geçirdiklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir;

*“Boş vakitlerinde hep iş işlerlerdi. Çamaşırlarını yıkarlardı. Koğuşun temizliği yapılırdı. Lif, masa örtüsü oya, kazak, şal işlenirdi. Ben daha çok sabun bezi, oya, dantel daha çok işledim. Dantel, pike, kanaviçe*

*bunlar daha çok işleniyordu. Kendi bildiğini yapıyordu herkes kurum da bunları satmalarına engel olmuyordu. İplikleri dışarıdan geliyordu. Görüş günlerinde daha çok sipariş veriliyordu. Top oynarlardı voleybol oynarlardı. Havalandırma iznimiz vardı. Bunu en çok ben top oynayarak değil de olta atarak geçirirdim... Filmler de televizyonlardan izleniyordu”( K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)*

*“Kimisi çamaşır yıkıyor. Örgü, nakış, gazete okuruz. Bulmaca ya da sohbet. Birkaç kere dışarıda voleybol filesi yoktu da paslaşma oynadık. Yakar top oynadık. Hımbıl oynadık. Müzik hep arabesk damar. Ne yapsın millet radyoda o çıkıyor. Radyo da çıkana kulak uyduruyorlardı. Oyun havası, Ankara havası çıkardı bazen. Oynarlardı. Taklit yapardık” ( K 9, 28, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü )*

*“Bahçemizin dokuz metre uzunluğu dokuz metrede eni vardı. Büyük koğuştaydım ben... O da on altı adım yapıyordu. O şekilde yaklaşık bir gidiş bir geliş altı yüz tur atardım. Sonra orada kendi imkânlarımızla yaptığımız halterler, kendi imkânlarımızla yaptığımız dambıllar, bunlarla vücudumuzu dengelerdik. Orada spor yaparken zevkli de olurdu. Çünkü orada spor yaparken, en güzel şeylerini düşünüyon. Yaptığın hataları düşünüyon. Beynine beyin jimnastiği yaptırıyon bir nevi”. ( E6, 35, Hürriyetinden yoksun bırakma, Hükümlü)*

*“Uzun yatan mahkûm arkadaşlarım şal yapıyordu, çakmaklık yapıyordu. Hediyelek gemi yapıyordu. Atölyelere giden vardı... Bunları da para karşılığında yapardı... Gemiyi kırka elliye yaparlardı. Şalı da arı gibi çalışsa da beş günde bitirirlerdi. Dışarıdan ip aldırırlardı. İpi yirmi lira tutmuşsa otuza kırka satardı. Kar ederlerdi” ( E 4, 45, Nafaka ödememe, Hükümlü)*

Katılımcıların cezaevinde özellikle boş vakit etkinliklerinden bazılarını kitap, dergi ve gazete okuma dilimi oluşturmaktadır. Katılımcılar cezaevinde kitap okumayı hem içerideki gündelik hayattan uzaklaşmak hem de herhangi bir kavgaya karışmadan suçlarına suç eklemek istemediklerinden tercih etmektedirler. Ayrıca her kitabın farklı

yazarlarla tanışmak, kitaplar aracılığı ile yazarların dünyalarına yolculuğa çıkabilme olanağı sunması katılımcıların kitapları boş vakit etkinliği olarak tercih etmelerindeki diğer bir neden olmuştur. Katılımcıların kitap tercihlerini ise genellikle hayat hikâyelerine paralel olan kitaplar oluşturmaktadır. Katılımcı K8'in kitap tercihlerine bakıldığı zaman Yılmaz Güney gibi cezaevi yaşantısını deneyimlemiş yazarların kitaplarını özellikle tercih etmesi, Katılımcı K 11'in cezaevinde çocuğu ile birlikte kalmasından dolayı çocuğuna okumak için çocuk kitaplarına yönelmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Katılımcılar aynı zamanda dergi ve gazeteyi de yakından takip etmektedirler. Katılımcı K9'unda bahsettiği üzere Adalet Bakanlığı'nın yayımladığı Değer Dergisi'nde, tutuklu ve hükümlülerin de bir köşesinin olması, buraya şiirler, yazılar gönderebilmeleri katılımcıların özellikle dergiyi sahiplenerek takip etmelerini sağlamıştır. Ayrıca Değer dergisi sayesinde katılımcılar diğer cezaevinde bulunan kişiler ile iletişime geçmiş ve onların dünyaları hakkında yayınlanan yazılar üzerinden az da olsa fikir sahibi olmuşlardır. Katılımcıların koğuşa gelen gazeteleri ise içeride vakit geçirmek için okudukları aynı zamanda bir bakıma dışarıda olup biten gündelik hayattan haberdar olmak için takip ettikleri fark edilmiştir. Katılımcı E8'in gazeteyi sayfa numarası da dâhil olmak üzere defalarca en ücra noktasına kadar okuduğunu belirtmesi bu durumu açıklar niteliktedir.

Katılımcılar kitap dergi ve gazete okuyarak değerlendirdiği boş vakit etkinliklerini şu şekilde aktarmışlardır;

*“Canan Tan'ı okudum En Son Yürekler Ölür kitabını, Yılmaz Güney'i okudum bu cezaevi cezaevi gezmiş ya onu kendime yakın hissettim ondan okudum onu da. Polisiye kitabı okurdum. Çok merak ederdim polislerin yaptıklarını. Gıcık gitmişim ya bir de beni tutukladıkları için ondan okurdum. Drina Köprüsü diye bir kitap vardı onu da okudum”* ( K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)

*“Elif Şafak İskender'i okudum. O çok yer etti bende. Sokrates'in Savunmasını okudum. Pembe Fili Düşünme kitabını okudum. Masal kitabı çok okudum bir de ekstra. Orada çok az masal kitabı vardı. Nasrettin Hoca'dan Masallar çocuk onu anlamıyordu ama okuyordum.*

*İşte Mesnevi'den Masallar diye bir kitap vardı. Onu okudum” (K 11, 32, Tutuklu)*

*“Kitap çok okudum. Belki de beş yüz tane kitap okudum. Ben zaten sürekli kitap okuyordum. Koşušta kimseyle huzursuz olmamamın en büyük sebebi de budur. Eline alıyon kitabı üç saat beş saat tepki vermiyun diyorlardı mesela. Kitap olarak da Osmanlı tarihi okudum. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı üzerine okudum. Mesela yani televizyonda yarışma çıkıyor bakıyorum biliyorum. Profesörün bilemediğini ben biliyorum yani. Roman okumadım. Cezaevi Genel Tevkiş Evleri Müdürlüğü gönderiyordu dergileri ve gazeteleri. Onları takip ediyordum” ( E 2, 26, işlenen suç: uyuşturucu, ceza süreci: 5 yıl, eğitim durumu: ortaokul, bekâr, serbest meslek)*

*“Değer dergisi vardı mesela Değer dergisi de çok güzel. Çoğu kişi umursamıyor ama gelen dergide çok güzel şeyler yazıyor. Değer Dergisi bütün cezaevlerine gider Adalet Bakanlığından. İçerisinde bize önerilen kitap önerileri vardı. Diyelim ki bizim bilmediğimiz şeyler. Diyelim ki insanlar araştırmış etmiş onlar. Örnek vereyim basur hastalığı kuru incir yersen geçiyormuş yani o tür şeyler. Temizlik olarak, kitap önerileri ya da mesela cezaevinden mahkûmların yazdıkları şiirler öyle” ( K9, 28, işlenen suç: uyuşturucu ticareti, ceza süreci: 3 sene sekiz ay, ilkokul, boşanmış, Doğum yeri: Kayseri/ Melikgazi )*

*“Sabah kalktım mı gazete okurum mesela örnek veriyom. Ya da bir idareyle ilgili bir ihtiyacım var ise bir dilekçe yazarım. Revir olur hastane ile ilgili dış kantin iç kantin olur. Depoda kıyafetim olur örnek veriyorum. İhtiyaçlarda dilekçe yazardık öyle oyalanırdık. Zaten bir gazete okuyim diyon öğlene kadar okuyon geri dönüyon. En ücra köşesindeki yazıya kadar okuyon harf galmıyor yani okumadan sayfa numarasına kadar okuyon zaman geçsin diye” (E8, 35, Adam yaralama, Hükümlü)*

Katılımcıların cezaevinde özellikle tercih ettikleri diğer bir boş zaman aktivitesini ise oyunlar oluşturmaktadır. Katılımcıların cezaevindeki gündelik hayatlarında oynadıkları oyunları Erving Goffman'ın sahne önü, sahne arkası, set, vitrin hakkındaki düşünceleri üzerinden okumak mümkündür. (Goffman, 2017; 2018) de belirttiği üzere oyunlar bir sahne düzeni kurmamızı sağlarlar. Bu sahne düzeni kurulurken gündelik hayatın içinde barınan gerçeklikler oyunun içerisine taşınır. Gündelik hayatın kendisi burada oyunun inşa edilmesinde anlamlı bir bütünlük sağladığı için tutucu bir işlev görür. Oyunların anlamlı bir bütünlük sağlanması için aynı zamanda vitrine de ihtiyacı vardır. Vitrin, kişilerin oyun anında gerçek hayata olabildiğince yakın olmasını sağlayan donanımların elde edilmesini sağlar. Vitrine örnek olarak kişilerin bedenlerinde yer alan yüz, jest, mimik, ses tonu gibi performansları oyunun konusuna göre gerçekçi bir şekilde kullanmaları örnek olarak verilebilir. Oyunu gerçekçi kılan diğer bir unsur ise settir. Goffman setler ile bir kişinin olmadığı insan olabilme imkânı yakaladığını, olmaya çalıştığı insan ile de olduğu insanı örtebilme imkânı sunduğunu savunur. Kişiler set sayesinde, olmak istedikleri vitrine bir bakıma da kimliğe bürünerek sahne önünde istenilen oyunu başarılı bir performans sergileyerek oynar. Bu performans oyun halinde sahne arkasını sahne önüne çevirmeyi sağlar.

Katılımcı cezaevinde kurdukları oyunu şu şekilde açıklamıştır;

*“Bir gün X geldi yanımıza. Bu otobüseydi. Ben garajda falan da durdum. Kantinden yirmi bir tane ufak sandalye aldık. Bir de X'i şoför ettik. Mahkûmları da oturtturduk. On biri şu başa onu şu başa. Bu X dediğim arkadaşına parayı ben toplayem dedim. Sen makas yapan dedim şaka olsun diye. İşte X çalıştırıyor. Vakit geçsin diye. Elini otobüsü çalıştırırken gıv gıv (araba çalıştırma sesini taklit ediyor) diye ediyor. Parayı da kâğıttan para yaptık. Ben topladım”* (E4, 45, Nafaka ödememe, Hükümlü)

Katılımcı E4'ün anlattığından da anlaşılacağı üzere katılımcılar oyun kurarak bir zamanlar sahne önü olan koğuşu, oyun anı inşa edilmeye başlandığında sahne arkasına çevirmişlerdir. Sahne önünde katılımcılar cezaevi dışarısında yaşadıkları

gündelik yaşantıları cezaevinde canlandırmışlardır. Katılımcıların dışarıdaki yaşamlarında otobüs şoförü ve muavin kimliklerine sahip olmaları oyunda ise kendi kimliklerini sergilemeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Katılımcılar sahne düzeninin gerçek gündelik yaşama benzetmek için aynı zamanda vitrin alanı da sahne düzeninde sergileyecekleri oyun içerisine yerleştirmişlerdir. Vitrin kişilerin oyun anında gerçek hayata olabildiğince yakın olmasını sağlayan donanımların elde edilmesini sağlamıştır. Vitrin sayesinde katılımcılar dışarıda sahip oldukları kimliklerini cezaevi içerisinde sergileme imkânı yakalamışlardır. Performanslarını sergilemek için gerekli olan tabure gibi ekipmanları kantinden sipariş etmeleri, diğer koğuş arkadaşlarını yolcular yapmaları, kâğıttan para yapmaları oyunda vitrin için gerekli olan donanımların oluşturulduğunu göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların yüz, jest, mimik, ses tonuna kadar elde edebilecekleri imkânlar dâhilinde bütün vitrini sonuna kadar kullanmışlar sahne önünü olabildiğince gerçekliğe yaklaştırmışlardır. Kişiler bu esnada olmak istedikleri kişi, tutum ve davranış kalıplarını harekete geçirerek set alanından da yararlanmışlardır. Set sayesinde cezaevinde buldukları tutuklu ve hükümlü kimliğinden çıkıp bir anlığına da olsa dışarıdaki gündelik hayatlarında sahip oldukları kimliklere kavuşmuşlardır.

Diğer katılımcılar ise cezaevinde boş vakitte oynadıkları oyunları şu şekilde anlatmışlardır;

*“Oyun vız dediğimiz bir oyun var. Mesela bir kişinin başında bir tane vızıldarlar. Bir tane vururlar o da kimin olduğunu bulmaya çalışır. Ekstra bir yüzük bir eşya oyunu vardır. Dörder kişi beşer kişi neyse karşılıklı düzüşürdük. Herkesin eli arkada olur. Bir kişi yüzüğü kimin sakladığını bulmaya çalışır. Bu sıra sıra dönüşümlü olarak geçiyor. Oyunlarla vakit geçiriyon, sosyalleşmeye kaynaşmaya çalışıyon bu yani”* (E 10, 35, Hırsızlık, uyuşturucu, adam yaralama, Hükümlü)

*“Dama oynardık. Satranç oynardık. Ben mesela satranç hiç bilmiyordum. Satranç beyni geliştirir. Hamle sayısını ne kadar yapabilirsin filan ben bilmiyordum onu. Bana içeride öğreten bir abi vardı. Eczacıydı... O bana satranç öğretti. Bazen hızlı olsun diye isim bulmaca oynardık. Hayvan ismi yazıyorduk. Aslandı, kedydi, köpekti*

*kendimiz şey yaptığımız onu oynardık. Humbil oynardık kâğıttan ondan oynardık. İnsan içeride yaşına bakmıyor.” ( E17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

Berger ve Luckmann’ın üçlü diyalektik ilişkisi (dışsallaştırma-içselleştirme-nesnelleştirme) ve sosyalizasyon fikri (asli ve tali sosyalizasyon) oyun konusunu anlamamız açısından önemlidir. Cezaevinde oynanan oyunlara Berger ve Luckmann düşüncelerinden bakacak olursak oyunların, yeni bir sosyal inşa alanı oluşturdukları görülmüştür. Kişiler inşa ettikleri bu oyun üzerinden hem aralarında iletişim kurarken hem de buldukları yaşam alanından bir anlığına da olsa kaçış yakalama imkânı bulmuşlardır. Asli sosyalizasyon sürecinde içselleştirilen oyunların tali sosyalizasyon sürecinde katılımcılarda sosyalleşmeyi sağladığı anlaşılmıştır. Berger ve Luckmann’ın ele aldığı çoklu gerçekliğin diyalektik üçlü ilişkisini cezaevinde inşa edilen oyunlar üzerinden okumak mümkündür. Üçlü gerçekliğin gündelik hayattaki tezahürleri insanların sosyalleşmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Oyun oynamak için kazanılan oyun kuralları içselleştirilmiş daha sonra dışsallaştırılmış ve oyun esnasında yeni hamleler yorumlanarak nesnelleştirilmiştir.

### **3.2.10. Cezaevinde Pembe Oda/Eş Görüşüne Yönelik Görüşler**

Cezaevindeki gündelik hayatın bir parçasını pembe oda/eş görüşmeleri oluşturmaktadır. Cezaevinde oluşturulan pembe oda diğer bir adıyla eş görüşmeleri eşlerin mahrem bir görüşme gerçekleştirmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Pembe oda/Eş görüşmesi, “Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelikte” yer aldığı üzere 2013 yılından beri ülkemizde yürütülmeye başlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre tutuklu ve hükümlüler, cezaevinde geçirdikleri süre boyunca örnek davranışlar sergilediğinde, iyileştirme faaliyetlerine aktif bir şekilde katıldığında, kurumdaki bireysel ve ortak alanları temiz ve düzenli tuttuğunda, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde başarı gösterdiğinde pembe oda görüşmesinden yararlanabilmektedir. Tutuklu ve hükümlüler bu şartları sağladığı takdirde İdare ve Gözlem Kurulu tarafından oy çokluğu ile seçilmektedir. Seçilen tutuklu ve hükümlüler cezaevinin bu tür ziyaretler için ayrılan kısmında mahremiyet koşulları dikkate alınarak 3 ile 24 saat arasında eşleri ile görüşmektedir. Cezaevindeki gündelik hayatın

bir parçası olan pembe oda, tutuklu ve hükümlülere cezaevinde yukarıda bahsedilen şartları yerine getirdiği için ödül olarak verilmektedir.<sup>14</sup>

Eş görüşmesi/Pembe odanın yukarıda bahsettiğimiz şartlar yerine getirildiği takdirde ödül olarak verilmesi, cezaevi tarafından pembe odanın; gündelik hayatta çıkabilecek sorunların önüne geçebilmek, mahkûmları ıslah edici bir faktör olarak kullanmak, herhangi bir karışıklığın önünde caydırıcı bir etken olarak değerlendirmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu bakımdan eş görüşü mahkûmların kullandığı bir ödül olmaktan daha çok cezaevinin disipline etme yöntemi olarak değerlendirilebilir.

2013 yılından bu yana pembe odanın cezaevlerindeki gündelik yaşamın bir parçası olmaya başlaması cezaevindeki gündelik hayatı ele alırken, pembe oda/eş görüşmesine değinmeden geçemeyeceğimiz fikrini uyandırmıştır. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında pembe oda/eş görüşmesi ödülü hakkında eski tutuklu ve eski hükümlülerin ne düşündükleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan görüşme sonucunda katılımcıların pembe odaya yönelik görüşleri olumlu ve olumsuz olmak üzere iki düşünce etrafında şekillendiği görülmektedir. Pembe oda/Eş görüşmesi ödülüne olumlu bir şekilde bakan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

*“Biz ona çok sevindik çünkü açık görüşte ve kapalı görüşte ailelerde geliyor. Geleneksel toplum sonuçta babanın yanında el ele bile tutuşamazsın. Ama diğer türlü de bana çok ters. Bir cezaevi ortamında eşinle cinsel ilişki de bana çok tuhaf geliyor yani ama desteliyorum ben çünkü evlilik birliğinin bozulmaması için çoğu erkekte çoğu kadın içinde bu önemli ama ben olsaydım böyle bir imkândan yararlanmış olsaydım konuşurduk yani sohbet ederdik baş başa güzel olurdu” ( K11, 32, Tutuklu)*

*“Pembe oda dedikleri yerde böyle bir tane çekyat var. İkili dolap var. Atıyorum bayan ve erkeklere göre içeriği terliği var. Bornozu var. Çarşaf takımı var. Bir tane kliması var. Derin dondurucusu var ama en utanç verici şey erkek gardiyan seni eliyle alıyor eliyle bırakıyor giderken eliyle geri alıyor. Bayan götürse amenna. Bazıları eşarp bağlar giderdi. Bazıları hiç utanmıyon mu*

<sup>14</sup> <https://www.yildizhukukdanismanlik.com/pembeoda/> Erişim Tarihi: 16.10.2020

*gitmesen daha doğru diyorlardı. Zaten dışarıda görürsün edersin diyorlardı. Kimseyi küçümsemiyordum. Gençler sonuçta. Evet, ayıp olabilir ama sonuçta karı koca yani dostu değil kırığı değil. İyi görüyordum mutlu oluyordum gittikleri zaman. En azından psikolojileri düzeliyor. Her şey illa bir şeyle değil. Oturup sohbet etsen yine yeter. Ben gittim aslında gitmiyordum. Eşimin ilk başlarda çok canı sıkıldı. Sen de bir şey var. Yoksa dedi niye gelmiyon, beni mi sevmiyon o mutlu olsun diye. Hem de gidince derdimi anlatıyordum. O noktada insan rahatlıyordu. İlk başta utandım. Şimdi görüşe giderken söylemesi ayıp çorabını, eşarbını çıkarttırıyorlar. Arama yapıyorlar ediyorlar. Oradan da x raydan geçiriyorlar. Beni de kaç defa erkek gardiyan getirdi götürdü. Ben hep eşarp bağlardım başıma. Kocan ama insan utanıyor yani bayan olsa hiç sorun değil. Eşimi bildikleri için bana yenge derlerdi. Gardiyanlar çok iyilerdi utanma abla bizim yapabileceğimiz bir şey yok bu da cezaevinin kuralı derlerdi. İşte insan çekiniyor ister istemez” (K5, 27, Yardım ve Yataklık, Hükümlü)*

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere pembe oda ödülü hakkında olumlu düşüncelere sahip olmalarında, eş görüşmesi sayesinde eşlerin daha yakından iletişim kurabilme imkânı yakalayabilmelerinin büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir. Cezaevinde gerçekleştirilen görüş günlerinde içeride kalan mahkûmu ziyaret etmek için ailelerin toplu bir şekilde (anne, baba, kardeş, eş, çocuk) ziyarete gelmesi, eşlerin ailedeki geleneksel kodlardan dolayı aile yanında yeterince iletişim kuramamalarına neden olmuştur. Pembe oda ödülü sayesinde eşlerin iletişim kopukluğunun önüne geçildiği görülmüş bu sayede eşlerin baş başa kalarak birbirlerine dertlerini daha rahat açabildikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle pembe oda sadece biyolojik olarak cinsel ihtiyacın karşılandığı yerler olmaktan daha çok kişilerin eşlerinden psikolojik olarak da destek aldığı yerler olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda pembe oda evliliğin bir parçası olan cinsel yaşamın korunması ve devam ettirilmesine için de önemli bir değere sahiptir. Cezaevinde evli olan tutuklu ve hükümlülerin biyolojik olarak cinsel yaşamlarının korunması, evliliklerin sağlıklı bir şekilde devam ettirmesi açısından olumlu yönde bir katkısının olduğu anlaşılmıştır. Amerika’da yapılan birçok araştırmaya ve sosyolojik deneye göre de pembe oda

ödülünden yararlanan kişilerin cezaevi sonrasındaki hayatlarında pembe oda ödülünden yararlanmayan mahkûmlara nazaran evliliklerinde daha az problemler yaşadıkları keşfedilmiştir. Bu bakımdan pembe oda ödülü cezaevinde eşlerin mahrem bir görüşme gerçekleştirmesine imkân sunması bakımından evliliklerin korunmasına da yardımcı olmaktadır<sup>15</sup>

Pembe oda ödülü hakkında olumlu düşüncelere sahip olan katılımcıların her ne kadar pembe odayı onayladıkları görülse de, pembe odaya dair toplumsal baskılardan kurtulamadıkları görülmüştür. Cezaevinde olan mahrem yaşamın dışarıdaki yaşamdan farklı olarak saatinin ve ne zaman gerçekleşeceğinin herkes tarafından bilinmesi, pembe odaya giden katılımcıların cezaevinde kalan diğer kişiler tarafından dışlanmasına neden olmuştur. Özellikle pembe oda ödülünden yararlanan kadın katılımcıların toplumsal ayıplanmalardan dolayı büyük bir utanç duygusuna büründüğü anlaşılmıştır. Kadın katılımcılar kendilerine dayatılan toplumsal ayıplanmayı kendileri de kabul ettikleri için, ayıp gördükleri bu durumu kapatmak için başlarını örtü ile örterek kafası yerde bir şekilde görüş yerine gitmişlerdir. Bu durumun oluşmasında diğer bir neden ise kadın katılımcıların pembe odaya giderken erkek personel eşliğinde koğuştan alınıp pembe odaya bırakılması ve oda çıkışında yine erkek personelin kadınları kapıdan alarak koğuşa götürmesidir. Kadınların özellikle bu noktada çok zorlandığı görülmüştür. Bu noktada personelin ise cezaevinin kuralını kadınlara hatırlatarak bu noktada utanmamaları gerektiğinin açıklayarak kadınlara destek olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılar, pembe oda /eş görüşmesi ödülüne olumsuz bir şekilde yaklaşmalarını ise şu sözlerle ifade etmişlerdir;

*“Eş görüşmesine kızıyorum. Keşke olmasa. Bir de bütün gardiyanların arasından geliyorsun. Hiç mi dayanamıyorsunuz ya yani ben kendi kafamla eş görüşü istemezdim”* ( K10, 42, Adam yaralama, Tutuklu)

*“On yılın altındakini ayıptır söylemesi eş koğuşlarına atıyorlardı. Şimdi bu yanlış bir şey, ahlak bozucu bir şey çünkü adam ona giderken çok mutlu oluyor. Uzun zaman yatacak mahkûmu ayır. Eş görüşüne gidiyor olaraktan gönderme. Çünkü eşinin gururunu da hiç düşünmüyor. Gidip de mutlu gelip de yüzünden*

<sup>15</sup> <https://www.indytrk.com/node/22961/haber/cezaevlerindeki-mahrem-soru-pembe-odadan-neden-sadece-%E2%80%9Cuslu%E2%80%9D-duran-mahkumlar> Erişim Tarihi: 20.10.2020

arkasına tüküren insanlar var. Çünkü iki dakikalık kendi zevkimi düşünecem diye hala içeride akıllanmayan mahkûm da var. Ha bir adam uzun zaman yatıyorsa evladı da yoksa bu adamı eş görüşü yapsınlar. Ama dışarıda bir zürriyeti olan varsa, eş görüşü yapması çok yanlış diye düşünüyorum. Zürriyeti yoksa o adam ölmesin. Yaşlandıktan sonra belki çıksa da çocuğu olmaz. Eşi de belki beklemez. Ben şunu gördüm. Bu tür şeylere dilekçeyle gidilir. Ben berberdeydim. Tıraş ediyordum. Bizim elimize dilekçeler geliyor. Örnek veriyorum bu hafta b bloğun koğuştıraş zamanı diye. O arada c bloktan bir dilekçe gelmiş. Dilekçesinde mazeretini söylemek zorunda. Mazeretinde diyor ki ben eş görüşü yapacağım için saçım sakalım birbirine karıştı. Saçım sakalım birbirine karıştığı için ben huzursuzum. Eşimin karşısına saçlı sakallı çıkmak istemiyorum. Tıraş olmam lazım diyerekten dilekçe yazmış. İlk önce anlamadım. Acaba yanlış mı anladım dedim. O şekilde gördüğüm ilk dilekçeydi. Adama ben kızdım. Şimdi bunu müdür imzalamış. Başgardıyan imzalamış. Biz de burada gördük. E dedik sen şimdi eşinle ilişkiye girecen kaç yıllığına geldin. Üç yıllığına geldin. Üç yıllığına gelmişin e sen burada eşinle ilişkiye gireceğini tüm memleket biliyor. İçeri girdiğin zamanda kapının ağzında gardıyan bekliyor seni. Saatini bekliyor. E çıkınca senin eşinin yüzüne bakmayacak mı? Sen koğuştundan çıkarken bütün herkes eş görüşünden gittiğini bilip senle dalga geçmeyecek mi? Demeyecek mi söyle beline kuvvet böyle kuvvet. Bunlar ayıp şeyler dedim. Bunlar erkek adama yakışmayacak şeyler dedim. Ben de üstüne çok gittim. Hiç karşılık vermedi. On yılın altında yatana eş görüşü vermesi devletin yanlış. On yılın üstünde de yatan olup da çocuğu olana vermesi gene yanlış” (E6, 35, Hürriyetinden yoksun bırakma, Hükümlü)

“Pembe odaya gidip gelenler ile dalga geçenler olurdu. Odadan geldikten sonra ranzanın kenarına çarşaf gererek yatarı kimse görmesin, uğraşmasınlar diye. Kimisi derdi mesela benim kocamın boşayacağını bilsem gene gitmem oraya memurların içinden geçiyorsun, x raydan geçiyorsun bir de oraya gidip geri geliyorsun.” ( K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)

Evlilik ve mahrem yaşam arasındaki ilişki biçimi dışarıdaki gündelik hayatta olabildiğince gizli tutulan ve herkes tarafından dile getirilmeyen bu bakımdan görünür olmayan bir alan olarak karşımıza çıkar. Cezaevinde ise mahrem yaşamın dışarıdaki yaşamdan farklı olarak gizli olmaktan çıkıp daha fazla görünür olması ve toplu bir yaşama alanı olan cezaevlerinde uygulanması, bazı kişilerin cezaevinde pembe oda ödülünü toplumsal ahlaksızlık olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Ayrıca bu gizliliğin sınırının herkes tarafından bilinerek aşılması, cezaevi personelinin ve koğuştta bulunan herkesin mahrem olayın yaşanacağını önceden biliyor olması katılımcıların bu ödüle olumsuz bakmalarına neden olmuştur. Ayıp olarak değerlendirilen bu ödülün bilinen kişiler tarafından dalga konusu edilmesi katılımcıların bu konuya olumsuz bakmasındaki diğer bir etkidir. Katılımcı K8'in bahsettiği üzere pembe oda ödülünden gelen kadınların kendilerini ayıplanmalardan soyutlamak için ranzasına çarşaf çekmesi kendisini içinde bulunduğu bu durumdan soyutlamak istediğini göstermektedir. Ayrıca Katılımcı K6'nın mahrem yaşamı, erkeklik temaları ile ilişkilendirmesi ve cezaevinde mahrem yaşamın erkek adamlığa sığmayacak durumlar olarak değerlendirmesi toplumsal baskının erkeklik algısı üzerinden aktarıldığını da göstermektedir. Katılımcı ancak uzun süreli mahkûmun dışarıda neslini devam ettirecek zürriyeti bulunmadığı takdirde pembe oda ödülünün verilmesi gerektiğini savunmuştur. Genel olarak olumsuz düşüncelerin benimsenmesinde toplumsal olarak dışlanmanın büyük bir etkisinin olduğu görülmüştür.

### **3.2.11. Cezaevinde Kullanılan Stratejilere Karşı Geliştirilen Taktikler**

Araştırmanın kuramsal kısmında da değindiğimiz üzere Michel de Certeau sıradan insanların geliştirdiği “taktikler” ve iktidarın geliştirdiği “stratejiler” üzerinde durur. De Certeau'cu bakış açısına göre toplumun herhangi bir köşesinde yaşarken iktidar yani gücü elinde bulunduran erk, kendi alanlarını çizerek sıradan bireyi bu alan içerisinde yönetmeye çalışır. Gücü elinde bulunduran erk bu yönetme şeklini belirli kurallar ve kanunları koyarak uygular. İktidarın benimsediği bu kanunlar ve kurallar aslında denetim ve yönetim sağlamak amacıyla uygulanan stratejilerdir. Sıradan birey bu kanunlara tamamen boyun eğmek yerine, iktidara başkaldırmadan gizli yollar deneyerek taktiklerini harekete geçirir. Certeau'cu bakışa göre sıradan insanın taktiği

stratejilere karşılık üretilmiş bir sanattır. Sıradan birey geliştirdiği taktikler ile tıpkı bir sanat dalı icra edercesine benimsediği düşünceyi harekete geçirir, yeniden yorumlar ve yorumu sonucunda yeni bir ürün hayata getirir.

Taktik ve strateji arasındaki ilişkiyi cezaevi ile cezaevi yaşamında varlığını sürdüren eski tutuklu ve eski hükümlülerde de görmek mümkündür. Eski tutuklu ve eski hükümlüler toplumda bulunan düzeni ihlal ettikleri için cezaevinin belirlediği stratejik kurallara uymak durumunda kalırlar fakat bu durum her zaman bu kanunların sürekli kabul görerek uygulandığı anlamına gelmez. Eski tutuklu ve eski hükümlüler cezaevinde kaldıkları süre boyunca gündelik hayatlarını kendi yöntemleri ile tekrar yoğurarak kendilerine özgün bir yaşam alanı oluştururlar. Bunu ise sistemin içinde kalarak yaparlar. Çünkü onlara özgü bir mekân yoktur ve zamanın kontrolü suç süreci bitene kadar cezaevinin elindedir. Bu yüzden tutuklu ve hükümlüler cezaevine karşı gelmeden kurum içinde hayatlarını daha yaşanabilir kılmak adına taktikler üretirler. Taktikler sayesinde kendilerini kurumdan ayırarak kendilerine ait ötekinin var olduğu bir yaşam alanı kurarlar. Dolayısıyla eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevinin benimsediği stratejiye karşılık geliştirdiği taktikler, strateji karşısında güç sergileyebilen sıradan ve zayıf insanın gücünü anlamamız açısından önemli bir değere sahiptir. Bu bakımdan araştırmanın bu bölümünde eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevinde kaldığı süre boyunca cezaevi stratejilerine karşılık nasıl taktikler geliştirdikleri sorulmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda cezaevinde geliştirilen taktikleri fiziksel ihtiyaçların giderilmesi için geliştirilen taktikler, yasak olan kurallara karşı geliştirilen taktikler, yaratıcılık bağlamında geliştirilen taktikler ve iletişim sağlamak amacıyla geliştirilen taktikler olmak üzere dört grup etrafında incelemek mümkündür.

Fiziksel ihtiyaçların giderilmesi için geliştirilen taktiklere bakıldığında yemek yapmak için geliştirilen taktiklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Certeau'ya göre yemek yapmak, çocukluktan beri öğretilen, kuşaklar boyunca aktarılan, bu yönüyle geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprü kuran, hafıza/ bellek taşıyan pratikdir. Aynı zamanda yemek yapmak, belirli bir yerde ve zamanda icra edildiği için zamana ve mekâna dokusu, kokusu, tadı sinmiş, sürekli tekrarlarla dolu pratiktir ( Certeau ve Mayol, 2009, 190). Yemek yapmak için öğrenilen pratiklerin harekete geçirildiği

yerlerden birisi ise cezaevleridir. Katılımcıların cezaevinin kısıtlı imkânları dâhilinde yaşaması, yemek yapmak için kendilerine ait bir mekânın olmaması, stratejik olarak belirli mutfak gereçlerinin cezaevi tarafından yasaklı olması (ocak vs.), katılımcıların cezaevi içerisinde yeni yollar arayarak yemek yapma noktasında taktikler geliştirmesine neden olmuştur. Cezaevi içerisinde yemek yapmak için uygulanan taktiklerin genellikle cezaevi içerisindeki yaşam şartlarını olabildiğince dışarıdaki yaşama benzetme, dışarıdaki hayatı ve yaşam standardını cezaevi içerisine taşıma amacıyla geliştirildiği görülmektedir. Kişilerin cezaevi öncesinde yedikleri, paça, sarma gibi yemekleri yapabilmek için çeşitli kurnazlıklar geliştirmeleri, bir paket sigara karşılığında kantinciden baharat almaya çalışmaları aslında cezaevinin sınırlarını aşarak dışarıdaki hayatı içeride yakalamaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu nedenle katılımcılar taktiklerini yemek için gerekli olan malzemelere ulaşmada geliştirmişlerdir. Aynı zamanda ocak olmadığı için semaverin kullanılması, cezaevinin verdiği yemekleri yeniden yeni soslar yaparak yeni bir yemeğe dönüştürmeleri, eski tutuklu ve eski hükümlülerin yaratıcılık bakımından yeni manevralar geliştirdiklerini göstermektedir.

Katılımcıların bu konu hakkındaki ifadeleri şu şekildedir;

*“Yemek canımız isterdi. Ben en çok sevdiğim paçaydı. Paça içemiyordum. Sevdiğim üç tane arkadaşım vardı. Tavuk gelirdi haftalık iki sefer. O tavukları yemezdik. Buzdolabına koyardım. Perşembe günleri kantinimizdi bizim sarımsak falan yoktu paça canımız istiyor ya. Yemekhaneci vardı orada o da mahkûmdu. Ona bir paket sigara veriyorduk. İçeride para yok içerideki para sigaraydı. Bir paket sigara veriyorduk. Bir baş sarımsak veriyordu bize. İşte karabiber getiriyordu. Semaverde paça yapmaya başladım. Paça yapar nefsimizi körlerdik yani öyle” ( E17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

*“Semaverde bir ara sürekli yemek yapıyorduk biz. İki aya bir de semaver alıyorduk ama bozuluyordu, yanıyordu çünkü. Bir gün koğuşa lahana verdilerdi bize. Hiç unutmam lahana sarması da gelmiyor ya bunu saralım pilavla sardık onu da düşünün maydanoz doğradık, soğan doğradık, domates işte baharat onla sardık. Semaverin altı yandı dayanmadı. Yemekhanede ne yapıyorduk mesela peynirle soğanı kavuruyorduk peynirle, domatesle biberi kızartıp öldürüp pişirip o şekilde. Mercimek çorbası geldiği zaman yeniden*

*avcar yapıyorduk sarımsakla falan. Patates haşlanmış geliyordu ya onu tekrar kızartıyorduk. Marul alıyorduk sebze kısmından alıyoruz ya pilavla marul sarıyorduk. Ama yine de güzel oluyordu. Yeniyordu. Domatesli pilav yapıyorduk. Yanına bir cacık yapıyorduk. Öyle yiyorduk. Semaverde tost yapıyorduk. Peyniri arasına koyuyorduk bardağın arkasına çöktüre çöktüre eee (uzatarak) onda da ne oluyordu kablolar sıcak içinde su yok. Semaver susuz kullanılır mı? Kullanılmaz ama biz yoktan şey yaratıyorduk” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

Katılımcıların cezaevinde dikkat ettiği ve taktikler geliştirmeye çalıştığı diğer bir konu ise bedenleridir. Ertan’a göre beden tıpkı beyaz bir sayfaya benzer. Beden üzerine incelikle işlenmiş yazılar tıpkı beyaz bir sayfa üzerine yazılmış metin gibi bireyin bedeni üzerinden dış dünya ile iletişim kurmasını sağlar. Bu iletişimin içerisinde direniş ve varoluş mücadelesi yer alır ( Ertan, 2017, 181-182). Bedeni stratejik olarak hapsedilmiş olan birey, içeride bedenine dövme işleyerek taktiksel olarak bedeninin kendisine ait olduğunu ve cezaevinde yaşasa dahi bedeni üzerinden özgür olabileceğinin mesajlarını iletmeye çalışır. Araştırma esnasında gözlemlendiği üzere katılımcıların bedenlerine işlenmesini istedikleri sembollerin, “kuş” ve “deniz” gibi özgürlük çağrıştırmaya yönelik temaları içermesi, beden üzerine uygulanan taktiklerin bu doğrultuda uygulandığını göstermektedir. Taktik geliştirmek aynı zamanda kısıtlı olan ve sınırlı imkânların olduğu bir alanda sınırları olabildiğince zorlamayı gerektirir. Cezaevinde makyaj malzemesi olarak kullanılan siyah renkli malzemelerin (sürme, rimel vb.) dövme işlemek için kullanılması, zor şartlar altında bile insan zihninin sınırlarını keşfettiğini göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların sınırlı bir alanda hareketsiz kaldıkları için kendi imkânları dâhilinde dambıl, halter gibi spor aletlerini yapması diğer uygulanan taktikler arasında yerini alır iken, cezaevinde beden sağlığına verilen önemi de göstermektedir.

Yaratıcılık bağlamında geliştirilen taktikler şu şekildedir;

*“Dövmeyi içeride yaptırđım. Her tarafımda var. Dikiş iğnesi ile yapıyoruz bunu ondan sonra mürekkepli kalem, süt dövme tarifi veriyorum şimdi ( gülerek), kalem pil onu da kırıp katabilirsin. Rimel de olabilir... Biri olmazsa biri olabilir yani. Krem katıyoruz içine parlak tutsun diye. Harf kalemlerle*

*yazılıyor. Bir kere onun üstünden iğne ile batarak gidiyorsun mürekkep alsın diye. Zaten ora kanyor. Kanadıktan sonra tekrar üstünden gide dide kanadıkça oturuyor. İki gün sonra elinin üstü balon gibi şişiyor. Sigara külünü bastıyon yazıldıktan sonra hani mikrop kapmasın diye. Krem sürüyorsun ondan sonra. Sigara külünü de zaten tutsun diye de sürüyorsun hem de mikrobu kırması açısından. Sonra krem sürüyon yıkıyon” ( K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

*“Su yazardık. Orada çeşme suyunu içmiyoruz. İnsan sağlığına özen gösteriyor. Hazır su geliyor. Hazır suyun içine suyu doldururuz. Çek pas sapları yazarız işte dört tane beş tane onlardan barfiks aletleri yapardık. Onlarla çalışırdık” ( E17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

Certeau’ya göre stratejilerin belirli bir alanı, mekânı ve buna bağlı olarak kuralları vardır fakat taktiklerin ne bir mekânı ne de bu mekâna bağlı kuralları vardır. Bu sebepten ötürü taktiklerin kendilerine ait bir konumu yoktur. Sıradan birey taktikler geliştirirken stratejik gücü elinde bulunduran ve mekân sahibi olan erkin alanını kullanır. Böylece stratejik kuralların içine sızarak onları manipüle etme ve döndürme yetisine sahip olur (Certeau, 2008, 104). Eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevinde kaldıkları süre boyunca kendilerine ait bir alanın olmaması ve cezaevinin kuralları temelinde yaşamaları, cezaevinin kurallarına isyan etmeden manipüle etmeye çalışmalarına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda cezaevinin stratejik bir konumunun olmasından kaynaklıdır. İçeride konulan yasaklara taktikler geliştiren katılımcılar bu bakımdan pek çok stratejiyi önceden deneyimlemişler ve tanımışlardır. Katılımcıların her ay olan aramaların vaktini önceden kestirmeye çalışmaları ve şarabı bu arama vakitlerine göre yapmaları, x ray cihazından geçerken öteceğini bildikleri için çakmağın manyetolarını sökmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Katılımcıların yasak olan etkinlikleri yapmaya çalıştığında etrafı kolaçan etmesi veya yapılan yasak işlevleri gerçekleştirirken zamanı hesaba katması herhangi bir kriz anında kendisini kurtarabileceği bir yerin olmadığını da göstermektedir. Bu yönüyle araştırma esnasında birçok katılımcı içeride yasak olan oyunları oynarken gözetlemek amacıyla bir kişiyi kapıda durmak üzere beklettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların yasak olan etkinliklere karşı geliştirdiği taktikler şu şekildedir;

“Yapıyon tabi kaşıkla bıçak yapıyon. Mesela hastaneye giderken sigarayla çakmak götürmek yasak. Sigara zaten ötmüyor onu katıyon bir yerine. X ray cihazından geçiyon ya o zaman çakmak cebinde ötüyor mesela. Her şeyini çıkarttırıyorlar kemerine varana kadar. Onun için o içindeki manyeto var ya onu çıkarıyon böyle onun yerine peçete kattığında onu çaktığında yanıyor. Elimizdeki kelepçeyi açıyorduk. Şarap yapıyorlardı. Meyve suyunun içine ekmek ufağı katıyorlardı. İki üç haftada o oluyordu. Zaten ayda bir arama oluyordu o gelene kadar içiyorlardı. Onlar haftada bir kez sıcak su veriyordu. Tam banyo yapamıyorduk. O yüzden borunun orada sıcak su borusunun vanası vardı onu açıyorduk. İçeri de yasa dışı kumar oynanıyordu. Dama, satranç bu oyunlar kendilerinin verdiği oyunlar. Bir de telefon için verdiği kâğıtlarla iskambil kâğıdı yapabiliyorsun. Hiponun içine batırıyon kâğıtları bembeyaz olarak çıkıyor. Ondan sonra üstüne iskambil kâğıdının üstüne yazanlardan 52 tane yapıyon. Sonra kumarı sigarasına oynarsın, mesela Tufanbeyli’de her hafta bir poşet popkekine oynuyorduk. Zaman geçsin diye yapıyorduk para için değil. Ütöldün mü bir tane popkek veriyon yani bu. Oyunlar içeride sosyalleşmeyi sağlıyor. Mesela ben oturunca dört beş saatim geçermiş. Batak, domino, iskambil kâğıdı oynanıyor hep” ( E 2, 26, Uyuşturucu, Hükümlü)

“Çocuklara oyuncak yasaktı. Biz örgüden örgü top yapmıştık veya ben çoraplardan oyuncak yapıyordum. Sıcak su hep yok ya haftada iki gün olduğu için yazın pet şişelere suları doldurup bahçeye onları yığıyorduk. Sular ısınıyordu. Duş almak isteyen mesela üç kişiye o sular idare edebiliyordu. Kışın sıcak su torbası da yasak o yüzden gene aynı şekilde şişeye su doldurup onu peteğin yanına koyuyorduk. O gece işte ısıtıyordu bazen yanımıza alıyorduk işte ısınmak için” ( K11, 32, Tutuklu)

“Kurumun yasakladığı okey kâğıdı hazırlardık kartonlarla yapardık. Okeyin tahtasını kartonlardan yapardık. Cezaevinde var ya neler öğreniyorsun. Neler öğretiyor insana cezaevi” ( K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)

Cezaevinin stratejilerinden birisi ise sınır çekme işlemidir. Cezaevinde kişiler cezaevinin kapasitesine göre gruplara ayrılarak koğuşlara yerleştirilirler. Her koğuşun kendisine ait bir adı olduğu gibi bu ad aynı zamanda onların sınırlarını da belirler.

Örneğin A/1 koğuşunda kalan bir kişi koğuşu değişmediği sürece, bu koğuşun sınırları içerisinde kalarak cezai sürecini tamamlamaya çalışır. Bu durum koğuş içerisindeki kişilerin iletişim sağlamasını kolaylaştırırken diğer koğuştaki kişiler ile iletişim noktasında sınırlı kalınmasına neden olur. Bu sınırlılık ve diğer kişiler ile iletişim kurma istediği cezaevinde yaşamını sürdüren eski tutuklu ve eski hükümlülerin bu sıkıntıları gidermek için taktikler ve pratikler geliştirmesini sağlamıştır. Bu taktikler haberleşmeyi sağlamak amacıyla katılımcılar tarafından “pusula haberleşme merkezi” olarak adlandırılır. Pusula haberleşme merkezi, genel olarak ufak bir kâğıda notlar yazılarak, bu kâğıdın ağır bir cisim ile birlikte farklı koğuşlara ulaştırılması ile oluşmaktadır. İletişim sağlamak amacıyla yazılan notlar içerisinde gündelik hal hatırlar sormalar, alış-veriş yapmak (sigara isteme vb.), diğer bir koğuş hakkında bilgi almak gibi işlevler amacıyla kullanılmaktadır.

Haberleşmek amacıyla geliştirilen taktikleri ise katılımcılar şu şekilde ifade etmişlerdir;

*“Pusula haberleşme merkezi. Diyelim ki A/1 deyim. Yeni gitmişim ya da kalıyor oluyum A/5 de bir arkadaşım var. Beni oraya vermiyorlar. Ne yapayım neye ihtiyacım var. Kantinim, sigaram bitti. Kantin gününe iki gün var. Yazıyom mesela sözlü sohbeti yazıya döküyom. İhtiyacın varsa ordan bana iki paket sigara gönder. Kantin gününde ödeşek diyom. Yazıyon poşete goyuyon ya soğan ya patates atıyon içine tap atıyon. Zaten yan koğuşa da düşse o da alıp diğerine atıyor. Böyle oluyordu yani”* (E8, 35, Adam Yaralama, Hükümlü)

*“Pusula dediğimiz sistemle pilin içine yazı yazıyoruz işte. Ne yapıyorsun nasılsın falan ondan sonra daha öncede bilgisini aldığımız veya görüşte denk geliyordu arkadaşlarımız onla konuşmak için neredesin sen ne zaman geldin gibisine yazıyoruz. Hangi koğuşta d blokta veya c blok atıyoruz yukarıdan tellerden onun bahçesine düşüyor veya yan tarafın havalandırmasına düşüyor. O oraya atıyor zaten. Mesela yanında ya blokta o da alıyor başka yere düşüyse ordan oraya atıyor. Böyle bir iletişim sağlıyoruz”* (E13, 29, işlenen suç: uyuşturucu bulundurma, silahlı yağma, firar, Hükümlü)

### 3.2.12. Koğuşta Tesis Edilen Düzen ve Tipleri “Koğuş Mesulü/ Mümessili/ Başkanı” / “Meydancı”/ “Nöbetçi”

Sosyoloji bilimi, bilindiği üzere toplumda yaşanan krizleri çözüme ulaştırmak adına doğduğu için, toplumdaki düzen meselesi ile yakından ilgili bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Bu minvalde gündelik hayat sosyologları gündelik hayatta tesis edilen düzenin nasıl sağlandığı noktasında birçok bakış açısı geliştirmişlerdir. Araştırmanın kuramsal kısmında da değindiğimiz üzere Lefebvre toplumda nasıl ritmik bir düzenin sağlandığı üzerinde durmuş, Berger ve Luckmann toplumun gerçekliğinin nasıl tesis edildiği ve anlamlı hale geldiğini incelemiş, Goffman ise diğer düşünürlerden farklı olarak cezaevinde toplu bir düzenin nasıl sağlandığı üzerine kafa yormuştur. Bilindiği üzere cezaevleri, toplu bir şekilde hareket etmeyi sağlamak ve kolektif bir yaşamı herkes için yaşanabilir kılma adına, gündelik hayatta kuralların konularak yaşandığı yerler olarak karşımıza çıkar. Üstelik cezaevinde yaşayan bireyler çoğunlukla dışarıdaki insanların gündelik hayatından farklı olarak bu kuralları somut bir şekilde hissederek yaşarlar. Bizim bu kısımda merak ettiğimiz konu ise, cezaevi öncesi hayatında düzene bir bakıma karşı gelmiş kişilerin, cezaevi kurallarına uyarken aynı zamanda kendi hayatlarında tekrardan bir düzen sağlamaya çalışıp çalışmadıklarıdır. Yapılan görüşme sonucunda erkek ve kadın katılımcıların, cezaevi kurallarının dışında genellikle cezaevi hayatını kendi kurallarına göre yeniden düzenledikleri görülmüştür. Hatta katılımcıların, oluşturdukları düzeni koruyabilmek için kişiler arasında ortak bir baş seçimine yöneldikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların düzeni korumak için seçilen kişileri, “Koğuş mesulü” “koğuş mümessili” “koğuş başkanı” “koğuş idarecisi” gibi isimler ile andığı anlaşılmaktadır. Anılan bu isimler aynı zamanda koğuş düzenini sağlayan tipler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar koğuşun düzenini korumak için seçilen bu kişilerin nasıl seçildiğini ve nelerden sorumlu olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir;

*“Bazı koğuşa gidiyon çok güzel yönetim idare ondan kaynaklı. İdare derken şunu demek istiyorum her koğuşun idarecisi ayrı koğuşa bakan bir yetkili var yani. Onun kuralları çerçevesinde yaşıyon çünkü niye bir kişiye ait değil yani orada yirmi kişi toplu yaşamak zorunda. O kişide kendine göre belirli kurallar*

*koyuyor. Şimdi nasıl evinde bir düzenin var. Orada da bir düzenin var. Temizliğine dikkat edecen, arkadaşlarıyla ilişkine dikkat edecen vs. belirli yemek saatleri var. Oturup toplu yenir toplu kalkılır gibi ekstra istekler oluyor yani. Bu kişiden kişiye göre değişiyor. Kendi çıkarlarına göre de kurallar koyabiliyor. Bazen de insandır öyle bir şey düşünmüyorsa kendime uyguluyom herkes de uygulasin diyor. (E10, 35, Hırsızlık, uyuşturucu, Adam yaralama, Hükümlü)*

*“Koğuş mümessili mesela bugün koğuş temizlenecek onları uyarıyordu. Gelen ekmekleri alır. Peynirleri alır. Koğuşun bir sorunu olur onları dinlerdi. Her şeyde yardımcı oluyordu” (K5, 27, Yardım ve yataklık, Hükümlü)*

*“Bizim koğuş mesulü kişiden gördüğümüz, bizim koğuşta suç kavramı yok yani. Kim neyden yatarsa yatsın adam insan olsun yeter derdi. Bizim koğuşumuzda yatan çocukların hepsi de kaliteliydi. Namazındaydı. Kimseyle de işimiz olmuyordu. Bizim başımızda olan adam iyi olunca bizde ister istemez o düzene uymak zorunda kalıyok. Bizim koğuş mümessili, kendine hiçbir şey dedirtmezdi. Abi olarak tanıttırdı kendini. Koğuşta her şey ondan sorumluydu. Kendi ön planda durmazdı. Bir kişinin sorunu olursa bizi gönderirdi. Neyin var kardeşim derdik. Biz konuşurken kendi de gelirdi zaten. Para yok derdi kişi. Oda ondan habersiz ihtiyaçlarını yazardı” (E3, 30, Yağma, Hükümlü)*

*“Koğuş mümessiliydim zaten. Koğuş mümessili olduğumdan akşam ortama bakar ortamı düzelttikten sonra yatardım. Gündüz şimdi o ora aralarında bir şeyler geçiyor. Akşam oturup düzeltirdik. Bakıyorsun adam birbirine girmiş hemen yetişiyordum ben zaten. Diyordum ki yok bura kimseye kalmaz bugün var yarın yoksunuz derdim kapanırdı. Düzelttikten sonra düzelirdi. Koğuşumdan öyle beribenzer bir insan dışarı kaldırıp atmadım da yani” (E12, 52, Cinayet, Hükümlü)*

*“Koğuş başkanını oy topluluğu ile koğuşta yatan kişiler seçer. Oradaki en yetkili kişi olanlar en ağır cezayı alan kişiler koğuş başkanlığını yapıyordu” (K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)*

Erkek ve kadın katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, genellikle çok uzun süre cezaevinde yatan kişilerin ya da koğuşta oylama sonucunda en çok oy alan kişilerin, koğuşun düzenini korumak için seçildiği anlaşılmaktadır. Koğuşta seçilen bu kişilerin koğuş düzenini korumak için belirli kurallar koyma hakkına sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada kişilerin ussal bir otorite tipinde statü kazandıkları söylenebilir. Bu statü aynı zamanda koğuş sorumlularının, cezaevi yetkilileri ile koğuşta bulunan diğer mahkûmlar arasında iletim sağlamasına da yardımcı olmaktadır. Bu durum cezaevi yetkililerinin herkesle direk iletişim sağlamak yerine koğuşun içerisindeki güvenilen, itibar gören, koğuşa sözü geçen kişiler ile iletişim kurması, aynı zamanda koğuşun içerisinde gelişebilecek olan herhangi bir yapılanmanın önüne geçilebilmesi için de sağlanıyor olabilir. Cezaevi hayatında kolektif ve kalabalık bir ortamda yaşanmasından dolayı kişilerin koyduğu kuralların tüm koğuşa hitap edecek şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Konulan bu kurallar, yaşanan tartışmaların önüne geçilmesi, maddi desteğin sağlanması, koğuşta düzenli olarak temizliğin yapılması, kurum içi insan ilişkilerinin düzenlenmesi, yemek saatlerine riayet edilmesi, dini ibadetlerin yerine getirilmesi gibi düzenlemeleri içermektedir. Bazen koğuş sorumlularının tüm bu haklara sahip olması, koğuştaki düzeni sağlamak yerine kendisini koğuşun efendisi, ağası gibi hissetmesine neden olmaktadır. Katılımcıların bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir;

*“Şimdi bir ara cezaevine fayans döşendi biz koğuş değişikliği yaptık. Başka koğuşa gittik Kozanlıların koğuşuna. Kendi koğuşumuzda ayak ayaküstüne atar otururduk aynı kendi evimiz gibi. Vardık, adam ayak ayaküstüne atman benim koğuşumda dedi. Atmak gardeş dedik. Sabahları gazete geliyor ya gazeteyi ben okumadan kimse eline alıp okumasın dedi. O gazeteyi okursa ondan sonra diğerleri alıp okurdu. Koğuş mümessili olan kişinin sandalyesine kimse oturamaz. Şurada masası olur başında sandalye sağında solunda da onun yardımcıları olur. Onlar oturur. Onun haricinde de gene kimse oturamaz. Diğer mahkûmlarda gider şöyle baş tarafta oturur. Bu her koğuşta aynı değil. İmamoğulların koğuşunda film olursa onu izlerik. Maç olursa onu izlerik. Başka bir şey olursa onu izlerik ama diğer koğuşta bu yok. Kumanda elinde*

*koğuş sorumlusunun o nereyi izlerse sende orayı izlersin” (E11, 47, Cinsel İstismar, Hükümlü)*

*“Devlet ceza veriyor bir de koğuşun içinde kendi kanunları var. Mesela koğuşun içinde de hiyerarşik düzen var. Adam ceza içinde ceza çıkarıyor. Bu sandalye benim namusum diyor mesela adam bu sandalyeye kimse oturamaz diyor. Bazı koğuşlarda bir oturduğun yerden bir saat kalkmayacaksın gibi kurallar da koymuşlar. İki kişi gidip konuşaman diye kurallar da var. Bunun gibi bir ton şey var. Ben şahit olmadım ama başka koğuştan gelen kişiler hep anlatırdı. Bir de koğuşun içinde psikolojik baskı var yani yok değil. Yani iki üç kişi bir araya gelse zaten koğuşu eline alıyor yani. Bir de yani şimdi adam müebbet yatıyor cinayetten, yanına da hırsızlıktan yatan birini vermişler. Birinin çıkma şansı yok öbürü üç sene yatıp çıkacak. Eee bu sefer ne olacak, cinayetten yatan adam eziyor. İşte böyle. Çünkü adamın gaybedeceği bir şey yok yani birini öldürse gene aynı. Üç kişiyi de öldürse aynı cezayı yatıyın bir kişiyi de öldürse aynı cezayı yatıyın” (E2, 26, Uyuşturucu, Hükümlü)*

Katılımcıların görüşlerinden de anlaşılacağı üzere koğuş sorumlularının, koğuştaki yönetimi tamamen eline almaları sonucunda, koğuş ağası gibi davrandıkları, koğuşta hiyerarşik bir düzen tesis etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bakıldığı zaman “koğuş ağası”, “koğuş mümessili” gibi tiplerin yer alması, cezaevinde mahkûmlar arasında “koğuş hiyerarşisi” olduğunu göstermektedir. Bu durumun oluşmasında ise kısa süreli ceza alan mahkûmun uzun süreli ceza alan mahkûmla aynı koğuşa katılmasının bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca uzun süre kalan mahkûmların zaman içerisinde eşya ile aidiyet kurduğu görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak uzun süreli kalan mahkûmun, içerideki eşyalar üzerinden kısa süreli kalan mahkûmlar üzerinde tahakküm kurmaya çalıştığı görülmektedir. Uzun süreli kalan mahkûmun sandalyeyi kendisinin namusu olarak görmesi, gazeteyi kendisi okumadan kimseye okutmaması bu duruma örnek olarak verilebilir. Cezaevinde uzun süre yatan mahkûmun hıncını kısa süreli mahkûmlardan çıkarmak için despot bir tavır takındıkları bu yönüyle koğuş içerisinde baskıcı kurallar koymaya çalıştığı

söylenbilir. Aynı zamanda elde edilen statüyü kaybetmemek için kişinin kendi varlığını diğerlerine zorla dayatmaya çalıştığı bu yüzden koğuş içerisinde gruplaşmaya gidildiği görülmektedir. Bu durum koğuşta statüden kaynaklı olarak mahkumlar arasında tabakalaşmanın da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle ekonomik durumu iyi olan kişiler ile yoksullar arasında gruplaşmanın veya tabakalaşmanın olduğu saptanmıştır. Cezaevlerinde “meydancı” veya “nöbetçi” tipinin bulunması bu duruma örnek olarak verilebilir.

Cezaevinde kadınların erkeklerden farklı olarak tesis ettiği bir diğer düzen şekli ise günlük temizlik rutinini sağlamak için oluşturulan nöbet sistemleridir. Kadın katılımcıların bu konu hakkındaki ifadeleri şu şekildedir;

*“Nöbette karavanayla yemek veriyorlardı kapıdan gidip getiriyordun. Önce kahvaltıyla ekmeği getiriyordun memurların oradan. Ondan sonra yıkayıp veriyordun. Sonra öğlen yemeği geliyordu. Yemeği çomça oluyor ya çukur çomçalar karavananın üstüne vuruyordun yatan oluyor gece yatmayıp sabahnan yatan oluyor ya karavananın üstüne o çomçayı vuruyordun. Herkes gelsin yemeğini alsın. Ekmek sabahtan dağılır zaten bir çifteli ekmek bir gün için. Herkes gelirdi yemeğini alırdı alan alırdı kalanını da çöpe dökerdi. Yıkardın geri eletirdin. Bulaşığı yıkıyordun sorumlu olarak sabahleyin semaverde çayı koyuyordun. Ortam buydu” (K2, 50, Cinsel istismar, Hükümlü)*

*“İster paran olsun olmasın nöbet yapacan gene yapacan onu. Hani senin temizlik sıran var ya atıyorum her gün bir kişi temizliyor ya senin temizlik sıranı ben yapacam onla koğuş masrafı ödeyecem ya da elektrik ödeyecem. Ödemek zorundasın bunu. Param yok, yok. Mesela senin yerine ben nöbet yapıyorum bir paket sigara karşılığında. Onun karşılığında sabah kalkıyorum erkenden saat altı gibi mutfağı komple yıkıyorum. Kahvaltı karanasını alıyorum. Masaları sandalyeleri yıkıyorum siliyorum. Bulaşık tezgâhını üstünü yıkıyorum hipoyla falan her tarafı. Tuvaleti banyoyu fırçalıyorum iyice her tarafı üstün başın zaten fark etmez kış yaz o soğuk suyla yapıyorsun. saat yedi buçuk sekizde arkadaşlar sayım diyip sayıma kaldırıyorsun. Kaldırmak*

*zorunda çünkü nöbetçi. Ondan sonra çorba mı geldi kahvaltıda çorba alan alır almayan almaz karavanayı yıkıyorsun nöbetçiye teslim ediyordun. Çöp kovasını veriyorsun dışarıya ekmeğin fazlasını veriyorsun. İki tane kova oluyor o kovaları yıkıyorsun tekrar onlara poşet takıyorsun. Öğlen olduğu zaman da öğlen yemeğini yine dağıtan dağıtıyor artık. Akşam yemeği keza aynı. Ondan sonra sayımdan sonra millet tekrar yatıyor ya yukarıyı süpürüyor siliyor yataksaneye. Oturmak yok yatana kadar” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

Kadın katılımcıların cezaevindeki koğuş düzenini korumak için gerçekleştirdikleri başka bir düzen şekli ise nöbet sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nöbet sistemi günlük yeme, içme, temizlik rutinlerini içermektedir. Gündelik rutini sağlamak amacıyla sırası geldiğinde nöbeti tutan kişiye “nöbetçi” ismi verilmektedir. Nöbetçi denildiği zaman o günün işlerinden sorumlu bir tip algısı belirmektedir. Aynı zamanda cezaevinde yoksul olan kişilerin para karşılığı başka kişilerin yerine de nöbetçilik yapması nöbetçiliğin yoksulluk ile bağlantılı olduğunu da göstermektedir. Kadın katılımcıların, cezaevinde toplu bir yaşam şekli sürdürülmesinden dolayı yaşanması beklenen karışıklığın önüne geçebilmek için nöbet sistemini geliştirdikleri görülmektedir. Kadınlardan farklı olarak erkek katılımcılar ise cezaevindeki toplumsal düzeni sağlamak için “meydancı” kavramını oluşturmuşlardır. Erkek katılımcıların bu konu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir;

*“Meydancıda bulaşıkları yıkayan, koğuşun işlerini yapan, kişidir. Herkes ona haftada birer paket sigara verir ya da telefon kartı verir yaptığı işlerin karşılığında. Orada en çok para eden şeyler bunlar. Meydancıda mahkûmdur. Koğuşun kendisi belirler meydancıyı. Derler ki x kişinin durumu iyi değil o yapsın derler meydancı da öyle seçilir” (E2, 26, Uyuşturucu, Hükümlü)*

*“Meydancı içinden garibanı seçiyon. Kaç kişinin diyelim on beş o garibanda meydancı ya ona birer paket sigara alıyorsun. Dış meydancı var bir de o da banyo işlerinde sıcak suyu açma kapama işlerine bakıyor. Bir pakette ona alıyon zaten. Dış meydancının sayısı idarenin inisiyatifine bağlı. Banyoyu da adam sabah suyu veriyor. Öğlene kadar bu koğuşta diyor. Herkes sırayla giriyor” (E 8, 35, Adam yaralama, Hükümlü)*

Erkek katılımcıların toplumsal düzeni sağlamak için oluşturdukları toplumsal tipler “meydancılar” olarak karşımıza çıkmaktadır. Meydancılar görevli oldukları yere göre “iç meydancı” ve “dış meydancı” olmak üzere iki tip üzerinden betimlenmişlerdir. İç meydancı genel olarak koğuşun belirlediği bir kişi olur iken, dış meydancı ise genellikle idare tarafından seçilen kişilerdir. Bu bakımdan dış meydancının görevi idari ilişkiler ile bağlantılıdır. Meydancı tipi genellikle erkek katılımcılar arasında yoksul olan kişileri çağrıştırmaktadır. Meydancılar emeklerinin karşılığında para yerine sigara almaktadır. Bu da gösteriyor ki cezaevindeki gündelik ilişkilerde para değişim değeri olmaktan çıkmış yerini sigaraya ve telefon kartlarına bırakmıştır.

### **3.2.13. Cezaevinin Dili Lakap ve Jargonlar**

Cezaevine giren bireyler toplum tarafından ötekileştirildikleri ve aynı zamanda doğuştan edindikleri bireysel kimlikleri hasara uğradığı için kendilerini temsil edecek yeni bir isim arayışına girerler. Bu nedenle dışarıdaki yaşamlarında edindikleri bazı isimleri veya cezaevi içerisinde inşa ettikleri bazı dilleri kullanmaya başlarlar. Bu üsluplardan bazıları ise lakap ve jargonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında tutuklu ve hükümlülerin dili haline gelen jargon ve lakaplara değinilecektir.

Goffman damgalanmış bireylerin aynı zamanda toplum tarafından tanınan bireyler olduklarını söyler. Bu durumda damgalanan bireyler toplum tarafından tanındığı için toplumun gözünde iki türlü şöhret türüne sahip olurlar. Bunlardan birisi ise kötü şöhrettir. Birey toplum tarafından kabul olmayan davranışları sergilediğinde bireysel kimliğini de zedeleyerek toplumda tanınmış bir kişi haline gelir. Bu durum onun kamusal bir imgeye dönüşerek adının önüne sahip olduğu kötü şöhretin geçmesine neden olur. Böylece kötü bir şekilde şöhret kazanmış kişinin adının yerini kötü şöhreti almış olur (Goffman, 2014, 107-110). Goffman’ın bahsettiği bu durumu cezaevine suç işleyerek gelen kişilerde de görmek mümkündür. Bazen tutuklu ve hükümlülerin işlediği suçlar isimlerinin yerine geçerek birer imge haline gelirler. Böylece kamusal bir alanda adları yerine işledikleri suçlar, onların toplum tarafından tanınmasına neden olur. Katılımcıların bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir.

*“Diğer koğuşlarda lakaplı kişiler vardı. Misal birini satırla kesmişler ona ‘satır’ derlerdi. Yaptığı olayla alakalı lakaplar takılırdı. Bir tane devamlı suç işleyip girip girip çıkan birisine ‘eşkiya’ derlerdi”* ( E 5, 45, İcra, Hükümlü)

*“Bir kadın vardı terörist diye bahsederlerdi. Hatta o da delirirdi. Çünkü kalıbı duruşu çok ciddi bir anlamda böyle şeyli bir duruşu vardı. Terör örgütüne katıldığı için ondan ‘terörist’ diye bahsederlerdi. Bir teyze vardı ona ‘torun katili’ diye seslenirlerdi. Seslenirken bile torun katili buraya gel kahvaltı yapıyok diye seslenirlerdi”* ( K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)

Cezaevinde kullanılan lakapların bazılarının isim kısaltması şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Birçok katılımcı cezaevinde birbirlerine isimlerini kısaltarak hitap ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca takılan lakapların kişilerin karakterini, fiziksel özelliklerini (boy, kilo, saç rengi, görüntü), kişiliklerini, fiziksel bozukluklarını, çağrıştırmacı şekilde konulduğu görülmektedir. Bazen de lakap güçlülüğü temsil eden bir sembol veya hayvanın isminin kullanılmasıyla oluşmaktadır. Bu tarz durumlarda kişi isminin lekelenmesiyle adının yükleyemediği gücü konulan lakaplar üzerinden elde etmeye çalışmaktadır.

*“Misal beni kafam büyük bana ‘koca kafa’ derlerdi. İnsanın bir tip vardır. Misal adamın biri topaldı. Topal gel buraya derdik. Gocunmazdı. Kimisi rengi esmerdi. Arap derdik. Kimisine oturum bakımından yakıştırdığımız olurdu baba derdik. Yani kimine de silik derdik. O insanın aslında kişiliğine baka aslında ağırlığına baka lakaplar oluşur. Yani silik olanın bizim gözümüzde kişiliği bozuk”* ( E 17, 39, Cinayet, Hükümlü)

*“Mesela Murat’ın ismi Muro olur, Muzaffer’in ismi Muzo olur, Mehmet’in adı Memo olur. Ayrıca eşyaya veya hayvana yakın lakaplarda takarlar. Mesela adam kendine ‘Kartal’ denmesinden hoşlanır. Bir diğeri ‘Tarkan’ denmesinden hoşlanır”* ( E7, 58, Taksirli adam öldürme, Hükümlü)

*“Babasının dedesinin bir lakabı vardır. Dışarıda da tanıyorlar zaten onu gayrimeşru bir çevre olduğu için tanıyorlar. O da o lakabı kullanıyor onlardan biri olduğu için. Çocuğun kaşı kalındır mesela ‘kaş’ diyorlar. Ondan sonra boyu kısadır ‘cüce’ diyorlar”* ( E13, 29, Uyuşturucu bulundurma, Hükümlü)

Cezaevinde tutuklu ve hükümlülerin kullandığı dillerden birisi ise racon keserek konuşmadır. Cezaevi içerisinde racon kesme çoğunlukla içeride yatan diğer bir kişi üzerinde üstünlük kurmak için kullanılmaktadır. Racon kesmenin kendine ait bir dili olduğu gibi aynı zamanda bu dili kullanan kişinin beden dili ile de kullandığı dili olabildiğince desteklemeye çalıştığı görülmektedir. Katılımcı bu tarz kişiler için genellikle dayılanarak konuşurken ‘eli kolu oynamaya başlar’ ifadesini kullanmıştır. Racon kesmeye çalışan bir kişinin argo kelimeler seçtiği karşısında bulunan kişiyi sindirmek veya korkutmak için davranışlar sergilediği anlaşılmaktadır.

*“Dönem dönem aslındaki karsındaki adama göre konuşuyordun. Karşıdaki adam bey efendi mütevazı ona göre konuşuyorsun. Onun diliyle konuşmaya çalışıyorsun. Karşıdaki işte garrdaş babbaa geldimm gittimm ( bu kısmı uzatarak taklit ediyor) Adana dili dediğimiz bir dil vardır. Eli kolu oynamaya başlar. Yengeç deriz biz onlara elleri falan farklı oynar. O insanlara da o tarzda konuşuruz aslında. Karşıdaki insan nasıl konuşuyorsa ona adapte olur beyin. Çünkü karşıdaki kişi sana racon keserek konuşuyorsa asarım keserim gibi kelimeler konuşuyorsa sen ona diyemiyorsun. Ya işte kardeşim yapamıyorsun. Niye çünkü daha çok boğazına gelmeye çalışıyor. Ezmeye çalışıyor. Sen de ne yapıyorsun hayırdır gardaş, kendi gardaş diyorsa sana böyle manalı bir anlamda diyorsa sen de karşılık verirsin hayırdır gardaş diyerekten o adamı alttan almazsın” (E 17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

Cezaevinde kullanılan dil, lakap ve jargonları etnometodoloji düşüncesi üzerinden de okumak mümkündür. Etnometodoloji düşünürleri, toplumsal düzeni anlamak için bireyin gündelik hayatını dil üzerinden nasıl tecrübe ettiği üzerinde durur. Etnometodologlar’ a göre dil, bir topluma, bir kültüre üye olmaya yardımcı olur. Garfinkel’in üye düşüncesinden hareketle cezaevi yaşamında hayatını geçirmiş olan katılımcıların bir zamanlar “cezaevi kültürü” ile bağlantı kurduğu, aynı ortamı deneyimlediği, aynı dili konuştuğu, bu bakımdan cezaevi kültürünün birer üyeleri olduğu söylenebilir. Cezaevi kültürüne üye olan bireylerin aynı kültürün etrafında organize oldukları söylenebilir. Cezaevi kültürüne üye olan her birey, cezaevine yeni gelen kişiye, üyesi olduğu kültür hakkında bilgi paylaşımında bulunur. Bu paylaşmayı sağlayan araç ise dildir. Dil sayesinde kişiler arasında etkileşimde bulunulan kültür

hakkında bağlama gönderimli bir şekilde iletişimde bulunulur. Böylece üyesi olunan kültür dilin yani lakap ve jargonların aracılığı ile cezaevinde paylaşılmış olur.

### **3.2.14. Cezaevinin Manevi Yaşama Etkisi ve Dini Bayramlar**

Emile Durkheim “Dini Hayatın İlkel Biçimleri” adlı eserinde dinin bir bakıma insan ve toplum hayatında ne gibi bir yeri olduğunu anlamaya odaklanır. Durkheim’göre bütün dinler, ister yalın ister karmaşık bir yapıya sahip olsun temelde benzer özellikler gösterirler. Dinden etkilenen toplum veya insanlar, dinin belirlediği reel ya da hayali unsurların tasnifini ön gerçek kabul ederler. Hayal ve gerçek gibi iki ayrı ucun dinde yer alması zıt ilişkilerin dinde yerinin olduğunu gösterir. Bu aradaki zıt ilişki şeklini Durheim ‘din dışı’ ve ‘kutsal’ kavramlarından yola çıkarak açıklar. Dini hayatın bu iki tezatlık üzerine kurulu olması dünyanın iki mutlak üzerinden anlaşılabilirliğini göstermektedir. Bu yüzden her bir dini anlamak aslında insanı ifade eden öğeleri anlamaktan geçer. Bu yüzden din insan doğasını anlamaya yardımcı olacak en iyi unsurlardan birisidir ( Durkheim, 2005, 42-58).

Peter Berger ise dini unsurları sembolik bütünleştirme, toplumsal kontrol ve sosyal yapılandırma çerçevesinde ele alır. Berger'e göre sembolik bütünleştirme, insanların sosyal ilişkilerinin gözlemlenmesine imkân sunan semboller üzerinden kurulmaktadır. Dinin kendisini belirli semboller üzerinden ifade etmesi, dini bakımdan belirlenen sembollerin belirli bir kutsal ile ilişki kurduğunu göstermektedir. Dinin kutsal ile ilişkili olması, kutsal ile bağlantılı olan sembollerin diğer semboller üzerinde kuşatıcı bir etkiye sahip olmasına neden olur. Dinin semboller üzerinden iletilmesi onun aynı zamanda kontrol aracı olarak işlev gördüğünü de gösterir. Bu bakımdan din, insanları veya toplumları iki noktada bağlayıcı etkiye sahiptir. Bunlardan birini iç kontrol yani insanın dini öğeler üzerinden kazandığı vicdan gibi duygular sağlar iken; dış kontrol ise insana dıştan kendisini dayatan bir meşrutiyet zemininde görünür olmaktadır. Bu yönüyle din aynı zamanda sosyal yapılanmanın sağlandığı bir zeminde işlev görmektedir (Berger, 1995, 432-436)

Suç ve din arasındaki ilişkiyi Durkheim’in din dışı ve kutsal arasındaki etkileşimi ele almasıyla değerlendirebiliriz. Dinin işlenen suçu bir bakıma ret etmesi ve tasdik etmemesi suçun dinin dışında kalan bir olay olduğunu göstermektedir. Bu

bakımdan dinin dışında kalan olayları ve insan hayatının ön gerçek kabul ettiği kutsal arasındaki ilişkiyi anlamak bu kısımda ele alacağımız esas meseledir. Ayrıca Peter Berger'in de değindiği üzere cezaevinde dini hayatın insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi bütünleştirici bir faktör olarak okumak, dış ve iç kontrol sayesinde ıslah edici bir etkisinin olduğunu anlamak ve dahası dinin cezaevi gibi kurumsal bir yapının içerisinde kendi yapısını devam ettirildiğini söylemek mümkündür.

Yapılan görüşmeler sonucunda suç işleyerek kutsalın dışına bir bakıma çıkan bireylerin, dini öğretileri suç öncesi yaşamlarına kıyasla daha fazla önemsedikleri görülmüştür. Özellikle dinin, insanı hayata yeniden tutunmada etkili olduğu, kişilerin dini hayata yönelmelerine cezaevi yaşamının ve kutsalın dışına çıkıldığı düşüncesinin büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu noktada dinin dış kontrol olarak insan bilincine hâkim olan bir güce sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle dış kontrolden hareketle kişilerin iç kontrol denetimi yaptığı anlaşılmıştır. Birçok katılımcı suç işleyerek cezaevine gelmesi neticesinde hayatı sorguladığını, dini olarak hayatın ne anlama geldiğini irdelediklerini anlatmışlardır. Bu noktada kişilerin iç kontrolleri sayesinde bir vicdan denetimi gerçekleştirdiği söylenebilir. Kişilerin aynı zamanda dini öğretilere dışarıdaki yaşamlarına kıyasla içeride sıkı sıkıya tutunmaya çalışması birçok kişinin yeniden namaza başlaması, Kuran-ı Kerim okumaya başlaması dinin günahlardan bir arınma sağladığına da inanıldığını göstermektedir. Bu bakımdan birçok katılımcı gündelik hayatlarında din üzerinden birçok değişiklik yapmıştır. Bu duruma kişilerin daha kapalı bir giyim tarzı benimsemesi örnek olarak verilebilir.

Katılımcıların bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir;

*“Tabi, ben çok açık saçıktım. Mini de giyerdim. Daracık pantolon da giyerdim. Makyaj yapmadan ben bir yere çıkmazdım. Saçımı boyatmadan bir yere çıkmazdım. Saçımın böyle beyazı gözükecek mümkün mü? Hatta benim bu ikinci girdiğimde şok oldular. Şaşırdılar senin bu halin ney diye. Memurlarda dâhil müdür de kantincilerde dâhil. Ben namaz kılmaya başladım. Gördüğünüz gibi (örtüsünü göstererek), başımda örtüm var. Örtüsüz şuradan şuraya inmem ben. Uzun etek ya da uzun tunik giyerim pantolon giysem bile. Makyaj*

*malzemem bir sürü var elimi sürmem. Parfüm hayatta sıkmam bir sürü parfümüm var hep önceden aldığım” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

*“Ben bu suçu işleyip girdiğimde sigarayı bıraktım, namaza başladım. O gündür bu gündür bırakmadan namaz kılıyorum. Ben zaten çocukluğumda namaz kılmasını öğrenmiştim. Kur’an okumayı biliyordum ama ara vermiştim. Orada yeniden çok uzun ve derin düşünme fırsatı oldu. O güne kadar ki yaşadığım hayatı sorguladım. Geriye döndüm baktım. O kadar yılım boşa geçmiş dedim. Hâlbuki bunun öteki tarafı da var dedim. Biz onu öğrendiğimiz halde niye yapmıyoruz diye kendi kendimi sorguladım, kendi kendimi yargıladım bu konuda. O gündür bu gündür biraz daha dünya işlerinde daha dikkatli olmaya çalışıyorum” ( E7, 58, Taksirli adam öldürme, Hükümlü)*

Cezaevinde dini yaşamın etkilerini bayram günlerinde de izlemek mümkündür. Peter Berger dinin, bireyin hayatını belirli bir nizama ve uyuma girdirdiğini söyler. Din, insan hayatının her bir döneminde belirli dini törenlerin ve bu törenler için yerine getirilmesi gereken vazifelerin harekete geçirilmesini sağlar ( Berger, 1995, 438). Cezaevindeki dini bayramlar kendi içerisinde yerine getirilmesi gereken pek çok farklı ritüelleri barındırır. Cezaevinde bayramlar kutlanacakları zaman hangi bayramın döneminde ise kişi o bayrama göre yerine getirilmesi gereken vazifeyi tıpkı dışarıdaki yaşamında olduğu gibi yerine getirir. Örneğin Ramazan bayramında katılımcıların geneli sabah sayım sonrası büyüklerinin elini öptüğünü, bayramda dağıtılmak üzere kuru pasta veya şeker sipariş ettiklerini anlatmışlardır. Ayrıca bayram nedeniyle katılımcıların toplanıp hatim indirdikleri, mevlit okuttukları genellikle o günü güzellekle geçirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır.

*“Sabah kalktık. Büyük gördüklerimin elini öptüm. Vardı büyük birkaç kişi. Şeker almıştık. Dağıttık. Küçük çocuk vardı işte iki taneydi yanlış hatırlamıyorsam. Onlarla bayramlaştık. Dışarıdaki gibi olmasa da bayramdı ya. Bayram olduğu hatırlandı. Böyle şekerler dağıtıldı. İşte öpüldü. Kur’an okundu. Bir kişi için Yasin okundu. Ben de yaptım onu. Kek alındı. Kola dağıtıldı. Kur’an okundu. Benim olay oldu ya o kişi de öldü. Onun için değil de içimde bir sıkıntı vardı. İçim rahatlasın diye yaptırdığım bir şeydi. Hatim*

*indirildi. İki üç kişi okudu. Biz de dinledik hep beraber” (K7, 21, Cinayet, Tutuklu)*

*“Cezaevinde daha farklı tabi. İnsanlar evlatlarından, annelerinden babalarından daha bir ayrı. İster istemez üzgünler. Birbirleri ile o boşluğu doldurmaya çalışırlardı. Bir arada bir şeyler yaparak o günü atlatmaya çalışırdık. Kimisi yatağına çıkar ağlardı. Parası olan kuru pasta yazardı, şeker yazardı, sebze falan yazardı. İyilik bir şekilde iyi insanlar tarafından sürerdi. Her şey de kötü değildi. Şeker bayramında sayımı verirdik. Sayımı verir vermez herkes koğuşa girerdi. Ben yani büyüklerimin ellerini öperdim. Ne olursa olsun büyüğüm yani. Kimisi ağlardı dayanamazdı. Çocuğunuz yoksa ben çocuğunuzum derdim. Gönlünü almaya çalışırdım üzülmesinler diye. Kendi yaşitlarımla bayramlaşırımdı. Şeker vermezseniz elinizi öpmem derdim. Şaklabanlık yapardım hep onlara canları sıkılmasın, üzülmesinler diye” (K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

### **3.3. Cezaevinde Anne Olmak/Zorlukları ve Cezaevinde Çocukların Gündelik Hayatı**

Bu bölümde annesi ile birlikte kalan çocukların cezaevindeki gündelik hayatlarına yer verilmiştir. Kadınların çocukları ile cezaevinde gündelik hayata devam etmeleri, anneliğin cezaevinde farklı bir şekilde yaşandığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Çocukların cezaevinde kalan kadınlar ile yaşamaları, çocukların göz ardı edilmemesi gerçeğini doğurmuştur. Bu yüzden bu bölümde cezaevinde anne olmak ve zorlukları aktarılmıştır. Ek olarak cezaevinde çocukların bir gününün nasıl geçtiği, çocuklara yönelik fiziksel koşulların yeterli olup olmadığı, sosyalleşme araç gereçlerine sahip olup olmadıkları ve cezaevinde çocukların en büyük eksikliklerinin neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır.

#### **3.3.1. Cezaevinde Anne Olmak ve Zorlukları**

Cezaevinde kalan eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcıların gündelik hayatlarındaki en hakiki gerçeklerden birisi ise annelik duygusudur. Gündelik hayat sosyolojisi insanların gündelik hayatta hissettikleri duyguları ön plana çıkarmaya

yardımcı olduğu için bir bakıma duyguların da sosyolojik bir bağlamda ele alınmasına imkan sağlamaktadır. Bu gerçeklikten hareketle araştırmanın bu kısmında bir zamanlar cezaevinde yaşayan kadınların annelik deneyimlerini nasıl devam ettirdikleri, cezaevinde anne olmanın onlar için ne ifade ettiği, anneliğin gündelik yaşamlarında nasıl bir yerinin olduğu gibi konular incelenmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcılardan çocuğu olanlara “Cezaevi hayatında anne olmak ne demek ve zorlukları nelerdir” sorusu yöneltilerek, cezaevinde anne olmanın nasıl bir duygu olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda, cezaevinde anne olmanın dışarıdaki hayatta anne olmaktan çok daha zor bir durum olduğu anlaşılmıştır. Genellikle kadın katılımcılar cezaevi ortamının getirdiği zorluklardan ve kısıtlıklardan hareketle cezaevinde anne olmanın daha zor olduğunu dile getirmişlerdir. Kadın katılımcıların cezaevinde anne olma hissini aktarırken duygulandıkları görülmüş bazıları ise yaşadıkları olayı tekrardan hissettikleri için kendini tutamayarak ağlamıştır. Eski tutuklu ve eski hükümlü kadınların anne olmaya dair tanımları şu şekildedir;

*“Cezaevine anne olmak baya zor. Yani çok arabeske bağlıyor insan. Çok zor ya çünkü benim kaldığım çoğu anne çocuğundan bir haftadan fazla ayrı kalmamıştır. Ben üç saatten fazla ayrı kalmamıştım mesela dokuz on aylıktı ve orada elin yetmiyor gözün görmüyor derler burada ve hakikaten elin yetmiyor gözün görmüyor yani. Sen de haber yollayamıyorsun. Onlardan da haber almıyorsun. O yüzden çok çok zordu. Çocuğunu fiziksel olarak yakınlığının dışında haber almamak da çok zor sürekli merak ediyorsun. Yanında olmasında ayrı bir zor dışarıda olması da ayrı bir zor. Şey anlamında da çok zorlandım ben. İlk iki hafta dışarıdaydı çocuk. Bir annem alıyor bir onun annesi alıyor ve çocuk neye uğradığını şaşırırdı. Bir anlamda çocuk içinde çok zor. Cezaevinde kalan bir kadın için anne ise iki katı zor yani her şey... Hem içerideyken kini söyleyeyim hem dışarıdayken kini söyleyeyim. Çocuk dışarıdayken ondan daha sık haber almak istiyorsun veya ailenin ona senin gibi baktığına emin olmak istiyorsun vs. ama bir de şey çok zor. Benim çocuğum küçüktü ama çocuğu*

*büyük olanlara bunu anlatmak çok zor. Onun seni anlaması, işte çocuk şöyle bakıyor yani bizim küçüklüğümüzden itibaren biz nasıl büyütüldük işte suçluysa cezaevine girer suçsuzsa dışarıdadır. Suçlu olan biri cezaevine girer. O yüzden cezaevindekilerin hepsi suçludur gibi bir algıyla büyütüldüğümüz için. Çocuk diyor ki yani sen buradaysan suçlusun e yok suçsuzsan bu sefer öfke duymaya başlıyor. Niye buradasın ki. Bir şeylere öfkelenmeye başlıyor. Bu anlamda da çocuğun destek alması gerekiyor belki. Bunu doğru bir şekilde anlatmak çok zor çocuğa çocuk yanındaysa da ayrı bir zor. Atıyorum gece yarısı ateşlense ne yapacağım diyorsun. Mesela benim oğlumda büyüme geriliği başlamıştı çünkü vitaminleri yemeklerden alamıyor yani haftada iki gün yumurta geliyor. Şimdi benim kızım günde iki tane yiyor. O zaman oğlum haftada iki tane yiyebiliyordu. Süt kısıtlı sayıda alabiliyorsun. Sadece gıda anlamında değil diğer anlamda da on dokuz aylıkken yürümeye başladı. Normal bir çocuk on bir aylıkken yürür. Ben yere bırakamıyorum beton falan diye. Fiziksel anlamda da öyle zorluğu oluyor çocuk için beslenme anlamında da zor oluyor. İşte sürekli kucağında gezdiriyorsun. Merdivenden düşmesin, ranzadan düşmesin falan o anlamda içerideyken de ekstra bir zorluğu oluyor. Anneye yük oluyor. Hatta bizim koğuştta yoktu ama yan koğuştan hep bağıryorlardı. Çocuğunu sustur artık onun sesini çekmek zorunda değilim falan diye diğer mahkûmların da böyle bir tepkisi oluyor. Böyle de bir zorluğu oluyor.”(K11, 32, Tutuklu)*

Katılımcı K11’in, cezaevinde anne olmanın her halükârda zor olduğunu ifade ettiği ayrıca cezaevinde anne olmayı, çocuk yanındayken anne olmak ve çocuk yanında değilken anne olmak şeklinde iki grup halinde tanımladığı görülmüştür. Katılımcının düşüncelerinden hareketle çocuk yanında değilken cezaevinde anne olmanın verdiği sıkıntıların genellikle çocuğa duyulan hasretten ve nasıl olduğunu bilmediğinden kaynaklı olduğu görülmüştür. Katılımcı bu konu halkındaki görüşlerini kendi yörelerinde kullanılan “elin yetmiyor gözün görmüyor” sözüyle desteklenmiştir. Katılımcı, çocuk yanında değilken cezaevine anne olmanın verdiği zorluklardan birisinin ise toplumsal kodlardan kaynaklı problemler olduğunu ileri sürmüştür.

Katılımcının toplumsal kodları anlatmak için “suçlu olan biri cezaevine girer. O yüzden cezaevindekilerin hepsi suçludur gibi bir algıyla büyütüldüğümüz için. Çocuk diyor ki yani sen buradaysan suçlusun” şeklinde kurduğu denklem, bir bakıma Aristo mantığını anımsatmaktadır. Toplumsal kodların bu mantıkla aktarılması, cezaevine giren kadınların masum olma durumunu ortadan kaldırmakta, çocuğun ise anneye öfke duymasına neden olmaktadır. Çocuğun annesinin yanında bulunması doğrultusunda ise annenin yaşadığı zorluklar arasında yerde halı olmaması, havanın soğuk olması, çocuklara yönelik gıdanın verilmemesi ya da kısıtlı verilmesi, bu nedenle çocukların yemeklerden gerekli protein ve vitaminleri sağlayamaması gibi cezaevinin fiziksel koşullarından kaynaklı sıkıntıların yaşandığı anlaşılmıştır. Bu nedenle çocukların büyümesinin gerilediği normal seyrinde devam etmediği saptanmıştır. Çocuğu ile birlikte kalan katılımcının yaşadığı zorluktan birisinin ise içeride çocuğun anneye bitişik bir şekilde yaşamasından dolayı çocuğun anneye verdiği sorumluluk duygusunun annenin omuzlarına ağır bir yük gibi binmesinden kaynaklanmaktadır. Katılımcının bu noktada yaşadığı başka bir sorun ise cezaevinde yatan çocuğu olmayan kadınların anlayışsız davranarak katılımcıya sürekli ikazda bulunmalarındır. Bir başka katılımcının ise cezaevinde anne olmak hakkındaki düşünceleri şu şekildedir;

*“Kötü. Ben çocuğuma hiçbir zaman oranın cezaevi olduğunu söylememiştim. Ben çocuğumu ilk götürdüğümde burası benim çalıştığım yer, ev diyordum. Çünkü ben üvey annesinden aldım dört yaşına değmeden iki ay önce almıştım. İçeride diğer çocuklar annelerinin yanında olduğu için benim çocuğumda içeri alışamadığı için korkumdan çocuğu bir dönem babamın yanına verdim. Kreşe yazdırdım dışarıda özel. Bu arada babam annen arıyor cezaevinden diye diye cezaevini çocuğun aklına soktu. Cezaevindeyken bir tane resmimi görmüş çocuk dışarıdayken çocuk almış eline resmi ağlamaya başlamış. Babam beynine soktu. Yoksa ben çocuğuma kesinlikle söylemiyordum. Ona oyuncak almamak ya da gezmek istiyordu o an zorlukları kısmı bu” (K9, 28, Uyuşturucu Ticareti, Hükümlü)*

Katılımcı K9'un, bir dönem çocuğu ile birlikte kaldığı görülmüş fakat çocuğun cezaevi dünyasına ayak uyduramadığı için tekrardan çocuğunu dışarı gönderdiği anlaşılmıştır. Cezaevinde yetişen çocukların cezaevinde yetişmeyen çocuklara nazaran daha farklı yetiştiği bu yüzden dışarı ile bağlantısı olan çocukların tekrardan cezaevine kalmak için geldiğinde cezaevinde kalan çocuklara uyum sağlayamadığı fark edilmiştir. Cezaevi dışında yaşayan çocukların cezaevine tekrardan uyum sağlayamamasının bir diğer nedeni ise çocuğun dışarıdaki sosyalleşme sürecinin çok daha geniş ilişkiler üzerinden gerçekleşmesidir. Katılımcının cezaevinden dolayı kendisine karşı oluşabilecek kötü bir düşüncenin önüne geçebilmek için cezaevini bir ev, bir iş yeri olarak tanımlandığı anlaşılmıştır. Fakat katılımcı her ne kadar bu konuda hassas davransa da çevresinde aynı hassasiyete sahip kişilerin bulunmaması çocuğun gerçekte cezaevinin nasıl bir yer olduğunu ve kimlerin oraya bir bakıma alındığını öğrenmesiyle sonuç bulmuştur. Bir başka katılımcı ise cezaevinde anne olmakla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

*“Dışarıda çok güzel ama cezaevinde çok zor. Benim şimdiki oğlum cezaevinde üç gün kaldı sonra babasına götürdüm. Karataş'ta çok kaldı oğlum on beş gün kaldı. Bir ay kaldı. O soğukta hastada oldu. Ateşlendi de. Yeri geldi oğlumda yerde de yattım soğukta yatakta da yattım. Oğlum geldi geldi gitti. Dışarıda iyi de içeride çok zor anne olmak. İçeride yanımda kalır giderdi. Sabah uyanırdım onun yokluğu çok kötü bir şey. Karataş'a benim yanıma gelip sonra babaannesine döndüğü zaman üç gün ağlardı benim oğlum. O yüzden üç gün boyunca burayı aramazdım. Bunun da psikolojisi iyi değil (çocuğunu göstererek). Hem panikliği yüzünden hem de anasınıfına gidiyor. Öğretmen çocukların yanında dur dermiş. Öğretmenin eteğinden tutarmış. Öğretmenim beni bırakıp gitmeyin dermiş. Ben cezaevine çocuğumu almak istemezdim. Benim ellerimde sorun var hep cezaevinde leğende çamaşır yıkadığım için ellerim yarılır kanardı. Yeri gelir sırtlarını arkadaşlarım giydirirdi. Yeri gelir bezi olmazdı. İsteddiği olur kantinde olmazdı yapamazdım ama hiçbir şeyini de eksik etmedim yani ama çocuklu çok zor cezaevinde. Kendin olsa her türlü*

*geçinir edersin ama soğukta atıyorum çok zor. Bazen yeri geliyor koşulları temizlerlerdi o soğukta dışarı çıkmak zorunda kalırdık çocuklarla birlikte. Yani cezaevinin o zorluğu da olurdu. Kaloriferi müfettişler geldiği zaman çalıştırırlardı. Normalde pek çalıştırmazlardı. Çalıştırsalar da yerde falan halı yok ya yine soğuk olurdu cezaevi. Biz öyle yorganla battaniyeyle otururduk ısınırdık ya da çamaşır suları oluyor ya hipoların kutusu ona sıcak su katardık. Ayaklarımızın altına katardık öyle ısınırdık. O da yasaktı bak Allah göstermesin uyku sersemliği patlar diye. Ben Karataş'a mesela böyle dönülen bir yer vardı. Ya namanne derdi babaanne diyemezdi o zaman daha. Ya namanne annemin evine geldik derdi. Benim çok ağladığım günler oldu. İçeri girerken kapının önüne otururdu. Annecim derdi beni de götür derdi. Ne bileyim bu beni çok ağlatırdı. Psikolojisi bozulmasın diye orayı benim evim olarak söylemek zorundaydım” (K5, 27, Yardım ve yataklık, Tutuklu)*

Katılımcı K5, anne olmanın dışarıda iyi olduğunu fakat cezaevinde bu durumun yerini zorluklara bıraktığını anlatmıştır. Katılımcının cezaevinde yaşadığı zorlukların genellikle cezaevinin fiziksel koşullarının yetersiz olmasından kaynaklandığı fark edilmiştir. Katılımcı ise bu durumu kışın kaloriferlerin denetime geldikleri zaman yakılması, kaloriferi açsalar dahi kısık bir ayarda çalıştırdıkları, yerde halı olmadığından dolayı da koşunun bir bakıma ısınmadığı, çamaşır yıkamak için makinanın bulunmaması şeklinde örneklendirmiştir. Katılımcının cezaevi ortamında kendisinin çok zorluk çektiği ve zor dayandıkları görülmüş bu bakımdan çocukların bu ortamda olmasının çocukların sağlığını kötü etkileyeceği anlaşılmıştır. Çocuğun annesinin yanına geldiğinde zaman zaman yatak yetersizliğinden dolayı yerde yatması bu durumun oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Aynı zamanda katılımcının cezaevine gelen çocuğuna kötü etkilenmemesi için cezaevini ev olarak tanıttığı görülmüştür. Fakat her ne kadar cezaevi, çocuğa ev olarak tanıtılmışsa da çocuğun bu durumdan kötü etkilenmesinin önüne geçilemediği, çocukta güvensiz bağlanma ve panik atak gibi davranışlarda meydana gelen bozuklukların meydana geldiği görülmüştür. Buna örnek olarak çocuğun öğretmeninin eteğine yapışarak beni terk

etme demesi, aslında çocuğun her cezaevine girip çıktığında annesi ile kopmasından dolayı güvensiz bir şekilde her defasında bağlanmasından kaynaklı olmuştur. Bir başka katılımcı ise bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır;

*“Bam telimden vurdunuz beni. Ben son yattığımda çocuğumla yattım. Çocuğun gözlerine baktığın zaman o bile acı ya. O özgürlüğünü kısıtlamak senle beraber ki ben maddi açıdan Allah’a çok şükür her şeyini elimden geldiği kadar imkânlar dâhilinde alabildikleri kadar karşıladım ben hep her şeyini kendi paramla. Meyvesiymiş, yoğurduymuş, meyveli yoğurduymuş, danonesiymiş, normal yoğurduymuş, sütüymüş, cici bebesiymiş her şeyini ben kendim aldım zaten fazla fazla çikolatasıymış. Hani benim çocuğum birinde gördüğü zaman çikolata yerken ondan istediği zaman benim o dolabımda yoksa ben kahrolurdum. Onu almak zorundaydım ben. O yüzden fazla fazla alırdım her şeyi. Zaten özgürlüğü kısıtlı”* (K4, 41, Yağma, Hükümlü)

Katılımcı K4’ün, çocuğunun cezaevinde bir bakıma kendisiyle yattığı için özgürlüğünün kısıtlı olduğunu düşündüğü anlaşılmış bu yüzden katılımcının cezaevinde çocuğun hiçbir şeyini eksik etmemek için özenle çaba sarf ettiği görülmüştür. Katılımcının çocuğunun istediği bir şeyi alamadığında dışarıdaki bir anneye nazaran kendisini daha çok yıpratmış görülmüştür. Bunun sebebinin ise katılımcının, çocuğun cezaevinde bulunmasında kendisini suçlamasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Katılımcının “o özgürlüğünü kısıtlamak senle beraber ki”, “çocuğun gözlerine baktığın zaman o bile acı” sözleriyle aslında çocuğun cezaevinde bulunmasında kendisini sorumlu tuttuğu bu nedenden dolayı vicdan azabı çektiği anlaşılmıştır. Bir başka katılımcının cezaevinde anne olmak hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir;

*Anne olmak, çok kötü sadece onların hasretiyle yanıyorsun bitiyorsun. Allah düşmanımın başına vermesin. Oğlun geliyor sen beş dakika seviyorsun sevmiyorsun. İki pencere arasında yeri geliyor telefonla konuşuyorsun. Gittiği zaman hayat senin için duruyor zaten bitiyorsun. Dokunamıyorsun. Bir ayda bir gün ona sarılabiliyorsun kokusunu alabiliyorsun. Yemin ederim oğlumun*

*bu ceketle girdiydim (üzerindeki erkek kot ceketini göstererek). Altı ayda içeride ben bunun kokusuyla yattım uyudum. Ben nasıl diyeyim çocuklarımı avutmak için şimdi şimdi akılları başlarına geliyor ben sizi avutmak için çöpten meyve ilettim hakkınızı helal edin diyorum. O da sadece ne diyor benim oğlum sen kötü bir şey yapmadın asıl sen hakkını helal et diyorlar. Cezaevinde anne olmak daha kötü bir şey. En son dedim oğlum, ben sana bu ceketini vereyim kurtulayım artık. Olmazsa ben incecik bir şeye sarılır gene çıkarım dedim. Artık git gide kötü olmuştum. Artık verdim. Benim oğlumda hiç yıkatmamış annemin kokusu var demiş. Martın yedisinde çıktım. Anne artık şu ceketin yıkama zamanı geldi dedi. Yani çocuk sevgisi bu annelik bu” (K10, 42, Adam yaralama, Tutuklu)*

Katılımcı K10'un, cezaevinde anne olmaya dair yaşadığı zorluğun hasret duygusundan kaynaklı ortaya çıktığı görülmüştür. Katılımcının dünyayı sadece kısıtlı süresi bulunan açık görüş ve kapalı görüş zamanlarına sığdırdığı anlaşılmalı görüş vakitleri bittiği zaman çocukların gitmesi ile birlikte annenin bir bakıma ruhunun da çocuklarıyla gittiği fark edilmiştir. Katılımcının cezaevindeyken çocuğunun kokusundan uzak kalmak istemediği için oğlunun giydiği ceketini vermediği ara ara ceketini koklayarak hasret gidermeye çalıştığı anlaşılmıştır. Katılımcının ayrıca cezaevinde bulunduğu süre zarfında eskiye dair olayları düşündüğü görülmüştür. Buradan katılımcının çocuklarına daha iyi bir hayat sunamadığı için kendisini suçladığı görülmektedir. Katılımcının en son oğluna ceketini verdiği anlaşılmalı fakat bu seferde oğlunun üzerinde annenin kokusu var diyerek ceketini yıkatmaya kıyamadığı gözlenmiştir. Dışarıdaki birçok anne çocuk arasındaki ilişkide kıyafete bu denli değer yüklediği görülmezken cezaevinde anne ile çocuk arasındaki sevgi bağının nesne olan bir ceket üzerinden kurulduğu anlaşılmıştır.

### **3.3.2. Annelerin Gözünden Cezaevinde Çocukların Bir Günü**

Lefebvre'nin dile getirdiği üzere gündelik hayat beslenme, giyinme, kuşanma, komşuculuk ilişkileri, çevre ile sosyalleşme, ekonomik değerler, nesne ile kurulan ilişki, hayatta çekilen açılar ve yaşanan zevkler gibi pek çok hadiseleri kapsamaktadır

( Lefebvre, 2016, 32). Erving Goffman ise gündelik hayatı, bir bakıma oynanan oyunların, kazanılan rollerin, etkileşimlerin, kurulan ilişkilerin bir alanı olarak betimler.<sup>16</sup>

Gündelik hayat düşünürlerinin fikirlerinden hareketle araştırmının bu kısmında cezaevinde anneleriyle birlikte kalan çocukların gündelik hayatlarını nasıl geçirdikleri ve çocuğun gündelik hayatında nelerin konu olduğu annelerin gözünden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu düşünceden hareketle eski tutuklu ve eski hükümlü kadınlara, cezaevinde çocuklarıyla kaldıkları süre zarfında, çocuklarının bir gününün nasıl geçtiğini ayrıntılı bir şekilde aktarmaları istenmiştir. Görüşmeler sonucunda kadın katılımcılar genellikle çocuklar küçük olduğu için fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamadığını bu yüzden kendilerinin çocukların yeme, içme, banyo gibi çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını ve günlerinin bu doğrultuda geçtiğini vurgulamışlardır. Ayrıca kadın katılımcıların cezaevinde çocuklarının gelişimi için çaba sarfettikleri, çocuklarının sosyalleşmesini sağlamak için oyunlar keşfetmeye çalıştıkları, boyama kitapları ve kalemler ile çocuğun kısıtlı dünyasının zenginleştirmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Eski tutuklu ve eski hükümlü kadınların gözünden cezaevinde çocukların bir günü şu şekildedir;

*“Benle birlikte kahvaltımış, öğlen yemeğiymiş, akşam yemeğiymiş, oyunmuş, uykuymuş, banyoymuş ki yaz günü her gün banyo yaptırırdım altını değiştirmemiş öyleydi. Ekseri yatakta oyun oynardık böyle parmak sayardık. Kalemlerle kâğıtla resim çizerdik. Boncuklarımız vardı bizim onları sayardık. Maşalarımız vardı bildiğiniz çamaşır maşası onlarla oyuncak yapardık. Oyuncak verilmiyordu dışarıdan ben getirtmişim işte dışarıda olan oyuncaklardan. Onu da belli bir süre oynadı atıverdi. Hiçbir çocuk hiçbir çocukla oynamazdı orada. Bunun haricinde dört tane daha çocuk vardı benim çocuğum küçüğüydü aksiydi biraz benim çocuğum. Tek başına dışarıda şımartıldığı için mesela böyle yapardı (kolunu sıkarak), oyun zannederdi onu*

<sup>16</sup> Araştırmanın kuramsal arka planında Erving Goffman'ın gündelik hayata dair düşünceleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

*onlarda şey yapardı. Kavga meselesi en basiti. O yüzden ben arkadaş olurdum çocuğuma” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

*“Yusuf ile kalkardık. Ben depoda çalışıyordum o ara. Açıktayken geldi yanıma. Depodan sorumluydum. Oradaki çocuklara kıyafet, çocuk bezi, onlara temizlik malzemeleri veriyordum ya da gelen mahkûmlara yatak, nevresim takımı. Yusuf'ta kalkardı yatakta beklerdi beni. Ben gelirdim kahvaltısını yaptırırdım. Sonra beraber alırdım yanımdan ayırmazdım. Sonra giderdik küçük bir park vardı. Orada biraz oyun oynardı. Sonra öğlenleyin yemeğe götürürdüm. Yemeğini yerdi. Bir sayımını verdikten sonra uyuturdum dua öğretirdim ona yatakta” (K 9, 28, Uyuşturucu Ticareti, Hükümlü)*

*“Çocuk da işte sayımla birlikte uyanıyordu çünkü ben onu yatakta bırakamıyordum düşerse diye onu yanıma alıp sayıma iniyordum. Sayımdan sonra ona da kahvaltı yaptırıyordum. Sabahleyin arada bir uykusu vardı ona yatıyordu. Uyandıktan sonra boyama kalemleri alabiliyorduk kantinden. Onlarla bir şeyler çiziyordum ben ona onlarla oynuyordu bakıyordu falan. Sonra günde iki kez uyuyordu gündüz. Tekrar ikinci uykusuna yatıyordum. Sonra tekrar uyanıyordu. Şarkı falan söylüyordu bir arkadaşım. Okul öncesi öğretmeniymi. Sonra da akşamda oluyordu yatırıyordum artık”(K11, 32, Tutuklu)*

Katılımcı K4'ün ifadelerinden anlaşılacağı üzere çocukların cezaevinde bir gününün genellikle çocuğun fiziksel ihtiyaçları (yeme, içme, banyo, bez değiştirme vb.) ve sosyal ihtiyaçları (oyun, resim yapma, maşalardan oyuncak yapma vb.) etrafında şekillendiği görülmektedir. Annelerin, çocukların cezaevindeki bir gününü olabildiğince verimli geçirmesi için elindeki imkanları sonuna kadar kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum ise katılımcının, çamaşır maşası ile her defasında farklı bir oyuncak elde etmeye çalışmasından anlaşılmaktadır. Anne her ne kadar cezaevinde çocuğunun gündelik hayatı için çabalasa da elindeki imkanların az olmasından dolayı çocuğun rutin faaliyetlerinin cezaevinde kısıtlı bir döngüde süreklilik gösterdiği fark edilmiştir. Bu durumu ise çocukların oynadığı oyuncaklardan

sıkılmasında ve sürekli merakını başka alanlara yöneltmeye çalışmasında görmek mümkündür. Ayrıca cezaevinde çocuğun başka arkadaşlar ile sağlıklı bir sosyalleşme sağlayamadığı bu yüzden sosyalleşme alanının annesi ile kısıtlı kaldığı görülmüştür. Katılımcı K9'un ve Katılımcı K11'in verilerinden de anlaşılacağı üzere çocukların cezaevinde bir günü genellikle uyuma, yemek yeme, giyinme, oyun oynama gibi sosyal ve fiziksel ihtiyaçların karşılanması ile geçmektedir. Katılımcı K9'ın, çocuğuna yatmadan önce dua öğretmek günü sonlandırdığı görülmüştür. Bu konu hakkında başka bir görüş ise aşağıdaki gibidir;

*“İlk geldiği zamanlar çok güzel geçiyordu. Benimle yemeğini yiyordu. Kreşe gidiyordu ama sonradan çocuk gördüğü zaman çok şımarıyordu. Mesela yatmıyordu hani beni ona götür diyordu. Mesela dondurma alıyor oluyordu çok istiyordu ben almasam arkamı döndüğümde arkadaşlarım oluyordu”* (K 5, 27, Yardım ve yataklık, Tutuklu)

Katılımcı K5, diğer verilerden farklı olarak cezaevinde çocuğunun bir gününün kreşteki arkadaşları ile sosyalleşerek geçirdiğini ifade etmiştir. Çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını karşılamada katılımcı haricinde koğuştaki bulunan diğer kadınların da destek olduğu görülmüştür.

### **3.3.3. Cezaevinde Çocuklara Sağlanan Gereksinimler (sağlık, eğitim vb.)**

Çocukların gündelik hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürmesine yardımcı olan en temel faktörlerden birisi eğitimidir. Çocuklar, küçüklüğünden beri bilgilerin öznelerarası paylaşıldığı bir dünyaya dahası bilgilerin özneler arası paylaşıldığı bir eğitim sürecine dahil olurlar. Burada gerek ailesinden gerek yaşadığı ortamdan gündelik hayatını idame ettirebilmesine fayda sağlayacak bilgileri toplamaya başlarlar. Bu bilgilerin her biri çocuğun ileriki hayatında karşısına çıkabilecek başka bilgiler ile bağlantı kurmasını sağlar. Çocukların aile hayatının ve aileden kaynaklı edindiği bilgilerin dışında ulaşabileceği başka bir bilgi yolu ise eğitimin ikinci durağı olan kurumsal hale gelmiş kreş ve okullardır. Kreş ve okullardaki eğitim sayesinde bireyler insan ilişkilerinin nasıl kurulması gerektiğine dair bilgiler edinir ve bu bilgileri toplu hayatta uyum sağlamak için kullanmayı öğrenir. Aynı zamanda kurumsallaşmış eğitimin önemi bireyin çocukluk sürecinden yetişkinlik sürecine kadar gündelik

hayatının büyük bir çoğunluğunu kapsamasından da kaynaklanır. Bu bakımdan eğitim, bireyin gündelik hayatını başından beri özneler arası bir şekilde paylaşmasına katkı sunan, bu noktada bireyin diğer özneler ile kurduğu sosyal ilişkilerin düzenlemesine olanaklar tanıyan, bireyin bilgi dünyasının zenginleşmesine imkan tanıyan ve bireyin gündelik rutini olan bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Bireyin gündelik hayatında önemli bir yeri olan diğer bir faktör ise sağlıktır. Sağlık bireyin gündelik hayattaki yapıp etmelerine imkân sunan; fiziksel, sosyal, psikolojik vb. birçok faktörlerle bireyin gündelik hayatını kuşatan bir etkiye sahiptir. Sağlık aynı zamanda bireyin vücudunda/bedeninde gündelik ritimlerinde görüldüğü yerdir. Yeme, içme, boşaltım, uyku gibi sürekli tekrar eden döngüler (Lefebvre ve Régulier, 2018, 99) bir bakıma insanın sağlıklı bir bedene kavuşması için gerekli olan gereksinimlerdir. Bu döngülerin herhangi birinde olan ritmin bozulması insan bedeninde de görülebilecek aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olur. Bu yüzden sağlığın insanın gündelik hayatını düzenli bir şekilde sürdürmesinde büyük bir rolü vardır.

Eğitim ve sağlığın bireyin gündelik hayatında bu denli merkezde bir yeri olması, cezaevindeki çocukların bu imkanlardan faydalanıp faydalanmadıklarını merak etmemize sebebiyet vermiştir. Buradan hareketle eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcılara “Cezaevinde çocuklara yönelik eğitim, sağlık vb. gereksinimlerin sağlanıp sağlanmadığı” sorulmuştur. Yapılan görüşme sonucunda çocuklara sağlık ve eğitim noktasında verilen imkânların dair verilerin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki düşünce etrafında şekillendiği söylenebilir. Kadınların cezaevinde çocukların gereksinimlerini giderebildiğine yönelik veriler aşağıdaki gibidir;

*“Pedagog geliyordu işte haftada bir. Benim pedagoga da revire de ihtiyacım yoktu ki onlar bana helal olsun diyordu. Bu çocuğun yaramazlığıyla sen bu çocuğa nasıl bakıyorsun. Benim çocuğumu orada bir görseydin sen böyleydi (yüzünü şişirerek), her şeyini yedirdiyordum yoğurdunu, kahvaltısını, yemeğini. Ben daha çocuğumu hasta yapıp da revire bir kere götürmedim. Ha nasıl götürdüm revire. Dışarıdan kullandığım ilaçları biliyordum. Onları yazdırmaya götürmüşümdür. Aşısına götürmüşümdür. Bir kere ateşlendi o da azı dişleri çıktı dört tane birden ateşlendi ishal oldu. O da normal. Bir kere hasta etmedim. Pedagog dahi beni tebrik etti” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

*“Kreşte ayıcık olurdu, araba olurdu, oyuncak olurdu. Oğlum onlarla oynardı. Oğlumun eline kalem verirlerdi. Kâğıt verirlerdi. Makas verirlerdi. Yaptığı resimleri maşallah çizer keserdi. Öğretmen bunlara bilgisayardan oyun açardı. Çizgi film açardı. Çok güzel etkinlikler yaptırırđı. Hastalandığı zaman revire çıkarırdım. Bazen çok ateşli olurdu. Revir hastaneye sevk ederdi”*(K5, 27, Yardım ve yataklık, Tutuklu)

Katılımcı K4 ve Katılımcı K5, çocukların genel olarak sağlık ihtiyaçlarının karşılandığı yönünde fikir beyan etmişlerdir. Katılımcı K4, çocuğunun cezaevinde yiyecek ile ilgili gerekli olan bütün gereksinimlerini tedarik edebilğini, bu yüzden cezaevinde çocuğunun dışarıdaki hayatına kıyasla daha kilolu olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca katılımcının çocuğu için pedagog ile görüştüğü cezaevindeki eğitimden yararlanabildiğini göstermiştir. Katılımcı K5’in söylediklerinden yola çıkarak cezaevinde çocuğun kreşe katıldığı, çocuğunun kreşte geçirdiğı vakitlerde birden fazla oyuncak çeşidiyle oynadığı, kağıt makas ile yapılan etkinliklerle çocuğun motor gelişimine katkılar sağlandığı anlaşılmıştır. Verilerden de anlaşılacağı üzere cezaevinde verilen eğitim faaliyetlerinin çocukların gündelik hayatına olumlu katkıları olduğu görülmüştür. Diğer bir katılımcının bu konuya dair olumsuz görüşü ise aşağıdaki gibidir;

*“Sağlanıyor ama kısıtlı sağlanıyor. Dışarıda ben her ay doktora götürüyordum büyüme gelişimini takip etmek için. Orada hasta olmadığı sürece öyle bir kontrole götüremiyorsun. Nitekim çocukta gerçekte de büyüme geriliğı olmuş. Ben ilk çocuğum olduğu için anlamadım. Oradaki sağlıktaki görevli de anlamadı çünkü pratisyen hekim genelde büyük hastalara baktığı için işte boyuna kilosunda falan persentil eğrileri var. Onun hep altına düşmüş çocuk ama anlamadım ben bunları. O da anlamadı. Çıktıktan sonra herkes şaşırıyor. Bu çocuğa ne olmuş hem çok zayıflamış hem çok ufak diye. Sonra doktora götürdüm ekstra mamaya başladık vs. o tip şeylerden pek yararlanamıyorsun dışarıdaki gibi”* (K 11, 32, Tutuklu)

Katılımcı K11'in anlattıklarına bakıldığında, cezaevinde çocuklar için sağlanan gereksinimlerin kısıtlı olduğu görülmüştür. Katılımcı her ne kadar çocuğunu doktora götürse de dışarıdaki hayatına kıyasla bu durumun daha sınırlı olduğundan bahsetmiş bu yüzden çocuğunda büyüme geriliği olduğunun farkedilmediği üzerinde durmuştur. Katılımcının söylediklerinden de anlaşılacağı üzere cezaevinde kısıtlı uygulanan sağlık gereksinimlerinin çocukların gündelik hayatını olumsuz etkilediği, çocukların persentil eğrilerinde oluşabilecek olumsuz saptamalara neden olabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca katılımcının veri dışında aktardığı bilgiye göre dışarıdaki gündelik hayatını idame ettirdiği şartların diğer kadın katılımcılara nazaran çok daha iyi olması katılımcının bu noktalarda eleştiri getirmesindeki diğer bir neden olabilir. Son olarak cezaevinde çocuklara yönelik farkındalığın her cezaevinde aynı olmadığı, kadın katılımcıların verilerinden anlaşılmıştır. Bu kanıya ulaşmamızda ise görüşülen kadınların farklı cezaevlerinde yatmalarının bu duruma sebebiyet verdiği saptanmıştır.

### **3.3.4. Cezaevinde Çocuğun Sosyalleşmesi**

Her birey dünyaya gözlerini açtığında, önceden deneyimlenmiş gündelik hayatın bilgisini kendisine sunulan ve dayatılan nesnelleşmiş bir gerçeklik olarak kavrar. Bireyler zamanla kendisine dayatılan gündelik bilgileri -kültürleri, kimlikleri, rolleri, tutum ve davranışları, ahlaki kuralları, deneyimleri- içselleştirerek kendine ait gerçekliğin de inşasını örmeye başlar. Bireyler doğduğu dünyadan edindiği bu bilgilerin inşa sürecini içselleştirerek, yoğurarak ve anlamlandırarak kendi dışında bulunan nesnel gerçekliğe dışsal bir şekilde bilgi aktarımı gerçekleştirir. Fakat bu sosyalleşme ilişkisi her zaman bu şekilde gerçekleşmez. Bazı bireyler kendilerine öğretilen toplumsal veya kültürel bilgileri tam içselleştiremedikleri için veya başka bireylerin içselleştirmeyi sağlıklı bir şekilde gerçekleştiremedikleri için toplumda kurumsallaşmış sosyalleşme sürecini ihlal etmek zorunda kalırlar veya bilerek bu kurallara karşı gelirler. Suç işleyerek toplumda sosyalleşme ilişkisini bir şekilde de olsa sürdürmemiş kimseler, toplumsal kuralların başka bir şekilde dayatıldığı cezaevi hayatına dahil olurlar. Zamanla kurumun kurallarını içselleştirerek, geldikleri dünyaya ait bilgileri de bu kurallar ile yoğurarak, kendilerine ait yeni bir dünya düzeni tesis ederler. Bu kurallar ve yaşam tarzı zamanla her gelen bireye dışsal bir gerçeklik olarak aktarıldığı için, tesis eden kişilerin de üzerinde nesnel bir gerçekliğe sahip olurlar.

Zamanla nesnel gerçeklik boyutuna bürünen kurum içi gündelik yaşantı, yeniden tesis edilen ahlaki normlar, kurum içine dair bilgiler cezaevi mekânı, çocuğu olan kadınların nesnel olan bu gerçekliği çocukların hayatına da aktarmalarına neden olur. Cezaevinde doğan veya cezaevine 0-6 yaş arasında dahil olan çocuklar cezaevindeki gündelik hayatla kendisine dışsal olarak aktarılan bilgileri kendi gerçekliği olarak benimser. Bu yüzden 0-6 yaş arasında cezaevinde bulunan çocuklar, asli sosyalleşme sürecine cezaevindeki gündelik yaşantıyı içselleştirerek dahil olurlar.

Cezaevinin kültürü, mekânı, hayat tarzı, kuralları ile içselleşen-dışsallaşan-nesnelleşen birçok bilgi zamanla cezaevi hayatındaki çocukların asli sosyalleşmesini cezaevi içerisinde sürdürmesine neden olur. Çocuğun cezaevi içerisindeki asli sosyalleşmesi şüphesiz ki cezaevi dışında yaşayan bir çocuğun asli sosyalleşmesi sürecinden farklılıklar içerir. Bu ilişkiyi üç şekilde ele alabiliriz. Cezaevinde yaşayan çocuk ilk olarak toplumsal müeyyideleri kendi ihlal etmediği hâlde bu durumun bedelini, cezaevindeki kuralları içselleştirmek zorunda kalarak öder. Bu yüzden cezaevindeki çocuk dışarıdaki çocuklara nazaran asli sosyalleşmesini anne/ baba/ dede/nene/teyze vb. kendisine daha yakın olan anlamlı ötekiler ile tamamlamak yerine tali sosyalleşme sürecine geçişte anlam yükleyebileceği genelleştirilmiş ötekilerin de (bir insanın hayatının merkezinde bulunmayan kişiler; koğuştaki bulunan diğer kadınlar vb.) etkisi ile de bu süreci tamamlar. Örneğin koğuştaki bulunan bir çocuk genellikle annesi ve koğuştaki bulunan kendisi için merkezde bir yeri olmayan koğuştaki yatan diğer kadınların etkileşimiyle de bu süreci tamamlamak zorunda kalır. Fakat cezaevi dışındaki çocuk büyük bir ihtimalle gündelik hayatının neredeyse bütününi kendi anlamlı ötekileri ile sosyalleşerek geçirir. Buradan da hareketle denebilir ki cezaevinde yaşayan bir çocuk asli ve tali sosyalizasyon sürecinin iç içe geçtiği bir alanda sosyalleşme sürecini tamamlar. İkinci olarak denilebilir ki cezaevindeki çocukların sosyalleşme süreci ile dışarıda hayatını idame ettiren çocukların sosyalleşme süreci gerek kültürel bakımdan gerekse de gündelik hayat bakımından bazı farklılıklar içerir. Örneğin cezaevinde yaşayan bir çocuk, cezaevi personelleri ile, koğuştaki bulunan diğer tutuklu ve hükümlülerle, sosyalleşme sürecini zorunlu bir şekilde tamamlarken karşılaştığı insanlardan hareketle rol takınır ve kimlik edinir. Üçüncü olarak cezaevinde yaşayan çocukların dışarı hayat ile olan bağlantısı sadece kurumun izin

verdiği görüş günleri ile dış dünyaya açılır. Bu her ne kadar çocuğun dışarıdaki insanlar ile de bir iletişim kurmasına olanak tanırken bu saatlerin sınırlı olması çocuğun dışarı ile sosyalleşmesinin sınırlı bir şekilde gerçekleşmesi ile sonuç bulur.

Yukarıda değindiğimiz konulara bakılarak araştırmanın bu kısmında cezaevindeki çocukların sosyalleşme süreci, Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın ele aldığı içselleştirme- dışsallaştırma- nesnelleştirme, asli ve tali sosyalizasyon kavramları ile aktarılmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle görüşme yapılan eski tutuklu ve eski hükümlü kadınlara cezaevinde çocukların sosyalleşme süreci nasıl olduğu, arkadaşının olup olmadığı, kreşe gidip gitmediği" sorulmuştur. Eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcılar cezaevindeki çocukların sosyalleşmesine dair süreçleri şu şekilde ifade etmişlerdir;

*“O anda o ortamı görmediği için alışkın değildi. Daha dört yaşında yeni geldiği için yanıma. Diğer çocuklar öyle değildi o yüzden biraz zorlandım. Vardı oynardı ama onlar hemen vurma eğilimindeydi. Dolaptan çikolata alıp onlara götürürdü ben yiyorum derdi mesela bana ama diğerleri öyle değildi. Onlar sürekli o ortamda yaşadıkları için vurma şeyindeydi. Oyuncak veriliyordu ama tabi ki yeterli değildi. Diyelim ki otuz tane çocuk var. Otuz tane çocuğa oyuncak geldiğinde oyuncak dağıtılıyordu ama tabi yeterli değildi yani” (K9, 28, Uyuşturucu Ticareti, Hükümlü)*

Katılımcı K9'un söylediklerinden anlaşılacağı üzere dört yaşına kadar cezaevinin dışında büyümüş çocuğunun cezaevine geldiğinde cezaevinde yaşamış olan diğer çocuklarla iletişim kurmakta zorlandığı görülmüştür. Bu durumun nedeni cezaevi içerisinde sosyalleşen çocuğun edindiği rol ve kimliklerin, dışarıda yaşamını sürdüren bir çocuğun edindiği rol ve kimliğin farklılıklar içermesidir. Bu durumu dışarıdan sonradan gelen çocuğun paylaşımcı tutumunda, cezaevinde bulunan çocukların ise şiddet içerikli davranışlarında görmek mümkündür. Cezaevinde çocukların sosyalleşmesine katkı sunmak amacıyla oyuncak verildiği anlaşılırken bu durumun sınırlı olduğu elde edilen diğer bir bilgidir. Bu konu hakkında diğer bir düşünce ise şu şekildedir;

*“Başka çocuk yoktu benim kaldığım koğuştta sadece dört ay boyunca bir kez revire geçerken yan koğuşun çocuğunu gördü. Şok oldu çünkü onun etrafındaki herkes büyük ya küçük birini görünce kaldı böyle ağladı falan dokunmak istedi çocuğa çok şaşırđı” (K 11, 32, Tutuklu)*

*“Arkadaşı bendim onun. Annesi, babası, kardeşi, arkadaşı her şeyi orada bendim onun. O boşluklarını tamamıyla doldurmak için. Uyurken buramda yatardı göğsümde. Buramda uyurdu sabaha kadar. Artık var ya buram ağrırdı koyardım yatağa dinleneyim biraz diye hemen ağlardı. O kadar ki bana alışmıştı. Beraber sabah kahvaltı yapardık. Öğlen yemeğini beraber yedik. Onunla artık her şeyimiz birlikteydi bizim. Banyoya dahi Allaktan yazın yattım da kışın olsa çok zor olurdu zaten. Banyoya dahi yazın zaten ortalık yanyor çok sıcak. Dışarıya beş altı tane bidon koyardım kaynardı o bidon. Onları getirirdim. Banyoyu dahi bir ona dökerdim bir bana. İkimiz birlikte yapardık. Şöyle bir eteğim vardı şuraya kadar (omuzlarından aşağısını bacağına kadar kapattığını göstererek) giyerdim havluyu takardım onu da havluya sarardım. Önce onu giydirirdim. Ondan sonra kendim giyinirdim. Her şeyimiz birdi bizim. Biz orada can olmuştuk dışarıdan daha bir farklı” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

Katılımcı K11'in söylediklerinden de anlaşılacağı üzere, cezaevinde çocuğun sosyalleşmesi için hiç arkadaşının olmadığı, çocuğun sadece büyük insanlarla sosyalleştiğı bu yüzden çocuğun anladığı sosyal gerçekliğin sadece büyükler ile sınırlı kaldığı anlaşılmıştır. Bu durumun çocuğun başka koğuştta yaşayan bir çocuğı görmesiyle kurum içinde benimsediğı sosyal gerçekliğin bir anda yıkılmasına çocuğun bu duruma şok bir tepki vermesiyle anlaşılmıştır. Katılımcı K4'ün ifade ettiğı üzere ise, cezaevinde çocuğun sosyalleşme sürecinin genellikle sadece anne ile kısıtlı olduğu, annenin çocuk için cezaevinde anne, arkadaş, baba, kardeş gibi kimlikleri ve rolleri kendi üzerinde toplamasında görölmektedir. Ayrıca cezaevinde çocuğun geçirdiğı bütün gündelik deneyimleri bu yüzden sadece annesi ile tecrübe ettiğı görölmektedir. Katılımcıların söylediklerinden hareketle cezaevindeki çocukların genellikle sosyalleşme sürecini anne ve koğuştta bulunan diğerk kişiler ile sürdürdüğü, bu bakımdan dışarıdaki bir çocuğa nazaran gündelik hayatlarını kısıtlı bir şekilde

yaşadığı fark edilmiştir. Diğer bir kadın katılımcının bu konu hakkındaki düşüncesi ise şu şekildedir;

*“Çizgi filmi küçüklüğünden beri dinlemez bilmiyor. Arkadaşlarıyla oynamasını bilmiyor ama tabi ki orada çok etki sağlardı. Arkadaşlarıyla güzelce oynardı. Katkı sağlardı”* (K5, 27, Yardım ve yataklık, Tutuklu)

Kadın katılımcı K5'in söylediği üzere çocuğun sosyalleşmesini paylaşabileceği bir başka akran grubunun olması, çocuğun sosyalleşmesine katkı sunmakta ve bu durum çocuğun gelişimini olumlu bir şekilde etkilemektedir.

### **3.3.5. Cezaevinde Çocukların Sıkıntıları ve Beklentileri**

Araştırmanın bu kısmında kadın katılımcıların gözünden cezaevinde yaşayan çocukların sıkıntılarının neler olduğu anlaşılmalı çalışılacak buradan hareketle bir zamanlar cezaevinde yaşayan annelerin, cezaevinde yaşayan çocuklarının sıkıntılarının giderilebilmesi için hangi beklentilerde olduğu incelenmeye çalışılacaktır. Bu amacımızı gerçekleştirmek için eski tutuklu ve eski hükümlü kadın görüşmecilere “Cezaevinde çocukların en büyük sıkıntıları nelerdir? Bu konu hakkındaki beklentilerinizi bizimle paylaşır mısınız?” soruları yöneltilmiştir. Kadın katılımcıların bu konu hakkındaki düşüncelerine bakıldığı zaman genellikle katılımcıların, çocuklarının çektikleri sıkıntılardan kaynaklı olarak beklentiye girdikleri ve bu doğrultuda cevap verdikleri görülmüştür. Genellikle bu beklentilerin fiziksel ihtiyaçlardan kaynaklı beklentiler, sosyal ihtiyaçlardan kaynaklı beklentiler, psikolojik ihtiyaçlardan kaynaklı beklentiler ve maddi ihtiyaçlardan kaynaklı beklentiler olmak üzere dört farklı fikir etrafında toplandığı söylenebilir. Eski tutuklu ve eski hükümlü kadınlar bu konuya dair düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

*“Oyun, oyun alanı kısıtlıydı. Yiyecek kısıtlı. En önemlisi oyun. Koca koca kadınlar şunla bir oluyordu yeri gelince. Havalandırmada mesela bu oyun oynayacak akşamüzeri gündüz zaten sıcak çıkartamıyorsun. Akşamüstü serinlikte çıkartıyorsun. Ona da olta atacağız diye çocuğunu çek diyor veya çocuğun öteki çocuğun saçını çektii ve ya düşürttü ya da o buna bir şey yaptı.*

*Oyun alanı çok kısıtlı. Kreş açılması lazım buraya çocuklar için. Çocuklu annelere başka cezaevinde duyuyorum ben kreş açılmış çocuklar için. Çocuklarını kreşe götürürlermiş ama burada yoktu. Çocuk dışarı çıktığı zaman revire götürürdüm bazen ben bunu çocuk yürümeye artık alışınca şuraya gidiyor koşuşta geri dönmek zorunda alan yok yürüyecek ama revire gittiğin zaman uçsuz bucaksız bir koridor. Koşardı artık gönlünce ya, o da benim bir hoşuma giderdi. Bırakırdım ben de sevinsin diye. Ona bile hadi hadi hadi anlayış göstermezlerdi çocuğa. Artı maddi bakımdan ben alırdım öyle doğru düzgün çocuğa bir şey vermezlerdi” (K4, 41, Yağma, Hükümlü)*

*“Oyuncak, oyun alanı. Tabi durumu olmayanlar için kıyafet. Tabi ki yani her çocuk annesiyle babasıyla yaşamak ister. Orada o kapalı alanda olmak istemez. Çünkü çocukların ne suçu var ki annesinin babasının yaptığı cezayı çekiyor. Bizim toplumumuz işte içinde ben de tabi ki ben almazdım çocuğumu kesinlikle alma taraftarı değildim hayatta. Bugün olsun yine aynı şey desinler ki çocuğu yanına verecek desinler ben almam. Alma taraftarı değilim. Ben babamın yüzünden almak zorunda kaldım. Babam beni zorladı” (K9, 28, Uyuşturucu Ticareti, Hükümlü)*

*“Orada küçücük bir park var. Kaydırak var küçük bir kaydırak. Yanında da küçük bir salıncağı var. Orada çocuğun oyun arkadaşı yok veya yazın sadece parkta oynayabilir çocuk yani. Kışın içeride en çok boyama kitabı benim için zor olan. Kitap boyama kitabı, hikâye kitabı çünkü ben diğer kızımı da öyle büyüttüm. Ne kadar da biz kitaplardan okumadan uzaklaşsak da olmuyor yani. Çocuğun hani o şekilde gördük o şekilde büyütüyoruz. Balon mesela yasak oyuncakların çoğu yasak bu tip şeylerden uzak kalınca onlar çok zor çocuk için. Şeyde çok zorlandım. Her yer taş biz terlikle dolaşıyoruz ama bir çocuğun kaç yaşında olursa olsun gün boyu bir terlikle dolaşması çok zor. Sadece yatarken ya da yatağa çıkınca terliği çıkarıyorsun. Onun dışında pis yani çünkü tuvaletten çıktığın terlikle geziyorsun falan o yüzden de bunda çok zorlandım. Steril değil yani ortada küçücük bir halı yok yani halı olsa işte çocuğu*

*oturabileceğin bir yer yok sandalye var ama koltuk yok mesela”* (K11, 32, Tutuklu)

Eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcıların görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, cezaevinde yaşayan çocukların fiziksel ihtiyaçlarından kaynaklı beklentilerin genellikle cezaevinin fiziksel koşullarından dolayı ortaya çıktığı görülmektedir. Cezaevinde çocuklara yönelik gıdaların kısıtlı olması veya çocuklara yönelik yemeklerin çıkmaması çocukların fiziksel gelişim noktasında da sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Aynı zamanda koğuşlarda çocukların rahatça hareket etmesini kolaylaştıracak bir halının olmaması, çocuklara ait bir yatağın ve oturacak başka yerlerin bulunmaması, çocukların hareket özgürlüğünün sadece anne kucağı ve yatak arasında sınırlı kalması, çocukların ayaklarında sürekli bir terlik veya ayakkabı ile dolaşması, çocukların fiziksel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Çocukların sadece havalandırmalarda belirli saatlerde dışarı çıkabilmesi, revir, görüş günleri vb. gibi cezaevinin ön gördüğü vakitlerde koğuş dışına çıkılmasına müsaade edilmemesi, çocukların hareket alanlarının sadece bu farklılar ile değişiklik göstermektedir. Açık cezaevinde bulunan çocukların kapalı cezaevinde yaşayan çocuklara nazaran bir bakıma kreşlerde de olsa enerjilerini dışarı atabilme şansı yakaladıkları fark edilmiştir. Genel olarak fiziksel sıkıntılara bakıldığında koğuşta bulunan kadınların işlediği suçun sonuçlarını çocuklarının da çektiği, bu durumun sonucunda çocukların fiziksel yaşamlarının kadınlar ile birlikte kısır bir döngüde seyir ettiği anlaşılmaktadır.

Sosyal ihtiyaçlara bakıldığında, en büyük sıkıntının çocukların doyasıya eğlenecekleri bir park alanı veya oyun alanı olmamasından kaynaklandığı görülmüş ve görüşmecilerin beklentilerinin buradan hareketle ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Her cezaevinde oyun alanlarının olmayışı, farklı koğuşlarda kalan çocukların bir araya gelmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Zira oyun alanları, parklar birçok çocuğun bir arada eğlenmesine, iletişim kurmasına, kendi akran gruplarını tanımaya, kimlik edinmesine, farklı duyguları paylaşmasına imkan sunmaktadır. Bu nedenle kadınların çocukları için en büyük sıkıntıları cezaevinde oyun alanının olmayışından kaynaklanmış ve en büyük beklentileri de yine oyun alanları üzerinde şekillenmiştir.

Cezaevinde yaşanan diğer bir zorluğun ise maddi durumlardan kaynaklı ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Cezaevinde genellikle kadınların çocuklarına yeri geldiğinde kıyafet bile bulamadıkları anlaşılmıştır. Katılımcı K4'ün maddi olarak kendisinin birseyler almaya çalıştığını söylemesi ve 'doğru düzgün birşeyler vermezlerdi' diyerek bu duruma değinmesi, Katılımcı K9'un maddi olarak durumu olmayanlar için kıyafet sıkıntılarının olduğunu dile getirmesi, kadınların maddi olarak sıkıntıya girdiklerini göstermektedir.

Kadınlar her ne kadar direk olarak bu konuya dair bir görüş beyan etmese de kadınların çocuklarına dair beklentilerinden doğan diğer bir ihtiyaç ise psikolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kadınların sıkıntıları ve beklentilerine dair nedenler incelendiğinde eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevinde kaldıkları süre boyunca çocuklarından dolayı psikolojik bir bunalıma sürüklendikleri çocuklarında bu durumdan olumsuz etkilendikleri dile getirilebilir.

Sonuç olarak çocukların cezaevinde sınırlı bir hayatı yasamalarından dolayı, fiziksel ve sosyal alanlarının da kısıtlı olmasından dolayı sıkıntıya düştükleri anlaşılmıştır. Cezaevinde bulunan çoğu kadının geçim kaynağının olmaması ve ailesi tarafından suç işlediğinden dolayı dışlandığı göz önünde bulundurulduğunda, kadınların maddi sıkıntıya düşmesi büyük bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik olarak verilmesi gereken desteğin hem çocuğun ruhsal sağlığı hem annenin ruhsal sağlığı için merkezde bir öneme sahiptir. Kadınların çocuklarına dair tüm bu sıkıntı ve beklentilerin giderilebilmesi adına yetkili mercilerin bu konu hakkında gerekli hassasiyeti göstermeleri hem çocuğun gelişimi açısından hem de dışarıdaki hayata tekrardan adepte olabilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

#### **3.4. Eski Tutuklu ve Hükümlülerin Cezaevi Sonrası Gündelik Hayat Deneyimleri**

Araştırmanın bu kısmında cezaevinden tahliye olan eski tutuklu ve eski hükümlülerin dışarıdaki gündelik hayata uyum noktasında yaratıkları problemlere yer verilecektir. Ayrıca cezaevine giren kişilerin tahliye sonrasında çevrelerinden herhangi bir tepkiye maruz kalıp kalmadıkları anlaşılmaya çalışılacaktır.

### 3.4.1. Cezaevi Sonrası Gündelik Hayata Uyum

Eski tutuklu ve eski hükümlüler, cezaevinden çıktıktan sonra gündelik hayatlarında meydana gelen değişimlerden kaynaklı olarak dışarıdaki hayata uyum sağlamakta bir takım zorluklar yaşamaktadır. Bu zorluklar tıpkı katılımcıların cezaevine girerken yaşadıkları değişimlerle benzerlik göstermektedir. Cezaevi içerisinde sosyalleşmeye ve kültür kazanmaya başlayan birey zamanla cezaevindeki hayata uyum sağlamaya çalıştığı anlarda yaşadığı krizi tahliye sonrasındaki gündelik hayatına uyum sağlamakta yaşamaktadır. Kişi tahliye sonrasında her ne kadar özgürce hayatını yönetmeye dair ipleri kendi elinde bulundurma fırsatını yakalamış olsa da, cezaevi hayatında edindiği yaşam şekline bir anda sınırlanamamaktadır. Cezaevi kuralları ile düzenlenen rutin faaliyetler, toplu yaşama uyum, cezaevinde edinilen alışkanlıklar, zamanla benimsenen sistemli ritimler, kişinin bedeninin de ritmi haline dönüştüğü için kişi dışarıda da olsa bu ritimleri hala bedeninde, hafızasında, hatıralarında taşımaktadır. Bu durum eski tutuklu ve eski hükümlülerin, cezaevinden çıktıktan sonra gündelik hayatlarına yeniden uyum sağlama noktasında bir takım problemler yaşamasına neden olmaktadır. Bu sebeple araştırmanın bu kısmında cezaevinden çıkan eski tutuklu ve eski hükümlülerin tahliye sonrasında yaşadıkları problemlere yer verilecektir. Bu konu hakkında katılımcılara “*Cezaevinden çıktıktan sonra tekrardan hayatınıza uyum yaşamakta zorlandınız mı? Zorlandı iseniz hangi noktalarda sıkıntı yaşadınız anlatır mısınız?*” sorusu yöneltilmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde katılımcıların dışarıdaki hayata uyum sağlamakta bir takım sıkıntılar yaşadığı fark edilmiştir. Eski tutuklu ve eski hükümlü kadınların konuya ilişkin düşünceleri şu şekildedir;

*“Yok canım. Hep kendimi dinlemek, hep sessiz yerlerde olmak isterdim. Cezaevinde hep ışık yanık dururdu ya şu ışık bir sönse de uyusak isterdik canım. Ama ışık sönmezdi imkân yok. Çoğu arkadaşlar bazen memurları mazgaldan çağırırlardı gazete koyarlardı. Karanlık olsun da yatalım diye. Çıktık mesela ışıksız yerde durmamız perde çekmeden ondan (evindeki perdeyi göstererek). Sonra ortam olarak bir kalabalığa girdiğinde bile o ortamda hissederdi insan kendini”* (K2, 50, Cinsel istismar, Hükümlü)

*“Zorlandığımı açık olarak şöyle söyleyeyim. Aslında insanları kendim de görmek istemedim çoğu insanları çünkü o zor yeri gördüm önceden arkadaşlık yaptığım insanlarla tekrar yine bir araya geldiğimde aynı şeyleri yaşayabileceğimi düşündüğüm için kendim de uzaklaştım insanlardan. Bir anlık bir şeye kapılıp yine uyuşturucuya düşebilirim diye o şeyleri kullanan arkadaşlarımdan uzaklaştım yani. Dışarı çıktım mesela hiç tanımadığınız bir şehre gidersiniz ya mesela insanlar böyle tuhaf tuhaf bakar böyle yani insanlar hep bir tuhaf bakıyor gibi görünüyordu bana. Bir şey desem yanlış bir şey mi olacak yanlış mı anlayacaklar diye bu şekilde hep tedirgin oluyordum. Çıktım mesela denetime, denetimli serbestlik bürosunda kaçıracam mı bir şey mi olacak diye tedirgindim. Bir de sabah kalkamıyordum. Denetimi öğleden sonraya aldırılmışım. Denetimden arkadaşına diyordum şu saatte beni ara diyordum” (K8, 27, Uyuşturucu ticareti, Hükümlü)*

*“Yaşadım, bir sürü aileden, arkadaşlardan herkes uzaklaşmıştı ve artık ben de şey yapamıyordum. Sürekli içeriyi düşünüyordum. Şimdi onlar ne yapıyordur. Dışarıya çıktıktan sonraki ilk altı ay bile diyebilirim yani içeriye göre ben şey yapıyordum kendimi. İşte sabah erkenden uyanıyorum. İçerideymişim gibi vücut saatim öyleydi yani. Patates kızartmasını seven bir arkadaşım vardı yiyemiyordu orada, patates kızartması yemiyordum. İşte ne bileyim mantıyı seven bir arkadaş vardı. Manti yiyemiyordum onlarda yiyemiyor diye. O tip şeylerim çok fazla oluyordu. Konuşamıyordum ve böyle şeydim herkese onun dışında böyle daha şey olmuşum. Ben normalde sivri biriydim. İnatçı biriydim. Çıktıktan sonra hala o eski şeyime gelmedim” (K11, 32, Tutuklu)*

Eski tutuklu ve eski hükümlü kadın katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü üzere, genellikle kadınların cezaevinden tahliye olduktan sonra, cezaevlerindeki gündelik hayatlarından sıyrılmadıkları görülmüş, cezaevi hayatının izlerini cezaevi sonrasında da taşıdıkları anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak cezaevinden çıkan kadınlar, cezaevi sonrası gündelik yaşamlarında bir takım problemler yaşamaya başlamıştır. Kadınların cezaevinden çıktıktan sonra uyum sağlamada çektiği sıkıntılara

bakıldığında cezaevi hayatını içselleştirme, cezaevinin rutin etkinliklerinin kişinin beden dili haline dönüşmesi, kişinin kendi benliğine karşı yabancılaşması, kişinin çevre tarafından yabancılaştırılması, cezaevi hayatının olumsuz yansımaları, kişinin cezaevi hayatından kopamaması gibi problemlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Öncelikli olarak kadınların cezaevi hayatında sosyalleşmeleri, kurumsallaşmaları, kendi hali bir olan kişiler ile iletişim kurmaları, sistemli bir hayatta yaşamaları, cezaevinde kısıtlı haklara sahip olmaları, kadınların zamanla cezaevi kültürünü içselleştirdiklerini göstermektedir. Bu durum bir anda cezaevinden tahliye olan kadınların dışarıdaki hayatla baş başa kaldıklarında, kendilerini yabancı gibi hissetmelerine neden olmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere cezaevinden çıkan kadınların iletişim noktasında sıkıntılar yaşadıkları, sosyal hayata yeniden uyum sağlama hususunda zorluklar çektikleri anlaşılmıştır. Kadınların sosyal hayata katılmada yaşadıkları zorlukların bir diğer nedeni olarak kadınların dışarıdaki insanlardan ziyade kendilerini toplumda sorunlu, hatalı kişiler olarak görmelerinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu durumda kadınlar iletişim kurmak yerine kendi içine kapanmayı tercih etmişlerdir. Bu durum ise kadınların kendi kendilerine dair bir yabancılaşma durumu yaşamalarına neden olmuştur. Katılımcı K8'in ifadelerinden anlaşılacağı üzere yabancılaşma durumu, bazen kişinin kendi çevresinin onu suça tekrardan yönlendirebileceği düşüncesinden dolayı kişinin kendi tercihi olur iken, katılımcı K11'in ifadesine göre bazen de çevrenin kişiyi damgalaması ve yalnız bırakması sonucunda kadınların itildiği, toplum tarafından bilerek dışlandığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların cezaevinden sonraki hayata uyum sağlayamamalarında bir diğer etken ise katılımcıların dışarıdaki hayatlarında dahi içeriye düşünerek hareket etmeleri, cezaevinden kopamamalarıdır. Katılımcı K11'in ifadelerinden de görüleceği üzere, katılımcının tahliye sonrası yaşamında, dışarıdaki insanlarla özdeşlik kurması beklenirken, katılımcının bir müddet içerideki hayatı düşünerek hala içerideymiş gibi yaşadığı, arkadaşlarının sevdiği yemekleri kendisinin de yemediği, dışarıdaki hayatının ortamında bile cezaevi gibi yaşadığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların cezaevi hayatında sürekli bulunmaları, tahliye sonrasında katılımcıların cezaevi ortamını anımsatacak herşeyden uzak durmaya da ittiği de

gözlenmiştir. Katılımcı K2, cezaevini hatırlatacak herşeyden uzak durmaya çalıştığını, cezaevinde toplu ortamda yaşadığı için kalabalık ortamlardan kaçtığını, kapalı yaşamdan dolayı evinin perdelerini gece bile kapatmadığını ifade etmiştir. Kadın katılımcılarda gözlenen başka bir durum ise cezaevi hayatındaki rutin etkinliklerin bir müddet sonra kadınların bedenlerinin dili haline dönüşmesidir. Katılımcı K11'in, cezaevinden sonraki yaşamında bu yüzden etrafına uyum sağlayamadığı görülmüş ve cezaevinin rutin faaliyetlerinin bedenine sirayet etmesinden dolayı bir süre cezaevinin sistemine göre yatıp kalktığı anlaşılmıştır. Kadınların cezaevinden sonraki hayata uyum sağlayamamasının bir diğer nedeni ise kadınlara verilen ekonomik desteğinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kadınların özel yaşamdaki tercihlerinin ve suçlu damgası yemelerinin iş bulmasının önünde engel teşkil ettiği görülmektedir. Katılımcı K10'un konuya dair düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

*“Bir kadın olarak dedim ki ben gene mi hurdaya çıkacam. Ben gene mi kimseden yardım alamıcam. Ben gene mi bir işte çalışamıcam. Önceden de çalışmıyordum. Şimdi de iş bulamıyorum. Bundan yana dışlanıyorum mesela. Bu kadın alkollü, bu kadın alkol almış. Almışsam sebebi neymiş o yüzden ben bu insanlara hiç uyum sağlayamadım ki zaten. Kim haklı kim haksız görünmüyor. O yüzden ben esasında bu hayata uyum sağlayamadım. İnsanlar birbirine yiyici hayvanlar gibi. Ben başka bir şey demiyorum” ( K10, 42, Adam yaralama, Tutuklu)*

Eski tutuklu ve eski hükümlü erkekler ise tahliye sonrasında gündelik hayatta yaşadıkları problemleri şu şekillerde paylaşmışlardır;

*“Evet yaşadım. Mesela ben cezaevinden çıktıktan sonra beni yanıma görmeye gelen olurdu. Şöyle beş dakika otururdum. Kalkar giderdim. Sıkılırdım çeker giderdim. Dezzem gelirdi, dayım gelirdi, köyden gelenler olurdu, ne bileyim oturmak yanlarında durmak istemezdim. Dışarıya alışamadım ben onları kaç senedir görmediğim için mi oluyordu bilmiyorum hısımlarıma akrabalara uyum sağlayamadım” (E1, 51, Cinayet, Hükümlü)*

“Cezaevinden dışarı çıktığımda uyum sağlayamadım aslında ilk bir hafta yirmi gün. Burada da aynı sistem devam ettim. Cezaevinde olta atıyordum burda da balkona çıkıp burda olta atıyordum ilk günler. Gece babam uyu diyordu uyumuyordum. Gece uyuyamıyordum yani alışmışım orda gündüz yatıyordum. Sonradan kendi kendimi düzelttim. Rüyamda bir kere birini öldürüyordum. Kaçıyordum. Firar oluyordum. O zaman bir korktum. Onda da şöyle korktum cezası yüksek diye. Uyandım rüyaymış dedim” (E9, 26, Ateş açma, Hükümlü)

“Elbette sıkılıyor insan baya bir müddet alışamıyor. Ben cezaevinden çıktım örneğin beni şu arkadaş tanıyor. Ben tanıdık bir kişiyle böyle yüz yüze gelmeyi istemezdim. Niye gelmeyi istemezdim? Ben elin cezasını yattım. Onun için herkesten utanırdım böyle milletin yüzüne bakamaz hale gelirdim. Yattığım ceza kendi cezam olsa hiç sıkıntı değil. Ben başkalarının cezasını yattım. Tanıdığım bir adam geldi mi inancın olsun yere bakıp da geziyordum. Ben hayatta perde çektirmem bak. Siz varsınız diye perde çektirdim. Dışarıyı görmedikten sonra ruhum sıkılır. Ben cezaevinde yattıktan çıktıktan sonra ben kapalı yerde duramıyorum. Artı şimdi bir cenazede olsun düğün yerinde olsun kalabalık yerde hayatta durasım gelmez şimdi” (E11, 47, Cinsel İstismar, Hükümlü)

“İlk çıktım. Cezaevinden dışarı adımımızı attık. Hayal gibi geliyordu. Abim aldı beni kapıdan eve geldim. Evin orada bir dut ağacı vardı. Ben girdiğimde ufaktı. Ben çıktıktan sonra ki dönemde baktım ki ya bu dut burada var mıydı dedim. O bana bir değişik geldi. Döndüm teyzemin çocukları vardı işte ufak olanlar üç yaşında dört yaşındaydı. Maşallah kocaman olmuşlar tanıyamadım. Dedim sen kimin kızıydın kimin oğlusun unutmuşum çünkü tanıyamıyorum falan ve hayat bana daha farklı bir şekilde gelmeye başladı. Dışarıya uyum sağlayamadım iş yok güç yok. Hadi onu geçtik işi gücü gene paraya geliyoruz para yok. Para olmayınca kendi ihtiyaçlarını karşılayamıyorsun. Kendi ihtiyaçlarını karşılayamayınca yetersiz hissediyorsun. Beyninin bir tanesi suça yeniden yönelmeye çalışıyor ama kendimi uzak tutmaya çalışıyorum bir

*yandan. İnsanlar değişmiş. Benim sadece değişmeyen hayatta bir annem olmuş. Babam değişmiş. Abim değişmiş. Kardeşlerim değişmiş. Tanıdığım insanların aslında yüzde sekseninin kişiliği değişmiş. Dışarı çıktım her şey para olmuş” (E 17, 39, Cinayet, Hükümlü)*

*“Yaşamaz olur muyum? Şimdi bakıyorum kendimi beş sene geride hissediyorum. Bazen çocuğa bile bakıyorum benden akıllı mı diyorum. Geri kalmışlık hissediyorum. Dışarı bıraktığım gibi kalmıyor ki. Sürekli ilerliyor sürekli ilerliyor. Orada bizim gördüğümüz ne ki televizyondan ne görüyorsak o. Neler icat edermiş insanlar. Ayak uyduramadım. Hala da zorlanıyorum. Ben cezaevine girmeden bir arkadaşlık vardı benim. Şimdi bakıyorum çok değişmiş. O zaman da menfaat vardı da bu zaman ki daha farklı. Önceden tanıdığım insanlarla aram iyi de sonradan tanıdığım insanlarla kafam uyuşmuyor yani. Kafa aynı değil yani ben onu anlamıyorum o beni anlamıyor” (E2, 26, Uyuşturucu, Hükümlü)*

Eski tutuklu ve eski hükümlü erkek katılımcılar cezaevi sonrasında gündelik hayata uyum sağlamakta yaşadıkları problemleri genel hatları ile sosyal hayata tekrardan uyum, yabancılaşma, insanların ve toplumun değerlerinin değişmesi, zamanın içeride ayrı dışarıda ayrı akması, cezaevinin içselleştirilmesi, cezaevinin rutin faaliyetlerinin dışarıdaki hayatta devam etmesi gibi konular üzerinden aktarmışlardır. Bunlardan ilki cezaevinden çıkan kişilerin sosyal hayata tekrardan uyum sağlama sürecinde yaşadığı zorluklardır. Cezaevinde sosyalleşen bireyler, içeride kendileri ile aynı suçu işlemiş insanlar ile zamanla kendilerine ait konuşma düzeni oluşturmaktadır. Ayrıca kişiler içerideki insanlarla suçları farklı olsa da içeride bulunma sebepleri bir olduğu için kendi aralarında özdeşlik kurmaktadırlar. Bu yüzden kişiler dışarı çıktığında dışarıda konuşulan konulara bir müddet yabancı kalmaktadırlar. Bu durum eski tutuklu ve eski hükümlülerin insanlar arasında bulunamamasına, onlarla iletişim kuramamasına neden olmaktadır. İkinci olarak eski tutuklu ve eski hükümlü erkeklerin dışarıdaki hayata uyum sağlayamamasında cezaevindeki sistemli hayatın, cezaevi dışarısındaki hayatın üzerinde hüküm sürmeye devam etmesinden kaynaklı olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcı E9'un ifadesinden de anlaşılacağı üzere, cezaevinde tersten yaşadığı için dışarıda da tersten yaşamayı bir müddet sürdürdüğü, cezaevinde olta atmayı dışarıda da devam ettirdiği görülmektedir. Ayrıca katılımcının suça ve ceza çekmeye dair rüyalar görmesi, cezaevi hayatının bilinç altına kadar işlediğini göstermektedir. Katılımcıların dışarıdaki hayata uyum sağlanmakta yaşadıkları diğer bir sorun, dışarıdaki hayatın ve zamanın akışına ayak uyduramadıklarından kaynaklanmaktadır. Katılımcıların cezaevi hayatında rutin bir döngüde yaşamaları, sürekli aynı kişiler ile iletişim kurmaları, dışarıdaki bağlantılarının görüş günleri, radyo, televizyon, dergi, gazete vb. gibi kurumun izin verdiği ölçüde gerçekleştirilmesi, katılımcıların cezaevinde sabit bir hayatı yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum cezaevinden çıkan kişilerin dışarıdaki insanlara nazaran kendilerini geri kalmış hissetmelerine neden olmaktadır. E2 ve E17 katılımcıların ifadelerinden de görüleceği üzere cezaevinden çıktıktan sonra kendilerini geride kalmış gibi hissetmeleri, cezaevinde donmuş bir hayatta yaşadıkları hissini oluşması ve dışarıdaki hayatın aktığını akrabalarının büyüyen çocukları, ekilen ağaçların büyümesi, teknolojinin ilerlemesi gibi durumlarla ifade etmeleri bu durumu anlaşılır kılmaktadır.

Katılımcıların tahliye sonrasında gündelik hayatlarını etkileyen diğer bir mesele ise paranın insan ilişkileri ve toplumsal değerlerin merkezine yerleştiği inancıdır. Katılımcı E17, cezaevinden çıktıktan sonra herkesin paraya göre hareketlerinin değiştiğini ifade etmiş ayrıca hayata dair herşeyin paraya dönüştüğünü aktarmıştır. Katılımcının gündelik hayata dair bu kadar makro saptamalar yapması, katılımcının cezaevi hayatında on yılı aşkın bir süre kalmasından kaynaklanmaktadır.

### **3.4.2. Cezaevi Sonrası Damgalanma/Ötekileştirilme/Etiketleme**

Toplumsal düzeni ve toplumsal kuralları ihlal ederek suç işleyen bireyler, suç işledikleri andan itibaren toplumda kriz ortamının yaşanmasına neden olurlar. Toplum bireyin oluşturduğu kriz ortamını ortadan kaldırmak için bireyin kişisel kimliğini lekeleme yoluna gider. Bir bakıma toplum, toplumsal düzenin normal dengesinin ihlal edilmesinin bedelini bireyin sahip olduğu kimliği elinden alarak ödetmeye çalışır. Kimliği ve benliği toplum gözünde çıplak hale getirilmiş birey, yeniden toplum

tarafından kalıp yargılarla donatılmış yeni bir kimlik algısı ile giydirilir. Bu kimlikler genellikle toplumun normal dengesini bozan bireyin anormal davranışlarda bulunan bireylere dönüştüğünün mesajını diğer insanlara iletmek için “sapkın”, “yoldan çıkmış”, “anormal”, “sicili kirli”, “suçlu” vb. gibi olumsuz çağrışımlarda bulunan etiketlemelerle oluşturulmaktadır. Bunun sonucunda suç işleyen bireyler, gündelik hayatlarında yaşadıkları bölünmenin (cezaevi öncesi ve cezaevi dönemi) bedelini, cezaevi sonrasında da ödemek durumunda kalırlar. Buradan hareketle eski tutuklu ve eski hükümlülere cezaevi öncesi işlenen suçların cezaevi sonrası gündelik hayatlarını nasıl etkilediği sorulmuştur. Ayrıca cezaevinden çıkan katılımcıların kendisinin ve ailesinin çevresi tarafından nasıl tepkilere maruz kaldığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan görüşme sonucunda katılımcıların, cezaevi sonrası gündelik hayatlarını etkileyen en önemli hususların damgalama, ötekileştirme ve etiketleme meseleleri olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcıların geneline bakıldığında aile, eş, dost, akraba, yakın çevre ve toplum tarafından dışlandıkları görülmektedir. Katılımcıların dışlanmasında suçlunun toplum gözündeki yerinin sarsılarak düşmüş bireyler olarak algılanmaları, suçlunun kimliğinin zedelenmesi sonucunda yakın akrabalarının bu lekelenmeden etkilenmek istememesi, suçlunun korku duyulması gereken bir kişi olması gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca suçlu yakınlarının toplumsal itibarlarının olumsuz etkileneceğine inanılması, suçlu kimselerin çevresinde bulunan kimseleri yoldan çıkaracağına inanılması, suçlu kimselerin bilinemez oluşu gibi düşünceler eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevi sonrasında damgalanmasına, ötekileştirilmesine ve etiketlenmesine neden olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcılar bu konu hakkında yaşadıkları deneyimleri şu şekilde dile getirmişlerdir;

*“Ben ailemden hep tepkiler aldığım, hep suçlandığım için şimdi ne kız kardeşimle görüşüyorum ne ablamla konuşuyorum. Tek başıma yola devam ediyorum. Hiç kimse ile konuşmayı tercih etmiyorum yani... Tabiki cezaevine girdiğinde çıktığında sanki çok kötü bir şey yapmışsın gibi bütün millet sana böyle bakıyor. Herkes senden çekiniyor. Nasıl derler sanki seni gözünde ama haklıysan daha böyle nasıl diyeyim insanlar senden çekiniyor. Korkuyor. Bu*

*şöyle bir kadın böyle bir kadın diyerek. Kimse senin karşında bir laf diyemiyor. Dışarıdan kapıdan bin kat yabancı her zaman beni takdir etmiştir. Yaptığım iş belli o torbalarla çıkardım. Her şey belli ama asıl benim ailem. Bir annenin karnından çıkmıştıkt etmiştik sadece onlar bana kötü laf diyebiliyor”*( K10, 42, Adam yaralama, Tutuklu)

*“Tabiki benim Adana’daki abilerim konuşmuyor mesela benle. Başkası değil, annem konuşur. Ablalarım konuşur. İşte onlarda görevlerinden dolayı belirli bir kariyerleri var kızı avukat falan biri öğretmen, biri zabıta müdürü, çevresi geniş insanlar. Mevkie gelenler konuşmadılar benimle. Şöyle düşündüler herhalde biz kariyer sahibiyiz, iş güç sahibiyiz, durumumuzda iyi kızım avukat, oğlum mühendis işte böyle bir bacısı varmış bu insanın eski kafalı oluyor hani o. benle bir yerlere gelmeyen daha çok ilgilendi”* (K4, 41, Yağma, Hükümlü)

*“Olumsuz tepkilere de çok maruz kaldım. Babamın cenazesinde amcam bunun yüzünden öldü demiş babası. Cezaevine düştü babası kahrından öldü demişler. Benim hala karşıma çıkıyor. Annesi konuştuğum çocuklara onla konuşma o uyuşturucu satıyor dermiş hâlbuki artık işimiz yok. Sürekli karşıma çıkıyor bir ehliyet bile vermiyorlar bana. Annemin yanında da üç beş tanesi bir araya geldi mi laf ederlermiş. Annem ister istemez üzülüyor”*( E2, 26, Uyuşturucu, Hükümlü )

*“İçeriye girip te dışarıya ayak uydurman sana bir garip geliyor. İnsanlar seni alnında şu mahkûm damgası varmış gibi hissediyorsun yani. Hâlbuki öyle bir şey yok yani. Bu ilk giriş çıkışın psikolojisi sonradan sonraya alıştık. Bütün şeylerden kurtulduk yani dönem dönem oldu bizi kabullenmeyen istemeyen. Tabi benim hayatımı bilen yakından tanıyan kesinlikle böyle bir şeyle karşılaşmadım. İç hayatımı teferruatlı bir şekilde bilmediği için oluyor bu tip yargılamalar, uzaklaşmalar, çevrenin senden dostlarının senden uzaklaşmaları yargılamaları oluyor yani”* (E10, 35, Hırsızlık, uyuşturucu, adam yaralama, Hükümlü)

*“Ben cezaevinde iki sefer Kozan Hastanesi’ne gittim. Elimde kelepçeyle iki dene jandarmayla gittim. Hep kafamı böyle aşağı eğdim gittim. Beni orada tanıyan bildik kişi denk gelmesin diye. Açığa çıktık. Açıktan bir gardiyanla gittik. Kapalıdan da eli kelepçeli mahkûm geldi hastaneye. Kadının bir tanesi dedi ki kimlerin canını yaktınız da geldiniz bu şekildedir Allah bilir dedi. Açıktan gelen bütün mahkûmlar o kadına başkaldırdı orada. İllaki suç işleyen değil ki suçsuz insan da yatıyor cezaevinde. Kader mahkûmu yok mu var. Cezaevinde çok kader mahkûmu var” (E 11, 47, Cinsel İstismar, Hükümlü)*

Cezaevinden çıkan erkek katılımcıların kadın katılımcılardan farklı olarak aile, eş, dost, akraba, tanıdık çevre tarafından dışlanmasının yanısıra ekonomik sebeplerden dolayı da ötekileştirildikleri görülmektedir. Suçlu kimselerin toplum tarafından etiketli birer bireyler olarak algılanmaları, bireylere duyulan güven duygusunun zedelenmesine neden olmaktadır. Kişiye duyulan güvensizlik hissi toplumda oluşan korku duygusunu tetiklemektedir. Bu durum cezaevinden çıkan bireylerin iş bulamamasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca cezaevinden çıkan kişilerin damgalanarak iş bulamamasında rol oynayan diğer bir faktör ise vücutta görünen fiziksel unsurların toplum tarafından kabul görmemesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; vücudunda deformasyon bulunan bir kişi veya vücuduna dövme bulunan bir kişi, toplumda normalin dışına çıkmış aykırı bireyler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle hem suçlu hem de vücudunda dövmesi bulunan bireyler toplumun gözünde çifte damgalı kişiler haline gelebilmektedir. Suçlu kimseler her ne kadar toplum gözünden düşmüş olduklarının farkında olsalarda tekrardan normalleşmeye dair umutlarını yitirmemektedir. Katılımcı E13, bu konu hakkında yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir;

*“Ailem bile diyor yani sinirlendirdiğim zaman yeri geldiğinde hapiste yatmasaydın mesela biz sana o kadar oku demedik mi? onlar bile yeri geliyor söylüyor ki. Dışarıdaki insanlarda diyor bununla gezme diye. Abi diyor benim annem kızıyor diyor benim senle gezmeme. Benden bir iki yaş ufaktır yan yana görülmeyek diyor. Ailesi de bildiği için hapiste yattığım için daha çok*

*uzaklaştırılıyor yani. Kendini ötekileştirilmiş gibi hissediyon. Mesela iş başvurusu yaptım. Sabıkam olduğu için, dövmem olduğu için reddedildim. Ben de bu sefer İŞKUR'a gidecem dicem. Bana sabıkalı kadrosundan bir iş ver dicem” (E 13, 29, Uyuşturucu bulundurma, silahlı yağma, firar, Hükümlü)*

Cezaevinden çıkan bazı katılımcılar, kendisinin her ne kadar yakın çevresi ve toplum tarafından işlediği suçtan dolayı damgalanmadığını söyleseler de cezaevinden çıkan mahkuma yönelik toplumun önyargılı davrandığını dile getirmişlerdir. Katılımcının kendisinin de bir mahkum olmasından dolayı her ne kadar kendisi dalgalanmasa da damgalanan kişiler ile birlikte aidiyet kurduğu, onların halinden anlayarak duygularını dile getirdiği, bunu ise cezaevini anlatan bir şarkı ile sosyal medyada daha geniş bir kitleye ulaşmaya çalışarak yaptığı görülmektedir. Bu nedenle suçlu kimselere kız verilmemesine karşı çıktığı, devletin suçlu kimseyi ötekileştirmediği, bu yüzden suçlunun korku duyulması gereken bir birey olmasından daha çok topluma kazandırılması gereken kişiler olduğunu aktarmıştır. Ayrıca katılımcının görüşlerinden ceza ve suç arasındaki ilişkide devletin ancak ceza verici yetkiye sahip olduğu inancının da benimsendiği görülmektedir. Katılımcı düşünceleri şu şekilde aktarmıştır;

*“Ben canlı yayında facede canlı yayın yaptım. Ali Kınık'ın söylediği cezaevi ile ilgili bir şarkı dinlettim. Eskişehir'den geliyordum. Orada bir dakikalık bir konuşmam var. Konuşmada da şunu anlattım. Arkadaşlar dedim cezaevine girip çıkanlara armağan ediyorum dedim. Sadece şunu bilmenizi istiyorum dedim. Cezaevine girip çıkan her mahkûmu geri çıktıktan sonra aranızdan dışlıyonuz ya dedim. Koskocaman Türkiye Cumhuriyeti bile devlete kazandırabilmek için onu devlet memuru yaparken ama siz dışlıyorsunuz dedim. Her insan mahkûm adayı bir gün dışlıyorken siz de mahkûm olabilirsiniz dedim. Çünkü ben bunları görüyorum dedim. Beni bir mahkûm olarak dışlayan olmadı ama benim suçumu, kişiliğimi herkes biliyordu. Ama cezaevinde kalanları ağızlarına aldıkları zaman devlet bile baş gelemiyor bunla biz niye baş gelek diye küçümseyen insanlar var. Bundan dolayı kız*

*vermeyenlerde var. Bu düşünce halk arasında yanlış bir düşünce mahkûmu dışlamak bence iyi değil. Çıktıktan sonra onu topluma kazandırabilmek için halkın da çabası olması lazım. Halk onu topluma kazandırmak için elinden geleni yapmalı” (E6, 35, Hürriyetinden yoksun bırakma, Hükümlü)*

Eski tutuklu ve eski hükümlü kadınların erkeklerden farklı olarak yaşadıkları problemlere odaklanıldığında, kadının cezaevi hayatının kadınların eşleri ve toplum tarafından elde edilen bir koz olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle kadınların eşleri ve toplum tarafından fiziksel şiddete, psikolojik şiddete ve sözel şiddete maruz kaldıkları anlaşılmış ve kadınların suç işlemiş olması şiddeti uygulayanlar tarafından şiddetin meşrulaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca kadınlara uygulanan sözel şiddetin kadınların bireysel kimliği olan isimlerini zedelemek yönünde söylendiği görülmektedir. Bu noktada kadınlara “hanım ağa, mafya” gibi lakaplar veya sıfatlar takılması kadına uygulanan şiddetin toplum gözünde pekişmesine neden olmaktadır. Katılımcı K3 yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir;

*“Ben cezaevinden çıkalı iki yıl olmuştu. İki yıl sonra evlendim. Evlendikten sonra eşim kayınvalideye sinirlendiği için bana şiddet uyguladı. Şiddet uyguladıktan sonra kayın babanın evine gitti. Sonra erkek kardeşinin niteliğinde annesinin babasının oraya taşınmamızı söyledi. Gitmediğimde tekrar devam etti şiddet. Sonra fırçanın demir sapları vardı onla dövdü. Sonra fırça sapıyla dövdüğünde ablam da beni dövdürmemek için ablam da kendisine karşı geldi o zaman. Bu on sene sürdü. On sene boyunca bana şiddet uyguladı. On sene sonrasında kendini öldürebileceğimi, bu kapasiteye sahip olduğumu, kendimi korumak için kendini de öldürmek amaçlı değil de yaralayabileceğimi söyledim. Niteliğinde bu vaz geçmedi. Kocam sinirlendiği zaman senin mesleğin bu işte cezaevinde yattın adam vurdun derdi. Beni de öldürün mü? Arkanda kaç tane kişi vardı diye hakaret ediyordu. Halen de sinirlendiği zaman devam ediyor. Cezaevine girmeden daha sakin bir hayat yaşıyordum ama cezaevinden çıktıktan sonra ooo mafya gelmiş mafya gitmiş bu şekilde sözlere maruz kaldım senelerce. Halen de daha beni önceden tanyanlar uzun pardösü*

*giyiyordum. Halen de böyle söz ederler. Mafya diye söz ederler. Ama ki iş yerinde 2014'den beri çalıştığım iş yerinde hanım ağa diye bahsederler. Pek isim kullanmazlar yani” (K3, 36, Adam Yaralama, Hükümlü)*

Kadınlarda görülen başka bir damgalama şekli ise suç türü üzerinden yapılmaktadır. Katılımcı K7nin, yakın çevresi tarafından suçun işlenme sebebi bilindiği için damgalanmadığını anlaşılsa da suç işleme sebebini bilmeyen insanlar tarafından “katil” damgası ile anıldığı görülmektedir. Katılımcının suçu, tecavüze uğramamak amacıyla işlediğinin herkes tarafından bilinmesi, katılımcının herkes tarafından desteklenmesi ile sonuç bulmuştur. Bu bakımdan katılımcının damgasının varlığı katılımcıya olumlu bir duygu kazandırmış, işlenen suç onur getiren bir davranışa dönüşmüştür. Katılımcı yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır;

*“Ben hiç karşılaşmadım. Benim yaptığım cidden böyle alkışlanacak bir şey değildi ama içeriğini bildiğinde alkışlanacak gibiydi. Dışarıdan bakıldığında aslında katil gözüyle bakılıyordum. Çıktım bizim bu köyde bin beş yüz tane insan yaşıyor. Çıktıktan sonra geçmiş olsun diye hepsi geldi evime. Hepsi destekledi. Sen haklıydın dedi. Desteklemeyen kalmadı. Ben içerideyken derdim nasıl bakarım. Ben babama dedim hatta köye gitmem Adana'daki evimize gidelim dedim. Hepsi sahip çıktı yani. Haklı olduğumu mahkemede anlamıştım. Çıkınca köy halkı da destek çıkınca daha iyi anladım”(K7, 21, Cinayet, Tutuklu)*

## SONUÇ

Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimlerini ele aldığımız bu tezde, araştırmanın bulgularını şu şekilde özetleyebiliriz;

Araştırma sahasında ilk olarak katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine (eğitim seviyesi, cinsiyet, yaş, medeni durum vb.) yer verilmiştir. Buradan hareketle eğitim seviyesi düşük olan bireylerin eğitim seviyesi yüksek olan bireylerden daha fazla suça meyilli olduğu görülmüştür. Genellikle suç işleyen bireylerin eğitim seviyesinin ilkökul düzeyinde olduğu anlaşılmıştır. Kadınların erkeklere nazaran daha az suça karıştığı anlaşılmış ayrıca suça karışmalarında erkek faktörünün etkili olduğu saptanmıştır. Suç işlenen yaş aralığına bakıldığında, 25 ile 45 yaş arasında bulunan kişilerin suç işlemeye daha fazla meyil gösterdiği görülmektedir. Suç işleyen kişilerin medeni durumlarının çoğunlukla evli olduğu görülmekte, suç sonrasında ise suçun evlilik yaşamını sarsarak boşanmalara sebebiyet verdiği fark edilmiştir.

Araştırma sahasının ikinci bölümü katılımcıların suç hikâyeleri ile başlamıştır. Suç hikâyelerine bakıldığı zaman, birçok katılımcının benzer suçlar işlediği görülse de suç anı ve olay örgüsünün her katılımcı da farklılıklar taşıdığı görülmüştür. Bu durum her bir bireyin anlam dünyasının birbirinden farklı olduğunu anlaşılır kılmıştır. Katılımcıların cezavi hayatındaki gündelik hayatı deneyimlemeye başladıkları ilk an cezaevini görmeye başladıkları ilk andır. Burada eski tutuklu ve eski hükümlülerin bilinçlerine yansıyan cezaevi algısının fenomenolojik olarak yansımaları görünür kılınmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle cezaevinin fenomenolojik olarak kişilere mezar hayatı, kabir azabı, tünel, özgürlük, han kapısı gibi görüntüleri çağrıştırdığı görülmüştür. Cezaevine ilk kez giren katılımcıların dışarıdaki yaşamlarından koştukları için bir müddet cezaevine uyum sağlamada zorluklar çektikleri görülmüştür. Katılımcılar uyum sürecinde özellikle güven problemi ve yalnızlık korkusu yaşamışlardır. Görüşmeciler, zamanla koğuştta bulunan kişilerinde yardımı ile cezaevi hayatını içselleştirdikleri ve tabiri caizse “cezaevili oldukları” anlaşılmıştır. Zamanla cezaevinin günlük yaşantısını içselleştiren tutuklu ve hükümlülerin özellikle ortama uyum sağlamak için uzun süreli mahkûmların hayatını izledikleri görülmüştür.

Cezaevinde gündelik hayatın ise gece ve gündüz olarak iki ayrı şekilde yaşandığı anlaşılmıştır. Cezaevinde bir günün zorunlu ve serbest rutinler etrafında şekillendiği görülmektedir. Cezaevinde zorunlu rutinlerin genellikle sayım, yemek, banyo, görüş günleri vb. etrafında şekillendiği görülür iken; serbest rutinlerin ise bir yandan boş vakit etkinlikleri ile tamamlandığı anlaşılmıştır. Boş vakit etkinlikleri olarak koğuştaki bulunan kişiler ile toplu bir şekilde oyunlar oynandığı, yemekler yapıldığı, sohbet edildiği, koğuşun temizlendiği, televizyon izlendiği, spor yapıldığı görülmüş yalnız olarak ise kişilerin müzik dinlediği, mektup yazdığı, kitap okuduğu, gazete ve dergi takip ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca kadın ve erkek katılımcıların boş vakitlerinde cezaevinde ekonomik geçim kaynağı edinmek sureti ile kazak, ceket, yelek, patik, masa örtüsü gibi el işleri ile ilgilendikleri görülmüştür.

Eski tutuklu ve eski hükümlülerin, cezaevinde kaldıkları süre boyunca hem dışarıdaki hem de içerideki yaşamlarında iletişim başat bir faktöre sahiptir. Cezaevi ve dışarı arasındaki iletişimin görüş günleri, açık görüş, kapalı, görüş, telefon ile görüş, mektup ile görüş, avukat görüşü üzerinden sağlandığı görülmüştür. Katılımcıların iletişim kurmak için cezaevinin belirlediği günlerde ve saatlerde iletişim kurma hakkına sahip olduğu anlaşılmıştır. Cezaevinde bulunan katılımcıların görüş vakitlerinde genellikle dışarıdaki ailelerinin gündelik hayatına yönelik düzenlemeler yaptığı görülür iken, dışarıdaki ailelerin ise genellikle içerideki kişilere yemek yeme, üstünü kalın giyme, varsa bir hastalığı ilaçlarını ihmal etmeme gibi uyarılarda bulunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların bir medya unsuru olan radyo aracılığı ile hem kapalı cezaevinde bulunan diğer arkadaşları ile hem de dışarıdaki aileleri ile iletişim kurma imkânı yakaladığı görülmüştür. Katılımcıların genellikle duygusal şarkılar üzerinden buldukları ruh halini karşıya iletmeye çalıştıkları görülmüş genelde arabesk veya cezaevi temalı şarkıların paylaşıldığı fark edilmiştir. İçeride sağlanan diğer bir iletişim mahkûmlar arasında kurulmuştur. Mahkûmların genellikle birbirlerinin kişilik ve karakterlerine göre yakınlık kurduğu anlaşılmış, yakınlık kurmalarında suç benzerliğinin de etkisinin olduğu görülmüştür. Mahkûmların genelde kendi aralarında özgürlük konuştuğu, dışarıdaki hayatlarına dair planlar yaptıkları, af konulu konuşmaları takip ettikleri anlaşılmıştır. Mahkûm ve personel arasında ise

saygıya yönelik bir iletişim kurulduğu görülmüştür. Cezaevinde kurulan diğer bir ilişki biçimi ise pembe oda/eş görüşü sayesinde kurulmaktadır. Pembe odaya yönelik görüşler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki düşünceye ayrılmaktadır. Olumlu düşünen kişiler, genellikle pembe odanın mahrem bir ilişki kurmanın yanı sıra aynı zamanda eşler arasında psikolojik bir destek sağladığına da değinmişlerdir. Bu yüzden katılımcılar pembe odayı evlilik birliğinin bozulmaması için gerekli görmüşlerdir. Olumsuz düşünen kişiler ise genellikle pembe odayı toplumsal kodlardan dolayı ve mahrem yaşamın belirli bir yerde görünür ve bilinir olmasından dolayı karşı çıkmışlardır.

Cezaevinde toplu bir yaşam şekli olmasından dolayı cezaevi tarafından kişiler zorunlu rutin faaliyetlere katılmak durumunda kalırlar. Sayım, yemek saatleri, görüş günleri, banyo günleri vb. gibi etkinlikler cezaevinde toplumsal düzeni sağlamak için hep birlikte gerçekleştirilir. Bu durum aynı zamanda total kurum örneği olan cezaevlerinin, tek tipleştirici (belirli bir saati, belirli etkinlikleri vb.) bir yanının da olduğunu göstermektedir. Cezaevinde belirli bir rutin faaliyetlerin olmasının yanı sıra içeride yaşayan tutuklu ve hükümlülerin de gündelik yaşamlarını düzenledikleri görülmüştür. Cezaevinde kurulan toplu düzen bünyesinde koğuş ağası, koğuş mümessili, koğuş idarecisi, meydancı ve nöbetçi gibi tiplerin ön plana çıktığı görülmektedir. Koğuş ağası, koğuş idarecisi, koğuş mümessili gibi kişilerin koğuştan sorumlu tipler olduğu anlaşılmış, bu tiplerin koğuşu yönetmek ve düzenlemek için meşru bir otorite kazandıkları görülmüştür. Meydancı tipinin genellikle erkek koğuşunda yoksul kişilerin para veya sigara karşılığında diğer kişilerin işlerini yapmakla yükümlü olduğu görülür iken, nöbetçi tipinin ise genellikle kadın koğuşundaki işleri yapmak için görevli olan yoksul kadınları temsil ettiği anlaşılmıştır. Meydancılar veya nöbetçilerin genellikle koğuştaki temizlik noktasında düzenlemeler yaptığı anlaşılmıştır.

Cezaevinde yaşayan katılımcıların aynı zamanda taktikler geliştirerek dışarıdaki gündelik hayatlarında edindikleri deneyimleri cezaevi içerisinde de yaşatmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu yönde geliştirilen taktikler bakıldığında fiziksel ihtiyaçların giderilmesine yönelik taktikler, yasak olan stratejilere karşı geliştirilen

taktikler, yaratıcılık bağlamında geliştirilen taktikler ve iletişim sağlamak için geliştirilen taktiklerin ön plana çıktığı görülmüştür. Kişilerin cezaevinde ayrıca haberleşme sağlamasında jargon ve kanalların da ayrı bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Kişilerin genellikle fiziksel özelliklere, fiziksel bozukluklara, görünüşe, işlenen suçlara, kişilik ve karakterlerine yönelik lakaplar taktıkları görülmektedir. Bu lakapların bazen bireyin olmadığı bir kimlik üzerinden şöhret kazanmasına neden olur iken, bazende olduğu kimlik üzerinden de kötü şöhret kazanmasına neden olmuştur. Ayrıca kullanılan jargonlarında dil gibi işlev gördüğü, iletmeye çalışılan tarafa beden dili, jest, mimik üzerinden mesajlar gönderdiği anlaşılmaktadır. Cezaevinde önemli olan ve kutsal ile kurulan ilişkide ortaya çıkan iletişim dini hayat üzerinden kurulmaktadır. Bu bakımdan cezaevi hayatının ve işlenen suçun manevi hayatı etkilemede önemli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca cezaevinde dini bayramların özenle sürdürüldüğü fark edilmiştir. Böylece cezaevine gelen kişilerin dışarıda edindikleri kültürel birikimleri cezaevinde de yaşatmaya çalıştıkları keşfedilmiştir.

Araştırma sahasının üçüncü kısmında ise çocukların cezaevindeki gündelik hayatını nasıl sürdürdüğü annelerin gözünden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda cezaevinde anne olmanın dışarıda anne olmaktan çok daha zor olduğu anlaşılmıştır. Cezaevinde çocukların bir gününün genellikle anneleri ile paralellik gösterdiği anlaşılmıştır. Açık cezaevinde kalan kadınların çocuklarını parka çıkarma avantajının olduğu fark edilmiştir. Açık cezaevinde kalan katılımcılar genellikle çocuklarının sosyalleşmesinin kreşe gittikleri için iyi olduğuna değinir iken, kapalı cezaevinde kalan kadınların çocuklarının ise genellikle koğuştaki diğer kadınlar ile sosyalleştiği görülmüştür. Bu durum cezaevinde kreşe gidemeyen çocukların gelişimini olumsuz etkilediğini göstermekte bir bakıma annelerinin suçlarının bedelini çocukların da ödediğini göstermektedir. Bu nedenle cezaevinde çocukların sosyalleşmesi sınırlı kalmaktadır. Ayrıca cezaevinde çocukların sıkıntı ve beklentilerinin en fazla sosyalleşmeyi sağlayan oyun gereçlerinde ve alanlarında olduğu ortaya çıkmıştır.

Cezaevi sonrasındaki gündelik hayata bakıldığında ise eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevinin rutin faaliyetlerine ve cezaevinin ritimsel döngüsüne alıştıkları için bir süre cezaevi sonrası yaşama uyum sağlamada sıkıntı yaşadıkları

görülmüştür. Katılımcıların genellikle cezaevine girerken dışarıdaki gündelik yaşamlarını cezaevine taşıdıkları gibi tahliye sonrasında da cezaevindeki yaşamlarını dışarıdaki gündelik yaşamlarına taşıdıkları fark edilmiştir. Özellikle sabah sayım saatinde kalktıkları, dışarıda da volta attıkları, rüyalarında cezaevinde olduklarını sanmaları bu duruma örnek verilebilir. Tahliye sonrasında gündelik hayatlarında olan diğer bir değişim ise işlenen suçtan dolayı meydana gelmiştir. Eski tutuklu ve eski hükümlüler suçları yüzünden toplum tarafından damgalanmış ve ötekileştirilmişlerdir. Eski tutuklu ve eski hükümlülerin toplum tarafından ötekileştirilmelerinin nedeni, damga veya lekenin suçlu olan kişi ile etkileşim kurdukları takdirde kendilerine buluşacağı inancının hâkim olmasıdır.

Sonuç olarak cezaevindeki gündelik hayata bakıldığında, cezaevinin ve cezaevine giren tutuklu ve hükümlülerin etkileşimi sonucunda, cezaevinin kendisine ait bir “cezaevi kültürünün” ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Cezaevinde gündelik ritimlerin yer aldığı, cezaevinin kendisine has zorunlu(sayım, yemek saatleri, görüş günleri vb.) ve serbest rutin faaliyetlerinin (boş vakit etkinlikleri vb.) olduğu saptanmıştır. Cezaevinin kendisine ait bir dil sisteminin olduğu, bu minvalde lakap ve jargonların kullanıldığı anlaşılmıştır. Bireylerin dil noktasında kendi aralarında cezaevi kültürünü paylaştıkları görülmüştür. Böylelikle cezaevine yeni gelen kişilere cezaevi kültürünün aktarılması sonucunda mahkûmların özellikle yeni taktikler geliştirmeye çalıştıkları saptanmıştır. Cezaevinde ayrıca bir sosyalleşme alanının ortaya çıktığı görülmüş bu ilişkilerin kendi içerisinde zamanla “koğuş hiyerarşisine” ve mahkûmlar arasında tabakalaşmaya da sebebiyet verdiği gözlemlenmiştir. Bu bakımdan “cezaevi kültürünün” yanı sıra “koğuş kültürünün” de cezaevindeki gündelik yaşamda önemli bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. “Koğuş mümessili”, “koğuş ağası”, “meydancı”, “iç meydancı”, “dış meydancı”, “nöbetçi” gibi tiplerin koğuştaki toplumsal düzeni sağlamak için ortaya çıkması aslında koğuşların da kendilerine has kültürünün olduğunu göstermektedir.

## KAYNAKÇA

Adalı, R. (2010). Hapishane Koşulları ve Mahkûmlar (Sivas E Tipi Kapalı Cezaevi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Ağaoğlu Canay, H. D. (2004). Kadın Suçluluğu Feminist Bakış Açısından Kavramsal Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akbulut, İ. (2003). İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1, s. 167-181.

Artuk, M. E. ve Alşahin, M. E. (2015). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt:21, Sayı:2, s. 297-338.

Aydın, M. (2013). *Bilgi Sosyolojisi* (3. Baskı), İstanbul: Açılım Kitap.

Aydoğan, R. (2018). Cezaevi Sonrası Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Suç, Damga ve Sosyal Dışlanma Bağlamında İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aytaç, Ömer (2002). “Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, s. 232-233, Elazığ.

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, (1991), Türk Hukuk Lügati, Ankara, s. 136.

Baştürk, E. (2016). *Gözetimin Soykütüğü Foucault'dan Deleuze'e Postmodern Bir Arkeoloji*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Bekiroğlu, S. (2016). Türkiye'nin F Tipi Hapishanelerinde Gündelik Hayat ve Direniş Pratikleri, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi İncelemesi*, (Çeviren: Vefa Saygın Öğütle), Ankara: Atıf Yayınları.

Berger, P. L (1995). Dini Kurumlar, (Çev: Adil Çiftçi), *D.EÜ. İlahiyât Fakültesi Dergisi*, Sayı IX, İzmir 1995, ss.425-465

Certeau, D. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi 1 Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, (Çeviren: Lale Arslan Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Certeau, M., Giard, L. ve Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi 2 Konut, Mutfak İşleri*, (Çeviren: Çağrı Eroğlu v Erkan Ataçay), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ceza Muhakemesi Kanunu, (2004), Kanun Numarası: 5271, Tertip:5, cilt:44, sayı: 25673, s.9126.

Comte, A. (2003). *Pozitif Felsefeye Giriş*, (Çeviren: Süleyman Sarı), Ankara, Yeryüzü Yayınevi.

Craib, I. (1992). *Bir İş Birliği Olarak Toplum: Fenomenolojik Sosyoloji ve Etnometodoloji*, (Çeviren: Ümit Tatlıcan), Erişim Tarihi:14.5.2020  
[http://www.umittatlican.com/files/Bir%20İsbirligi%20Olarak%20Toplum-Fenomenolojik%20Sosyoloji%20ve%20Etnometodoloji%20\(Ian%20Craib,%201992\).pdf](http://www.umittatlican.com/files/Bir%20İsbirligi%20Olarak%20Toplum-Fenomenolojik%20Sosyoloji%20ve%20Etnometodoloji%20(Ian%20Craib,%201992).pdf)

Creswell, J. W (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (5. Baskı), (Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Coulon, A. (2015). *Etnometodoloji* (2. Baskı), (Çeviren: Ümit Tatlıcan), İstanbul: Küre Yayınları.

Cuff, E. C. vd. (2015). *Sosyolojide Perspektifler* (2. Baskı), (Çeviren: Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.

Çetin, E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çetin, E. (2013). *Gündelik Hayat Sosyolojisi "Türkiye'de Modernleşme ve Gündelik Hayat"*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Deniz, A. Ç ve Kentel, F (2016). " De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik Ve Kent, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 25, 747-761.

Durkheim, E. (2013). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (Çeviren: Cenk Saraçoğlu), İstanbul: Dünya Klasikleri.

Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çeviren: Fuat Aydın), İstanbul: Ataç Yayınları

Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci Cilt 1* (3. Baskı), (Çeviren: Ender Ateşman), İstanbul: İletişim Yayınları.

Ertan, C. (2017). *Dövmeli Bedenler Dövmenin Sosyolojik Anlamları*, (Ed: Ali Esgin), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin, A. (2018). *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler*, (Editörler: Ali Esgin ve Güney Çeğin), *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergâhlar*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 13-34.

Esgin, A. ve Özben, M. (2018). *Klasik Sosyoloji ve Gündelik Hayat: Durkheim'dan Parsons'a*, (Editörler: Ali Esgin ve Güney Çeğin), *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergâhlar*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 35-52.

GARDINER, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*, (Çevirenler: Deniz Özçetin, Babacan Taşdemir ve Burak Özçetin), Ankara: Heretik Yayıncılık.

Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar*, (Çeviren: Ümit Tatlıcan), Heretik Yayınları, Ankara.

Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma* (3. Baskı). (Çeviren: Işık Ergüden ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu* (7. Baskı), (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gençoğlu, A. Y. (2016). Batı Avrupa’da Sosyokültürel Dönüşümler ve Bir Bilim Dalı Olarak Sosyoloji, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 39-54.

GHULYAN, H. (2017). “Lefebvre’nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(3), 1-29.

Goffman, E. (2014). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* (2. Baskı), (Çevirenler: Ş. Geniş- L. Ünsaldı- S.N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik Yayıncılık.

Goffman, E. (2016). *Tımarhaneler* (2. Basım), (Çeviren: Ebru Arıcan), Ankara: Heretik Yayıncılık

Goffman, E. (2017). *Etkileşim Ritüelleri/ Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. (Çeviren: Adem Bölükbaşı), Ankara: Heretik Yayıncılık.

Goffman, E. (2018a). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* (2. Baskı), (Çeviren: Barış Cezar), İstanbul: Metis Yayınları.

Goffman, E. (2018b). *Karşılaşmalar/ Etkileşim Sosyolojisinde İki Çalışma*, (Çeviren: Sercan Çalıcı), Ankara: Heretik Yayıncılık.

Gökçe, S. K. (2017). Adana Kadın Kapalı Cezaevindeki Hüküm Giymiş Kadınlar Arası İlişkiler, Doktora Tezi, Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Gürtuna, O. (2009). Cezaevinde Kadın Olmak ve Cezaevinin Kadın Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: Ankara Sincan Kadın Kapalı Cezaevi Örneği, Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Heritage, J. C. (2013). Etnometodoloji, ( Editörler: Anthony Giddens ve Jonathan Turner), *Günümüzde Sosyal Teori*, İstanbul: Say Yayınları. 253-305.

Husserl, E. (2014). *Kesin Bilim Olarak Felsefe* (3. Baskı), (Çeviren: Abdullah Kaygı), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Husserl, E. (2015). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* (3. Baskı), (Çeviren: Harun Tepe), Ankara: BilgeSu Yayınları.

İspir, E. (2018). “ Husserl ve Dilthey’ da Bilinç ve Anlam Sorunu”, *Kaygı*, 30/2018: 103-115.

Keskin, M. (2016). “ Zaman Fenomenolojisinin Sıfır Noktasına Doğru”, *ETHOS: Felsefe ve Toplum Bilimlerde Diyaloglar*, 9(1), s. 63-76.

Kurtar, S. (2013). “Mekânı Yaşamak : Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu.” *TUCAUM*, 1–8.

Kuyucuoğlu, İ. (2015). Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 36, 674-687.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (4. Baskı), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 2* (2. Baskı), (Çeviren: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (4. Baskı), (Çeviren: Işık Gürbüz), İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, H. (2017a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1* (4. Baskı), (Çeviren: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2017b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 3* (2. Baskı), (Çeviren: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2018). *Ritimanaliz Mekân Zaman ve Gündelik Hayat* (2. Baskı), (Çeviren: Ayşe Lucie Batur), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. ve Requier, C. (2018). Ritimanalitik Proje, *Ritimanaliz Mekân Zaman ve Gündelik Hayat* (2. Baskı), (Çeviren: Ayşe Lucie Batur), İstanbul: Sel Yayıncılık. 99-110.

Marx, K. (2011). Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı (7. Baskı), (Çeviren: Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mavi, S. (2019). Cezaevinde Annesiyle Kalan Çocukların Gelişim Sürecine Cezaevi Koşullarının Etkisi ve Sosyal Hizmet Yaklaşımları, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Mollaer, E. C. (2018). Chicago Okulu ve Gündelik Hayat: ‘Gerçek Araştırmada Ellerini Kirletmek’, (Editörler: Ali Esgin ve Güney Çeğin), *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergâhlar*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 103-146.

Neuman, W. L. (2017). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt 1, (9. Baskı), (Çev: Sedef Özge), Ankara: Yayın Odası.

Orhan, C. (2018). Avamperestane Vehmedilenin Kurnazlığı: Erving Goffman, (Editörler: Ali Esgin ve Güney Çeğin), *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergâhlar*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 191-212.

Öğün, A. (1970). Kadın Suçluluğunun Sosyo-kültürel Konumla ve Bu Konumdaki Değişmelerle İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ritzer, G. Ve Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (2. Baskı), (Çeviren: Irmak Ertuna Howison), Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd.

Saruç, S. (2013). Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimler, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Schütz, A. (2018). *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, (Çeviren: Adnan Akan ve Seyda Kesikoğlu), Ankara: Heretik.

Sili, A (2009). *Türkiye'nin Suçlu Kadınları*, Suç ve Ceza Dergisi, Sayı: 1, İstanbul.

Şimşek, S. (2018). *Cezaevinden Salıverilen Kadın Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreçleri (İstanbul Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve Kültür* ( 2. Baskı), (Çeviren: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Sofuoğlu, S. N. (2009). *Alfred Schütz'un Fenomenolojik Sosyolojisi ve Din Sosyolojisine Uygulanabilirliği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Subaşı, N. (2018). *Gündelik Hayat ve Dinsellik* (2. Baskı), İstanbul: İz Yayıncılık.

Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (3. Baskı), (Çeviren: Osman Akınhay) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Tecim, E. (2006). *Cezaevlerinde Dini Yaşantı ve Din Algısı: Konya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tepe, H. ( 2015). *Giriş, Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* (3. Baskı). BilgeSu Yayınları, s. XXIV-XXV.

Topakkaya, A. (2009). “ Edmund Husserl’ de Noema ve Noesis Kavramları”. *Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi* 7: 121-136.

Turner, B. S. (2017). *Peter Berger*, (Derleyenler: Bryan S. Turner ve Anthony Elliott), *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 159-172.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982), Tertip:5, cilt:22, sayı:17863 ( Mükerrer), s. 6.

Uyanık, M. Z. (2017). Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane, Mizânül-Hak İslâmî İlimler Dergisi, sayı:4, İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, s. 87-134.

WEBER, M. (2011). Sosyolojinin Temel Kavramları (2. Baskı), (Çeviren: Medeni Beyaztaş), İstanbul: Yarın Yayınları.

<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi> Erişim Tarihi: 3. 4. 2020

<http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Erişim Tarihi: 5.6.2020

<https://www.yildizhukukdanismanlik.com/pembeoda/> Erişim Tarihi: 16.10. 2020

<https://www.indyturk.com/node/22961/haber/cezaevlerindeki-mahrem-soru-pembe-odadan-neden-sadece-%E2%80%9Cuslu%E2%80%9D-duran-mahkumlar> Erişim Tarihi: 20.10.2020

<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hukumlu-haklari> Erişim Tarihi: 25.10.2020

### Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

**Görüşmeci:**

**Görüşme Tarihi:**

Görüşülen Kişinin Adı/Soyadı:

Yaşı:

Doğum Yeri:

İşlenen Suç:

Eğitim Durumu:

Medeni Durumu:

#### Araştırmanın Soruları

1. Bize hikâyenizi anlatır mısınız? (Suç işleme süreci, öncesi ve sonrası)
2. İlk cezaevine girdiğinizde görüntü olarak ne düşündünüz? Koğuşta veya cezaevinde yaşamak dışarıdan ne gibi farklılıklar içeriyor?
3. Cezaevi yaşantısını nasıl içselleştirdiniz? Ortama uyum sağlamakta zorlandınız mı?
4. Kurumda bir gününüz nasıl geçiyor? Örnek vererek anlatır mısınız?
5. Kurumun ritüelleri, mahkûmlar ile birlikte toplu olarak yaptığınız gündelik ve düzenli etkinlikler nelerdir? (Sayım, yemek, banyo, görüş günleri vs.) Bu etkinliklerin sizin üzerinizdeki etkileri nelerdir? Ne hissediyorsunuz?
6. Kurumdaki gündelik hayatınızı dışarıdaki hayatınızla kıyasladığınızda en çok hangi değişimler sizi zorladı? Geride bıraktıklarınızdan bahseder misiniz? İçeride olduğunuz zaman dışarıdaki aileniz konusunda düzenlemeler yapma şansınız oldu mu? (Evin düzeni, çocukların ev hayatı, kendinizin ve eşinizin ailesi ile ilişkiler, çocuğun eğitim durumu, meslek hayatı vb.)
7. Dışarı ile bağlantınızı hangi yollarla kuruyorsunuz? (Görüşme, mektup, radyo vs.) Bunlar içerideki hayata nasıl etki ediyor.
8. Pembe oda/ Eş görüşü hakkında ne düşünüyorsunuz? Koğuştaki kişilerin bu duruma tepkileri nasıldı?
9. Görüş gününüzde genellikle kimler geliyordu? Suç işledikten sonra ailenizden sizinle görüşmek istemeyen, irtibatınızı kestiğiniz kişiler var mı? Cezaevinden çıktıktan sonra siz veya aileniz çevreniz tarafından nasıl tepkilere maruz kaldı?

10. Dışarıda nasıl bir yaşam standardına sahiptiriniz? Sahip olunan yaşam standardı size göre cezaevi içerisindeki yaşam standardını etkiliyor mu? (Örneğin; ekonomik kazancı üst olan birinin durumunun içerideki konumu etkilemesi, yoksulluk-suç arasındaki ilişkiyi anlama)
11. Gündelik hayatta diğer mahkûmlar ile aranızdaki ilişki nasıl? Genellikle sohbetlerin içeriği nelerdir? Sizinle aynı koşuğa bulunan kişilerle neye göre yakınlık kuruyorsunuz?( Suçların aynı olması, karakterlerin uyuşması vb.)
12. Kitap okuyor musunuz? Sesinizi dışarı duyurabilmenize yardımcı olan gazete, dergi vb. gibi yayın organları var mı? Boş vakti değerlendirme amaçlı neler yapıyorsunuz? (Film, oyun, müzik vs.)
13. İçeriye girdiğinizde konuşma tarzınız değişti mi? Kişilere seslenirken, iletişim kurarken koşuğa anlam yüklediğiniz kelimeler veya arkadaşlarınızın birbirine anlam yüklediği kelimeler var mı? Örneklerle anlatır mısınız?( Dil, Jargon, lakap takarak konuşma)
14. Kurumun sizin için uyguladığı etkinlikler var mı? Bunların gündelik hayatınıza katkıları nelerdir? Yapılan etkinlikler yalnızlığınızı gidermek ya da maddi kazanç sağlamak için kurum hayatınızda katkı sağladı mı?
15. Cezaevi mekânı ihtiyaçlarınızı karşılamak için yeterli mi? ( Beslenme, giyim, kadınsal ihtiyaçlar, ağda, ped, bakım-kuaför, kaş-manikür, kozmetik ürün, sağlık vb.)
16. Cezaevine girdiğiniz andan beri hayatınızda ne gibi değişiklikler oldu? Yaşamınızda manevî bakımdan bir değişiklik yaşadınız mı? (Daha fazla inanma veya suçtan dolayı tam tersi inançta eksilme meydana gelmesi)
17. Cezaevinde bayram günleri nasıl geçer? Dışarıda yapılan dini ibadetler içeride de uygulanıyor mu? Anlatır mısınız?
18. Mahkûm- personel arasındaki ilişkilerden bahsedebilir misiniz? ( Resmi, samimi, ödül- ceza vb.)
19. Koşuğadaki kurallar haricinde içerideki mahkûmların kendilerine ait belirlediği kurallar var mıydı? Varsa anlatır mısınız?

20. Sosyolog, psikolog, ders hocalarının verdiği eğitimlerden yarar sağlayabildiniz mi? hangi noktalarda size yardımcı oldular paylaşır mısınız?
21. Cezaevi yaşantısında kullandığınız taktikler var mı? ( yasak olan bir etkinliği gizlice yapma, kurumun koyduğu yasakları gizlice manipüle etme vs.)
22. Cezaevinden dışarı çıktıktan sonra dışarıdaki gündelik hayata uyum sağlamakta zorlandınız mı? Zorlandıysanız paylaşır mısınız?
23. Siz olsaydınız kendinize ne sorulmasını isterdiniz? Sorunuzu cevaplar mısınız?

### **Çocuğu İle Kalan Kadınlara Sorulacak Sorular**

1. Cezaevinde anne olmak/kadın olmak sizce ne demek? Zorluklarını anlatır mısınız? Beklenti ve ihtiyaçlarınızdan bahseder misiniz? Anlatır mısınız?
2. Çocuğunuzun kurumda bir günü nasıl geçiyor anlatır mısınız?
3. Çocuğunuza ait eğitim, sağlık vb. gibi gereksinimler sağlanıyor mu? Anlatır mısınız?
4. Çocuğunuz başka çocuklar ile iletişim sağlayabiliyor mu? Sosyal ihtiyaçlarını nasıl karşılıyor? ( Oyun, sosyalleşme araç gereçleri vb.)
5. Cezaevinde çocukların en büyük sıkıntıları, eksiklikleri sizce nelerdir? Anlatır mısınız?
6. Eklemek isteğiniz bir şey var mı? Sormadığım ama önemli gördüğünüz hususlar varsa lütfen açıklayınız.

## ÖZGEÇMİŞ

16 Ekim 1994 yılında Adana'nın Kozan ilçesinde doğmuş, ilk ve orta öğretimini 60. Yıl İlköğretim okulunda (2008), lise eğitimini Yusuf Baysal Anadolu Lisesi'nde (2012), lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde (2017) tamamlamıştır. 2017 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. "Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri" üzerinde çalışmasını yürütmüştür.

